

ТАВРІЙСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
V. I. VERNADSKY TAURIDA
NATIONAL UNIVERSITY

Academia de Studii Economice din Moldova

廣州工商學院
Guangzhou College of Technology and Business

广州科技职业技术大学
Guangzhou Vocational University of Science and Technology
全国首批职业本科大学

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
Професійно-технічний університет науки та технологій Гуанджоу
Коледж технологій та бізнесу Гуанджоу
Академія економічної освіти Молдови
Інститут імені Юнуса Емре в Києві
Центр українсько-європейського наукового співробітництва
Видавництво «Азіатика»

**V МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

до 80-х роковин з дня смерті провідного науковця та засновника
Таврійського національного університету
Володимира Івановича Вернадського

26 березня 2025 року

м. Київ, Україна

Львів – Торунь
Liha-Pres
2025

УДК 005.745:378.4(477.75)ТНУ(062.552)

П 96

П 96 V Міжнародна науково-практична конференція Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського до 80-х роковин з дня смерті провідного науковця та засновника Таврійського національного університету Володимира Івановича Вернадського : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського до 80-х роковин з дня смерті провідного науковця та засновника Таврійського національного університету Володимира Івановича Вернадського, 26 березня 2025 р., м. Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. – 368 с.

ISBN 978-966-397-502-3

У збірнику представлено матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського до 80-х роковин з дня смерті провідного науковця та засновника Таврійського національного університету Володимира Івановича Вернадського (26 березня 2025 року, м. Київ).

УДК 005.745:378.4(477.75)ТНУ(062.552)

ISBN 978-966-397-502-3

© Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського, 2025
© Українсько-польське наукове видавництво
«Liha-Pres», 2025

Науковий комітет:

Валерій БОРТНЯК – професор, доктор юридичних наук, ректор Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Цуй ИНДЕ (崔英德) – професор, доктор технічних наук, Професійно-технічний університет науки та технологій Гуанджоу (广州科技职业技术大学);

Ріхуа ВАНГ (王日华) – професор, доктор наук у галузі громадського здоров'я, Коледж технологій та бізнесу Гуанджоу (广州工商学院);

Григорій БЕЛОСТЕЧНИК – професор, доктор габілітованих наук, Академія економічної освіти Молдови;

Іхсан ДЕМІРБАШ – директор київського офісу Інституту Юнуса Емре;

Олександр БЕССАРАБ – доцент, кандидат філологічних наук, проректор з науково-педагогічної діяльності та інноваційного розвитку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Лілія МАКАРЕНКО – доцентка, докторка політичних наук, проректор з навчальної роботи Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Володимир ГОРНИК – професор, доктор наук з державного управління, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та природо-користування Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Анатолій ПУТІНЦЕВ – доцент, кандидат економічних наук, завідувач кафедри фінансів та обліку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Павло БЕЗУС – доцент, кандидат економічних наук, завідувач кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Ірина ПЕТРОВСЬКА – доцентка, кандидатка економічних наук, завідувачка кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Сергій ГУБАРЄВ – доцент, кандидат юридичних наук, директор Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Зореслава ЗАХОЖАЙ – доцентка, кандидатка історичних наук, завідувачка кафедри державно-правових і гуманітарних наук Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Олена ВЛАСЕНКО – доцентка, кандидатка економічних наук, завідувачка кафедри психології, філософії та суспільних наук Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Ольга ШАРАГІНА – старша викладачка, кандидатка філологічних наук, директорка Навчально-наукового інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Катерина ХОМА – доцентка, кандидатка філологічних наук, завідувачка кафедри слов'янської та романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Анжеліка ДОСЕНКО – доцентка, кандидатка наук із соціальних комунікацій, завідувачка кафедри журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Таміла СЕПТЯГ'ЯЄВА – кандидатка філологічних наук, завідувачка кафедри кримськотатарської філології та загальноузівських дисциплін Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Сергій БАБІЙ – доцент, кандидат філософських наук, завідувач кафедри східної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Володимир КИСЕЛЬОВ – професор, доктор технічних наук, директор Навчально-наукового інституту муніципального управління та міського господарства Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Наталія ОМЕДИНСЬКА – доцентка, кандидатка технічних наук, завідувачка кафедри інженерних систем та технологій Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Олександр ГУЙДА – професор, кандидат наук з державного управління, завідувач кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Олег БОЙЧЕНКО – кандидат економічних наук, Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Гаяна ЮКСЕЛЬ – докторка наук з соціальних комунікацій, доцентка, професорка кафедри журналістики ННІ ФіЖ, членкиня Меджлісу кримсько-татарського народу, співкоординатор Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Андрій ШЕКУН – координатор групи «Гуманітарна політика» Експертної мережі Кримської платформи, представник Крайової Ради Українців Криму, головний редактор газети «Кримська світлиця», співкоординатор Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Валентина ПОТАПОВА – керівниця напрямку національної адвокації в сфері освіти Центру громадянської просвіти «Альменда», членкиня Експертної ради при Представництві Президента України в АР Крим, членкиня Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Юрій СМЕЛЯНСЬКИЙ – експерт з питань тимчасово окупованих територій, співзасновник БФ «Інститут Чорноморських стратегічних досліджень», член Експертної ради при Представництві Президента України в АР Крим, член Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Сергій КОВАЛЬСЬКИЙ – голова ГО «Кримський центр ділового та культурного співробітництва «Український дім», член Експертної ради при Представництві Президента України в АР Крим, експерт групи «Гуманітарна політика» Експертної мережі Кримської платформи, член Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Володимир ЛЯШЕНКО – представник Національної ради в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, експерт групи «Гуманітарна політика» Експертної мережі Кримської платформи, член Центру реінтеграції та розвитку Криму Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Організаційний комітет:

Кобиліна Юлія Миколаївна – директорка центру підвищення кваліфікації Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Асоян Емма Шаваршівна – керівник відділу міжнародних зв'язків Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Добрянська Наталія Валеріївна – доцентка, кандидатка юридичних наук, завідувачка аспірантури, докторантури Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. 80-ТІ РОКОВИНИ ВІД ДНЯ СМЕРТІ ПРОВІДНОГО НАУКОВЦЯ ТА ЗАСНОВНИКА ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВОЛОДИМИРА ІВАНОВИЧА ВЕРНАДСЬКОГО

Антонюк П. О.

Інноваційний розвиток олійно-жирової промисловості
через агровольтаїку: соціально-економічні та екологічні перспективи
для євроінтеграції 15

Лисенко С. Є.

Кібербезпека під час розслідування незаконного переправлення осіб
через державний кордон України..... 19

Распопов В. Б.

Долучаймося до реалізації проекту «Цифрові аватари
видатних українців: В.І. Вернадський» 22

Романюк Ю. М.

Правові засади провадження професійної торгівлі
на фондовому ринку в Україні..... 27

Яроцький В. О.

Віртуальні активи як інноваційний фінансовий інструмент:
потреба правового врегулювання..... 30

НАПРЯМ 2. ПЕРЕМІЩЕННІ ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД, РЕФОРМИ ТА ВИКЛИКИ

Аношкова Т. А.

Формування глобальної компетентності
в закладах вищої освіти України в умовах війни 34

НАПРЯМ 3. РЕІНТЕГРАЦІЯ ОКУПОВАНИХ ТА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Алкссєйченко О. В.

Політика України щодо повернення тимчасово окупованих територій:
теоретичні засади і практичні рекомендації 38

Бондаренко Є. Р.

Стратегічні комунікації: чому важливо плекати культуру пам'яті
про тимчасово окуповані території. Острів Крим..... 42

Олійник Г. І.

Нова архітектура для України: відновлення, інновації
та сталий розвиток48

Чеканов В. Ю.

Тимчасово окуповані регіони України: особливості ідентифікації.....51

Юксель Г. З.

Російська пропаганда в Криму та кримські татари:
викриття міфів і маніпуляцій54

**НАПРЯМ 4. ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЖИТТІ
ТА ТВОРЧОСТІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Космина В. Г.

Російський колоніалізм в Україні і В.І. Вернадський.....59

Костючок П. Л., Щербін Л. В.

Українське питання в партійній діяльності В. Вернадського.....63

Павлюк О. Д.

Взаємозв'язок професійної та національної ідентичності з лідерською
поведінкою у студентів-психологів під час військового стану65

**НАПРЯМ 5. СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ
ТА ПОЛІТИКО-ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ**

Герасименко Н. В., Кулінська Я. І.

«Щоденник війни» О. Єфименко
як документ російсько-української війни.....69

Лазебник Я. О.

Роль політичного класу у посиленні національної стійкості
українського народу: проблемні та сильні сторони.....72

Степанов А. Т., Шаповалова А. М.

Сучасний український популізм як різновид маніпулятивних технологій
і загроза українській демократії післявоєнного часу75

Чирко Б. В.

Будапештський меморандум й проблеми забезпечення
обороноздатності України.....79

НАПРЯМ 6. РОЗВИТОК ТУРИЗМУ ТА ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Гопанчук Л. М., Судик С. О., Пятак М. М.

Відновлення та розвиток туризму й індустрії гостинності у повоєнний період: виклики та перспективи83

НАПРЯМ 7. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Chekalenko L. D.

Tactical concessions of the Kingdom of Thailand
as a future strategic victories87

Шуман В. Ю., Каращенко В. С.

Практики застосування грантового фінансування наукової сфери
в умовах воєнних конфліктів та економічного відновлення90

НАПРЯМ 8. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

Бичков І. Г.

Правова свідомість суддів як процесуальна гарантія
їх неупередженості при відправленні правосуддя94

Васецький В. Ю.

Захищеність прав і свобод людини як умова існування
і розвитку держави у післявоєнний період97

Волохов О. С.

Конвенційні органи ООН у сфері контролю
за дотриманням прав людини та їх вплив
на розвиток національного законодавства100

Грицюк І. В., Поліщук Д. О.

Система заходів запобігання колабораційній діяльності в Україні104

Добрянська Н. В.

Оцінювання результатів діяльності державних службовців
як стимул їх професійного зростання108

Єрохін О. П.

АКТУАЛЬНІ ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СУБСИДІАРНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА112

Зелінський О. І.

Приєднання як форма реорганізації товариств з обмеженою
відповідальністю за законодавством України115

Комашко В. В., Кравченко С. О.

Питання кримінальної відповідальності суб'єктів декларування в Україні..... 120

Кубарєв М. Д.

Суб'єкти запобігання корупції в Україні: система та повноваження..... 124

Лагутін Є. В., Горішний К. О.

Проблемні питання щодо визначення мети та наслідків покарання за вчинення правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби..... 129

Мельковський О. В.

Особливості спеціальної фізичної підготовки правоохоронців у сучасних умовах періоду воєнного стану..... 133

Мельник В. М.

Соціально-психологічні детермінанти правового режиму *lex foedus* на прикордонні Римської імперії..... 136

Мотрич В. А.

Еволюція правових механізмів боротьби з податковим ухиленням: історичні уроки та сучасні виклики 141

Омельчук В. М.

Особливості контролю за виконанням функцій щодо управління корпоративними правами, що належать державі..... 143

Пашенко П. М.

До питання про невідворотність покарання в контексті правового нігілізму під час скоєння військових правопорушень 147

Петриченко О. П.

Новації Закону України «Про адміністративну процедуру» та їх значення для вдосконалення адміністративно-правового забезпечення функціонування ринку природного газу 151

Петков С. В., Макарова Т. П., Корнійчук О. О.

До питання про стан супроводження подання повідомлень про правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, взаємодію з органами досудового розслідування: теорія та практика..... 156

Правдюк В. М.

Проблеми планування українських міст в нових умовах 162

Пушкар О. А. Кримінальна відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою як важливий засіб протидії корупції	166
Рябих Н. В., Грабовець В. В. Міжнародні перевезення та кримінальні ризики: правові та практичні аспекти	169
Серебро М. В. Напрями удосконалення юридичної відповідальності у сфері використання інформаційних технологій в Україні.....	173
Томин С. В. Типові способи ухилення від призову на військову службу як елемент криміналістичної характеристики злочину, передбаченого ст. 336 КК України.....	177
Ціпотан Ю. П. Предмет посягання (неправомірна вигода) як елемент криміналістичної характеристики розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених суддями	181
Чудик-Білоусова Н. І. Правові засади функціонування бізнесу в умовах реформування трудового законодавства.....	185
Шкелебей О. В. Межі судового контролю в адміністративному судочинстві в аспекті Закону України «Про адміністративну процедуру»	189
Щекун О. А. Автономія як інструмент реалізації права на самовизначення: порівняльний аналіз моделей, викликів та наслідків у міжнародному досвіді і перспективи для України	193
НАПРЯМ 9. ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ НА РОЗВИТОК МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ	
Лещенко Т. О., Шевченко О. М. Значення муралів у культурному просторі міста	197

НАПРЯМ 10. РУСИФІКАЦІЇ ТА ВИНИЩЕННЯ МОВ КОРИННИХ НАРОДІВ: ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ І МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НАСЕЛЕННЯ КРИМУ ТА ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

Андріянова О. Я.

Кримськотатарська мова: сучасний стан, проблеми
і перспективи розвитку205

Бачмага А. А., Антонова О. Г.

Кримськотатарська періодика як засіб збереження
національної ідентичності в період становлення
тоталітарного режиму (20–30 рр. XX ст.).....210

НАПРЯМ 11. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В МОВНОМУ ПИТАННІ

Ялова О. В.

Євроінтеграційні процеси в та їх вплив
на реалізацію мовної політики в Україні.....214

НАПРЯМ 12. ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЩОДО ЕНЕРГО- Ї РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ, ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ В ГАЛУЗЯХ ПРОМИСЛОВОСТІ, МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА КОМУНАЛЬНОЇ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИКИ

Дергач Т. О., Сухомлин Д. А.

Ефективне покриття для підвищення терміну безремонтної експлуатації
труб у жорстких умовах нафтогазодобування.....218

Sakhnovska V. M., Skichko M. O.

Technical and economic justification for selecting methods for restoring water
supply and wastewater networks, taking into account environmental
and economic damage222

Sieliukov O. V., Licong Cai

The creation of effective power supplies for unmanned vehicles225

Сиваш С. Б.

До питання оптимізації витрат у морському транспорті.....228

НАПРЯМ 13. ІНФОРМАЦІЙНА ТА КІБЕРБЕЗПЕКА У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Вінтонів-Бахарєва С. З.

Гуманітарна безпека у цифрову епоху:
боротьба за цінності та історичну правду231

Дроменко В. Б., Омецинська Н. В., Гуйда О. Г. Аналіз вимог до функціональності автоматизованої системи реагування на надзвичайні ситуації	234
Жданкевич М. О. Удосконалення законодавства про захист персональних даних України в умовах воєнного стану	237
Міхєєв Ю. І., Лобода В. В. Вимоги до системи захисту від зовнішніх інформаційних загроз	241
Тарнавський А. М. Цифровізація державних послуг та кіберзагрози: виклики для регіонального управління в умовах війни та післявоєнного відновлення	244
Чашницька Т. Г. Інформаційні технології у період воєнного стану під час освітніх та наукових процесів	248
Чермнов М. В. Аналіз методів підвищення рівня кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури	250
НАПРЯМ 14. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОВОЛЬТАЇКИ В УКРАЇНІ	
Дем'янчук О. І., Сенько В. В. Ризики та виклики для економічної безпеки України в енергетичному секторі	254
Іванців В. В., Жадько О. А., Федонюк В. В. Оцінка перспективності агровольтаїки у Волинській області України ...	257
Петруха С. В., Петруха Н. М. Агробудівельні кластери: технологічна сингулярність в напрямі біоекономіки	260
НАПРЯМ 15. ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ АР КРИМ: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИМІРАХ ВІД ННІ	
Бондарук М. В. Необхідність реалізації механізмів розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні	264

Казак К. І.

Трансформація механізмів публічного управління
туристичною галуззю в умовах деокупації та реінтеграції АР Крим.....267

Кобиліна Ю. М.

Трансформація механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення
діяльності органів публічної влади в умовах деокупації
та реінтеграції АР Крим.....270

Уховський В. В.

Публічне управління територіальної організації влади в Україні:
сучасний стан та виклики післявоєнного періоду273

Штепа І. М.

Новітні виклики для публічної політики у сфері нагляду
та регулювання на ринку цінних паперів277

НАПРЯМ 16. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД, РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Баратюк А. Ю.

Перспективи використання технологій віртуальної реальності
у психологічній реабілітації військовослужбовців281

Барсученко І. В.

Біологічна та соціальна детермінація протиправної поведінки285

Березинець Т. Ю.

Соціальна психологія злочинності: причини та запобігання.....288

Вашенко О. С.

Кореляційні зв'язки психічних станів: дослідження впливу воєнних
стресорів на психологічне благополуччя подружжя292

Власенко О. О.

Дисоціація як відповідь психіки особистості на травмуючу ситуацію294

Дробот О. В.

Когнітивні та психосемантичні підходи щодо відновлення металевого
здоров'я людини297

Жильцов А. О.

Принципи консультативної діяльності психолога
реабілітаційного центру.....300

Кобець І. В.

Моделювання явищ реабілітації та професійної інтеграції
військовослужбовців.....302

Кривошеєва Л. А., Кушенко І. В.

Вплив арт-медитативних практик на психоемоційний стан осіб,
які пережили травматичні події в умовах суспільних трансформацій.....306

Кухаренко О. А.

Психологічні особливості впливу війни
на професійний саморозвиток особистості308

Ларченко Н. Р., Маслянікова І. В.

Комп'ютерні ігри як новий терапевтичний інструмент
в роботі з дітьми.....311

Макаров О. М.

Стрес та психологічна адаптація військовослужбовців
із набутою інвалідністю315

Мосасєв Ю. В.

Проблеми соціального супроводу ветеранів війни
та демобілізованих осіб в рамках Центрів ветеранського розвитку.....318

Осетрова О. О.

Проблема суїциду в Україні у контексті викликів сучасності:
особливості соціальної роботи з людьми групи суїцидального ризику...321

Романів В. П.

Юридична психологія соціальні фактори правової поведінки
в умовах війни.....324

Семенюк Д. В.

Психологічне благополуччя: теоретичні підходи
та сучасні дослідження327

Стежко З. В.

Роль філософської методології
у формуванні соціальної ідентичності суб'єкта331

Терновий В. А.

Соціально-психологічний супровід особи,
що постраждала внаслідок воєнної агресії.....333

**НАПРЯМ 17. СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК МЕДІАКОМУНІКАЦІЙ
ТА ЖУРНАЛІСТИКИ**

Horda O. V., Karas M. A.

Monetization models in mass media industry:
Ukraine's experience and international cases338

НАПРЯМ 18. МІЖНАРОДНА КОМУНІКАЦІЯ, МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ТА «ІНФОРМАЦІЙНА ГІГІЄНА»

Леженко С. О.

Трансдіагностичні механізми емоційних розладів та шляхи зміни
душевних станів військовослужбовців в процесі реабілітації.....342

Nyky porets S. S., Herasymenko N. V., Krutchenko O. O.

Fostering critical information analysis skills in English language teaching.....345

Radul S. H.

Barriers to verbal communication in aviation safety349

НАПРЯМ 19. МОВИ ЄС ТА ПРОЦЕС ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Золотарьова О. В., Скирда А. Є.

Міжнародна академічна мобільність як елемент
євроінтеграції України354

Керекеша О. І.

Євроінтеграційна трансформація політичних інститутів України:
виклики, перспективи та наслідки.....357

Сергєєва Г. А.

Університетський курс професійної іноземної мови
та неформальна освіта в реалізації концепції навчання
впродовж життя360

Харченко О. А.

Еволюція та сучасні виклики регіональної політики України
в контексті євроінтеграції.....363

**НАПРЯМ 1. 80-ТІ РОКОВИНИ ВІД ДНЯ СМЕРТІ
ПРОВІДНОГО НАУКОВЦЯ ТА ЗАСНОВНИКА
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВОЛОДИМИРА ІВАНОВИЧА ВЕРНАДСЬКОГО**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-1>

Антонюк П. О.,

кандидат економічних наук,

*старший науковий співробітник відділу ринкових механізмів
і структур*

Інституту ринку і економіко-екологічних досліджень

Національної академії наук України

м. Одеса, Україна

**ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ ЧЕРЕЗ АГРОВОЛЬТАЙКУ:
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ
ДЛЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Агровольтаїка, як інноваційна технологія, має значний потенціал для розвитку олійно-жирової промисловості України, поєднуючи агропромисловий сектор з відновлювальними джерелами енергії. Використання сонячних панелей на агропідприємствах для генерації електричної енергії поряд з вирощуванням сільськогосподарських культур дозволяє досягти кількох важливих цілей.

1. Енергетична ефективність і зниження витрат. Олійно-жирова промисловість є однією з енергоємних галузей агропромислового комплексу України, оскільки виробничий процес включає механічне пресування, екстракцію, рафінацію, дезодорацію та фасування готової продукції. Всі ці етапи потребують значних витрат електроенергії та теплової енергії. Впровадження агровольтаїки дозволяє оптимізувати споживання енергії та значно знизити витрати, що можна розглянути з кількох аспектів:

Агровольтаїчні системи забезпечують можливість виробництва електроенергії безпосередньо на території сільськогосподарських підприємств або промислових комплексів. Це знижує залежність від традиційних енергопостачальників і дозволяє [1]:

- використовувати сонячну енергію для роботи обладнання, включаючи маслопреси, екстракційні установки, фільтраційні системи, холодильне обладнання тощо;

- скоротити витрати на електроенергію, що займає значну частку у структурі собівартості виробництва;

- уникнути ризиків, пов'язаних із коливанням тарифів на електроенергію, що є особливо важливим у кризових умовах.

Оскільки багато олійно-жирових підприємств розташовані у сільській місцевості, де інфраструктура електромереж є нестабільною, впровадження агровольтаїки дозволяє [2]:

- зменшити залежність від централізованих електромереж та уникнути проблем, пов'язаних із аваріями або перебоями в енергопостачанні;

- запровадити системи накопичення енергії (наприклад, акумуляторні станції), що дозволяють зберігати надлишкову енергію та використовувати її у періоди низької сонячної активності або пікового навантаження на підприємство;

- використовувати концепцію "енергетичних кластерів", де підприємства можуть взаємодіяти між собою та розподіляти надлишкову електроенергію.

Олійно-жирова промисловість активно використовує теплову енергію, особливо на етапах екстракції та рафінації. Агровольтаїка може допомогти у цьому напрямку завдяки [3]:

- використанню фотоелектричних систем разом із тепловими сонячними колекторами для підігріву води та підтримання необхідної температури в технологічних процесах;

- оптимізації теплового балансу підприємств за рахунок інтеграції сонячних енергосистем із існуючими виробничими потужностями.

Хоча впровадження агровольтаїки потребує початкових капіталовкладень, у довгостроковій перспективі ця технологія дозволяє суттєво скоротити витрати на електроенергію та підвищити прибутковість підприємств.

Основні фінансові переваги включають.

- Окупність інвестицій: типова агровольтаїчна система окупується у середньому за 5–7 років, залежно від потужності та тарифів на електроенергію.

- Можливість державної підтримки та грантів: в Україні та ЄС діють програми фінансування відновлюваної енергетики, що можуть знизити фінансове навантаження на підприємства.

- Зниження операційних витрат: після встановлення сонячних панелей витрати на їх обслуговування є мінімальними, що дозволяє підприємствам використовувати заощаджені кошти для модернізації інших виробничих процесів.

2. Іншою важливою ціллю є підвищення екологічної сталості. Олійно-жирова промисловість є важливою частиною агропромислового комплексу України, однак її діяльність супроводжується значними екологічними викликами, такими як викиди CO₂, забруднення водних ресурсів та висока енергоспоживаність. Інтеграція агровольтаїки сприяє підвищенню екологічної сталості цієї галузі завдяки використанню відновлюваних джерел енергії, зниженню негативного впливу на навколишнє середовище та оптимізації виробничих процесів.

Традиційні джерела енергії, такі як вугілля, газ та нафтопродукти, є основними джерелами викидів парникових газів. Використання агровольтаїки в олійно-жировій промисловості дозволяє [4]:

- зменшити споживання викопного палива, оскільки виробничі процеси можуть частково або повністю працювати на сонячній енергії;
- скоротити викиди CO₂, що сприяє досягненню екологічних цілей України у межах Паризької угоди та Європейського "Зеленого курсу";
- зменшити викиди оксидів азоту (NO_x) і сірки (SO_x), які виникають під час спалювання викопного палива на традиційних ТЕЦ, що постачають електроенергію підприємствам.

Агровольтаїчні установки поєднують виробництво електроенергії та вирощування сільськогосподарських культур, що дає можливість:

- мінімізувати деградацію ґрунтів завдяки створенню природного мікроклімату під сонячними панелями, що зменшує випаровування вологи та сприяє збереженню родючості;
- захищати ґрунт від ерозії через зменшення впливу вітрових та водних факторів;
- оптимізувати використання площ: під сонячними панелями можна вирощувати культури, стійкі до затінення (наприклад, деякі види бобових або зелені культури).

Виробництво олії потребує значних обсягів води для очищення сировини, екстракції та рафінації. Агровольтаїка сприяє екологічній стійкості, відбувається це в наслідок:

- використання енергії сонця для роботи систем водоочищення, що дозволяє економити енергоресурси та впроваджувати більш екологічні технології;
- зменшення споживання води в системах охолодження: у традиційних ТЕЦ для охолодження використовується велика кількість води, тоді як агровольтаїчні електростанції працюють без цього процесу;
- зниження рівня хімічного забруднення, оскільки підприємства, що використовують чисту енергію, можуть поступово відмовлятися від екологічно шкідливих виробничих практик.

Агровольтаїка може бути інтегрована з іншими екологічними технологіями, що сприятиме створенню циркулярної економіки, наприклад:

- біоенергетичні установки можуть використовувати відходи олійно-жирового виробництва (наприклад, макуху, відпрацьовані рослинні жири) для отримання біогазу або біодизелю;

- поєднання агровольтаїки з технологіями утилізації CO₂, що дозволить використовувати викиди для створення нових матеріалів (наприклад, біополімерів);

- застосування залишкової електроенергії для переробки відходів, що допомагає створювати замкнені цикли виробництва та зменшувати екологічний слід галузі.

Україна поступово впроваджує європейські екологічні норми та стандарти, що є обов'язковими для експорту продукції в ЄС. Використання агровольтаїки допоможе українським виробникам [5]:

- відповідати директивам ЄС щодо скорочення викидів CO₂ та збільшення частки відновлюваної енергетики у промисловості;

- отримати екологічні сертифікати, які є необхідними для експорту продукції в Європу (наприклад, сертифікати ISO 14001 або EU Ecolabel);

- доступити до європейських програм підтримки та фінансування сталого розвитку, що може сприяти модернізації підприємств.

Таким чином, агровольтаїка не лише сприяє розвитку олійно-жирової промисловості в Україні через підвищення енергетичної ефективності та екологічної сталості, але й має важливе значення для євроінтеграції країни, відповідаючи сучасним європейським стандартам енергетики та охорони довкілля.

Список використаних джерел:

1. Агро-фотовольтаїка – агросонячний бум у сільському господарстві? 2023. URL:<https://agtech.com/uk/agri-photovoltaic-solar-boom-in-agriculture/>

2. Теоретико-практичні засади управління, економіки та природокористування: аспекти реінтеграції Криму в господарський комплекс України : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 14 листопада 2024 року) / упоряд. О.М. Клименко. Одеса : Одді+, 2024. 427 с.

3. Семірненко Ю.І. Утилізація відходів первинної переробки товарного соняшника. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції 205 «Системи розроблення та поставлення продукції на виробництво», м. Суми, 17–20 травня 2016 року: URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/47189/1/Semirnenko.pdf>

4. Калетнік Г. М. Біопаливо: продовольча, енергетична та екологічна безпека України. Біоенергетика. 2013. № 2. С. 12-14.

5. Україна на шляху до ЄС: реалії та перспективи. Аналітична доповідь. 2022. Український центр економічних та політичних досліджень імені Олександра Розумкова. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-2>

Лисенко С. Є.,

аспірант кафедри криміналістики та судової медицини

Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

КІБЕРБЕЗПЕКА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

У 2017 р. Верховною Радою України прийнято Закон «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», в якому зазначається, що кібербезпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечується сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі [1]. Варто відмітити, що частина науковців вважає таке визначення не досить правильним. Так, І. В. Діордіца вказує на те, що помилковість даної конструкції доведена в численних монографіях і дослідженнях, а збереження цієї формули побудови поняття свідчить про небажання авторів нормативно-правових актів дослуховуватись до науковців і їхнє несприйняття обґрунтованих аргументів щодо неправильності і помилковості ототожнення безпеки зі станом захищеності. Науковець переконаний, що кібернетична функція поступово стає однією з основних функцій держави, оскільки кіберпростір є унікальним явищем, яке не має кордоні та об'єднує в собі кібернетичний простір, кібернетичні ресурси, кібернетичну інфраструктуру та кібернетичні технології, а невід'ємним їх складником виступають як кібернетична, так і інформаційна безпека [2, с. 110–111].

Суб'єкти забезпечення кібербезпеки є учасниками не інформаційних, а адміністративних правовідносин, оскільки відносини між

ними будуються на основі влади та підпорядкування, до того ж останні реалізують механізм кіберзахисту шляхом використання примусу, який їм надано чинним законодавством. В. В. Бухарев зауважує, що суб'єктами забезпечення кібербезпеки є державні органи та їхні посадові особи, наділені владними повноваженнями та відповідними обов'язками щодо охорони об'єктів кібербезпеки, котрі знаходяться у законній підпорядкованості між собою [3, с. 88]. У межах своєї компетенції суб'єкти забезпечення кібербезпеки здійснюють: заходи щодо запобігання використанню кіберпростору у воєнних, розвідувально-підривних, терористичних та інших протиправних і злочинних цілях; виявлення і реагування на кіберінциденти та кібератаки, усунення їх наслідків; інформаційний обмін щодо реалізованих і потенційних кіберзагроз; розробку і реалізацію запобіжних, організаційних, освітніх та інших заходів у сфері кібербезпеки, кібероборони та кіберзахисту; проведення аудиту інформаційної безпеки у т.ч. на підпорядкованих об'єктах та об'єктах, що належать до сфери їх управління; інші заходи із забезпечення розвитку та безпеки кіберпростору [4, с. 120–121].

Зважаючи на те, що до об'єктів кіберзахисту законодавець відносить комунікаційні системи, в яких обробляються національні інформаційні ресурси та/або які використовуються в інтересах органів державної влади на особливу увагу заслуговують Єдиний реєстр досудових розслідувань та бази даних, що ведуться Державною прикордонною службою України.

Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі – ЄРДР) – це електронна інформаційно-комунікаційна система, призначена для збирання, зберігання, захисту, обробки, обліку, пошуку та узагальнення даних, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, внесені до Реєстру, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства та законодавства, яким урегульовано питання захисту персональних даних та доступу до інформації з обмеженим доступом. Реєстр утворений та ведеться з метою забезпечення: 1) реєстрації кримінальних правопорушень (проваджень) та осіб, які їх вчинили, обліку прийнятих під час досудового розслідування рішень та результатів судового провадження; 2) оперативного контролю за додержанням законів під час проведення досудового розслідування; 3) формування звітності про стан кримінальної протиправності та результати роботи органів досудового розслідування; 4) аналізу стану та структури кримінальних правопорушень, вчинених у державі; 5) інформаційно-аналітичного забезпечення державних органів, у тому числі правоохоронних та судових відповідно до вимог законодавства [5].

Адміністрація Державної прикордонної служби України є розпорядником системи «Аркан», яка була створена з метою своєчасного,

достовірного та функціонально повного інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності суб'єктів системи стосовно здійснення ними заходів із запобігання і недопущення в'їзду в Україну або виїзду з України осіб, яким згідно із законодавством не дозволяється в'їзд в Україну або яких тимчасово обмежено в праві виїзду з України, у тому числі згідно з дорученням правоохоронних органів, розшуку в пунктах пропуску через державний кордон осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства та суду, ухиляються від відбуття кримінальних покарань, припинення протиправної діяльності фізичних і юридичних осіб, які незаконно переправляють мігрантів в Україну або транзитом переміщують їх через територію України, посилення контролю за додержанням правил в'їзду, виїзду, перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства а також виконання інших завдань у правоохоронній сфері згідно із законодавством [6].

Вищевказані системи відповідним чином використовуються під час розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України, в них накопичується певний обсяг специфічної інформації, а її витік, особливо в теперішніх умовах ведення війни проти Р осії, може призвести до негативних наслідків. У зв'язку з цим, слід використовувати комплекс заходів, що захищатиме ці системи від кібератак і несанкціонованого використання. В цій ситуації орієнтиром повинна бути Постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2019 р. № 518, якою затверджено Загальні вимоги до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури [7]. Варто виокремити ряд факторів, що, на нашу думку, можуть нести загрозу для інформації у вищезгаданих системах: людський фактор (погано навчені співробітники або такі, що недбало ставляться до роботи з інформацією); фізична небезпека (доступ до інформації повинен бути суворо регламентований та надаватися лише авторизованим особам); внутрішні загрози (стосуються обслуговуючого персоналу); вразливість у програмному забезпеченні (слід проводити роботу щодо вдосконалення програмного забезпечення, його вдосконалення та оновлення); DoS/DDoS-атаки та шкідливе програмне забезпечення (зменшення доступних для атаки зон, використання методів гасіння навантаження на сервер). Саме робота в цих напрямках може забезпечити належний рівень кібербезпеки у роботі як ЄРДР, так і системи «Аркан».

Список використаних джерел:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення 24.03.2025).
2. Діордіца І. В. Система забезпечення кібербезпеки: сутність та призначення. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 109–116.

3. Бухарев В. В. Адміністративно-правові засади забезпечення кібербезпеки України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2018. 221 с.

4. Тарасюк А. В. Система суб'єктів забезпечення кібербезпеки в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2020. № 2. Т. 31 (70). Ч. 2. С. 119–124.

5. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: Наказ Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 р. № 298 (за змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text> (дата звернення 24.03.2025).

6. Про затвердження Положення про інтегровану міжвідомчу інформаційно-телекомунікаційну систему, щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають кордон: Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України, Державної митної служби, Державної податкової адміністрації України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства закордонних справ України, Міністерства праці та соціальної політики України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України від 03.04.2008 р. № 284/287/214/150/64/175/266/75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0396-08#Text> (дата звернення 24.03.2025).

7. Про затвердження Загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2019 р. № 518 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 24.03.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-3>

Распопов В. Б.,

*кандидат фізико-математичних наук, доцент
Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ДОЛУЧАЙМОСЯ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТУ «ЦИФРОВІ АВАТАРИ ВИДАТНИХ УКРАЇНЦІВ: В.І. ВЕРНАДСЬКИЙ»

У цифрову епоху штучний інтелект (ШІ) стає цінним інструментом для збереження національної спадщини та розвитку культурних практик в умовах сучасних суспільних викликів. Наприклад,

персоналізовані ШІ чат-аватари, розроблені для освітніх установ, університетів, музеїв, меморіальних фондів тощо, можуть допомогти суспільству у збереженні національної пам'яті, візуалізації та популяризації архівної спадщини видатних українців. Цифровий аватар *Володимир Іванович Вернадський* – це інноваційний проект, до реалізації якого запрошуються академічно обдаровані студенти-дипломники бакалавратури і магістратури, які на молодших курсах університету вже оволоділи необхідними компетенціями у галузі прикладної інформатики та програмування, а також ті студенти-гуманітарії, які досліджують творчий спадок видатного науковця, філософа і мислителя, першого президента Національної академії наук України (в період 1919-1921 рр.), ректора ТНУ (в період 1920-1921 рр.) В.І. Вернадського, вшануванню світлої пам'яті якого присвячений наш поважний науково-педагогічний форум [1].

В одному з архівних відеоінтерв'ю фундатор вітчизняної кібернетики академік **Віктор Михайлович Глушков** висловив припущення, яка на той час його сучасниками сприймалась фантастичною: про можливість набуття безсмертя за допомогою комп'ютера (див. рисунок 1 та відео за гіперпосиланням <https://youtu.be/96kzeFK322A>)

Рис. 1. Академік В. М. Глушков (1923–1982), фундатор київського Кібернетичного центру Національної академії наук України, – URL: <https://youtu.be/96kzeFK322A>

Сучасні досягнення ІІІ вже дозволяють реалізувати фантастичну мрію фундаторів української кібернетики – відтворити лінгвістичну модель світу, відображену в літературному стилі, притаманному тій чи іншій творчій особистості, навіть якщо видатна постать відійшла у вічність... Тож, настав час інтегрувати ідеї, наукову спадщину та концепції академіка Глушкова у сучасні інтелектуальні комп'ютерні системи, здатні згенерувати цифровий аватар – образ творчої особистості **Володимира Івановича Вернадського**, щоб його мудрість і життєвий досвід, доповнені і збагачені сучасними знаннями, запозиченими з баз даних Інтернету та згенеровані ІІІ у стилі, характерному саме для публіцистики В.І.Вернадського, і надалі слугували невичерпним джерелом слухних порад для сучасників і для прийдешніх поколінь наших нащадків.

Запропонована науково-практична тематика може становити значний інтерес для креативних студентів-дипломників та аспірантів, а також для академічно обдарованих юних програмістів Малої академії наук України, які мріють вивчитися на науковця (див. рисунок 2 та файл за адресою: https://nucpi.net/images/staff/Tudykhata/2013_03_25_AllaTudykhata_AboutMyself.pdf).

Рис. 2 Юні переможці Всеукраїнського творчого конкурсу «Завтра.UA», – URL: https://nucpi.net/images/staff/Tudykhata/2013_03_25_AllaTudykhata_AboutMyself.pdf

Нині автор проекту здійснює експериментальні дослідження перспектив використання ІІІ в гуманітарній сфері (цікавлять автора такі напрямки: освіта, педагогіка, екологія, філософія, літературна творчість, журналістика, політика тощо); автор вивчає вплив ІІІ на технології самоудосконалення професійної майстерності тощо. Особливу увагу приділено використанню ІІІ у ролі тьютора та наставника в шкільній та в університетській освіті молоді [2]. ІІІ розглядається нами і як активний інструмент, корисний для самоосвіти дорослих упродовж усього життя [3].

Науково-методична обґрунтованість проєкту. У доповіді на конференції обґрунтовується доцільність створення віртуального мультимедійного експонату для вітальні Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського – цифрового чат-аватару Володимира Івановича Вернадського. Спільними зусиллями фахових програмістів Інституту кібернетики імені В.М. Глушкова і студентів ТНУ імені В.І.Вернадського пропонується реалізувати такий інтерактивний експонат.

Цифровий аватар видатного науковця, ім'я якого з честю носить ТНУ імені В.І. Вернадського, надасть можливість майбутнім абітурієнтам університету, їх батькам, студентам, аспірантам, викладачам університету вести письмовий діалог із віртуальним експонатом як очно, так і дистанційно, через Інтернет. ІІІ, тематично налаштований на спілкування – з чат-аватаром В.І. Вернадського, – зможе рефлексувати на довільні запитання людей-співрозмовників мудрими висловлюваннями, які сприйматимуться художньо-образними, і стилістично відповідатимуть світогляду Володимира Івановича Вернадського, зафіксованому в його публіцистичних, наукових та науково-популярних творах.

Доповідь містить приклади розробки подібних мультимедійних музейних експонатів, які у 2023–2024 роках вже були реалізовані програмістами в інших країнах. У Додатку до доповіді автор розкриває суть алгоритмів ІІІ, обґрунтовує практичну користь цієї ініціативи та перспективи можливої тематичної співпраці університету з науковими установами НАН України [4].

Автор використовує міждисциплінарний підхід, поєднуючи методи кібернетики, лінгвістики, літературознавства та штучного інтелекту. Важливим аспектом є емпіричне дослідження на основі текстових корпусів В.І. Вернадського, що дозволяє машинним алгоритмам генерувати актуальні тексти в стилі його висловлювань. Важливо зазначити, що запропонований підхід має потенціал для подальшої розробки, зокрема в аспекті покращення алгоритмів стилістичної імітації.

Представлена робота є актуальним і перспективним дослідженням, що поєднує методи кібернетики та історичного наукознавства,

відкриваючи нові горизонти в галузі цифрової гуманітаристики. Вона присвячена можливості використання штучного інтелекту для відтворення літературного стилю видатного науковця В.І. Вернадського. Дослідження має значну наукову та практичну цінність, оскільки пропонує новаторський підхід до осмислення і взаємодії традиційної літературної-архівної спадщини та сучасних цифрових технологій.

Залучення креативних студентів, аспірантів, молодих науковців.

Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України прагне залучати академічно обдаровану молодь, студентів і аспірантів, для допомоги українським музеям і меморіальним фондам, – у створенні віртуальних лінгвістичних моделей (цифрових аватарів) видатних особистостей, використовуючи сучасні досягнення ІКТ і програмний інструментарій ІІІ.

Студентська молодь, юні науковці, які зацікавлені професійно оволодіти інструментарієм ІІІ для створення «живого» музейного експонату, «цифрового чат-аватару», що спілкуватиметься з відвідувачами у стилі видатного співвітчизника **Володимира Івановича Вернадського** (1863–1945), обговорити запропоновану тему дипломної роботи можуть з автором проекту (за адресою **Viktor.Raspopov@gmail.com**).

Робота є важливим внеском у сферу цифрового мовознавства. Вона демонструє можливості сучасних технологій для збереження та популяризації творчої спадщини В.І. Вернадського, відкриває перспективи для подальших досліджень у цих галузях.

Список використаних джерел:

1. Вернадський Володимир Іванович: біографія. Сайт «Вища освіта України». URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/biograf/23860/>
2. Распопов В. Б., Сем'яновський В. М. Дидактичні аспекти використання штучного інтелекту «ChatGPT-4» у гуманітарній освіті студентів. *Крим та Чорноморський регіон: реконструктивний розвиток у воєнний та повоєнний період* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського до 106-ї річниці від заснування університету та Кримського форуму, 17–18 жовтня 2024р., м. Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. 228 с. С. 20–23. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/336/9956/22536-1>
3. Дубко В. О., Распопов В. Б., Сем'яновський В. М. Про експерименти з використання ІІІ в освітній практиці студентів-гуманитаріїв. *Роль інновацій в трансформації образу сучасної науки* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 27–28 грудня 2024 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти» ; НУЦПІ НАН України. Київ – Запоріжжя : АА Тандем, 2024. 120 с. С. 3–7. URL: <https://www.calameo.com/read/00316837227a13200be04>

4. Raspopov Viktor. Mystical reincarnation of maksym rytskyi's original literary style using artificial intelligence «Chatgpt-4». *Знакові постаті збереження національної спадщини та розвиток культурних практик в умовах суспільних викликів (до 130-річчя від дня народження організатора науки, поета, митця Максима Рильського)* : тези Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 19–20 березня 2025 року) / ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2025. 414 с. С.: 42–44. URL: <https://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/zbirnyky/2025/tezy.pdf>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-4>

Романюк Ю. М.,

*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОВАДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТОРГІВЛІ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ В УКРАЇНІ

Прогресивність розвитку соціально-економічної галузі будь-якої держави залежить від збільшення фінансових вимог усіх ринкових учасників, зокрема держави, суб'єктів господарювання та суспільства. Водночас неодноразово виникає доволі значна потреба у залученні даними суб'єктами тимчасово вільних ресурсів, що на ринку спостерігається дуже жорстка конкуренція, оскільки від цього залежить їхня успішність в перспективі. На даний час найефективнішим інструментом таких операцій вважається саме фондовий ринок. Водночас в Україні спостерігаються певні структурні зрушення, оскільки вплив чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ на економіку держави в таких умовах важко переоцінити. Тому це потребує проведення ґрунтовного дослідження існуючого стану, перспектив та загроз професійній торгівлі на фондовому ринку в Україні, оскільки ризики, на які наражається сьогодні фондовий ринок, є особливо значущими.

Першим законодавчим актом, який регулює провадження професійної торгівлі на фондовому ринку в Україні, є Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», який регулює відносини, що виникають під час емісії, обігу, викупу цінних паперів та виконання зобов'язань за ними, укладання і виконання деривативних контрактів, заміни сторони деривативних контрактів та вчинення

правочинів щодо фінансових інструментів на ринках капіталу, а також відносини, що виникають під час провадження професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках [4].

Другим важливим законодавчим актом є Закон України «Про банки та банківську діяльність», метою якого є правове забезпечення захисту законних інтересів вкладників та інших клієнтів банків, сталого розвитку і стабільності банківської системи, а також створення сприятливих умов для розвитку економіки України і належного конкурентного середовища на фінансовому ринку [3].

Третім законодавчим актом є Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», який встановлює загальні засади функціонування ринку фінансових послуг, діяльності надавачів фінансових та/або супровідних послуг, державного регулювання та нагляду за такою діяльністю, а також захисту прав клієнтів; визначає правовий статус фінансових компаній та ломбардів, організаційно-правові засади їх створення, діяльності, реорганізації та припинення діяльності з надання фінансових послуг, а також повноваження Регулятора щодо державного регулювання та нагляду за такими установами [5].

Україна – країна зі складною економічною ситуацією, яка неодноразово потрапляла у фінансові кризи. Одним із основних інструментів фінансового розвитку є фондовий ринок, що є важливою складовою сучасної економіки. Однак в умовах економічної нестабільності правове регулювання провадження професійної торгівлі на фондовому ринку має велику вагу, оскільки воно є необхідним для забезпечення його стабільності та розвитку. Україна приєдналася до кола країн, які регулюють свій фондовий ринок відповідно до стандартів Європейського Союзу. У цьому контексті був прийнятий Закон України «Про фінансовий моніторинг», який встановлює вимоги до ідентифікації клієнтів фінансових установ і обов'язкове повідомлення про сумнівні фінансові операції. Цей закон сприятиме запобіганню фінансування тероризму та боротьбі з корупцією. Усі ці законодавчі акти визначають правові рамки функціонування фондового ринку в Україні та мають на меті захист інвесторів і підтримку стабільності фондового ринку в умовах фінансової кризи [1].

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку схвалює рішення, покликанні забезпечити стійкість та безпеку на ринках капіталу в умовах повномасштабної військової агресії з боку Російської Федерації. Так, до законодавчих актів запроваджено зміни щодо особливостей проведення операцій на ринках капіталу в умовах воєнного стану, розширено можливості регулятора вчиняти процесуальні дії у справах про порушення законодавства в період дії воєнного стану, внесено зміни в порядок проведення загальних зборів акціонерних товариств та учасників КІФ (корпоративного інвестиційного фонду) на період дії воєнного стану в Україні, оновлено

перелік військових облігацій, значно полегшено відкриття рахунків у цінних паперах для фізичних осіб. Відтепер це можна зробити дистанційно: пройти верифікацію за допомогою мобільного телефону чи електронної пошти та надати паспортні дані [6].

На нашу думку, варто було б прийняти Закон України «Про ринки фінансових інструментів», в якому дати чітке розмежування суті як визначень щодо фондового ринку і ринку цінних паперів, так і різноманітних видів фінансових інструментів, а також окремо прийняти Закон України «Про здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів», де системно було врегульовано такі питання: поняття професійної діяльності на ринку цінних паперів; система її видів (підвидів) та взаємозв'язок між ними; зміст та особливості реалізації функцій професійних учасників у відносинах (у першу чергу, договірних); критерії до професійних учасників при організації та здійсненні своєї діяльності; основні засади легітимізації їх діяльності: ліцензування учасників та сертифікація їх працівників; порядок та виключний перелік випадків поєднання видів (підвидів) професійної діяльності на ринку цінних паперів; форми й методи державного регулювання та саморегулювання професійної діяльності; види та порядок притягнення до відповідальності професійних учасників [2, с. 619].

Отже, на сьогоднішній день фінансова система нашої держави, в тому числі й фондовий ринок, повинна адаптуватися до вимог сучасності і розв'язати проблеми, зумовлені воєнними діями та їх наслідками. На даний час Україна старається докласти чимало зусиль задля забезпечення роботи національної економіки за рахунок внесення змін до нормативно-правових актів і оперативно прийнятими рішеннями, а також тісного співробітництва з міжнародними партнерами.

Список використаних джерел:

1. Бянов О. О. Правове регулювання фондового ринку в умовах фінансової кризи в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 79–82.
2. Полухович В. І. Теоретичні засади дослідження професійної діяльності на фондовому ринку України. *Форум права*. 2011. № 3. С. 618–621.
3. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
4. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

5. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14 грудня 2021 р. № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#top>.

6. Черенкова М. С., Капліна Г. А. Правове регулювання цінних паперів й актуальні зміни фондового ринку: інформаційна безпека та воєнний стан. URL: <https://dspace.snu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/35dc27b7-84fb-429e-9f22-50d6a00c427e/content#page=430>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-5>

Яроцький В. О.,

*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТ: ПОТРЕБА ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ

В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та глобалізації економічних процесів віртуальні активи набувають дедалі більшого значення як інструмент біржової торгівлі. Вони відкривають нові можливості для інвесторів, сприяють підвищенню ліквідності ринків та створюють передумови для інновацій у фінансовій сфері. Однак, разом із цими перевагами виникає низка правових викликів, пов'язаних із регулюванням їх обігу, забезпеченням прозорості ринків, захистом прав учасників торгівлі та запобіганням незаконним операціям.

Правові засади обігу віртуальних активів є ключовим елементом формування ефективного ринкового середовища, яке відповідає вимогам сучасності. У різних країнах світу підходи до регулювання цього феномена суттєво відрізняються, що зумовлено і різноманітністю правових систем, і особливостями національних економік. В Україні питання правового статусу віртуальних активів та їх використання як біржових інструментів перебуває на етапі становлення, що потребує глибокого аналізу та розробки комплексних підходів.

Як підкреслюють Н. В. Овсюк, І. І. Афанас'єва та В. І. Славінський, сучасні фінансові системи більшості країн активно розвиваються та вдосконалюються в умовах глобалізації та всеохопної цифровізації. Ці процеси сприяють формуванню нових фінансових інститутів, інструментів і моделей взаємодії між суб'єктами бізнесу. Держави світу об'єднують зусилля задля створення відкритої міжнародної економічної системи, яка спрямована на забезпечення економічного зростання,

сталого розвитку та вирішення актуальних питань, зокрема щодо правового регулювання статусу віртуальних валют.

З огляду на нову парадигму міжнародного співробітництва у сфері цифрових технологій, сучасні форми взаємодії на основі використання віртуальних валют у фінансовому секторі економіки мають стати важливим чинником для досягнення цілей сталого розвитку [1, с. 72].

Науковці дійшли висновку, що сучасні умови розвитку ринкових відносин в Україні, а також її інтеграція у глобальні світові процеси створюють об'єктивну необхідність у зміцненні грошово-кредитної системи. Це передбачає підвищення ефективності застосування інструментів монетарної політики з метою посилення їхнього впливу на структурну перебудову економіки та забезпечення її сталого розвитку. У зв'язку з цим постає актуальність вирішення питань, пов'язаних із правовим статусом, обліковим забезпеченням та оподаткуванням операцій, що стосуються віртуальної валюти. Особливої уваги ця проблема набуває в умовах відсутності правового визначення віртуальної валюти в українському законодавстві, що потребує подальших наукових досліджень та нормативного врегулювання [1, с. 72].

У цьому контексті варто зазначити, що Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX [2], підписаний Президентом України 15 березня 2022 року, який мав набрати чинності з моменту вступу в силу Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій із віртуальними активами, станом на 20 березня 2025 року чинності так і не набрав.

Натомість, Ю. М. Романюк акцентує увагу на тому, що поширення віртуальних активів у європейському та, зокрема, українському суспільстві спричинило зростання зацікавленості до цієї галузі як з боку міжнародних, так і національних інвесторів. Віртуальні активи перетворилися не лише на популярний інструмент для інвестування, але й стали об'єктом активної торгівлі на різноманітних біржових платформах [3, с. 32].

А. Ю. Дамчук, досліджуючи правове регулювання обігу віртуальних активів, зазначає, що криптовалюти мають кілька ключових цілей, серед яких:

- Децентралізація: основна мета криптовалют полягає у зменшенні впливу централізованих фінансових установ, таких як банки чи державні органи. Вони спрямовані на забезпечення прямих транзакцій між користувачами без залучення посередників.

- Безпека: криптовалюти застосовують криптографічні технології для захисту транзакцій та гарантування безпеки майнових прав. Усі операції супроводжуються цифровими підписами, що підтверджують їх автентичність і унеможливають несанкціоноване втручання.

– Анонімність: певні види криптовалют дозволяють користувачам зберігати анонімність під час здійснення фінансових операцій, що сприяє захисту приватності та конфіденційності учасників.

– Швидкість і низькі комісії: криптовалютні транзакції відзначаються високою швидкістю виконання та відносно низькими витратами, особливо при міжнародних переказах, у порівнянні з традиційними фінансовими системами.

– Інновації та нові можливості: криптовалюти стимулюють розвиток фінансових інновацій, таких як смарт-контракти, децентралізовані додатки та автоматизовані фінансові сервіси, що відкривають нові перспективи для економічної діяльності [4, с. 330–331].

Однак, попри всі позитивні аспекти, пов'язані з можливістю використання віртуальних активів, варто звернути увагу на те, що зі зростанням ринку цих активів і їх дедалі ширшим прийняттям серед населення, збільшується й кількість злочинів, пов'язаних із ними. Як зазначено у виданні «Огляд законодавства щодо регулювання віртуальних активів у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму», підготовленому за сприяння ОБСЄ, у 2021 році обсяг криптовалютних коштів, отриманих унаслідок незаконної діяльності, досяг історичного максимуму та становив приблизно \$14 млрд. Утім, незважаючи на цей високий абсолютний показник, частка таких операцій у загальному обсязі криптовалютних транзакцій складає лише 0,15% [5, с. 4].

Отже, віртуальні активи як сучасний фінансовий інструмент вимагають створення чіткої та уніфікованої нормативно-правової бази. Відсутність єдиного регуляторного підходу до їх обігу породжує ризики для учасників ринку та підриває довіру до цих активів як до інструментів біржової торгівлі. Вирішення питання правового статусу віртуальних активів є ключовим для їх легітимного використання на біржових платформах. Залежно від функцій, які виконують віртуальні активи, їх правові характеристики можуть суттєво відрізнятися, що потребує системного підходу до класифікації.

Участь віртуальних активів у біржовій торгівлі супроводжується значними ризиками, зокрема шахрайськими схемами, маніпуляціями ринком, кіберзлочинністю та відсутністю гарантій повернення вкладених коштів. Для мінімізації цих ризиків необхідно розробити ефективні механізми захисту прав інвесторів і трейдерів.

Міжнародний досвід демонструє широкий спектр підходів до регулювання віртуальних активів. У той час як одні країни впроваджують жорсткі регуляторні вимоги, інші обмежуються мінімальним втручанням. Для України важливо врахувати ці тенденції при формуванні конкурентоспроможного правового середовища. Ефективне функціонування ринку віртуальних активів потребує гармонізації національного

законодавства з міжнародними стандартами, зокрема рекомендаціями FATF та Європейського Союзу.

Належне правове регулювання обігу віртуальних активів сприятиме залученню інвестицій, стимулюванню розвитку фінансових технологій та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки. Проте це завдання потребує збалансованого підходу, який враховуватиме як інтереси держави, так і потреби учасників ринку. Правове регулювання має бути спрямоване на забезпечення прозорості, безпеки та стабільності ринку, що є необхідною умовою для інтеграції віртуальних активів у біржову торгівлю.

Список використаних джерел:

1. Овсюк Н. В., Афанас'єва І. І., Славінський В. І. Проблемні питання фінансового обліку за МСФЗ та оподаткування віртуальної валюти в системі сталого розвитку національних економік. Collective monograph. Publishing House «Baltija Publishing», 2021. С. 71–91. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/185/5771/12099-1?inline=1>
2. Про віртуальні активи: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2074-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 51. (Документ 2074-IX не набрав чинності). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення 20.03.2025 р.).
3. Романюк Ю. М. Правові вимоги до професійних організаторів торгівлі віртуальними активами. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. № 4. Т. 35 (74). С. 32–37.
4. Дамчук А. Ю. Правове регулювання обігу віртуальних активів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 330–332.
5. Огляд законодавства щодо регулювання віртуальних активів у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. К., 2022. 587 с.

НАПРЯМ 2. ПЕРЕМІЩЕННІ ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД, РЕФОРМИ ТА ВИКЛИКИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-6>

Аношкова Т. А.,

доктор філософії,

викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Наш світ і його мешканці стають дедалі більш взаємопов'язаними, технології та наука стрімко розвиваються, а глобальні потоки товарів, людей, ідей та послуг посилюються. Глобальна компетентність стає ключовою парадигмою, яка допомагає людям не просто жити, а й досягати успіху в нашому різноманітному, взаємопов'язаному світі.

Крім глобальних тенденцій та викликів сучасного світу, соціокультурна ситуація в Україні в умовах війни з росією характеризується зміною економічних, політичних і соціальних реалій. Це в свою чергу зумовлює необхідність перегляду існуючих стандартів вищої освіти та формування таких цілей та завдань закладів вищої освіти, які забезпечать конкурентоспроможність українських випускників на міжнародній арені. Саме тому потреба у випускниках і працівниках закладів вищої освіти, які володіють компетентностями, які виходять за межі їх знань зі спеціальності, можуть адекватно реагувати на виклики мінливого сучасного світу та брати активну участь у вирішенні глобальних проблем одночасно на місцевому, національному та глобальному рівнях, є, як ніколи, актуальною.

Концепція глобальної компетентності виникла відносно недавно як розвиток попередніх досліджень у сфері міжкультурної компетентності, з якою вона все ще має багато спільного [5]. Однак те, що відрізняє її від міжкультурної компетентності і робить особливо актуальною сьогодні, – це зв'язок із принципами сталого розвитку та важливість усвідомлення особистості, як активного члена глобального суспільства, який здатен брати на себе відповідальність за наслідки власних вчинків та діяти на благо майбутніх поколінь [4].

Таким чином, актуальність цього дослідження підтверджується необхідністю закладів вищої освіти України, які кожного дня стикаються з викликами в умовах війни, переглянути зміст освітнього процесу та звернутися до досвіду іноземних партнерів у формуванні глобально орієнтованої системи освіти.

Отже, враховуючи зростаючу актуальність, наше дослідження покликане надати рекомендації щодо можливих кроків, спрямованих на впровадження глобальної компетентності в навчальні програми закладів вищої освіти України, спираючись на досвід європейських та американських освітян.

Хоча в педагогіці досі немає єдиного визначення глобальної компетентності [5; 6], враховуючи вектор нашого дослідження, ми вважаємо за доцільне зупинитися на широко визнаному визначенні, запропонованому ОЕСР (Організація економічного співробітництва і розвитку), де вона розглядається як: ***«здатність аналізувати локальні, глобальні та міжкультурні проблеми, розуміти та цінувати погляди і світогляд інших людей, ефективно взаємодіяти з представниками різних культур та діяти заради спільного добробуту та сталого розвитку»*** [3, с. 12].

У світі, де високий рівень взаємозв'язку та різноманітність робочих середовищ стають нормою, навички для ефективної міжкультурної взаємодії є надзвичайно важливими. Це особливо актуально для інженерного сектору, який вимагає міждисциплінарного мислення для вирішення завдань сталого розвитку. Проте необхідність формування таких навичок стосується більшості професій, пов'язаних із взаємодією з людьми різного культурного походження. Найкращий спосіб сформувати необхідні глобальні компетентності – це інтегрований, цілісний підхід, що підтримується протягом усього навчання студентів в університеті. Таким чином, вони матимуть постійні можливості для розвитку своїх навичок. У цьому контексті європейські освітяни [2, с. 22] виділяють три основні напрями навчання глобальної компетентності студентів: *аудиторне навчання, позааудиторна діяльність та неформальна освіта, та можливості міжнародної мобільності*.

Аудиторне навчання охоплює інтегрування глобальної компетентності в освітні компоненти загальної підготовки; введення в навчальну програму окремих освітніх компонентів, присвячених міжкультурній комунікації, сталому розвитку та глобальній компетентності; розроблення міждисциплінарних освітніх компонентів на бакалавраті, спрямованих на усвідомлення наслідків глобальної взаємозалежності і формування соціальної відповідальності; навчання суспільно корисного служіння.

Аудиторне навчання глобальній компетентності передбачає набуття студентами інтегрованих знань з різних сфер, у тому числі володіння іноземними мовами, формування культурної та громадянської

ідентичності та самоповаги, розвиток здатності до міжособистісної і міжкультурної взаємодії та природної потреби в неперервному навчанні впродовж усього життя; вдосконалення навичок критичного мислення, здатності до ефективної міжкультурної взаємодії [1, с. 71].

Позааудиторна діяльність та неформальна освіта – це заходи, що доповнюють навчальну програму студентів, але не є безпосередньо пов'язаними з їхніми курсами чи спеціальностями. Хоча такі активності зазвичай менш формально інтегровані в освітній процес, університети можуть підтримувати ініціативи, які сприяють взаємодії між студентами з різних культурних та академічних середовищ. Це створює можливості для міжкультурної комунікації та розвитку глобальної компетентності через неформальне або навчання у форматі «рівний-рівному» [2, с. 24]. До позааудиторної діяльності, що сприяє розвитку глобальної компетентності можна віднести заходи у кампусі, культурні вечори, обідні лекції, студентські заходи та семінари з певною культурною спрямованістю, членство в клубах, асоціаціях та спортивних секціях, значучо корисна діяльність на благо громади або волонтерство тощо.

Можливості міжнародної мобільності, як фізичної (наприклад, навчання, стажування, конференції або навчальні поїздки за кордон), так і віртуальної (наприклад, віртуальні курси, співпраця або онлайн обміни), є ще одним важливим інструментом для розвитку глобальної компетентності студентів [2, с. 25]. Програми, які забезпечують студентам безпосередній досвід перебування в незнайомому середовищі, можуть стати одним із найефективніших способів розвитку глобальної компетентності. Саме тому університети повинні надавати студентам різноманітні можливості для міжнародної мобільності, такі як навчання або стажування за кордоном, забезпечуючи при цьому достатню інформаційну та фінансову підтримку, гнучкість навчальних планів та мінімізацію бюрократичних перешкод.

Отже, навчання глобальній компетентності студентів закладів вищої освіти має комплексний характер та повинне відбуватися як на інституційному, так і на індивідуальному рівнях. Інституційний рівень передбачає розробку стратегії впровадження глобально-компетентнісної освіти та забезпечення формування глобальної компетентності в процесі загальної підготовки та можливостей для міжнародної мобільності студентів. На індивідуальному рівні розвиток глобальної компетентності забезпечується самовихованням та саморефлексією, що є перспективним напрямком для подальших досліджень щодо особливостей формування глобальної компетентності сучасної української молоді.

Список використаних джерел:

1. Аношкова Т. А. Формування глобальної компетентності студентів закладів вищої освіти США. Дис. на зд. ст. док. філософії. Київ, 2024. 238 с.
2. Kjellgren B., Richter T. Education for a Sustainable Future: Strategies for Holistic Global Competence Development at Engineering Institutions. *Sustainability*. 2021. Vol. 13, no. 20. P. 11184. URL: <https://doi.org/10.3390/su132011184>
3. Asia Society/OECD. Teaching for Global Competence in a Rapidly Changing World. OECD Publishing, Paris/Asia Society, New York, 2018. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264289024-en>
4. Boix Mansilla V. B. & Gardner H. From Teaching Globalization To Nurturing Global Consciousness. *Learning in the Global Era: International Perspectives on Globalization and Education*. Berkeley & Los Angeles, California: University of California Press, 2007. P. 47–67.
5. Deardorff D. K. Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization. *Journal of Studies in International Education*. 2006. Vol. 10, no. 3. P. 241–266. URL: <https://doi.org/10.1177/1028315306287002>
6. Hunter B., White G. P., Godbey G. C. What Does It Mean to Be Globally Competent?. *Journal of Studies in International Education*. 2006. Vol. 10, no. 3. P. 267–285. URL: <https://doi.org/10.1177/1028315306286930> (date of access: 24.03.2025).

НАПРЯМ 3. РЕІНТЕГРАЦІЯ ОКУПОВАНИХ ТА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-7>

Алексейченко О. В.,

кандидат політичних наук,

*докторант Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ І ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що збройна агресія Російської Федерації проти України, що триває з 2014 року, кинула виклик системі міжнародного права, глобальній безпеці і є чинником безпосереднього впливу на стан національної безпеки України. Агресивна політика РФ, результатом якої стали анексія українського Криму та окупація окремих територій на сході і півдні України, ставить на порядок денний вироблення основних засад і механізмів реалізації політики реінтеграції тимчасово окупованих територій (ТОТ). Відтак, ключовим завданням українських політиків і науковців постає дослідження сутності сучасних геополітичних викликів і обґрунтування, на цій основі, ключових напрямів політики деокупації й ревіталізації ТОТ України.

Метою наукового повідомлення є визначення теоретичних засад державної політики України щодо повернення ТОТ та їх ревіталізації, а також формулювання рекомендацій та прогнозів для органів державної влади і управління України щодо проведення політики реінтеграції ТОТ.

Вивчення причин агресивної політики РФ проти України, вироблення механізмів повернення тимчасово окупованих територій України шляхом аналізу міжнародного досвіду деокупації територій, відторгнутих державою-агресором у силовий спосіб, стали предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців і експертів. Так, у працях українських науковців М. Дорошка [1], О. Кондратенка [2], Г. Перепелиці [3] та ін. аналізуються передумови й наслідки агресивної політики

РФ щодо України, внаслідок чого постала проблема територіальної цілісності України. Агресії РФ в Криму і на українському Донбасі, а також її наслідкам присвячена колективна монографія «Донбас і Крим: ціна повернення» [4].

Теоретичною основою дослідження теми формування політики реінтеграції тимчасово окупованих територій України є концепція регіональних комплексів безпеки Б. Бузана і О. Вівера [5]. В нашому випадку йдеться про майбутній вступ України до євроатлантичного комплексу безпеки як повноправного учасника.

Для вироблення політики реінтеграції ТОТ важливим видається використання концепції оптимізації дво- та багатосторонніх політико-економічних взаємин України з державами Центрально-Східної Європи. Водночас постає необхідність удосконалення наукового аналізу трансформаційних процесів в ЄС з метою підвищення рівня готовності України до кризової ситуації в Євросоюзі.

Використання значного наукового доробку попередників дозволило сформулювати конкретні рекомендації для органів влади і управління України щодо розроблення і практичної реалізації політики реінтеграції тимчасово окупованих територій та їх наступної ревіталізації, що передбачає реалізацію поетапного плану повернення під юрисдикцію України ТОТ після завершення «гарячої» фази російсько-української війни.

Перший етап – формування передумов для звільнення тимчасово окупованих територій. Передбачає забезпечення внутрішніх і міжнародно-політичних передумов для звільнення окупованих територій України, а саме:

- консолідацію українського суспільства навколо програми повернення тимчасово окупованих територій. Інструменти: боротьба з російською дезінформацією, відповідно, наступальна пропагандистська кампанія української влади; виявлення й локалізація впливу «п'ятої колонії» Кремля в Україні;

- щоденну роботу усіх органів влади і управління України задля зміцнення обороноздатності України шляхом переоснащення Збройних Сил України новітніми зразками озброєнь;

- створення широкої міжнародної коаліції у складі: США, Великої Британії, Франції, ФРН, Канади, Польщі, Литви, Естонії, Латвії, інших держав-союзників України для забезпечення військових спроможностей і дипломатичних зусиль в питанні протидії агресії РФ проти України.

Успішна реалізація вищеназваних завдань сприятиме створенню внутрішніх і міжнародно-політичних передумов для звільнення окупованих територій України силами армії, поліції та спеціальних служб.

Другий етап – реінтеграція і ревіталізація деокупованих територій України, постконфліктне примирення. Реінтеграція ТОТ передбачає повернення деокупованих територій в політико-правовий, економічно-соціальний і культурно-інформаційний простір Української держави. Ревіталізація або процес постконфліктного примирення має мінімізувати негативні наслідки російської агресії і створити умови для розбудови позитивного миру – комплексу суспільних взаємодій, управлінських структур і механізмів контролю.

Політика реінтеграції і ревіталізації ТОТ передбачає:

- встановлення українського контролю над російсько-українським кордоном. Першочерговим завданням деокупації та подальшої реінтеграції ТОТ є встановлення українського контролю над російсько-українським кордоном. Встановлення контролю над українсько-російським кордоном (у т. ч. – морським) є безумовною передумовою проведення виборів/референдумів, адже без повернення ТОТ під юрисдикцію України неможливе забезпечення прав і основних свобод людини.

- роззброєння або ліквідацію бойовиків. Повернення територій без попереднього знищення терористів на цій території є контрпродуктивним, тому реінтеграція без деокупації неможлива;

- демілітаризацію тимчасово окупованих територій. Встановлення державного контролю над російсько-українським кордоном є необхідним і для успішної демілітаризації ТОТ. Взяття під контроль ЗСУ арсеналів озброєння і боєприпасів незаконних збройних формувань і виведення важкого озброєння постає в цьому контексті надважливим завданням;

- усунення російськомовного контенту як елементу гібридної агресії і загрози національним інтересам України із інформаційного простору щойно повернених (деокупованих) територій. Деокупація та реінтеграція тимчасово окупованих регіонів нашої держави мають відбуватися за домінантної екстраполяції українського культурно-ціннісного коду;

- амністію для тих комбатантів сепаратистських угруповань, хто не скоював воєнних злочинів. Повернення до мирного життя учасників незаконних збройних формувань має включати амністію для тих, хто не скоював воєнних злочинів та створення можливостей для полегшення їхньої адаптації до мирного життя. Україна має створити спеціальні центри підготовки для освоєння колишніми бойовиками робітничих і будівельних професій, аби забезпечити їх роботою з подальшими перспективами і грошовим забезпеченням;

- поширення українських культурно-ціннісних домінант, українізацію інформаційно-культурного простору та освітньо-виховної системи. Ефективна розбудова миру на деокупованих та реінтегрованих територіях передбачає, таким чином, проведення державної

політики дерусифікації. Насамперед йдеться про те, що найкращі зразки масових видів культури (кіно, музика, література, театр) повинні отримати широкі канали розповсюдження (радіо, телебачення, концерти, фестивалі, вистави, конкурси) у регіонах, де впродовж багатьох років відбувалося ціленаправлене витіснення української культури;

– проведення реінтеграції колишніх комбатантів. До основних чинників, що сприяють успішній реінтеграції колишніх комбатантів, слід віднести: економічні стимули, які роблять мирне життя більш привабливим, ніж повернення до бойових дій; підтримку дієвих державних інституцій у країнах-реципієнтах, які гарантують безпеку колишнім комбатантам тощо;

– питання отримання громадянства для колишніх мешканців ТОТ. Проведення процедури натуралізації (отримання громадянства) для мешканців тимчасово окупованих територій є невід'ємною передумовою їх реінтеграції в українське суспільство. Репатріантам має бути запропоновано написати заяву про вступ до українського громадянства й, у відведений спеціальним законом термін, передбачити складання іспиту з української мови, історії і культури України. Усім колишнім мешканцям ТОТ, які відмовляться від процедури натуралізації (повторного набуття громадянства України), запропонувати термін, упродовж якого можна добровільно покинути межі України; громадяни РФ, які добровільно переселились на ТОТ України, у такий самий спосіб мають виїхати з України, в іншому разі вони підлягатимуть депортуванню за межі української державної території.

Список використаних джерел:

1. Дорошко, М. Неоголошені війни Росії проти України у ХХ – на початку ХХІ ст.: причини і наслідки. Київ : Ніка-Центр, 2018. 196 с.
2. Кондратенко, О. Геостратегічний вимір зовнішньої політики Російської Федерації. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. 607 с.
3. Перепелиця, Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. Київ: видавничий дім «Стилос», 2015. 880 с.
4. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ : НІСД, 2015. 474 с.
5. Buzan, B., Waever, O. Regions and Powers: the Structure of International Security. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 558 p.

Бондаренко Є. Р.,

*аспірант кафедри публічного управління та економіки
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ: ЧОМУ ВАЖЛИВО ПЛЕКАТИ КУЛЬТУРУ ПАМ'ЯТІ ПРО ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ. ОСТРІВ КРИМ

Комунікація про Крим сьогодні – це не просто обмін думками або реакція на інформаційні атаки. Це частина інформаційної безпеки, боротьби за ідентичність, за право Криму бути українським не лише де-юре, а й у свідомості громадян України, зокрема мешканців півострова, а також і міжнародної спільноти. У час, коли тема окупованого Криму поступово актуалізується на порядку денному, надзвичайно важливо говорити про півострів не реактивно, а проактивно – через системні, узгоджені меседжі, які зміцнюють український наратив і протидіють російській дезінформації.

Бачення стратегічних комунікацій, спрямовані на подолання викривлених уявлень, нав'язаних російською окупаційною пропагандою, на зниження рівня внутрішньої апатії або сумнівів щодо можливості деокупації, а також на підтримку мешканців Криму, які залишаються частиною українського суспільства, незважаючи на роки окупації. Це – не лише інструменти інформування, а й засоби формування майбутнього бачення Криму як повноцінної частини України.

Стратегічні комунікації мають бути реалізовані як на внутрішньоукраїнському суспільно-політичному дискурсі – як у професійному середовищі, так і у комунікації з широкими верствами населення. У цьому зв'язку пропонується реалізація низки ініціатив, спрямованих на посилення присутності теми окупованого Криму в інформаційному просторі, протидію російській пропаганді, збереження культурної спадщини та актуалізацію прокримської тематики на ряді напрямів.

Понад одинадцять років тимчасової окупації Криму стали не лише періодом військового захоплення території, а й масштабної інформаційної ізоляції, викривлення реальності та формування альтернативного світу у свідомості частини мешканців півострова. За цей час розрив між материковою Україною та Кримом набув не лише фізичного, а й когнітивного виміру. Росія системно й агресивно працювала над перепрошивкою ідентичності, нав'язуючи міфи про "історичну

справедливість", "захист від уявної загрози", "нову реальність", яка нібито не маєвороття.

В умовах такого тривалого інформаційного розриву стратегічні комунікації стають не просто інструментом донесення позицій – вони є елементом відновлення зв'язку з людьми, повернення до правди та реінтеграції на рівні смислів і довіри. Це – довгострокова робота з формування бачення майбутнього Криму як частини демократичної, відкритої, інклюзивної України.

Окреме значення стратегічні комунікації мають і для материкової України. Протягом років тема Криму періодично витіснялася іншими гострими викликами. Тому системна робота з громадською думкою, відновлення відчуття спільності долі з кримчанами, подолання байдужості чи скепсису – є ключовими для забезпечення сталості політики реінтеграції.

Паралельно, для міжнародної аудиторії комунікація про Крим – це спосіб не допустити нормалізації окупації, зберегти кримське питання на порядку денному, викривати наративи РФ і вибудовувати коаліції підтримки України на всіх рівнях – від політичного до культурного й людського.

Таким чином, стратегічні комунікації щодо Криму – це не лише про «говорити», це відновлювати довіру, зв'язок, ідентичність, суб'єктність і спільне бачення майбутнього.

Ключовими точками комунікаційної активності мають стати пам'ятні дати, навколо яких можуть бути побудовані широкі інформаційні кампанії та заходи. Насамперед це:

- 26 лютого – День спротиву окупації Автономної Республіки Крим та місті Севастополя, який уже традиційно є важливим моментом для привернення уваги до теми окупації та спротиву;

- 18 травня – День пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу, який є ключовою датою в історичній пам'яті України та кримськотатарського народу.

Водночас доцільно пошукати нові пам'ятні дати, які могли б зміцнювати національну єдність і актуалізувати тему Криму – не лише на національному, але й на міжнародному рівні.

Окремий напрям – протидія дезінформації та фейкам щодо Криму, яка потребує налагодження співпраці з Центром стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, іншими відповідальними структурами. Це включає як реагування на ворожі інформаційні кампанії, так і обмін даними, аналітикою та репортажами. Особливої уваги потребує ситуація з культурною спадщиною на тимчасово окупованій території АР Крим. Йдеться про, переміщення культурних цінностей, нелегальні археологічні розкопки, підводну археологію, недоброякісну або фальсифіковану реставрацію об'єктів культурної спадщини. Доцільним є створення реєстру кримських пам'яток, а також

цифровізація об'єктів культурної спадщини з урахуванням міжнародного досвіду. Необхідно також реагувати на випадки залучення мешканців Криму та використання теми Криму у російських культурних ініціатив, особливо за кордоном. Йдеться про створення механізмів реагування та політику культурного невизнання у відповідь на такі випадки.

Пропонується також, налагодити міжсекторальну співпрацю з протидії російській пропаганді на міжнародних культурних майданчиках, таких як фестивалі, виставки, конкурси тощо, особливо коли мова йде про Крим або корінні народи України. Напрацьовувати та проводити грантові державні та міжнародні конкурси для організацій за кордоном, які готові реалізовувати мистецькі проекти, присвячені Криму (виставки, вистави, концерти тощо).

Усі ці заходи мають стати частиною більшої стратегічної рамки – консолідації зусиль державних, громадських та міжнародних партнерів задля трансформації сприйняття Криму та посилення позицій України в політичних, культурних та інформаційних просторах світу.

У межах стратегічних комунікацій та когнітивної деокупації Криму важливим завданням є послідовне включення кримської тематики в міжнародний дискурс, зокрема у форматах, пов'язаних з формування бачення майбутнього України.

Як один з форматів – розбудова платформи для обговорення сценаріїв майбутнього півострова за участі українських та міжнародних політиків, інтелектуалів, експертів, митців та лідерів думок. Це можливість поглибленої розмови про гуманітарні, соціальні, культурні, інформаційні та політичні аспекти звільнення та реінтеграції Криму, а також про зміцнення української суб'єктності у міжнародному дискурсі про півострів. Також важливим напрямом є актуалізація кримської тематики в середовищі українських організацій за кордоном, які можуть бути ефективними партнерами у просуванні українського наративу на культурних, мистецьких та академічних платформах за межами України.

Безумовно, стратегічні комунікації мають базуватись на репрезентативних та інших дослідженнях. Зокрема можемо взяти деякі цифри з дослідження Київського міжнародного інституту соціології (липень 2024 року) “Когнітивна деокупація Криму”: Згідно із дослідженням в українському суспільстві спостерігаються значні очікування щодо деокупації Криму. Згідно з опитуваннями, 90% респондентів переконані, що Крим повинен повернутися під контроль України, незалежно від того, скільки часу і зусиль це потребуватиме. 86% вважають кримський півострів батьківщиною кримсько-татарського народу. 43% погоджується, що жителі Криму протягом 10 років чинять спротив російській окупації. За останні роки спостерігається зростання прагнення до деокупації півострова,

порівняно з періодом до повномасштабного вторгнення Росії. Наприклад, у 2018 році 69% [13] українців вважали, що Крим має залишатися українським, що відповідало результатам 2016 року.

Важливо підкреслити ставлення до різних категорій людей серед мешканців материкової частини України. Так, 77% позитивно або нейтрально ставляться до ВПО, біженців за кордоном, українців, які живуть в окупації, та російськомовних громадян. При цьому зберігається диференціація у ставленні: 62% позитивно ставляться до мешканців Криму, які переїхали на підконтрольні території після повномасштабного вторгнення, ВПО, кримських татар та українців на тимчасово окупованих територіях Запорізької, Херсонської та Харківської областей; 34–39% позитивно ставляться до біженців за кордоном, російськомовних громадян та українців під окупацією в Криму та на Донбасі.

На сьогодні 55% громадян вважають повернення Криму особисто для них дуже важливим, 19% – скоріше важливим, а для 24% це завдання менш пріоритетне або неважливе. Молодь менш активно підтримує ідею швидкої деокупації через відсутність особистого досвіду взаємодії з Кримом. Важливо, молодь повною мірою підтримує деокупацію Кримського півострова, просто не вважає це першочерговим пріоритетом. Цей результат можна пояснити браком спільного проживання до початку російсько-української війни.

Щодо віри у терміни деокупації, 45% респондентів очікують повернення Криму під контроль України у найближчі п'ять років, тоді як 36,5% вірять у можливість цього у довгостроковій перспективі. Лише 13% висловлюють скептицизм, із них 6% вважають це абсолютно неможливим.

Більшість респондентів з материкової частини України визнали складність процесу деокупації, проте мали позитивні очікування щодо майбутнього Криму у складі України. Основним шляхом повернення території вони вважають військовий. Опитувані визнають, що це може призвести до руйнувань на півострові, але переважна більшість вірить у можливість відновлення інфраструктури, економіки та соціального життя після деокупації.

Процес реінтеграції можна оцінити, як тривалий і складний, враховуючи демографічні, економічні, політичні та культурні аспекти. Проте деокупація Криму розглядається більшістю громадян як стратегічне завдання, яке має об'єднавчий ефект для суспільства.

У суспільстві існує наратив про те, що війна розпочалася в Криму і її завершення та встановлення стійкого й справедливого миру неможливе без деокупації Кримського півострова. Відмова від цих наративів на політичному чи експертному рівні може призвести до зниження суспільної згуртованості та стійкості, стати серйозним дестабілізуючим чинником у суспільно-політичному житті. Це також

може використовуватися для підриву стабільності, знизити рівень довіри до органів влади та негативно вплинути на відносини з міжнародними партнерами[3].

При цьому результати вищезгаданого дослідження свідчать про те, що в Україні спостерігається недостатнє висвітлення теми Криму у національних ЗМІ. Тільки 8% респондентів вважають, що українські ЗМІ надають достатньо інформації про Крим, тоді як 30% оцінюють її як скоріше достатню. Однак більшість опитаних відчуває потребу у більшій кількості відомостей. Лише 9% респондентів вважають себе добре обізнаними щодо ситуації на Кримському півострові, а 28% стверджують, що їхня поінформованість є скоріше достатньою. Водночас переважна частина опитаних зізнається у недостатньому рівні знань.

Дані дослідження засвідчують високий рівень суспільної підтримки деокупації Криму, яка розглядається українцями як принципово важлива частина завершення війни, відновлення справедливості та цілісності держави. Водночас після 11 років окупації та інформаційної ізоляції півострова, формується очевидний когнітивний розрив: рівень поінформованості про ситуацію в Криму залишається низьким, а ставлення до мешканців тимчасово окупованої території часто є неоднозначним.

Це все підтверджує, що стратегічні комунікації мають стати ключовим інструментом когнітивної деокупації, тобто відновлення зв'язку з Кримом у суспільній уяві, зміцнення солідарності з його жителями та збереження теми Криму як національного пріоритету. Відсутність фокусу на Крим у публічному просторі створює ризики – зниження згуртованості, втрату стратегічної цілісності державного наративу, ослаблення внутрішньої стійкості та посилення впливу ворожої пропаганди. Тому послідовна та проактивна комунікація про Крим – не опція, а необхідність, яка має бути інтегрована в державну політику, медіа, освіту, культуру та міжнародну взаємодію.

Список використаних джерел:

1. Андрієвська А., Халімон О. Люди “сірої зони”: Свідки російської анексії Криму 2014 року. Київ, Український інститут національної пам'яті, 2018. 264 с.
2. Громенко С. В. 250 років фальші: російські міфи історії Криму. Україна, Фоліо, 2019. 225 с.
3. Іванець А.В. Сім причин звільнити Крим. Київ, Науково-дослідницький інститут українознавства, 2023. 40 с.
4. Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015). Київ : Кліо, 2016. 1092 с.
5. Оперативна інформація щодо ситуації на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя станом на

18 березня 2025 року. URL: <https://ppu.gov.ua/press-center/operatyvna-informatsiia-shchodo-sytuatsii-na-tymchasovo-okupovaniy-terytorii-avtonomnoi-respubliki-krym-ta-mista-sevastopolia-stanom-na-18-bereznia> (дата звернення: 19.03.2025).

6. Результати дослідження “Когнітивна деокупація Криму”. URL: <https://ppu.gov.ua/rezultaty-doslidzhennya-kohnityvna-deokupatsiya-krymu/> (дата звернення: 17.03.2025).

7. Стратегія когнітивної деокупації Криму. URL: <https://ppu.gov.ua/documents/strategiia-kohnityvnoi-deokupatsii-krymu/> (дата звернення: 15.03.2025).

8. Політичний процес в Автономній Республіці Крим: особливості, суперечності, прорахунки (1991–2014 рр.) / Аналітична доповідь. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 304 с.

9. Симуляційні навчання з різних аспектів когнітивної деокупації населення ТОТ Кримського півострова. URL: <https://ppu.gov.ua/press-center/rozpochalysia-symuliatsiyni-navchannia-z-riznykh-aspektiv-kohnityvnoi-deokupatsii-naselennia-tot-krymskoho-pivostrova/> (дата звернення: 14.03.2025).

10. Указ Президента України №117/2021 від 24.03.2021, Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533> (дата звернення: 17.03.2025).

11. Воркшоп “Політика пам’яті та культурна ідентичність”. URL: <https://ppu.gov.ua/press-center/v-predstavnytstvi-vidbuvsia-vorkshop-polityka-pam-iati-ta-kulturna-identychnist/> (дата звернення: 12.03.2025).

12. Воркшоп для молоді – представників корінних народів України, національних меншин та спільнот. URL: <https://ppu.gov.ua/press-center/u-predstavnytstvi-vidbuvsia-vorkshop-dlia-molodi-predstavnykiv-korinnykh-narodiv-ukrainy-natsionalnykh-menshyn-ta-spilnot/> (дата звернення: 15.03.2025).

13. Воркшоп “Українці Криму: можливі кроки з відновлення української ідентичності в процесі когнітивної деокупації”. URL: <https://ppu.gov.ua/press-center/vidbuvsia-vorkshop-ukraintsi-krymu-mozhlyvi-kroky-z-vidnovlennia-ukrainskoi-identychnosti-v-protsesi-kohnityvnoi-deokupatsii/> (дата звернення: 15.03.2025).

14. Стійка Україна – крихка мозаїка. Суспільство, медіа, безпека і перспективи. URL: https://icds.ee/wp-content/uploads/2021/09/ICDS_Report_Resilient_Ukraine_Delicate_Mosaic_Teperik_et_al_September_2021_UA.pdf (дата звернення: 12.03.2025).

Олійник Г. І.,

*старший викладач кафедри архітектурного проектування
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури
м. Київ, Україна*

НОВА АРХІТЕКТУРА ДЛЯ УКРАЇНИ: ВІДНОВЛЕННЯ, ІННОВАЦІЇ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК

Реконструктивний розвиток України в умовах війни та після її завершення вимагає перегляду підходів до архітектури та містобудування. Окрім відновлення зруйнованого житлового фонду, інфраструктури та громадських об'єктів, необхідно створювати нові якісні простори для життя. Під час відбудови країни слід враховувати не лише швидкість будівництва, а й довгострокову перспективу розвитку міст, поєднуючи досвід традиційного містобудування з інноваційними підходами, заснованими на принципах сталого розвитку, енергоефективності та адаптивної архітектури.

Важливим аспектом є інтеграція історичної спадщини з новітніми технологіями. Для цього доцільно застосовувати цифрові інструменти, такі як BIM-технології та розумні міста, що сприяють формуванню безпечного, комфортного та функціонального життєвого простору [1]. Зокрема, впровадження екологічних рішень у будівництво житлових та громадських комплексів є необхідністю в умовах післявоєнного відновлення, адже вони здатні значно знизити екологічне навантаження, підвищити енергонезалежність і покращити якість життя мешканців [2].

Екологічні технології, такі як альтернативні джерела енергії, відновлювані матеріали, системи збору дощової води та пасивне будівництво, сприятимуть створенню самодостатніх та ефективних міських структур. Адаптація архітектури до змін клімату, використання місцевих ресурсів і терморегуляції будівель стане важливою складовою стратегії розвитку сталих міст [3]. Слід також звернути увагу на гармонізацію антропогенного середовища з природним ландшафтом, що сприятиме екологічній стабільності і формуванню комфортного міського простору.

Війна в Україні підкреслила важливість адаптивної архітектури, здатної оперативно реагувати на кризові виклики та забезпечувати безпеку, комфорт і стійкість середовища. У архітектурному проектуванні повинні домінувати принципи гнучкості, багатофункціональності, мінімізації екологічного впливу та високої автономності. Модульні конструкції, що дозволяють швидко розгортати житлову,

соціальну та медичну інфраструктуру, мають стати основою післявоєнного відновлення. Впровадження відновлюваних матеріалів та технологій "розумного міста" сприятиме не лише екологічній стійкості, але й зменшенню витрат на експлуатацію будівель [4].

Окрему увагу слід приділяти створенню захищених просторів, які виконуватимуть функції укриттів і забезпечуватимуть автономне енергопостачання та водопостачання в разі надзвичайних ситуацій [5]. Архітектурні рішення повинні передбачати інтеграцію підземних та напівзаглиблених споруд у міське середовище, а також використання багатофункціональних просторів, які можуть виконувати культурно-освітні та соціальні завдання в мирний час і служити укриттям в умовах загрози [6].

Принципи сталого розвитку вимагають переоцінки традиційних підходів до проєктування. Архітектура майбутнього повинна інтегрувати природні процеси в урбаністичні системи. Концепція біомімікрії, що вивчає й адаптує принципи природних екосистем, відкриває нові можливості для відновлення міст і сіл, зокрема через використання систем фільтрації води, регулювання температури та ефективного використання сонячної енергії [7].

Нове містобудування має також враховувати соціальну інтеграцію, створення комфортного та безпечного середовища для всіх верств населення, включаючи внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та людей з інвалідністю. Зелені технології і екологічне проєктування повинні стати частиною реконструкції країни, адже майбутнє архітектури полягає не лише у відновленні довоєнного стану, а й у створенні нових підходів, які відповідатимуть сучасним екологічним, енергетичним і соціальним викликам [8].

Основними принципами витривалоспроможної архітектури, які повинні бути інтегровані у концепцію реконструкції, є:

– **Скорочення споживання** – один із ключових принципів витривалоспроможної архітектури, що передбачає мінімізацію використання природних ресурсів та енергії. Впровадження енергоефективних технологій, таких як термоізоляція будівель, використання сучасних матеріалів із низьким рівнем теплопровідності, встановлення сонячних панелей та теплових насосів, дозволяє суттєво знизити енергетичні витрати, що не лише зменшує залежність від централізованих енергетичних ресурсів, а й забезпечує більш автономну та стабільну систему життєзабезпечення міських середовищ.

– **Рециркуляція** – принцип, спрямований на повторне використання ресурсів з метою скорочення відходів та зниження навантаження на довкілля. Це включає системи збору та очищення дощової води для технічних потреб, повторне використання теплової енергії за допомогою рекуператорів та теплових насосів, а також застосування перероблених будівельних матеріалів. Наприклад, бетонні

конструкції зруйнованих будівель можуть бути подрібнені та використані у дорожньому будівництві або для створення нових будівельних блоків.

– **Повторне використання** – передбачає застосування вторинних і відновлюваних матеріалів у будівництві та реконструкції. Це включає повторне використання металевих конструкцій, деревини, цегли, а також впровадження матеріалів із переробленої сировини, таких як екологічно чистий утеплювач, зроблений з целюлози або вторинного пластику. Окрім екологічного ефекту, це дозволяє значно зменшити вартість будівництва та розвантажити систему утилізації відходів.

– **Регенерація** – концепція, що виходить за межі традиційного відновлення міських територій і передбачає активне покращення екологічного балансу міста. Вона включає проєктування зелених дахів та фасадів, розвиток міських парків та екокоридорів, інтеграцію природоорієнтованих рішень, таких як системи біофільтрації води, створення водопроникних покриттів для вулиць і площ. Це сприяє відновленню місцевої екосистеми, покращенню якості повітря та мікроклімату, а також створенню комфортного середовища для мешканців.

Таким чином, реконструктивний розвиток України вимагає інтеграції архітектурних, енергетичних і екологічних стратегій, що дозволить створити не лише відновлений, а й сталий та безпечний міський простір для майбутніх поколінь. Відновлення міської інфраструктури повинно стати основою для створення умов, які сприятимуть розвитку соціальної, культурної та економічної складової. У цьому контексті важливим є застосування принципів витривалості, які дозволяють не лише адаптуватися до сучасних викликів, але й забезпечити сталість на майбутнє, зменшуючи ризики, пов'язані з кліматичними змінами та техногенними катастрофами.

Список використаних джерел:

1. Adria, M., et al. 100 Architects – 10 Critics. London : Phaidon Press, 2005. 463 с.
2. Trulove, J. G. (ред.). The New American Garden. New York : Whitney, 1998. 224 с.
3. Brown, G. Z. SUN, WIND, & LIGHT. New York: Wiley, 2013. 432 с.
4. Thomas, D. Architecture and the Urban Environment: A Vision for the New Age. Oxford : Architectural Press, 2002. 224 с.
5. Олійник Г. І. Формування архітектури дитсадків із включенням до їхньої структури споруд цивільного захисту (бомбосховищ). *Українська академія мистецтва* : зб. наук. праць. 2022. Вип. 32. С. 29–35. URL: <https://naoma-science.kiev.ua/index.php/journal/issue/view/18/32-2022-pdf> (дата звернення: 24.02.2025).

6. Жидецька О. Бомбосховища Фінляндії мають подвійне призначення. URL: <https://podrobnosti.ua/2448477-bomboshovischa-fnljand-majut-podvjne-priznachennja.html> (дата звернення: 24.02.2025).

7. Wines, J. Green Architecture. Köln : Taschen, 2000. 240 с.

8. Jackson, H., Swensson, K. (ред.). Ecovillage Living. Devon: Green Books, 2002. 183 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-10>

Чеканов В. Ю.,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІ РЕГІОНИ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Від 2014 р. проблема тимчасово окупованих регіонів України зберігає свою актуальність, і вона істотно зросла після 2022 р. Мета цієї розвідки полягає у дослідженні питання: наскільки змінюються риси ідентифікації окупованого регіону під впливом окупації, що серед його рис зберігається де-факто внаслідок незмінності визнання його українським, незмінності його міжнародно-правового статусу.

Для вивчення цього питання нам слід розділити поняття регіону як ціле на складники, частина яких відноситиметься до вербальної ідентифікації регіону його мешканцями і зовнішніми акторами (духовна сфера), а частина – до повсякденного функціонування регіону (матеріальна сфера).

З самого початку нам стане зрозумілим, що український статус того чи іншого регіону є менш вразливим у духовній сфері. Найменш вразливим є статус *історичного регіону*. Це поняття розташовується виключно в минулому, зміна його може бути пов'язана не стільки з окупацією, скільки зі змінами в історичних дискурсах ворогуючих країн. Успішне нав'язування міжнародному політичному та науковому загалу ідеї про “російський Крим” і т. і. матиме в цьому плані більше значення, ніж будь-які політичні заходи в самому Криму. Зміна статусу історичного регіону має найбільшу – глобальну – широту охоплення, але досягається найскладніше [4].

Поняття *етнічних регіонів* щодо ТОТ України є найбільш конфліктогенним. Окуповані регіони є поліетнічними, і доводити

органічність їх приналежності Росії можна лише підмінюючи поняття етнічної приналежності поняттям ідентичності. Етнічну приналежність змінити неможливо, ідентичність же змінюється шляхом зняття обмежень на застосування російської мови (відповідно, не слід забувати про *мовні регіони*) або заходів пропагандистського характеру, нерідко примусових. Крім зміни ідентичності, окупантам доцільно змінювати склад населення шляхом релокації в регіон нових поселенців, наприклад, мігрантів. Масштабні заходи з релокації етнічних груп відомі з історії Стародавнього Сходу, поодинокі (депортації німців Поволжжя, чеченців, кримських татар у 1941–1944 рр.) – з сучасної історії, але розмір таких акцій, їхній вплив, тривалість і результативність залишаються під питанням. Поодинокі повідомлення про це (зокрема, з Маріуполя) поки не дозволяють дійти якихось висновків щодо успішності цих заходів, а вони тягнуть за собою потенційне обвинувачення в геноциді [1].

В матеріальному сенсі окуповані регіони України стають російськими в міру поширення на них зобов'язуючих заходів окупаційної влади. Наприклад, Крим після 2014 р. став *податковим регіоном* Росії, оскільки регіон має сплачувати внески до державного бюджету РФ (і, відповідно, перестав бути податковим регіоном України). Будучи єдиною ТОТ, яка безпосередньо не межує з фронтом, Крим може незабаром почати приносити окупантам прибуток і, попри дотаційність, дедалі помітніше стає *економічним регіоном* Росії [3]; як АРК, Крим став *адміністративним регіоном*; він став *правовим регіоном* Росії, оскільки на нього поширилася дія російських законів (ситуація виглядала б складніше у разі кампаній громадянської непокори цим законам, але її нема); *мобілізаційним регіоном*, який забезпечує російську армію людськими ресурсами.

Усі зазначені статуси регіону практично втрачені Україною. Крим уже не є її економічним, податковим, правовим, мобілізаційним регіоном. Українська приналежність Криму дедалі помітніше витісняється з площини матеріальних понять, крім того, він не є регіоном української мови. Проте, зберігається історична пам'ять, яка впливає на певні сторони соціальної сфери. Ця пам'ять може вплинути на самоідентифікацію окремих кримчан, на їх свідомий вибір. Але на жоден з перерахованих вище “матеріальних” статусів ми її впливу наразі не спостерігаємо, адже в інформаційних потоках відсутні дані про кампанії громадянської непокори, відмову від сплати податків, масове ухиляння від мобілізації в армію РФ [2]. Опір окупації в українському Криму частіше ототожнюється з активністю кримсько-татарської громади. З регіонів же півдня материкової України інформація про опір надходить, тому можна вважати, що вони все ще є *більш українськими*, ніж Крим зараз.

Таким чином, регіональна ідентичність є складним, динамічним поєднанням духовних і матеріальних чинників. Історичний досвід окупованих регіонів інших країн показує, що їхня ідентичність нерідко змінюється практично без опору: так, у 1871 р. окупований французький Ельзас був безболісно інтегрований до Німецької імперії (проти були лише ельзаські депутати французьких Національних зборів) і його новий статус був закріплений у міжнародному праві, але у 1919 р. Ельзас так само безболісно повернувся до складу Франції (і це знов було закріплено у міжнародному праві); у 1940 і 1944 рр. історія з Ельзасом практично повторилася. Але є і зовсім інші приклади. Тому говорити про неодмінність як цього, так і протилежного сценарію, абсолютизувати роль міжнародного права і розглядати поточну ситуацію з ТОТ України як інваріант наразі немає підстав.

Список використаних джерел:

1. Бельзецька Наталія. Якими 2 способами Кремль заманює росіян переїжджати в Маріуполь. *24 канал*. URL: https://24tv.ua/rosiya-zamanyuye-lyudey-do-mariupolya-andryushhenko-skazav-yak_n2781128 (дата звернення 22.03.2025).
2. Брушневська Анжеліка. Мобілізація, призов, агітація в Криму. Армія РФ використовує всі способи для залучення до своїх лав. *Крим. Реалії*. URL: <https://ua.krymr.com/a/krym-mobilizatsia-pryzov-viyna/32979942.html> (дата звернення 22.03.2025).
3. Веселова Вікторія. “Багато споживаємо і дуже багато треба.” Скільки ще Крим проживе за гроші Москви? *Крим. Реалії*. URL: <https://ua.krymr.com/a/skilky-sche-krym-prozhyve-za-hroshi-moskvy/33253715.html> (дата звернення 22.03.2025).
4. Республіка Крим. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC (дата звернення 22.03.2025).

Юксель Г. З.,

*докторка наук зі соціальних комунікацій, доцент,
професорка кафедри журналістики*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА В КРИМУ ТА КРИМСЬКІ ТАТАРИ: ВИКРИТТЯ МІФІВ І МАНІПУЛЯЦІЙ

20 лютого 2014 року російська федерація окупувала Автономну Республіку Крим та місто Севастополь – українську землю та історичну батьківщину корінних народів України – кримських татар, караїмів та кримчаків. Протягом окупації незаконна влада активно використовує кримськотатарський фактор, створюючи ілюзію всебічного вирішення проблем народу та захисту його прав [1]. Основний акцент робиться на тому, що за 23 роки де-факто контролю України ці проблеми нібито не вирішувалися, а почали вирішуватися лише після встановлення контролю росії. Посилаються на Наказ президента рф від 2014 року «Про реабілітацію жертв політичних репресій», встановлення вихідними днями на регіональному рівні двох релігійних свят – Курбан-байраму та Рамазан-байраму, визнання кримськотатарської мови поряд із російською та українською державними тощо. Проте насправді політичні та культурні права кримських татар постійно порушуються, і йдеться про повну асиміляцію та знищення національної ідентичності народу [6]. Попри спроби кремлівської пропаганди продемонструвати “квітучий” російський Крим, в умовах окупації гостро стоїть питання культурного та ментального зникнення кримськотатарського народу [8].

У чому полягають неправдиві наративи пропаганди? Що насправді було зроблено для кримських татар в період де-факто контролю України в Криму?

Повернення з місць депортації кримських татар, яке розпочалося наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років, стало унікальним явищем. Надзвичайно важливим у ті часи стало рішення Української держави про можливість безперешкодної репатріації та надання громадянства всім кримським татарам, у т.ч. народженим у висилці в інших колишніх республіках Радянського Союзу, які поверталися на батьківщину з міст депортації. Згодом в Україні були ухвалені та фінансувалися державні програми репатріації та інтеграції кримськотатарського народу, підтримки національної мови та культури.

В Україні кримські татари *мали* можливість побудувати свої представницькі органи. Після повернення кримських татар наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років перед національним рухом постали завдання, які стосувалися не лише адаптації та вирішення соціально-побутових проблем, але й права на самореалізацію, створення можливостей для відродження духовної та матеріальної культури, розвитку мови.

У 1991 році в Криму (м. Сімферополь) відбувся другий в історії, але перший після повернення з місць депортації Курултай кримськотатарського народу. Тоді ж рішенням Курултаю було створено представницький орган кримських татар – Меджлис, який став головним політичним органом у ненасильницькій боротьбі представників корінного народу за свої права. Саме з того часу кримські татари створили широку систему національного самоврядування. На початок окупації 2014 року в Криму та регіонах материкової України (Херсонська область, Запорізька область, м. Київ) функціонувало 250 регіональних і місцевих меджлісів, а загальна кількість залучених у систему національного самоврядування, становила майже 4000 осіб.

Представники кримськотатарського народу входили до складу органів державної влади України. Так, у різні часи національні лідери М. Джемільєв і Р. Чубаров становилися депутатами Парламенту – Верховної ради України. Кримські татари з початку 1990-х років обиралися до складу Парламенту Криму, місцевих рад, обіймали посади заступників Голови і міністрів в уряді Криму, голів або заступників голів державних районних адміністрацій. Звісно, що політичні процеси в демократичному суспільстві завжди мають конкурентну основу та інколи характеризуються певною конфронтаційністю та напруженістю. Але в Україні кримські татари беззаперечно отримали можливість вільно висловлювали свою політичну позицію та погляди, навіть якщо вони були протилежними та критикували владу, що є складовою демократичного розвитку регіону, а також запорукою міжнаціональної розуміння та процвітання, національного відродження.

За підтримки держави було відкрито Кримськотатарський державний музично-драматичний театр, розпочала роботу Республіканська кримськотатарська бібліотека імені І. Гаспринського, відкрито Кримськотатарський етнографічний та художній музеї.

Формувалась система підготовки вищої професійної національної кадри. Зокрема, в 1991 році було розпочато підготовку вчителів кримськотатарської мови та літератури в Сімферопольському державному університеті. В 1993 році організовано Кримський інженерно-педагогічний університет, в якому отримали вищу освіту десятки тисяч кримських татар, в університеті відкрито факультет кримськотатарської та турецької філології, Кримськотатарський науково-дослідницький

центр. Завдяки наполегливості кримськотатарських дослідників, за активної підтримки українських науковців в освітніх і наукових закладах України підготовлено та захищено десятки дисертаційних досліджень. У 1990-х – 2000 роках було відкрито 16 (!) національних шкіл, де учні здобували освіту кримськотатарською мовою. Одночасно в більшості шкіл Криму були створені можливості для вивчення дітьми кримськотатарської мови.

Певного розвитку досягли національні медіа. Так, було зареєстровано 35 медійних ресурсів, із яких на постійній основі функціонувало 14 медіа, у т.ч. газети та журнали кримськотатарською мовою. У структурі Державної телерадіокомпанії Криму функціонувала система мовлення на кримськотатарській мові, регулярно випускалися в ефір програми новин, музично-розважальні, культурні тощо. В адміністративному центрі автономії – Сімферополі – відкрилося кілька національних друкарень, які випускали літературу кримськотатарською мовою.

Завдяки підтримці України, а також міжнародним програмам, активну участь в яких брала Республіка Туреччина, відбувалася реставрація історико-культурних об'єктів, як це було, наприклад, Зінджірдли-медресе, дом-музей Ісмаїла Гаспринського та ін.

У різних містах півострова здійснювало діяльність майже 200 кримськотатарських громадських організацій та спілок, завданням яких було вирішення проблем кримськотатарського народу.

Були створені умови для релігійного відродження. Так, почало функціонувати Духовне управління мусульман Криму, відкривалися або будувалися мечеті, кримські мусульмани мали можливість вільного спілкування з представниками релігійних організацій Туреччини.

Не варто забувати й про важливе «земельне питання», адже саме в ті часи було побудовано велику кількість мікрорайонів компактного проживання кримських татар. Так, це було не просто, в перші часи ще були живи комуністично-партійні номенклатурщики радянських часів, але завдяки наполегливості кримських татар навколо Сімферополя, Євпаторії, інших міст виросли нові мікрорайони, де на початковому етапі масового будівництва людей прописували буквально «на кілочку», коли вони ще не мали домівок. Ніхто не заперечить факт, що через Республіканський комітет Ради міністрів Автономної Республіки Крим з питань національностей і депортованих громадян було реалізовані бюджетні програм з будівництва житла, і кожний рік Україна закладала бюджет для такого питання. В різні роки в окремих регіонах Криму будувалось та надавалось людям державне житло (квартири та дома), і такі домівки отримали сотні кримських татар. Були реалізовані бюджетні програми з проведення комунікацій (світло, газ, вода) у місця компактного проживання кримських татар.

Однак, на великий жаль, мирний розвиток Криму був призупинений російською агресією та окупацією Російською Федерацією в 2014 р. У процесі розвитку кримськотатарського народу ця подія стала трагічним переломним моментом. Російська та незаконна кримська окупаційна «влада» здійснила спробу жорстоко розправитися з представницьким органом і активною частиною корінного народу Криму. Практично одразу після початку окупації представників системи Курултай-Меджліс почали переслідувати, застосовуючи репресії, відкривати кримінальні справи. Кримські татари залишилися без свого представницького органу. З 2014 року кримськотатарським лідерам і активістам заборонено в'їзд на батьківщину, і зафіксовано сотні таких випадків. Під загрозою зникнення знаходяться історичні об'єкти культури кримських татар. В Криму порушуються права людини.

Історія національної боротьби кримських татар дуже близька до історії боротьби українців, які тривалий час також перебували під гнітом російської імперії й зазнали наслідків тоталітарних систем. Тому природним є прагнення українського та кримськотатарського народів жити незалежно на своїй рідній землі і самостійно визначати власне майбутнє та розвиток.

Список використаних джерел:

1. Актуальні орієнтири державної політики у зв'язку з тимчасовою окупацією Автономної Республіки Крим та м. Севастополя. 2020. URL: <http://www.ppu.gov.ua/synhronizatsiya-dij-organiv-vlady-z-pytan-deokupatsiyi-krymu-ta-sevastopolya/> (дата звернення: 23.12.2023).

2. Аналіз порушень прав людини в окупованому Криму за 9 місяців 2019 року (презентація). URL: <https://ctrcenter.org/ru/analytics/165-analiz-narushenij-prav-cheloveka-v-okkupirovannom-krymu-za-9-mesyacev-2019-goda-prezentatsiya> (дата звернення: 23.10.2019).

3. Аналітичний звіт «Політики реінтеграції тимчасово окупованих територій: моделі, сценарії, дискусії, досвід». Школа політичної аналітики НАУКМА. Київ, 2021. 40 с. URL: <https://spa.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/Reintegration-Policies-UA.pdf> (дата звернення: 23.06.2022).

4. Задорожний О. В. Анексія Криму – міжнародний злочин. Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, каф. міжнар. права. Київ : К.І.С., 2015. 572 с.

5. Крим після анексії. Державна політика, виклики, рішення та дії. Біла книга / Тищенко Ю., Каздобіна Ю., Гучакова Т., Смірнов О., Горобчишина С., Дуда А. ; за заг. ред. Ю. Тищенко. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. 148 с. URL: <http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/crimea%20after.pdf> (дата звернення: 05.08.2022).

6. Незалежних ЗМІ в Криму практично не залишилось. Правозахисники презентували доповідь про переслідування журналістів і блогерів за весь період російської окупації. URL: <https://qha.com.ua/polochkam-uk/nezaleznyh-zmi-v-krymu-praktychno-ne-zalyshylos-pravozahysnyky-prezentuvaly-dopovid-pro-peresliduvannya-zhurnalistiv-i-bloggeriv-za-ves-period-rosijskoyi-okupatsiyi/> (дата звернення: 02.08. 2022).

7. Формування комплексного бачення та рекомендацій органам державної влади України щодо подолання наслідків окупації та викликів у процесі реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополя у 4 сферах: інформаційній, освітньо-науковій, культурній, релігійній. URL: <https://www.voicecrimea.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/4.-%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2.-%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BD%D0%B0%D0%BF%D1%80%D1%8F%D0%BC%D0%BE%D0%BA.pdf> (дата звернення: 21.12.2023).

8. Юксель Г. 3. Кримська інформаційно-медійна парадигма в контексті окупації півострова (лютий 2014 – лютий 2022 рр.): Трансформація медійної сфери та інформаційна політика України» : монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк». 2023. 564 с.

НАПРЯМ 4. ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-12>

Космина В. Г.,

доктор історичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

РОСІЙСЬКИЙ КОЛОНІАЛІЗМ В УКРАЇНІ І В.І. ВЕРНАДСЬКИЙ

Майже два роки тому, 3 травня 2023 року, Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів». Він набрав чинності в липні того ж року. Цим Законом багатовікову російську політику щодо України було визначено як колоніальну. Стаття 2 Закону розкриває її суть: «російська імперська політика (російська колоніальна політика) – система заходів, що здійснювалися органами управління, збройними формуваннями, політичними партіями, недержавними організаціями, установами, підприємствами, групами чи окремими громадянами (підданими) Російського царства (Московського царства), Російської імперії, Російської республіки, Російської держави, Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки, Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки, Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Російської Федерації, спрямованих на підкорення, експлуатацію, асиміляцію Українського народу».

Звіряємо це визначення з популярним словниковим: «Колоніальна політика – діяльність держави, економічно та політично більш розвинутої, спрямована на включення до кола свого впливу та остаточне підкорення іншої держави, менш сильної, або ж народів, що знаходяться на нижчому щаблі розвитку і, часто, ще не завершили державного оформлення, а також утримання держави чи народу у своїх руках». Статус колонії досить непривабливий.

Вочевидь, саме тому в українській історіографії ідея інтерпретувати російську політику в Україні саме як колоніальну зазвичай не була популярною. Навпаки, залюбки описувалася участь, а де в чому

й авторство, етнічних українців у будівництві Російської і радянської імперій. Російські автори й досі на цьому наполягають, навіть ті, що не заперечують російського колоніалізму в Центральній Азії, Сибіру й на Кавказі. Взагалі «дикою» здається думка порівнювати статус українського населення в Російській імперії, наприклад, із загальновідомим статусом аборигенів у колоніальній Африці.

А проте, багато що залежить від самої позиції наукового спостереження. Колонізація (нагадаємо, що латинське слово *colonia* означає «поселення») супроводжувала людство впродовж усієї його історії. Якщо ж звертатися до найбільш відомого нам європейського колоніалізму останніх століть і врахувати його цивілізаційний аспект (а колонізатори XIX ст. якраз і тлумачили свою загарбницьку політику в Африці саме як здійснення «цивілізаторської місії» щодо місцевого населення), то можна виявити в ньому кілька цивілізаційних моделей колоніалізму із дуже різними підсумками і наслідками.

Ми побачимо, що колоніальна політика проводилась не обов'язково щодо народів, що перебували «на нижчому щаблі розвитку» чи «не завершили державного оформлення». Об'єктами такої політики могли бути і суспільства доцивілізаційні, і суспільства доосьових цивілізацій, і суспільства класичних цивілізацій осьового часу. А колонізатори представляли або суспільства класичних цивілізацій, або пост-цивілізаційне західне суспільство з від-диференційованими системами політики, економіки, виробництва, науки тощо.

Колонізація останнім Північної Америки й Австралії загнала місцеві доцивілізаційні спільноти в резервації й означала перенесення європейської протестантської культури на нові континенти разом із переселенцями. Пізніше в Африці вона ж вилилась в жорстоку експлуатацію доцивілізаційних спільнот і руйнування та маргіналізацію їхніх культур. У той же час в регіонах усталених класичних цивілізацій (більшість країн Азії й Північної Африки) цим колонізаторам вдавалося або якось підпорядкувати собі місцеві цивілізаційні структури, або знайти з ними ті чи ті компроміси, встановлюючи лише напівколоніальні порядки.

Колонізаційна ж політика європейських католицьких держав періоду середньовіччя в регіонах, де існували цивілізації осьового часу (Індійська, Китайська, Ісламська), переважно була невдалою, оскільки спроби католицької церкви християнізувати місцеве населення викликали рішучу відсіч. І лише іспанська й португальська колонізація Америки, де існували цивілізації ще доосьового часу (ацтеків, майя, інків), вилилась у «зрошення» суспільних структур двох типів цивілізацій і народження нової – Латиноамериканської.

Певний «симбіоз» (без прямого «змішування») цивілізаційних структур відзначався в балканських країнах із слов'янським православним населенням, завойованих мусульманською Османською імперією,

та мусульманських регіонах Азії, колонізованих православною Російською імперією. Це пов'язано з наявністю в обох цивілізаціях принципово схожих суспільних структур – патримоніальної держави й общини. Але в обох випадках із часом колонізовані країни визволилися з-під чужорідної влади колонізаторів майже без утрати власної цивілізаційної ідентичності.

На цьому загальному тлі своєю специфікою вирізняється колоніальна політика Росії щодо України (як і Білорусі). Справа тут у початковій цивілізаційній близькості України і Росії. У Київській Русі ми спостерігаємо і патримоніальну державу, і общинну організацію. А православ'я сакралізує одне й інше, закріплюючи єдиний цивілізаційний комплекс. Однак Україна з часом утрачає східні цивілізаційні характеристики – патримоніальну державу (на жаль, як і саму державність) і общину (вже в XVI ст.), розпочавши свій довготривалий транзит у бік Західної цивілізації, у той час як у Московії (Росії) ці характеристики невпинно посилюються, визначаючи і закріплюючи по суті східний вектор її цивілізаційної еволюції.

А от православ'я розглядалося як «підстава» для приєднання України до Московії у 1654 р. і для її колоніального «поглинання» у XVIII ст. Вчені (Д. Мур) вказують тут на особливий, «династичний», тип колоніалізму, коли значна частина місцевої еліти повністю інтегрується в імперські структури, а маса населення експлуатується й дискримінується, аж поки не позбудеться цивілізаційних, у т.ч. мовних, відмінностей і не «розчиниться» в культурно однорідній безмовній імперській масі.

Російська влада практикувала в Україні й інші типи колоніалізму – переселенський (переселення в Україну іноетнічних, передусім російських груп) та експлуаторський (і щодо ресурсів, і щодо населення). Але найглибший вплив мав тип «династичний». Щоправда, для України він не став новиною. Вона вже раніше втратила свою ранню еліту – князівську, що була «асимільована» спочатку ординською, а потім литовсько-польською владою. Тепер же козацька еліта (козацька старшина) була «кооптована» до російського дворянства і здебільшого вірою і правдою служила Російській імперії, у т.ч. у справі подальшої колонізації України. Із XIX ст. серед нащадків козаків і міщан формується нова національна еліта – інтелігенція. Частина її в XX ст. докладає зусиль до утвердження української державності, хоча б автономної (невдало), а інша, особливо нова, вірно служить уже більшовицькій російській імперії, що чинить численні злочини щодо українського народу. І тільки наприкінці XX ст., коли «творчі сили», а радше – соціально-економічний потенціал тоталітарної радянської імперії, були вичерпані, українська частина загальносоюзної партійно-державної комуністичної номенклатури (в союзі з патріотичними силами) спромоглася на проголошення і початок розбудови

незалежної держави. Утім, у ХХІ ст. відроджена на нових ідейних (здебільшого шовіністичних) засадах російська імперія розпочала нову колоніальну війну, спрямовану тепер уже на повне знищення української держави.

Уже згаданий раніше Закон України, ухвалений із деяким запізненням, але нарешті спрямований на «деколонізацію топонімії», викликає деякі логічні запитання. Наприклад, як бути з іменами діячів, що свідомо служили імперській справі, але результати діяльності яких заклали підвалини чи створили справжні символи майбутньої національної держави?

Однією з таких постатей є Володимир Іванович Вернадський, видатний учений українського походження. Він був нащадком козацького старшини часів Богдана Хмельницького, його дід отримав російське дворянство, а батько став професором Московського університету. В.І. Вернадський народився у 1863 р. у Санкт-Петербурзі, був вихований у душі російської культури і вважав себе росіянином, хоча бував в Україні і з повагою ставився до мови й культури українців. Він закінчив Санкт-Петербурзький університет, був професором Московського університету, членом Петербурзької Академії наук і не мислив себе поза російською культурою, освітою, державою. Утім, як член партії кадетів, виступав за певну демократизацію останньої.

А опинившись після більшовицької революції в Україні, у квітні 1918 року вийшов із партії кадетів і прийняв запрошення П. Скоропадського очолити в Українській державі Комісію з організації Академії наук і Української національної бібліотеки, а також комісію з питань вищої школи. Він і став засновником і першим президентом Української Академії наук, залучивши до неї десятки вчених, що емігрували з Росії. Організував створення і національної бібліотеки, що тепер носить його ім'я. Після приходу більшовиків академік В.І. Вернадський залишив Київ, а в 1920–1921 рр. був ректором створеного у 1918 р. в Сімферополі Таврійського університету, що теж носить його ім'я. Однак більшовики змусили його в Москву, потім у Петроград, де він займався науковою діяльністю уже під більшовицькою владою.

Отже, академік Вернадський був типовим представником цілого прошарку свого часу «асимільованої» колоніальною російською владою української еліти. Він не відділяв себе від цієї влади, не долучався цілеспрямовано до українського державотворення, а Українську Академію наук розглядав не більше, ніж регіональним осередком загальноросійської наукової сфери (тому й не знайшов спільної мови з М.С. Грушевським), але об'єктивним результатом його діяльності стало створення матеріально-культурних засад незалежної української держави. І таких реальних творців підвалин майбутньої української державності було багато і їх варто пам'ятати.

Костючок П. Л.,

*кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри етнології і археології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

Щербін Л. В.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ПАРТІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В. ВЕРНАДСЬКОГО

В. Вернадський – відомий вчений, мислитель, політичний діяч. Він був одним із засновників конституційно-демократичної партії (партії народної свободи), був учасником підготовки першого з'їзду, членом Центрального комітету (далі – ЦК) з 1905 р.

Партійні концепції російських політичних партій на початку ХХ ст. пропонували широкий спектр варіантів вирішення національної проблеми українців. Особливе місце серед цих проєктів займала позиція конституційно-демократичної партії, яка ґрунтувалась на ідеї суспільної еволюції. Особливої актуальності набуває ця проблема у зв'язку з тісними контактами російських кадетів з українськими ліберальними партіями, участю кадетів в уряді П. Скоропадського.

Незважаючи на те, що російські кадати у своїх споминах наполягають на єдності партії, відсутності інтриг, розколів, згідно тверджень В. Оболенського, в ЦК не існувало певних політичних груп, але умовно можна виділити три, то В. Вернадський належав до невеликої правої групи.

В. Вернадський долучався до обговорення українського питання на засіданнях ЦК та партійних з'їздах. Однією з головних тем засідання ЦК 5 жовтня 1914 р. були національні питання. У своєму виступі лідер партії П. Мілюков негативно оцінив акти насильства й русифікації в Східній Галичині, пропонував узгодити всі дії із цієї проблеми з українцями. В. Вернадський наполягав на якнайшвидшому розгляді українського питання, не відкладаючи його до попередніх переговорів з місцевими представниками [2, с. 88].

На засіданні ЦК 31 січня 1915 р. В. Вернадський виступив на захист прав українців Галичини, наголошуючи на важливому значенні культурних досягнень галичан. Під час участі у дискусії він оперував термінами «галицьке питання», «українське питання», «російське українське питання», «галицькі русини», «російські українці». В. Вернадський переконував, що центральний орган партії повинен мати готову відповідь на ці національні питання, проєкти захисту культурних надбань галичан повинні містити план реформ для російської України. В. Вернадський з'ясування позиції ЦК до українського питання обґрунтовував внутрішнім становищем, політикою репресій, пропонував, щоб Київський комітет продовжував свою роботу від себе, а не як офіційне доручення ЦК.

18–19 квітня 1915 р. на засіданні ЦК було вирішено створити спеціальні комісії для розгляду єврейського й українського питань. Реалізацією цієї постанови займалося Петроградське відділення ЦК. Організацію комісії з українського питання було доручено О. Корнілову й В. Вернадському. У своїх спогадах О. Корнілов згадував про діяльність у цій комісії, але не розкрив детально змісту роботи в ній [1, с. 256].

У 1915 р. В. Вернадський написав статтю “Українське питання і російська громадянськість”. У ній він намагався подолати замовчування і нехтування українською проблемою. На його думку, небезпека для Росії не в українському русі як такому, а в упередженому трактуванні його як шкідливого і запозиченого явища в державному і національному організмі. Він вважав можливим співіснування української культури й державної єдності імперії. В. Вернадський пропонував низку заходів, які б сформували позитивне ставлення російського суспільства до українського питання, ліквідували прірву недовіри й ворожнечі. Вони зводилися до інформування російського суспільства про розвиток українського руху, ліквідації заборон у сфері культури й освіти, вирішення шкільного питання, реабілітації евакуйованих з Галичини українців.

На засіданні 20 червня 1917 р. Тимчасовий уряд створив комісію з політичних діячів і представників громадських організацій, яка мала на меті з'ясувати питання, що стосувалися України. Спочатку до неї увійшли: Д. Урусов, П. Кропоткін, Г. Лопатін, В. Вернадський, С. Ольденбург, Н. Авксентьев, В. М'якотін, В. Короленко. Проте усі члени з різних причин відмовились.

Перебуваючи в Україні з листопада 1917 р., В. Вернадський 8–11 травня 1918 р. був учасником Делегатського з'їзду партії народної свободи в Україні, завданням якого було з'ясування позиції партії щодо участі в уряді (Раді міністрів) кадетів та затвердження нової структури організації партії в Україні. Цей період у житті і діяльності В. Вернадського відображений у його щоденникових записах, листуванні.

В. Вернадський у своїх повідомленнях, інформуючи ЦК про стан справ, писав, що партія народної свободи в Україні в основу своєї діяльності ставить програму російської партії, «виступаючи за забезпечення прав національних меншин, ставить своїм завданням захист прав російської мови в державному, суспільному й громадянському житті України. Підтримуючи широкий і рівний розвиток української культури й мови, партія буде боротися проти всіх проявів вузького українського національного шовінізму» [2, с. 152].

Таким чином, українське питання займало вагоме місце у партійній діяльності В. Вернадського як члена конституційно-демократичної партії, його ставлення до українського питання відображало концепцію російських кадетів, яка пройшла еволюцію від надання права на культурно-національне самовизначення до автономії України у складі єдиної росії, виключаючи ідею української державності.

Список використаних джерел:

1. Щербін Л. Російська окупація Східної Галичини і Буковини та російські кадети під час Першої світової війни. *LAW & SOCIETY*. 2024. Issue 9. С. 250–263.
2. Щербін Л. Українське питання в діяльності Конституційно-демократичної партії Росії (1905–1918 рр.). Івано-Франківськ, 2011. 240 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-14>

Павлюк О. Д.,

доктор філософії,

асистент кафедри соціальної психології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОФЕСІЙНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ З ЛІДЕРСЬКОЮ ПОВЕДІНКОЮ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Сучасні суспільні виклики, спричинені війною в Україні, створюють нові вимоги до психологів як фахівців, здатних надавати якісну психологічну допомогу та підтримку в умовах кризових ситуацій. Військовий стан посилює потребу розвитку не лише професійної компетентності студентів-психологів, але й розвиток лідерських навичок, які допоможуть їм ефективно діяти в стресових ситуаціях,

координувати психологічну підтримку, працювати з постраждалими та адаптуватися до нестабільних умов. Студенти-психологи, які перебувають у процесі професійного становлення, можуть відчувати негативний вплив від зовнішніх обставин та підвищену соціальну відповідальність, що вимагає від них високого рівня адаптивності, саморефлексії та здатності проявляти лідерські якості. Вивчення впливу національної та професійної ідентичності на лідерську поведінку студентів-психологів у період воєнного стану сприяє розробці ефективних освітніх стратегій, які допоможуть майбутнім спеціалістам не лише професійно розвиватися, а й формуватимуть додаткові навички для роботи у кризових ситуаціях.

Тематика професійної та національної ідентичності розкривається в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців: Я. Андрушко, С. Бойко, Д. Бріджеса, В. Васютинський, Н. Гаврилюк, П. Гнатенко, П. Горностай, О. Донченко, М. Дубінки, Л. Коняєва, Р. Макліна, О. Макарова, В. Павленко, І. Остапенко, О. Радзімовської, В. Синишина, О. Соснюка, М. Слюсаревський, М. Томлінсона, Ф. Треде, М. Шопша, М. Шермана, Л. Шнейдера та ін.. Вивченням різних аспектів лідерства займалися: Б. Басс, О. Бондарчук, Л. Карамушка, А. Куриця, А. Магетті, Р. Стогділл, а лідерські якості у майбутніх психологів досліджували: Ж. Богдан, О. Горецька, Н. Дятленко, В. Кашперський А. Книш, В. Кузьменко, К. Максимчук, Н.Сердюк, Н. Підбуцька, А. Пільганчук, Ю. Приходько, М. Тесленко, Н. Хупавцева, Ю. Чебакова, О. Цільмак та ін.

Важливо зауважити, що професійна ідентичність в сучасних реаліях тісно переплітається з національною ідентичністю, що є фактором, який впливає на формування професійної самосвідомості студентів-психологів. В умовах війни та суспільних трансформацій психолог часто виступає не лише як фахівець у відповідній сфері, а й як активний учасник соціальних процесів, спрямованих на підтримку психічного здоров'я населення, допомогу військовим, переселенцям та постраждалим від війни.

Національна ідентичність потребує підвищеного рівня відповідальності та професійної мотивації, комплексного формування етичних принципів професійної діяльності та усвідомлення психологічних потреб суспільства під час війни. Водночас, розвиток професійної ідентичності студентів-психологів тісно пов'язана із становленням лідерської поведінки, оскільки виникає потреба організовувати та координувати психологічну допомогу для населення, брати на себе відповідальність за психологічний стан групи і окремих осіб та бути прикладом для суспільства та фахової спільноти.

Як стверджує В. Синишина, оптимізація існуючої системи навчання фахівців психології може проводитися в напрямі створення спеціальних тренінгово-корекційних програм для майбутніх практичних психологів з використанням інтерактивних технологій, що уможливорює

формування в студентів необхідних особистісних якостей, корекцію неадекватних уявлень, навчання навичкам саморефлексії тощо, а також інтеграцію отриманих теоретичних знань у модель професійної діяльності. Ознайомлення студентів із специфікою роботи за різними спеціалізаціями забезпечує високий рівень професійної ідентичності майбутніх практичних психологів у конкретній галузі (шкільна психологічна служба, психологічна служба закладів вищої освіти тощо) [3, с. 42].

Важливо виокремити чинники, які впливають на розвиток професійної ідентичності студентів-психологів в період сучасності, а саме: **соціальні та професійні** (підвищений запит на психологічну допомогу під час війни, контакт із практичними кейсами в кризових умовах та зміна суспільної ролі психолога); **освітні** (модифікація навчальних програм, практичний досвід у реальних умовах, дистанційне та змішане навчання); **особистісні та емоційно-психологічні** (саморефлексія та особиста мотивація, психологічна стійкість, професійне середовище).

Як стверджує С. Бойко, ефективними шляхами формування національної та національно-культурної ідентичності в умовах російсько-української війни є: поширення ареалу спілкування українською мовою; доступ до правдивої інформації та розвиток критичного мислення; формування національної свідомості та самосвідомості; культивування національної гідності та протистояння проявам національної меншовартості; впровадження ефективних реформ; подолання ксенофобії та нетерпимості; дотримання політичної рівності громадян України, вираженої в чинній системі прав і обов'язків, звернення уваги на спільність громадянської культури та ідеології; виховання молоді на основі національних цінностей [1, с. 20].

Національна ідентичність формується через усвідомлення належності до власної країни, її культури, традицій, історії та суспільних цінностей. В умовах війни цей процес відбувається під впливом відповідних чинників, а саме: **соціально-політичних** (війна як фактор консолідації суспільства, психологічна реакція на зовнішні загрози та вплив соціальних рухів та інформаційного простору); **освітніх та культурних** (включення національно-патріотичних тем у навчальні програми, мовне питання та його вплив на ідентичність, активна участь у волонтерських ініціативах); **особистісних** (рівень національної самосвідомості, сімейний вплив, особистий досвід під час війни).

Зазначимо, що О. Горецька, Н.Сердюк та К. Цимбалюк вказують на необхідність розвитку лідерських якостей у майбутніх психологів, однак при цьому слід враховувати, що ефективним розвиток буде за умов врахування їхніх особистісних характеристик, створення комфортного простору для саморозкриття під час освітнього процесу, а також використання інноваційних та інтерактивних форм та методів роботи з ними (тренінги, рольові ігри, дискусії тощо) задля оволодіння

психологічними знаннями щодо лідерства психолога, мотивування позитивного самосприйняття лідерських якостей майбутніми психологами, розкриття їхніх лідерських якостей, формування впевненої лідерської позиції [2, с. 145].

Отже, важливо підкреслити, що суттєвий взаємозв'язок національної та професійної ідентичності з лідерською поведінкою буде проявлятися у відповідних факторах, а саме: національна ідентичність мотивує студентів брати на себе відповідальність, а професійна ідентичність формує почуття відповідальності за психологічне благополуччя людей, що є важливою якістю у лідерській позиції. Також, важливо зауважити, що війна змушує студентів-психологів діяти в умовах високої невизначеності – тому, лідерські якості формуються природним шляхом через досвід роботи в кризових умовах.

Список використаних джерел:

1. Бойко С. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни. *Українознавчий альманах*. Випуск 30. Київ, 2022. С. 17–22. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.2>
2. Горещька О. В, Сердюк Н. І., Цимбалюк К. Р. Розвиток лідерських якостей студентів-психологів як важливий складник їхньої особистісної підготовки до майбутньої професійної діяльності. *Габітус*. Випуск 51. 2023. С. 140–146. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.23>
3. Синишина В. М. Професійна ідентичність майбутніх практичних психологів на етапі навчання в закладах вищої професійної освіти. Збірник наукових праць. *Педагогічні науки*. Випуск LXXXIX. 2019. С. 39–43. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2019-89-7>

НАПРЯМ 5. СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ТА ПОЛІТИКО-ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-15>

Герасименко Н. В.,
*кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу української літератури XX ст.
та сучасного літературного процесу
Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Кулінська Я. І.,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки
Національного медичного університету імені О. О. Богомольця
м. Київ, Україна*

«ЩОДЕННИК ВІЙНИ» О. ЄФИМЕНКО ЯК ДОКУМЕНТ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Щоденник належить до тих жанрів, котрі після початку російської агресії в 2014 році, а головне – після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, стали одними із найпопулярніших і найзатребуваніших. Щоденники ведуть і військовики та дотичні до них, як-от, волонтери чи журналісти, і цивільні громадяни. Мета у всіх – спільна: записати події з воєнного лихоліття, зафіксувати їхню правдивість для нащадків, а також закарбувати свою участь у творенні новітньої історії нашої держави.

Та попри чисельність таких видань й попри оперативність суспільної реакції на знакові події російсько-української війни, один із її перших епізодів, а саме тема анексії Криму РФ – ані в художній, ані в документальній літературі комплексного осмислення і розкриття досі не отримала. Серед щоденників кримчан – найвідоміші «Піднятися після падіння» (2019) Геннадія Афанасьєва та «Хроніка одного голодування» (2020) Олега Сенцова, обидва – політв'язні і бранці Кремля.

«Щоденник війни» Олександри Єфименко, кримчанки й очевидиці подій на півострові в лютому-березні 2014 року й потому, так само особливого наукового інтересу літературознавців не викликав. Та, на нашу думку, ці записи потребують ретельного опрацювання, оскільки можуть бути свідченнями, его-документами сучасної війни. А отже, їхнє вивчення та аналіз, як ніколи гостро й на часі.

Мета нашого дослідження – розглянути «Щоденник війни» О. Єфименко, проаналізувати природу авторських записів, визначити їхню специфіку та схарактеризувати, оскільки це дає змогу розширити уявлення про жанр та його підвиди, зокрема такий підтип як воєнний щоденник, і ввести у загальний контекст новітніх досліджень щоденникового жанру та його класифікацій.

В основі наукової розвідки – праці сучасних дослідників, присвячені, переважно, вивченню етимології та модифікацій жанру щоденника, зокрема, роботи Тетяни Бовсунівської [1], Олександра Галича [2] та ін. Також у нашій роботі послуговуємося результатами наукових студій дослідників сучасного літературного процесу та воєнної прози, зокрема: Оксани Пухонської [5], Марини Рябенко [6] та ін., а також залучаємо до аналізу і наші висновки з попередніх досліджень [3; 9].

У «Літературознавчому словнику-довіднику» під редакцією Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка щоденник визначено як «літературно-побутовий жанр, фіксація побаченої, почутої, внутрішньо пережитої події, яка щойно сталася» [7, с. 745].

Схоже пояснення бачимо і в польському Словнику літературних термінів (*Słownik terminów literackich*), де щоденник тлумачиться як «текст, що складається з повсякденних записів, розташованих у хронологічному порядку, які фіксують події з поточної точки зору (на відміну від літературного щоденника)» [8].

Процитовані визначення, на нашу думку, є найточнішими та найоб'єктивнішими, а тому користуватимемося ними у нашій роботі.

У «Щоденнику війни» О. Єфименко уже з перших записів одразу простежується два виміри – загальний, суспільно-політичний і приватний, внутрішньо-суб'єктний. Перший – фіксує велику подію/новину з подальшими рефлексіями на неї. Другий – висвітлює події приватного життя молоді студентки-журналістки, а також те, як суспільне життя резонує і пливає на події особистого, зрештою, підпорядковуючи його собі.

Хронологічно нотатки охоплюють 2014–2023 роки, у них докладно висвітлюється етапи анексії Криму РФ: поява «зелених чоловічків», захоплення військових частин, проведення так званого «референдуму», поодинокі протести, перші затримані, закатовані і зниклі безвісти кримці. А також ситуація на півострові потому: адмінкордони і заповнення міграційної карти, примус до отримання російського

паспорта, ширення наративів роспропаганди, зрештою, стеження як за «іноагенткою».

Переважає частина нотаток періоду 2014–2021 рр. присвячена роботі авторки в Криму, вона – незалежна журналістка-фрілансерка, тож має довгострокові відрядження на півострів і змогу висвітлювати події на ньому зсередини. Так з'являються записи про переслідування кримських татар: обшуки в будинках активістів і пересічних мешканців, арешти ФСБ незгодних, смерть ветеранки кримськотатарського руху Веджіє Кашки, матеріали про політ'язнів та судові процеси над ними. А також про моральний тиск на саму журналістку – затримання і допит на російському адмінкордоні, штучні гвоздики з чорною стрічкою у хвіртці будинку (попередження) та ін.

Окрім професійної частини, у «Щоденнику...» чимало записів приватного характеру: про випуск із факультету журналістики, опис дівчачих посиденьок, кумедний випадок переховування від імама через невідповідність одягу та ін.

Як бачимо, авторські рефлексії у записах О. Єфименко постають і розщеплюються одразу на кілька образів оповідачки: «Я – громадянка України», «Я – журналістка», «Я – звичайна людина», які почергово змінюються навіть у межах одного запису.

Нотатки щодо кримських подій уриваються 2021 року, коли авторка вимушено покидає півострів, оскільки подальше її перебування загрожувало ув'язненням. І поновлюються вже 2022 року – і так само фіксують, але вже події великої війни: наступ росіян, окупацію частини території України та ін.

Зауважимо, що авторка до ведення щоденника ставиться дуже відповідально, та це й не дивно, адже, як зазначає сама у передмові: «Я з дитинства хотіла вести щоденник... > ... зараз я вирішила зібрати всі свої записи, важливі й не дуже, кумедні й печальні, в одному місці, тому що я завжди мріяла вести щоденник...» [4, с. 22].

Тож записи у «Щоденнику війни» ведуться згідно з вимогами жанру: є календарне датування (число, місяць, рік), зафіксовані лише події теперішнього часу (відбулися щойно), оповідь здійснена від першої особи, гранично відверто й правдиво. Разом із тим, жанрова форма дає змогу авторці настроєву свободу письма, тому в тексті багато емоцій, лірики, діалогів і цитат.

Таким чином, «Щоденник війни» О. Єфименко, в якому зафіксовані кримські події 2014–2021 рр., є важливим документом-свідченням щодо агресії РФ зокрема, її першого етапу – анексії півострова. А тому після закінчення російсько-української війни країна-окупантка має понести за свої дії невідворотне покарання.

Список використаних джерел:

1. Бовсунівська Т. Теорія літературних жанрів. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2009. С. 438.
2. Галич О. Українська документалістика на зламі тисячоліть : специфіка, генеза, перспективи : монографія. Луганськ : Знання. 246 с.
3. Герасименко Н. Сучасна воєнна проза : жанрово-стильова типологія. *Слово і Час*. 2023. № 3. С. 35–49.
4. Єфименко О. Щоденник війни // Київ. Жінки. Війна : збірка / упор. і передм. М. Іванцова. Київ : Креативна агенція «Артіль», 2023. С. 22–39.
5. Пухонська О. Літературний вимір пам'яті : монографія. Київ : Академвидав, 2018. 304 с.
6. Рябченко М. Екстремальні свідчення в сучасній літературі : особливості художньо-документальних наративів полонених в Криму та на Сході України. *Nalnowsza slowianska literatura i kultura popularna*. 2019. С. 37–45.
7. Щоденник. *Літературознавчий словник-довідник* / упоряд. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ : ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
8. (2008). *Dziennik. Słownik terminów literackich*. [Ел. ресурс]. Режим доступу: <https://www.bryk.pl/slowniki/sownik-terminow-literackich/69082-dziennik> (дата звернення: 17.03.25).
9. Kulinska Y., Gerasimenko N., Koval O., Redkina O. Diary in modern Ukrainian literature : varieties of the genre. *Linguistics and Culture Review*. URL: <https://doi.org/10.21744/lingcure.v5nS4.1546> (дата звертання: 22.03.25).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-16>

Лазебник Я. О.,

*аспірант кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»
м. Київ, Україна*

РОЛЬ ПОЛІТИЧНОГО КЛАСУ У ПОСИЛЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ПРОБЛЕМНІ ТА СИЛЬНІ СТОРОНИ

Сучасна українська держава також постала перед зовнішніми та внутрішніми загрозами та ризиками. Вже більше трьох років, починаючи з 24 лютого 2022 р., Україна відстоює свою цивілізаційну суб'єктність та територіальну цілісність. У протистоянні

повномасштабній військовій агресії РФ та в умовах внутрішньої нестабільності український народ демонструє незламний характер, єдність та національну стійкість.

В Україні через усю її історію проблема стійкості проходить головною темою. Існує ряд історичних чинників, які відіграли основну роль у формуванні цієї особливої характеристики українського народу і залишили глибокий слід у масовій свідомості.

До найсуттєвіших з них можна віднести період на межі XIX–XX століть етнокультурне, а пізніше й суспільно-політичне розділення України між двома імперіями; 1917–1921 роки, коли відбувається боротьба за збереження національної стійкості у контексті коливань української держави щодо вибору майбутньої долі; часи сталінських репресій протягом 1920–1930-х років, коли український народ зазнав масового знищення, національна стійкість приховувалася і здебільшого зберігалася у родинному колі у персональних життєвих історіях; Друга світова війна, під час якої національна стійкість переходила у групові стратегії й адаптивні практики українців, і водночас репрезентувала як героїчні, так і трагічні приклади (геноцид, голокост); період формування посттоталітарною радянською владою квазіспільноти – так званого «радянського народу» [3, с. 5; 1, с. 24]. І, нарешті, сьогодні, в умовах війни з РФ, важливою складовою забезпечення національної стійкості для України може розглядатися новий етап творення державності та відновлення суверенітету.

Ці та інші загрози та небезпеки, що постійно випадали на долю українського народу, та й переслідують у сьогоденні, сприяють формуванню в українців незрівнянної національної стійкості до подолання найтяжчих випробувань та негараздів [2, с. 23].

У 2021 році з метою забезпечення здатності суспільства і держави своєчасно виявляти вразливості, ідентифікувати загрози та оцінювати ризики, мінімізувати або запобігати їх негативним впливам, ефективно реагувати та повномасштабно і швидко оновлюватися після реалізації загроз або настання кризи, було розроблено і Указом Президента затверджено Концепцію забезпечення національної системи стійкості [4].

У даному документі національна стійкість інтерпретується як здатність суспільства і держави до ефективного протистояння загрозам будь-якого характеру і походження, швидкого адаптування до змін безпечового середовища, підтримування сталого функціонування, швидкого відтворення до бажаної рівноваги після кризових ситуацій [4].

Отже, основна мета національної стійкості – протистояти загрозам.

Аналіз українського досвіду останніх років, здійснений у контексті різноманітних досліджень стійкості, дозволяє виокремити як проблеми, так і сильні сторони України, вивчення яких допоможе українському народу під час війни протистояти усім небезпекам, а після перемоги відновити та розвинути країну.

Щодо найбільш проблемних моментів, то серед них можна виокремити насамперед такі як: катастрофічна ситуація в економіці, відсутність у держави власних ресурсів, а також залежність від підтримки партнерів.

Великої ваги набуває розвиток демократії, співпраця активних громадян й влади, політична відповідальність політичного класу перед українським суспільством тощо. І, звісно, необхідні на всіх рівнях боротьба з корупцією, реформа правоохоронних органів, судової системи й т.і.

До сильних сторін, що забезпечують національну стійкість України, сьогодні можна віднести такі:

1) незламність українського народу, яка полягає у наявності сильного відчуття історії, відчуття цілей, відчуття своєї місії. Українці сьогодні протистоять всесвітньому злу, захищають цивілізацію, демократію, вільний і справедливий світ, відстоюють свою націю, яка має давню історію і повинна мати щасливе майбутнє;

2) приналежність до спільноти, що забезпечується наявністю тісних зв'язків у цій спільноті, потужна мережа підтримки (наприклад, за весь період гібридної війни Росії проти України в єдину мережу сплелася ветерансько-волонтерська спільнота як приклад добровільної участі у протистоянні ворогові та захисті крани тощо). Тобто проявами стійкості українців в умовах воєнно-політичної кризи можна вважати утворення різних форм громадянської самоорганізації.

3) довіра до влади, постійна комунікація з населенням (щоденне інформування про хід подій на фронті тощо);

4) демократія і свобода [5].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, про те, що формування національної стійкості, яка сьогодні часто використовується як характеристика українського народу, відбувалось впродовж всієї історії України. На долю українського народу припало багато випробувань та негараздів, подолання яких сприяло формуванню в українців національної стійкості.

На сучасному етапі політичним класом України розроблено і затверджено Концепцію забезпечення національної системи стійкості, запровадження якої сприяє посиленню рівня готовності суспільства і держави до реагування на небезпеки та загрози, що передбачає визначення вразливостей, своєчасне розпізнання загроз і оцінку ризиків. Основна мета стійкості – це готовність і спроможність суб'єктів системи стійкості протистояти загрозам, чому сприяють такі складові, як незламність українського народу, приналежність до спільноти; довіра до влади; демократія і свобода.

Список використаних джерел:

1. Дронова О., Кононенко О. Славутич: формування потенціалу стійкості міста в умовах сучасних викликів та загроз. *Український географічний журнал*. 2019. № 3(107). С. 22–36.
2. Національна доповідь: Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз / ред. кол. С. І. Пирожков та ін. / Київ : ПіЕН ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2022. 552 с.
3. Пирожков С. Національна стійкість України: стратегія забезпечення. *Український географічний журна*. 2022. № 2(118). С. 3–10.
4. Про рішення РНБО України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості». Указ Президента України № 479/2021 від 27 вересня 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181>
5. Формула української стійкості. *Дзеркало тижня*. 17 грудня 2022 року. URL: [URLhttps://zn.ua/ukr/SOCIUM/formula-ukrajinskoji-stijkosti.html](https://zn.ua/ukr/SOCIUM/formula-ukrajinskoji-stijkosti.html) [дата звернення 22.10.2024].

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-17>

Степанов А. Т.,

*студент 4 курсу заочної форми навчання
за спеціальністю 052 – Політологія
кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Шаповалова А. М.,

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПОПУЛІЗМ ЯК РІЗНОВИД МАНІПУЛЯТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І ЗАГРОЗА УКРАЇНСЬКІЙ ДЕМОКРАТІЇ ПІСЛЯВОЄННОГО ЧАСУ

Сьогодення України потребує нової парадигми управлінських і політичних рішень. На наше переконання, у сучасному політичному дискурсі України популізм став одним із найпоширеніших явищ, що становить серйозну загрозу демократичним процесам та інституціям.

Це явище потребує ґрунтовного наукового аналізу і осмислення в контексті українських реалій та світового досвіду, особливо в умовах пост конфліктного суспільства та демократичної трансформації.

Зазначимо, що сучасна архітектура популізму будується на певних ключових ознаках, серед яких можна виділити ті, які відображаються в засобах політичної комунікації: апеляція до простих рішень для складних суспільно-політичних проблем; протиставлення народу та еліт; використання емоційної риторики; обіцянки швидких змін без урахування реальних можливостей та обмежень; персоналізація політики.

Аналіз цих ознак демонструє, що популізм базується на викривлених засобах комунікації, а відтак на основі маніпулятивних політичних технологій. Такий засіб політичної комунікації не містить в собі засад нормальної взаємодії політичної влади, або політичних сил, що претендують на владу, із суспільством, не виробляє робочі методи та механізми подолання існуючих загроз та проблем для суспільства і держави.

Природа феномену демонструє, що популізм, як засіб впливу на суспільну свідомість, знаходить себе в рамках кризи ліберальної представницької демократії та є результатом знецінення довіри до традиційних політичних інститутів.

Як результат, популізм, що виникає на підґрунті потреби суспільства в швидкому вирішенні нагальних проблем, призводить до тотальної «диктатури більшості», утворює домінуючу ідею, або навіть ідеологію в суспільстві, а інакомислення в таких умовах сприймається «ворожим актом» проти більшості, яка прагне подолати існуючі проблеми.

Зрозуміло, що згодом система суспільства, яка існує в умовах подавлення меншості і не містить в собі консенсусних засобів взаємодії, підпадає під вплив авторитарного режиму, згодом втрачає будь-які ознаки демократії.

За визначенням європейського дослідника Яна-Вернера Мюллера, популізм не просто критикує існуюче положення, а претендує на виключне моральне представництво народу [5, с. 19].

Варто зауважити, що ключовими паттернами популістської трансформації демократії у країнах посткомуністичного типу є: використання форм прямої демократії для легітимізації антидемократичних змін, чітке розділення ідеологій і політики та політичних діячів на «чорне» та «біле», спрощення взаємодії у суспільстві через перевагу колективних інтересів над інтересами індивіда, критика ліберальної демократії як ідеології, яка є антагоністичною для «інтересів та добробуту народу».

Популістські режими часто зберігають формальні ознаки демократії, проводячи регулярні вибори та зберігаючи певні демократичні

інституції, але позбавляють їх реального змісту, провадячи так звану «безпосередню демократію». Важливим елементом популістської трансформації є поступове обмеження громадянських свобод під приводом забезпечення «стабільності» та «безпеки», а також суттєве обмеження популістами судової влади та інших чітко встановлених юридичних процедур [2, с. 168–169].

Наголосимо, що дослідження українського популізму наочно демонструє унікальні характеристики цього явища, які не завжди можна пояснити західними теоретичними моделями. Зокрема, значний вплив має постколоніальний контекст та досвід радянського авторитарного правління, що створює специфічне підґрунтя для популістських практик.

Як вважають українські дослідники, зокрема Головка І.В., значну роль у формуванні політичної взаємодії мають режими, що передували існуючому, а разом із тим на негативну трансформацію впливають такі явища як раніше придбаний політичний досвід, традиційні моделі електоральної поведінки та політичних переваг. [1, с. 284].

В Україні одразу після розпаду СРСР спостерігався підйом популістських настроїв, які були зумовлені важкими соціальними змінами, політичною неспроможністю влади та політикуму ефективно вирішувати нагальні політичні та економічні труднощі.

Варто відмітити, що сучасна війна ХХІ століття залишила значний відбиток на багатьох галузях державного та суспільного життя. Втім найбільший ризик післявоєнної України вбачається у різкій зміні електоральних орієнтирів на популістські політичні сили які матимуть у найближчому майбутньому можливість використати економічні, соціальні, політичні, правові проблеми, які було утворено внаслідок війни.

Повномасштабна російська війна проти України з 22.02.2022–2025 р.р. створила проблеми соціального, економічного та політичного характеру, що, в свою чергу, стало підґрунтям для розквіту популістських настроїв щодо передвиборчих політичних сил (в умовах наявності прямої конституційної заборони на проведення виборів в умовах воєнного стану). Вважаємо, що процеси післявоєнної політичної боротьби будуть супроводжуватися «експлуатацією» наявного, актуального та гострого суспільного запиту на реформи та перезавантаження внутрішнього і зовнішнього політичного курсу.

Не дивлячись на те, що більшість з актуальних проблем та нагальних потреб українського суспільства і держави не мають «легкого» вирішення, суттєвий підйом популістських настроїв може бути спровоковано певними чинниками, що матимуть генезу із самого суспільства. Зокрема, низьким рівнем політичної культури українського суспільства, поєднаним з небажанням суспільства вибудовувати

демократію поступово через прагнення до лібералізації суспільства та складний пошук консенсусу і суспільного взаємопорозуміння.

Як зазначає М. Рогожа, рівень розвитку політичної культури суспільства має визначальний вплив на поширення популістських ідей та практик. Увага населення та зміна електорального вектору на популізм здійснюється за рахунок вловлювання суспільних запитів і вибудовуванням політичної стратегії згідно цього орієнтиру, без реального задоволення цього запиту [4, с. 53].

На нашу думку, значний вплив на просування популістських наративів має частка олігархічних ЗМІ в українському медіа сегменті. В купі з низьким рівнем політичної культури та кризою критичного мислення в суспільстві, популізм в Україні знаходить загального споживача серед частки населення, яке переважно та активно споживає медіа-контент, не застосовуючи критичне мислення для в якості «фільтру» інформації.

Окрім того, іншим чинником, що сприятиме розвитку популізму, є радикалізація суспільства та політичного дискурсу у повоєнний період. Сама по собі радикалізація є найчастішою ознакою популізму, такі повоєнні настрої значно полегшить популістам завдання з поляризації суспільства і формування чіткого, згідно з їхніми політичними орієнтирами, розподілу на «чорне» і «біле», «зрадників» і «героїв», «агентів» та «патріотів» [3, с. 216].

Підсумовуючи вищесказане, слід відзначити, що популізм у сучасному українському політичному дискурсі виявляється як складне явище, що має глибокі історичні корені та специфічну природу, здатне трансформувати демократичні процеси у період післявоєнних викликів. Популізм у післявоєнній Україні виступає як багатогранне явище, що потребує комплексного підходу для протидії, зокрема через підвищення політичної культури, розвиток критичного мислення громадян та вдосконалення демократичних інститутів для забезпечення стабільності і подальшої трансформації суспільства в інклюзивному та плюралістичному напрямку.

Список використаних джерел:

1. Головка І. В. Особливості демократичних перетворень у посткомуністичних суспільствах. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 2. С. 281–291. URL: <https://is.gd/JyL0DC> (дата звернення: 11.02.2025).
2. Ковальчук В. Популізм і конституційна трансформація у країнах Центрально-Східної Європи та Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 168–185.
3. Лукіна Л. Концептуалізація популізму в політичному дискурсі. *Вісник Львівського університету*. 2021. № 35. С. 211–220. URL: <https://is.gd/UDbgMR> (дата звернення: 15.02.2025).

4. Рогожа М. М. Популізм в українській політичній культурі. *Українські культурологічні студії*. 2020. № 2(7). С. 50–60. URL: <http://bit.ly/4bJP7Mr> (дата звернення: 15.02.2025)

5. Müller J.-W. Co to jest populizm?. Warszawa : Krytyka Polityczna, 2017. 160 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-18>

Чирко Б. В.,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

БУДАПЕШТСЬКИЙ МЕМОРАНДУМ Й ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ

Підписання Будапештського меморандуму, забезпечення обороноздатності України в контексті російсько-української війни є одними з найбільш пріоритетних та актуальних проблем в історії сучасного українського державотворення.

З прийняттям Україною Декларації про державний суверенітет починається нова сторінка в історії українського народу. Згідно з Декларацією Україна передбачала стати нейтральною державою та не брати участі у військових блоках, а також і в ядерному озброєнні. 5 грудня 1994 р. між Україною, Російською Федерацією, США та Великобританією було підписано Будапештський меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та про ядерний статус України. Дотримуючись цього меморандуму Україна здійснила ядерне роззброєння, держави учасниці – США, Великобританія, а також й Російська федерація – мали поважати незалежність, суверенітет та, що важливо, існуючі кордони України, утримуючись від будь-яких агресивних проявів щодо Української держави. В той же час, підкреслимо, що через два десятиліття основні положення Меморандуму були грубо порушені московським режимом – у 2014 р. Російська федерація здійснила нічим не спровоковану агресію проти суверенної України. Розглядаючи події пов'язані з підписанням Будапештського меморандуму та його подальшою долею, треба, однак, відзначити, що зазначений Меморандум швидше має політичний, аніж правовий характер, оскільки Меморандум, як такий, та Договір, який

може укладатися між державами, не є тотожними правовими документами. Мається на увазі те, що підписання Меморандуму, в першу чергу, передбачає погляди сторін на ті чи інші процеси міжнародного життя. Тому, виконання або невиконання його положень, можуть розглядатися скоріше як моральний аспект, а не обов'язкові вимоги щодо його виконання в рамках міжнародного права. Однак, якщо не заглиблюватися в поняття правового характеру сутності поняття Меморандуму, його невиконання з боку Росії, в подальшому знайшло свою реалізацію в агресивних діях по відношенню до суверенної Української держави. Звернемо увагу й на те, що анексія Росією Криму, окупація частини території Донецька й Луганська, були рішуче осуджені світовою громадськістю як акт агресії Росії по відношенню до суверенної Української держави та відверте порушення кремлівським режимом загальновизнаних норм міжнародного права.

Розглядаючи Будапештський меморандум в контексті відмови Української держави від свого ядерного потенціалу варто розглянути питання щодо стану Збройних сил України, зокрема наявних ядерних боєприпасів стратегічного й тактичного рівня. У 1991 р. на початку проголошення суверенності Україна мала потужний ядерний потенціал. На території України була дислокована 43-я ракетна армія, на озброєнні якої знаходилося 176 міжконтинентальних балістичних ракет з дальністю ураження до 10 тис. кілометрів здатних застосувати одночасно понад 1200 ядерних боєприпасів. До того ж на озброєнні України було щонайменше 2 800 одиниць тактичних ядерних боєприпасів, які могли застосовуватися фронтовою авіацією та оперативно-тактичними ракетними комплексами (ОТРК). Сумарно це становило понад 4 000 ядерних боєприпасів. Військові фахівці вважають, що Україна мала третій (після США та Росії) ядерний потенціал серед ядерних країн світу. Як відомо, ядерне озброєння мають також Китай, Індія, Пакистан, Південна Корея, а можливо й інші країни, які можуть приховувати наявність у них ядерних боєприпасів. Окрім стратегічних ракет на озброєнні Повітряних сил України знаходилося понад 20 стратегічних бомбардувальників Ту-95, а також 19 унікальних міжконтинентальних бомбардувальників Ту-160, на борту яких могли розміщуватися крилаті ракети Х-55 (аналог американських ракет «Томагавк») з дальністю польоту орієнтовно понад 2 000 кілометрів з 200-кілограмовими ядерними боеголовками. Зрозуміло, що наявний ядерний потенціал України не був зорієнтований проти будь-якої країни світу (США, Росії, Китаю) і не розглядався державно-політичним керівництвом Української держави як засіб застосування ядерної зброї в розв'язанні імовірних міжнародних конфліктів. Історичний досвід розгортання ядерних озброєнь переконливо свідчить про те, що переможців у ядерному конфлікті не може бути,

а стратегічне застосування ядерної зброї неминуче призведе до загибелі не тільки європейської, американської, а й світової цивілізації.

Зазначимо, що окрім підписання Будапештського меморандуму ліквідація ядерного потенціалу України була пов'язана також і з укладанням й інших міжнародних договорів. 14 січня 1994 р. на зустрічі в Москві президенти України, США та Росії підписали Тристоронню заяву, якою констатувалося, що Україна стала на шлях ядерного роззброєння. 16 листопада 1994 р. Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р. Цими діями було затверджено, що Україна є власником всієї ядерної зброї, яку отримала у спадок від СРСР та має наміри повністю її позбутися, використовуючи надалі ядерну енергію винятково у мирних цілях. Висловимо переконання в тому, що підписання зазначених договорів, як і їх ратифікація депутатами Верховної Ради України, мали катастрофічні наслідки для обороноздатності Української держави, чим не міг не скористатися кремлівський режим розв'язавши в подальшому агресію проти Української держави.

У відповідності з міжнародними договорами ядерні боєприпаси, розміщені на стратегічних ракетах України, були демонтовані та передані Російській федерації, а стратегічні ракети, носії цих боєприпасів, були підірвані в укріплених шахтах, де вони стояли на бойовому чергуванні. Парадокс полягав в тому, що стратегічні ядерні боєприпаси України не тільки не були утилізовані (на що можна було б розраховувати), а були передані Росії, що безумовно ще більше підсилило ядерний потенціал цього агресивного монстра. В питаннях тактичної ядерної зброї ситуація була не менш драматичною – 2 883 тактичних ядерних боєприпаси були вивезені до Російської федерації, причому Тимчасова слідча комісія Верховної Ради України законність передачі Росії зазначених ядерних боєприпасів встановити не змогла (мається на увазі діяльність Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України для проведення розслідування відомостей щодо розкрадання в Збройних Силах України та підризу обороноздатності держави у період з 2004 по 2017 рр.). Подібна доля спіткала стратегічну й дальню авіацію України, яка також могла бути носієм ядерної зброї. Так, значна кількість літаків (11 одиниць Ту-160 та понад 20 одиниць Ту-95 МС) були утилізовані через брак коштів на їх утримання, а 8 одиниць Ту-160, 3 одиниці Ту-95 МС, 575 крилатих ракет Х-55СМ, а також 19 бомбардувальників Ту-22 МЗ були передані Росії. Зазначимо, що частина ракет Х-55 переданих Росії використовувалася під час повітряних ударів по Україні в ході широкомасштабної російсько-української війни розпочатої у лютому 2022 р. У період з 2002 по 2006 рр. на аеродромах Повітряних сил ЗСУ у Миколаєві, Полтаві, Прилуках та Білій Церкві було ліквідовано 60 літаків Ту-22, а на аеродромі смт. Озерне Житомирської області було ліквідовано

401 одиниця авіаційних крилатих ракет типу Х-22. Ліквідація решти авіаційних крилатих ракет типу Х-22 завершилася у березні 2006 р. Зазначені протикорабельні ракети можуть бути переобладнані для ударів по наземних цілях, мають дальність польоту понад 300 кілометрів та боєприпаси понад 500 кг. Саме такі ракети застосовує російський агресор підчас ударів по військових та цивільних об'єктах України. Привертає увагу те, що подібні дії не вимагалися за укладеними міжнародно-правовими договорами щодо скорочення стратегічних наступальних озброєнь, зокрема Договором про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь від 31 липня 1991 р. та Лісабонського протоколу від 23 травня 1992 р.

Знищувалися або безпідставно скорочувалися й звичайні озброєння, що знаходилися в експлуатації ЗСУ. Так, з 2005 р. масово знищувалися об'єкти інфраструктури, що мали стратегічне значення для забезпечення оборонного потенціалу України. Зокрема був знищений потужний військовий аеродром у м. Стрий (Львівська область) унікальний тим, що може приймати літаки всіх існуючих типів до АН-225 «Мрія» включно – станом на 2018 р. повністю демонтовано та зруйновано мережу рубіжних доріжок, захищені місця стоянок літаків, а також інфраструктуру аеродромного, бойового, інженерно-технічного, матеріального забезпечення. У 2005 р. було прийнято рішення про ліквідацію потужного аеродрому у м. Чортків (Тернопільська область): була демонтована злітна смуга, літаки, що могли й досі експлуатуватися (фронтові бомбардувальники СУ-24 та штурмовики СУ-25) були порізані на метал, а залишки обладнання розграбовано. Зрозуміло, що знищені аеродроми могли б ефективно застосовуватися для базування сучасних західних винищувачів (американських F-16, французьких «Міраж-2000», а також аналогічних їм британських, шведських та інших бойових літаків).

Підсумовуючи сказане можна стверджувати, що підписання Будапештського меморандуму катастрофічно відбилося на стані оборонного потенціалу Української держави. В той же час, не викликає сумніву і те, що героїчна боротьба українського народу є і в подальшому буде запорукою протистояння агресору, розгрому ворога та перспективного повернення захоплених територій (Крим, Донецьк, Луганськ, частини Херсонщини та Запоріжжя). Розгром російського агресора відкриє нову сторінку в історії Українського народу – повернення до мирного життя, розбудови Українського суспільства та Української державності – невід'ємної складової та гідного співучасника європейської й світової цивілізації.

НАПРЯМ 6. РОЗВИТОК ТУРИЗМУ ТА ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-19>

Гопанчук Л. М.,
*кандидат технічних наук, доцент,
викладач фахових дисциплін
Волинського фахового коледжу
Національного університету харчових технологій
м. Луцьк, Україна*

Судик С. О.,
*здобувач фахової передвищої освіти
Волинського фахового коледжу
Національного університету харчових технологій
м. Луцьк, Україна*

Пятак М. М.,
*здобувач фахової передвищої освіти
Волинського фахового коледжу
Національного університету харчових технологій
м. Луцьк, Україна*

ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ Й ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Туризм та індустрія гостинності є важливими складовими економіки, які стимулюють розвиток регіонів, створення робочих місць і культурний обмін. Повоєнний період створює нові виклики для відновлення цієї галузі, але водночас відкриває можливості для інноваційного розвитку.

Вплив війни на туризм і гостинність – це руйнування інфраструктури, об'єктів культурної спадщини та природних ресурсів та зниження туристичних потоків через нестабільну безпекову ситуацію, а також психологічний бар'єр щодо відвідування постраждалих регіонів [1, с. 85–95].

Ми вбачаємо наступну стратегію відновлення індустрії гостинності, яка полягає у:

- 1) відновленні та реконструкції туристичної інфраструктури (готелів, ресторанів, культурних об'єктів);
- 2) підвищенні рівня безпеки та інформування туристів;
- 3) впровадженні інноваційних підходів у наданні туристичних послуг;

- 4) співпраці з міжнародними організаціями для залучення інвестицій.

Що стосується розвитку внутрішнього туризму, то це насамперед:

1. Сприяння розвитку екотуризму, історико-культурного та гастрономічного туризму.
2. Підтримка локальних підприємств та ініціатив.
3. Розробка програм для популяризації менш відомих туристичних маршрутів.

Роль державної політики повинна сприяти визначенню стратегічних напрямків розвитку туризму на державному рівні. Держава повинна створити можливості для надання пільг та грантів для розвитку туристичної інфраструктури, а також розробити програму перекваліфікації для фахівців галузі, які постраждали через війну [2, с. 50–58].

Виклики, що існують в індустрії гостинності та туризму – то це насамперед, потреба в масштабних інвестиціях, подолання наслідків руйнувань, формування позитивного іміджу країни [3, с. 112–118].

Можливості, що існують в індустрії гостинності та туризму – це оновлення концепцій туризму, створення нових туристичних продуктів, використання сучасних технологій для залучення туристів.

Таким чином, ми вважаємо, що повоєнний період є шансом для переосмислення і модернізації туристичної галузі. Ефективна стратегія розвитку туризму сприятиме економічному зростанню та соціальній стабільності. Важливо забезпечити сталий розвиток, орієнтований на безпеку, культурну спадщину та екологічну відповідальність.

Після закінчення військових конфліктів туристична галузь та індустрія гостинності стикаються з численними викликами, що уповільнюють процес їхнього відновлення. Водночас відкриваються нові можливості для сталого розвитку, інновацій та модернізації [4, с. 25–32].

Розглянемо ключові труднощі та перспективи відновлення туризму у повоєнний період.

Основні виклики:

1. Руйнування інфраструктури. Військові дії часто спричиняють значні пошкодження туристичних об'єктів, транспорту та комунікаційних мереж. Відновлення доріг, аеропортів, готелів та пам'яток культурної спадщини потребує значних фінансових і часових ресурсів.

2. Безпека та довіра туристів. Туристи надають перевагу безпечним напрямкам, тому після конфлікту необхідно працювати над гарантіями безпеки, ліквідацією мінних загроз та зміцненням іміджу країни як привабливого туристичного місця.

3. Економічні труднощі. Спад економіки, висока інфляція та нестача інвестиційних ресурсів ускладнюють розвиток туристичного сектору. Малий та середній бізнес, який становить основу індустрії гостинності, потребує державної підтримки та пільг.

4. Кадровий дефіцит. Велика кількість професіоналів виїжджає за кордон або змінює сферу діяльності, що призводить до нестачі кваліфікованих кадрів у сфері туризму та гостинності.

5. Зміна туристичних уподобань. Після війни туристи можуть віддавати перевагу більш екологічним, соціально відповідальним подорожам, що змушує бізнес адаптувати свої пропозиції до нових реалій.

Перспективи та можливості розвитку:

Державні та міжнародні інвестиції. Фінансова підтримка від урядів та міжнародних організацій може прискорити відновлення інфраструктури та створення нових туристичних об'єктів [5].

1. Розвиток внутрішнього туризму. Залучення місцевих туристів через державні програми підтримки та знижки може стати ключовим етапом у відновленні галузі.

2. Цифровізація та інновації. Використання цифрових технологій, штучного інтелекту та блокчейну в управлінні готелями, бронюванні турів та підвищенні рівня сервісу сприятиме ефективному розвитку.

3. Екотуризм та сталий розвиток. Відбудова туристичних об'єктів із застосуванням екологічно чистих технологій та популяризація зеленого туризму можуть забезпечити довготривалий успіх галузі.

4. Культурний та історичний туризм. Відновлення та збереження культурної спадщини, а також створення меморіальних туристичних маршрутів сприятиме залученню туристів з усього світу.

5. Міжнародне партнерство. Співпраця з міжнародними туристичними компаніями, організаціями та країнами сприятиме пришвидшенню відновлення й підвищенню рівня сервісу.

Отже, повоєнне відновлення туризму та індустрії гостинності є складним, але водночас перспективним процесом. Виклики, з якими стикається галузь, потребують комплексного підходу, що включає інвестиції, цифровізацію, державну підтримку та міжнародне співробітництво. Збалансований розвиток, орієнтований на безпеку, сталий туризм та інновації, може зробити туристичну індустрію рушієм економічного відновлення країни.

Список використаних джерел:

1. Миронов Ю. Б. Шляхи післявоєнного відновлення індустрії туризму в Україні. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія економічна*. 2023. № 61. С. 85–95.

2. Сіра Н. І. Післявоєнне відновлення туризму в Україні. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія : Туризм*. 2023. Т. 6, №1. С. 50–58.

3. Погуда С. М. Вплив війни в Україні на туризм: виклики та відновлення. *Збірник матеріалів Міжнародного туристичного форуму «Туризм в Україні: виклики та відновлення»*. Київ : КНЕУ, 2023. С. 112–118.

4. Богданова Ю. В. Розвиток індустрії туризму у повоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2023. № 42. С. 25–32.

5. Туризм в Україні: виклики та відновлення. *Збірник матеріалів Міжнародного туристичного форуму*. Київ, 21–22 березня 2023 р. Київ : КНЕУ, 2023. 337 с.

НАПРЯМ 7. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-20>

Chekalenko L. D.,

*Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor, Diplomat*

*Taras Shevchenko National University of Kyiv;
Leading Researcher*

*State Institution "Institute of World History
of the National Academy of Sciences of Ukraine"
Kyiv, Ukraine*

TACTICAL CONCESSIONS OF THE KINGDOM OF THAILAND AS A FUTURE STRATEGIC VICTORIES

The mechanism for implementing the security policy of the Kingdom of Thailand through a specific system of monarchical levers is an interesting option for achieving strategic goals. The current role of the Kingdom in strengthening the system of regional security and stability in Southeast Asia is undeniable. Thailand implements this function through the system of contributing to the UN peacekeeping forces, as well as through the development of good-neighbourly cooperation with neighbouring states.

Recently, the Kingdom of Thailand was a weak country that experienced an endless series of coups d'état, because of which the military came to power. Today it is a modern advanced state and all geographical neighbours' and countries on distant continents seek to develop relations with it. With a free market economy, the Kingdom has a powerful domestic market and a strong middle class, and the private sector is the main engine of development. Thailand's economy is well integrated into the world market, exports account for over 70 percent of the Kingdom's GDP.

A powerful and responsible participant in the international community, Thailand is distinguished by its special influence in regional and international organizations – the UN, ASEAN. This state seeks to play a constructive role in international affairs, to confront the challenges facing the world community.

The history of Thailand's participation in two World Wars is quite ambiguous. Demonstrating its own strategic unsurpassed flexibility

in making tactical decisions, constantly changing allies, moving from one camp to another, supporting the winners and speaking on the side of the strong, Thailand did not disdain betrayal and deception, balancing on a shaky core of frequent changes in the situation.

Thailand managed to find promising solutions in quite complex tactical situations and achieve the outlined goal. The bet on a promising winner always won. And there is quite interesting: the repeated betrayal of the United States by the Kingdom did not affect the American attitude towards Thailand. The United States always forgave the Siamese government.

Lessons of successful decisions in the First World War.

In 1917, to gain the favour of the British and French, Siam declared war on the German Empire and Austria-Hungary. The symbolic participation of Siam in the First World War secured it a place at the Versailles Peace Conference, where Thailand achieved the abolition of the unequal treaties of the 19th century and the restoration of full sovereignty of Siam. The United States of America supported the position of Siam in 1920, and France and Britain agreed to such a decision only in 1925.

Another military coup or as it is called the Siamese Revolution, which led to the liquidation of the monarchy, took place on June 24, 1932. The leaders of the coup, as sources claim, were inspired by Western ideas of an exclusive nation-state, acting in accordance with their close German nationalists and anti-democratic counterparts (of the pre-Nazi period) to achieve dominance in the entire kingdom of the central Thai culture. To this end, even enterprises belonging to minorities, such as the traditionally trading Thai Chinese, were taken over (acquired) by the state.

Lessons of successful decisions in the II World War

Thailand "runs over" from one warring camp to another, alternately fighting on opposing barricades. The United States supports the Thai king, using his territory and military potential for American purposes and interests. This is a phenomenal policy pursued by the Thai state, which has the appropriate military resources and economic capabilities.

On December 8, 1941, a few hours after the attack on Pearl Harbor, the Japanese invaded Thailand. Japan demanded permission to transfer troops through Thailand to the Malay border. The Japanese demands were accepted, and a military alliance was signed with Japan, under which the Japanese army used the Kingdom as a base for its invasions of Burma and Malaya.

The Thai leadership took advantage of France's defeat in the confrontation with fascist Germany to attack the French colonies – French Indochina. The Franco-Thai War was begun in 1941. Although the Thais suffered a heavy defeat in the naval battle of Koh Chang, but they dominated on land and in the air. The Japanese Empire, as the dominant power in the Southeast Asian region at that time, took on the role of mediator in resolving

the conflict. The negotiations ended with Thai territorial gains in the French colonies of Laos and Cambodia.

Thailand declared war on Britain and the United States, and South Africa and New Zealand declared war on Thailand. Australia soon joined them.

When the Allies won, the United States blocked Britain's attempts to impose a punitive peace on Thailand. It is not excluded that an agreement was reached between Thailand and the United States to use Thai military potential against China, which occupied Burma (Myanmar). In 1942, the Thai army defeated Chinese troops in Burma and forced the Chinese to retreat. In 1945, Thailand handed over the liberated territory to Burma.

The kingdom returned the territories of Vietnam and Laos occupied by Thailand in 1941. At the same time... it returned not sincerely, but under certain conditions – as compensation (payment) for gaining membership in the United Nations. All claims against Siam related to the war period were withdrawn, and the United States provided Thailand with significant assistance.

Thailand officially became an ally of the United States in 1954 after the creation of SEATO. Thailand, fulfilling its allied obligations, allowed the United States to use air bases in the east of the country for bombing North Vietnam. The headquarters of the Seventh and Thirteenth Armies of the United States Air Force were located at the Royal Thai Air Force Base Udorn.

The Vietnam War accelerated the modernization and Westernization of Thai society. With financial (dollar) support from the United States, which flooded the economy, the services, education, transport, and construction sectors grew phenomenally, as did drug abuse and prostitution.

Observers called the next coup in 2014 a pro-fascist coup: the foundations of the military regime resemble the fascist regimes in Europe of the 1930s.

Given the important level of development of the Kingdom of Thailand, Ukraine has identified this country as a priority component of its external activity in the PSA region and is implementing a number of areas of in-depth cooperation with this state. Cooperation in the aerospace sector is promising. In 2008, the Ukrainian carrier rocket "Dnipro" developed by the Yuzhny Design Bureau launched the first Thai Earth observation satellite – THEOS. Thailand is also an important buyer of Ukrainian military equipment – BTRs and tanks "Oplot". The Thai side expressed interest in Ukrainian BTR-4MV1, which were the main combat vehicles of the Kingdom's marines.

Thailand supports Ukraine in its just struggle for a free and sovereign state, regularly provides material assistance. Thus, on December 22, 2023, the Kingdom transferred the fourth batch of humanitarian aid for the Ukrainian people worth 2 million baht for the purchase of necessary things for the Ukrainian people in war conditions. Humanitarian aid from Thailand –

for a total amount of 22.5 million baht – approximately 640,000 US dollars comes through international organizations.

Ukraine is impressed by the Kingdom's balanced position on Russia's war against Ukraine, political and material support, and assistance of Thailand in confronting Russian aggression.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-21>

Шуман В. Ю.,

аспірант

Державної навчально-наукової установи

«Академія фінансового управління»

м. Київ, Україна

Карашенко В. С.,

аспірант кафедри фінансів імені Віктора Федосова

Київського національного економічного університету

імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ГРАНТОВОГО ФІНАНСУВАННЯ НАУКОВОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Воєнні конфлікти та післявоєнне відновлення суттєво впливають на наукову сферу, спричиняючи руйнування інфраструктури, відтік кадрів та фінансову нестабільність. Втрата наукових кадрів через еміграцію, обмежений доступ до лабораторного обладнання та руйнування дослідницьких центрів суттєво знижують потенціал країни у сфері науки та технологій. Однак грантове фінансування може відігравати вирішальну роль у підтримці досліджень та їх інтеграції в процеси економічного відновлення. Завдяки міжнародній допомозі та гнучким механізмам фінансування науковці можуть продовжувати роботу, зберігаючи критичні дослідницькі напрями навіть у складних умовах. Це підтверджують історичні приклади, зокрема грантові ініціативи США під час Другої світової війни, а також сучасний досвід України в умовах російсько-українського конфлікту, де попри війну вдалося реалізувати низку важливих наукових проєктів. Такі ініціативи демонструють, що цільова підтримка науки в кризові періоди не лише допомагає вирішувати нагальні потреби, а й формує підґрунтя для майбутнього розвитку науково-технологічного потенціалу країни.

Під час Другої світової війни США реалізували масштабну дослідницьку програму для боротьби з малярією серед військових. Було протестовано близько 14 000 хімічних сполук, у результаті чого у 1943 році було обрано атабрин, а згодом відкрито ще ефективніший хлорохін. Це дослідження об'єднало державні інституції, фармацевтичні компанії та університети, що сприяло створенню Національного інституту здоров'я США [1]. Подібна міжсекторальна співпраця забезпечила ефективне вирішення нагальної проблеми, а також заклала основу для подальшого розвитку біомедичних досліджень. Інший приклад – діяльність Фонду Гугенхайма, який під час війни підтримував наукові проєкти, зокрема дослідження у сфері молекулярної спектроскопії, що були важливими для технологічного розвитку [2]. Грантова підтримка дозволила вченим продовжувати роботу попри нестабільність воєнного періоду, що згодом сприяло значним проривам у фізиці та хімії. Крім того, такі грантові ініціативи сприяли розширенню міжнародної співпраці, оскільки багато досліджень проводилися у співпраці з європейськими та азійськими науковими центрами. Такі ініціативи підтверджують, що цільове грантове фінансування не лише допомагає вирішувати нагальні проблеми, а й створює фундамент для майбутніх наукових інституцій, формуючи довгострокові стратегії розвитку науки та інновацій [3].

Збройний конфлікт в Україні створив значні перешкоди для наукових досліджень, особливо у сфері онкології. Попри це, українські вчені продовжують роботу, демонструючи стійкість наукової спільноти [4]. Війна породила етичні дилеми, однак завдяки міжнародній підтримці та адаптації грантових програм українські науковці мають можливість зберігати та розвивати свою діяльність. В умовах обмеженого державного фінансування [5] основну підтримку наукової сфери здійснюють міжнародні програми, такі як Horizon Europe, USAID, ЮНЕСКО та НАТО. Крім того, Національний фонд досліджень України адаптує свої механізми для підтримки критично важливих досліджень, хоча обсяг фінансування в загальному обсягу є не значним, всього 8 % від загального обсягу коштів передбачених на фінансування наукових досліджень і розробок, визначених у Законі України «Про державний бюджет на 2025 рік» за науковими програмами головних розпорядників бюджетних коштів (рисунок).

Важливим аспектом є створення умов для повернення науковців, які були змушені виїхати через війну, що потребує як фінансових, так і інституційних рішень, включаючи державну підтримку та міжнародні наукові обміни.

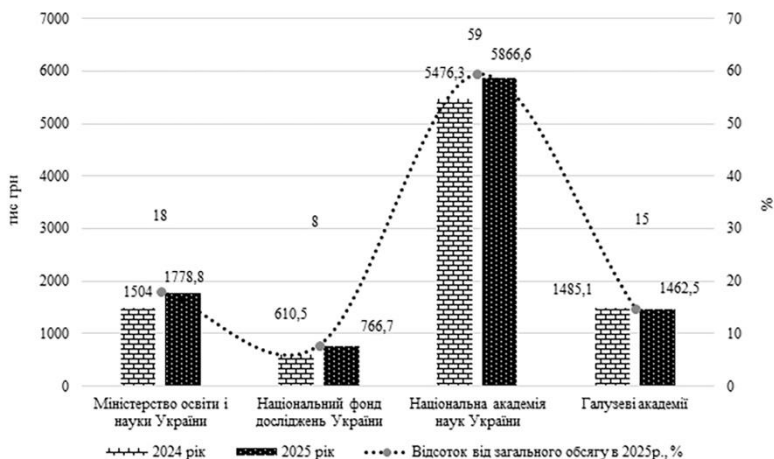

Рис. 1. Бюджетне фінансування науки в умовах правового режиму воєнного стану

Джерело: складено авторами на основі вивчення джерел [5–6]

Грантове фінансування відіграє ключову роль у розвитку закладів вищої освіти та науково-дослідних інститутів, особливо під час кризи. Воно дозволяє зміцнювати дослідницьку інфраструктуру, модернізувати лабораторії та впроваджувати нові технології. Завдяки грантам українські наукові установи можуть брати участь у глобальних проєктах, посилюючи інтеграцію у світову наукову спільноту. Молоді науковці отримують можливості для реалізації своїх ідей, що зменшує відтік інтелектуального капіталу за кордон. Також гранти сприяють розвитку прикладних досліджень, які можуть мати значний вплив на економіку та технологічний прогрес, зокрема у сферах оборони, медицини, енергетики та агросектору. Крім того, грантові програми сприяють створенню міждисциплінарних досліджень, що дозволяють розв'язувати складні комплексні проблеми, важливі для сталого розвитку держави.

Для забезпечення стабільного розвитку науки в Україні необхідно запровадити механізми екстреного грантового фінансування для підтримки критичних досліджень у зонах конфлікту. Важливим є розширення міжнародного партнерства та залучення українських науковців до глобальних грантових програм. Державна політика повинна сприяти державно-приватному партнерству, що дозволить бізнесу інвестувати у наукові розробки та технологічні стартапи. Важливою є інтеграція наукових розробок у плани економічного відновлення країни, особливо

у сферах біотехнологій, відновлюваної енергетики та військових технологій.

Грантове фінансування є важливим інструментом підтримки наукових досліджень під час воєнних конфліктів та економічного відновлення. Україна демонструє стійкість наукової спільноти, однак для ефективного використання грантів необхідні структурні реформи, розширення міжнародної співпраці та державна підтримка. Історичний досвід підтверджує, що стратегічне грантове фінансування не лише зберігає науку в періоди кризи, а й сприяє її довгостроковому розвитку, формуючи основу для національного відродження.

Список використаних джерел:

1. Leo B Slater, Malaria chemotherapy and the "kaleidoscopic" organization of biomedical research during World War II, *Ambix*. 2004 Jul;51(2). P. 107–134. doi: 10.1179/amb.2004.51.2.107.

2. PaulingBlog, The Guggenheim Foundation during the Second World War, 2020 Mar, URL: <https://paulingblog.wordpress.com/2020/03/18/the-guggenheim-foundation-during-the-second-world-war/>

3. Буряченко А. Є., Жибер Т. В., Петруха С. В., Реалізація наукових досліджень у вищій освіті: особливості та перспективи. *Освітня аналітика України*. 2024. № 5 (31). С. 127–135.

4. Basarab M., Emily E Anderson, Research During Wartime–Ethical Challenges Faced by Oncology Researchers in Ukraine, *JAMA Oncol*. 2022 Sep 1;8(9): P. 1254–1255. doi: 10.1001/jamaoncol.2022.2549.

5. 1. Petrukha N., Petrukha S., Karashchenko V., Shuman V. Financing the education and research sector in times of war. *Revista Eduweb*, 2024. № 18 (4). P. 288–296. doi:10.46502/issn.1856-7576/2024.18.04.19/.

6. Про Державний бюджет України на 2025 рік: Закон України від 19.11.2024 № 4059-IX станом на 21.03.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>

НАПРЯМ 8. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-22>

Бичков І. Г.,

*кандидат юридичних наук, суддя
Ковпаківського районного суду м. Суми
м. Суми, Україна*

ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ СУДДІВ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ГАРАНТІЯ ЇХ НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ ПРИ ВІДПРАВЛЕННІ ПРАВОСУДДЯ

Україна, прямуючи до перемоги у війні з російською агресією та використовуючи всі можливості вступу до Європейського Союзу, спрямовує свою політику у сферу демократії, гуманізму, верховенства права, чесності та справедливості. Такі панівні положення, особливо у сфері правозастосування як на рівні державного, так і муніципального управління та різногалузевого правосуддя носять всеохоплюючий, безупинний, розумний та справедливий характер.

Історія різних суспільних формацій засвідчує те, що люди завжди цінували суддівську справедливість у своїх, часто не простих відносинах. Саме в пошуках справедливості, вони йшли до суду, сподіваючись на допомогу держави у захисті свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного права, а відтак і його відновлення на основі законності, розумності, здорового глузду та найвищого рівня справедливості. Разом з тим, суд – це не просто класична державна установа. Він завжди був і залишається дотепер тим місцем, в якому працювали і працюють висококваліфіковані, морально стійкі і відповідальні люди, яким держава від свого імені довірила здійснювати захист порушених прав, свобод чи законних інтересів своїх громадян у разі їх звернення до суду за такою допомогою. Саме тому кожен вирок, кожне судове рішення, кожна постанова суду проголошується «іменем України», надаючи цим самим не лише юридичної сили таким процесуальним документам, а і підкреслюючи їх важливе і високе суспільно-державне значення. Сам же суддя, будучи представником держави, є носієм державної судової влади і саме з цих підстав всі свої процесуальні дії в правосудді він здійснює від імені держави.

В Україні на 1 жовтня 2024 року працювало 4988 суддів [2, с. 15] і кожен з них сприймається позивачем, відповідачем, обвинуваченим,

потерпілим, як особа, яка вершить його долю, впливаючи на все подальше їх життя. Ми часто не задумуємося над цим, але це дійсно так. Саме від кожного конкретного судді, від його професійного, життєвого досвіду, психологічної стійкості, а часом і відваги, залежить «правовий клімат» не лише в сім'ї, конкретному місті чи регіоні, а і в державі в цілому. Публічність правосуддя часто впливає на суспільну поведінку громадян, виконуючи при цьому суспільно-виховну роль.

В той же час, суд завжди був віддзеркаленням не лише суспільних, політичних, економічних, правових спрямувань в державі, але і реального життя людей і їх уявлень про право зокрема. Оскільки судді є вихідцями із цього суспільного життя, то і усвідомлення ними таких понять, як справедливість, розумність, чесність формується ними на основі саме тих суспільних джерел, які складають їх «внутрішній світ», який поєднуючись із суспільною правосвідомістю, утворює свою неповторну правосвідомісну природу людини-судді.

В той же час, кожен із учасників судового процесу, незалежно від його процесуального статусу і виду судового провадження, розуміючи змагальну природу правосуддя і місце в ній судді, намагається через процес спілкування з суддею, іншою стороною змагального процесу, якихось позасудових розмов, різних інформаційних повідомлень визначити для себе розуміння того, що суддя є рівновіддаленим від кожної із сторін спору. Це є важливо для кожного позивача і відповідача, третьої особи, їхніх представників, обвинуваченого, потерпілого, адвоката чи прокурора, оскільки їх внутрішній спокій перш за все обумовлений довірою до правосуддя в цілому і до конкретного судді зокрема. Разом з тим, практика показує, що так буває не завжди.

Учасники судового процесу, як при розгляді цивільних, так і адміністративних, господарських чи кримінальних справ мають заявляти відводи суддям, оскільки таке їх право передбачено процесуальних законодавством, зокрема ст. 36 ЦПК України [7], ст. 36 КАС України [3], ст. 75 КПК України [4].

Безумовно, саме право на відвід судді ще не є безумовною гарантією того, що кожне заявлене клопотання про недовіру до судді і його відвід повинно бути обов'язково задоволено. В цій частині Е.М. Рубан зазначає, що суддя, який прийняв справу до свого провадження і не заявив самовідвід володіє презумпцією щодо права на розгляд такої справи [6, с. 46].

Отже, законодавець надає повний імунітет судді на розгляд і урегулювання в судовому засіданні різнопредметних спорів. Такий імунітет існує доки, поки особа, яка заявляє відвід судді, не представить беззаперечних доказів того, що такий імунітет втрачає свою силу [8].

Така позиція науковців узгоджується із правовою позицією Європейського Суду з прав людини, яку суд закріпив у своєму рішенні по справі «Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium» (заяви № № 6878/75; 7238/75) підкреслюючи, що неупередженість кожного із суддів презюмується до того часу, доки не буде доведене протилежне [1].

В той же час, кожен суддя, усвідомлюючи свою відповідальність перед суспільством, з точки зору свого місця в правосудді, яке вимагає від людини-судді виключної неупередженості, справедливості та рівновіддаленості від сторін спору, формує свій зміст суспільно-правової та професійної правосвідомості, яка в комплексній їх взаємодії і створює той неповторний рівень правосвідомісної природи, який і притаманний людині-судді. Саме таке поєднання різних правосвідомісних форм дає можливість суду не лише право на судовий розгляд різнопредметних цивільно-правових спорів, але і справедливого і розумного правозастосування, яке виходить на вершину принципу верховенства права. І хоча суд під час правозастосовного процесу і не створює норм права, але на думку професора Гарварду Джона Лаплен Грея, є істинним правотворцем, оскільки він має абсолютне право на його інтерпретацію і тлумачення вирішуючи кожного разу, що ці норми права означають з того чи іншого приводу [5, с. 19]. Таким чином, усвідомлюючи свою відповідальність перед державою і суспільством за законність та справедливість своїх судових рішень, ґрунтуючись на своєму внутрішньому переконанні щодо своєї неупередженості, а відтак і рівновіддаленості від сторін та їх предмету спору, переслідуючи найвищий рівень правосвідомості, яка забезпечує від конфлікту інтересів, судді мають не лише право, але і обов'язок заявити самовідвід. Самовідвід судді – це не є чимось принизливим в правосудді. Навпаки – це інститут, змістом якого є найвищий рівень правосвідомості суддів, який ставить цінності правосуддя на найвищий правосвідомісний щабель судочинства.

Список використаних джерел:

1. The judgment of the European Court of Human Rights in the case of «Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium» (Application no. 6878/75; 7238/75) at 23 June 1981. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57522%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57522%22]}) (date of access: 07.03.2025).
2. Богатир В. Хроніки елекції суддів. *Юридичний вісник України* (1–15 листопада). 2024. № 44–45. С. 14–15.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 року № 2747-IV. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.03.2025).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.03.2025).

5. Романюк Я.М. Судова правотворчість в умовах реформування правосуддя, роль Верховного Суду України. *Вісник Верховного Суду України*. 2016. № 12. С. 17–23.

6. Рубан Е. М. Окремі аспекти вирішення питання відводу (самовідводу) судді. *Приватне та публічне право*. 2020. № 4. С. 45–49.

7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.03.2025).

8. Ясинок М. М. Інститут відводу – яким йому бути? *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 6. С. 46–51.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-23>

Васецький В. Ю.,

кандидат юридичних наук,

науковий співробітник

Інституту держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

ЗАХИЩЕНІСТЬ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЯК УМОВА ІСНУВАННЯ І РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Забезпечення рівності націй, народностей, окремих груп населення, та пов'язаних з цією обставиною процесів є одним з ключових елементів розвитку сучасного суспільства та сучасної держави. Як це не прикро наголошувати у ХХІ ст., останні події, що пов'язані із зазіханням рф на інші суверенні держави, жажлива загарбницька війна проти України, свідчать, що існування імперій з людиноненавистницькою ідеологією і відповідним втіленням у свідомість населення пропагандистським менталітетом, потребують створення міцних механізмів протидії на міжнародному рівні. В Україні ще на першому етапі війни з рф у 2014 році ці процеси безпосередньо торкнулися кримськотатарського народу. Для осмислення такої об'ємної протидії агресії існує нагальна необхідність звернутися до історичних витоків сучасного цивілізованого погляду на світ. В цьому напрямі одним з головних досягнень є звернення до процесу забезпечення прав

і свобод людини, найбільший прояв якого був обумовлений жахливими наслідками Другої світової війни.

Історико-правовий процес розвитку прав та свобод є складним аспектом правової науки. Цей процес постає у вигляді історичних явищ, що прогресують і знаходять свій вияв в існуванні формально рівних осіб. Можна з впевненістю сказати, що саме цей процес став початком забезпечення прав людини, ступінь розвиненості яких визначається рівнем розвитку права у відповідному суспільстві [1, с. 137].

У III–IV ст. на Північному Причорномор'ї з'явилися шанувальники християнства, у IV ст. оформлюється християнська громада. Але і тоді прибічників нового віровчення ще було небагато, розповсюджувалося нелегко, довгий час співіснуючи з поганцями. Наукове значення та зміст ідеї природно-правової рівності та свободи всіх людей отримали і в християнстві. Зародившись в епоху рабовласництва, християнство виступило як релігія свободи та відіграло значну роль у формуванні універсальних понять прав людини. Згідно з канонами християнства, усі люди є рівними як “Діти Божі”. Вищезгаданий постулат розглядається як загальна рівність та асоціюється з загальною свободою. У християнському вченні зазначається: “Закон Христов є закон досконалий, закон Свободи, але даний не рабам, але дітям Божим, котрі спонукають не рабським страхом, але живуче в ній любов'ю Христовою” [2].

Кримські татари сформувалися як народ у Криму і є нащадками різноманітних народів, що жили в Криму у різні історичні епохи. Основу антропологічного типу становлять представники європеоїдної раси. Найважливіша роль у формуванні кримськотатарського народу належить західним кипчакам, відомим в українській історіографії під ім'ям половців. Кримські татари за етнічним походженням є східно-європейським тюркським народом, що історично сформувався в Криму.

Остаточно процес формування народу завершився в період Кримського ханства. Хоча історичну державну основу йому надали монголо-татари, проте вони через меншу численність розчинилися у місцевому населенні.

Кримські татари в основному прийняли іслам в XIV столітті, і після цього Крим став одним з центрів ісламської цивілізації в Східній Європі. Панування Золотої Орди було в цілому обтяжливе для народів, що населяли Крим, тому вже з початку XV століття в Криму з'явилися тенденції до від'єднання від Золотої Орди. Фактичну незалежність Криму від Золотої Орди відраховують з початку правління на півострові Джаніке, дочки хана Золотої Орди Тохтамиша.

Кримське ханство часто брало участь у конфліктах на боці тієї чи іншої держави або саме було стороною військового конфлікту. У таких випадках кримськотатарська армія брала участь у походах на чолі з ханом. Одним з відомих є похід 1571 року, який закінчився

взяттям Москви, при цьому сам Іван IV Грозний втік з міста і не з'явився після підпалу передмістя Москви. Причиною цього походу було захоплення Іваном IV Казані та Астрахані. Доба Кримського Ханства – це період розквіту кримськотатарської культури, мистецтва та літератури.

Радянська влада у 1944 р. нанесла такий удар по кримськотатарському народу, який став однією з головних трагедій у кримській історії. 18 травня 1944 р. за наказом Сталіна весь кримськотатарський народ був звинувачений у колабораціонізмі та депортований з Криму. Загалом депортували 193 865 кримських татар.

Тільки після отримання у 1991 р. Україною своєї незалежності склалися умови для повернення кримськотатарського народу на батьківщину. Верховна Рада України своєю постановою від 12 листопада 2015 року визнала депортацію кримських татар 1944 року геноцидом і проголосила 18 травня Днем пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу [3].

Починаючи з цього періоду історія кримськотатарського народу тісно зв'язана з подіями і напрацюваннями, що мали місце в Україні. При всіх негараздах, складнощах росту молодій державі, одними з головних досягнень у напрямі приєднання до традицій цивілізованого світу був цілий ряд кроків, що спрямовані назустріч до людини, її гідності.

Конституційно-правовий статус захищеності людини відображений по суті на всіх рівнях. У Конституції України у ст. 3 наголошується: «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [4].

Права людини захищені також і на міжнародному рівні завдяки приєднанню України до відповідних міжнародних договорів, які мають вищу юридичну силу. На європейському просторі значну роль відіграє Європейський Суд з прав людини, повноваження якого визначені у Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини [5]. Відповідно до положень Конвенції держава повинна не лише мати законодавство, яке найповніше забезпечує дотримання конвенційних прав та свобод, а й вживати всіх необхідних заходів для того, щоб воно реально діяло.

Тому не викликає сумнівів, що з перемогою України у боротьбі з російським агресором кримськотатарський народ знову повернеться на батьківщину, де кожна людина матиме свої законні права, як це повинне належати вільній і захищеній людині.

Список використаних джерел:

1. Гудима Д. А. Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження. *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України* / редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін. *Серія І. Дослідження та реферати*. Вип. 20. Львів : Край, 2009. 292 с.
2. Иак. 1, 25.
3. Про визнання геноциду кримськотатарського народу: Постанова Верховної Ради України № 49–50 від 12.11.2015 / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. Ст. 469.
4. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i> (дата звернення 19.03.2025).
5. Конвенція про захист прав і свобод людини (ETS No. 5) із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11. Збірка договорів Ради Європи. Українська версія. К. : Парламентське видавництво, 2000. 656 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-24>

Волохов О. С.,
кандидат юридичних наук,
докторант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

КОНВЕНЦІЙНІ ОРГАНИ ООН У СФЕРІ КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Забезпечення прав і свобод людини стало головним завданням для всього міжнародного співтовариства, яке визначає спрямованість міжнародної політики. Можна сказати, що визнані міжнародним співтовариством універсальні права людини формують цінності та принципи демократичного розвитку держав.

Нова ера міжнародного захисту прав людини настала після створення системи механізмів міждержавного контролю за дотриманням державами своїх міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини. На думку О. Рудневої, вагоме значення у цій системі займають

саме конвенційні органи ООН, які користуються особливим авторитетом серед держав-членів Організації. Адже, до середини XX ст., доки не були створені перші конвенційні органи ООН, навіть саме поняття контролю за виконанням державами зобов'язань, взятих ними під час приєднання до міжнародних договорів з прав людини, розумілося досить обмежено. Адже такий контроль здійснювався кожною державою самостійно, виключно за допомогою різних засобів, встановлених внутрішнім національним законодавством [1, с. 28].

Наразі в рамках ООН діє дев'ять основних договорів із прав людини і відносно кожного з них існує спеціальний інституційний механізм контролю, що представлений відповідним комітетом, який уповноважений розглядати питання порушення державою відповідного договору: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ICCPR), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (ICESCR), Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (CAT), Міжнародна конвенція з ліквідації всіх форм расової дискримінації (CERD), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), Конвенція про права осіб з інвалідністю (CRPD) та Конвенція про права дитини (CRC). Усі держави-члени ООН ратифікували принаймні один основний міжнародний договір з прав людини, а 80 відсотків держав ратифікували чотири або більше договорів.

Кожен такий конвенційний комітет, до складу якого входять незалежні експерти (не судді), має статус квазісудового міжнародного органу, рішення якого не має формального статусу судових рішень. Такі комітети мають повноваження розглядати індивідуальні скарги від потерпілих осіб щодо порушення прав, гарантованих відповідними міжнародними договорами, які ратифікувала держава. Також комітети розглядають доповіді держав-учасниць, надсилають запити до держави, готують загальні звіти, коментарі (тлумачення) та надають рекомендації державам-членам [2, с. 426].

На думку деяких західних вчених, ефективність як самої системи договорів ООН про права людини, так і власне результативність роботи їх конвенційних комітетів залежить від ряду обставин:

- повної ратифікації текстів конвенцій ООН без внесення застережень з боку держав під час приєднання;
- своєчасного надання та належного розгляду звітів держав із подальшими діями щодо виконання рекомендацій;
- наявності скарг від громадян держав-учасниць і формування практики їх розгляду.

Повна ратифікація без внесення застережень, означає, що держава ратифікувала або приєднатися до всіх 9 основних договорів про права людини та 3 факультативних протоколів без виключень щодо їх

положень. Справа у тому, що деякі країни, такі як США, наполягають на внесенні застережень щодо конвенцій ООН, щоб послабити зобов'язання та не вносити зміни до внутрішнього законодавства. Аналогічні дії здійснюють ісламські держави, які прагнуть обмежити рівноправність чоловіків і жінок, щоб не порушувати норми ісламського права. Деякі держави ратифікують конвенції ООН без наміру імплементувати їх положення до законодавства. Про це зокрема свідчить формальне виконання державами порядку звітування щодо дотримання конвенцій ООН, адже лише 16% звітів від держав подається вчасно.

Важливою особливістю системи конвенційних комітетів ООН є можливість здійснювати тлумачення як текстів конвенцій, так і норм національного законодавства. Таке тлумачення нормативного змісту конвенцій та пактів щодо їх включення у законодавство держав-членів, дозволяє сформувати рекомендації державам, а також громадянському суспільству щодо необхідності виконання державами своїх зобов'язань.

Розгляд конвенційними комітетами ООН скарг і запитів передбачений у договорах про права людини (або факультативних протоколах до них) надає право громадянам держав-членів подавати скарги про порушення їх прав. В результаті розгляду скарг формується прецедентне право, яке включає численні висновки щодо порушення зобов'язань державами.

Окремі конвенційні органи можуть за власною ініціативою проводити конфіденційні розслідування, якщо вони отримали достовірну інформацію, що містить обґрунтовані ознаки серйозних або систематичних порушень конвенцій державою [3, р. 324–325].

Окремий інтерес представляє діяльність Комітету ООН з прав людини, юрисдикція та повноваження якого встановлені Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Факультативним протоколом до нього (прийняті Генеральною Асамблеєю 16.12.1966 і набули чинності 23.03.1976).

Так, Комітет у Зауваженнях загального порядку № 33 «Зобов'язання держав-учасниць за Факультативним протоколом до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» (CCPR/C/GC/33, 25 червня 2009 р.) відзначав, що, хоча під час розгляду індивідуальних повідомлень він не виступає в ролі судового органу як такого, таким міркуванням властиві деякі основні риси судового рішення: вони приймаються в душі, характерному для судового розгляду, враховуючи незалежність і неупередженість членів Комітету, мають остаточний характер і являють собою авторитетне визначення, в якому пропонується засіб захисту від встановленого порушення; держави-учасниці в будь-якому разі зобов'язані використовувати всі наявні в їхньому розпорядженні засоби для здійснення прийнятих Комітетом міркувань (пункти 11–13 і 20) [2, с. 426].

Комітет ООН з прав людини наділений правом приймати до розгляду індивідуальні скарги на порушення прав людини. За підсумками розгляду індивідуальних заяв Комітет виносить рекомендації для влади. Ці рекомендації можуть містити вимоги щодо перегляду справи заявника, виплати йому компенсації. На практиці рекомендації Комітету фактично не виконуються країнами. При цьому, розглядаючи індивідуальні скарги, Комітет може визнати положення окремого національного закону або ж весь закон такими, що суперечать статтям Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

Якщо Комітет приходить до висновку, що індивідуальна скарга свідчить про порушення прав, закріплених у Пакті, він пропонує заходи, спрямовані на забезпечення відшкодування збитків жертвам у повному обсязі (реституція, компенсація, реабілітація та заходи сатисфакції), а також заходи, спрямовані на запобігання повторення аналогічних порушень у майбутньому (гарантії неповторення). Саме заходи, спрямовані на запобігання повторення аналогічних порушень, запропоновані Комітетом, повинні стимулювати державу до внесення змін до внутрішнього законодавства.

Так, 27 березня 2024 року Комітет ООН з прав людини ухвалив одне із перших рішень у контексті порушення прав людини в окупованому Криму, зокрема, у справі за скаргою Брацило, Головка та Конюхова проти росії було встановлено факт депортації заявників з окупованого Криму як громадян України з території їхньої власної держави – України. Комітет також відзначив, що нав'язування російських паспортів та депортація з Криму місцевих мешканців є незаконним, а росія має внести зміни до власного законодавства про громадянство, а також припинити ретроспективне застосування російського кримінального законодавства в Криму [4].

Підбиваючи підсумок можна прийти до наступних висновків. По-перше, деякі держави-члени ООН, навіть такі розвинені держави, як США, свідомо обмежують дію основних договорів про права людини під час ратифікації, щоб залишити без змін власне законодавство. По-друге, сучасна діяльність конвенційних органів ООН у сфері контролю за дотриманням прав людини не демонструє ані значного розвитку прецедентної практики, ні створення реальних зобов'язань для держав учасниць відповідних конвенцій. По-третє, авторитет більшості конвенційних органів ООН зазнав критичних змін, адже їх неможливість впливати на національне правосуддя в країнах-учасниках міжнародних договорів, а також неможливість підвищення і поліпшення національних механізмів захисту прав людини ставить під питання ефективність роботи цих міжнародних інституцій. Насамкінець, варто відзначити, що українські громадяни продовжують звертатися до Комітету ООН з прав людини, Комітету ООН проти катувань із скаргами проти росії,

адже ці інституції лишаются єдиним законним та реальним способом захисту їх прав в умовах агресивної війни.

Список використаних джерел:

1. Руднева О. М. Поняття та види міжнародних інституційних механізмів забезпечення та захисту прав людини. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 27–32.
2. Подорожна Т.С. Дискримінація за мовною ознакою: прецедентна практика Комітету ООН з прав людини. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 3. С. 425–431.
3. Pierre R., Weston B., Marks S. Human Rights in the World Community: Issues and Action, 4th ed. 2016. 496 p.
4. Human Rights Committee CCPR/C/140/D/3022/2017 Views adopted by the Committee under article 5 (4) of the Optional Protocol, concerning communication No. 3022/2017 URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2FC%2F140%2FD%2F3022%2F2017&Lang=en

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-25>

Грицюк І. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

Поліщук Д. О.,

*аспірант кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

СИСТЕМА ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Одним із найтяжчих кримінальних правопорушень у сфері забезпечення цілісності нашої держави, які спрямовані проти основ національної безпеки України є колабораційна діяльність. В умовах збройної агресії російської федерації проти України завдання вироблення системи заходів запобігання колабораційній діяльності в Україні набуває особливої актуальності.

Важливість даного дослідження можна аргументувати небезпечними наслідками до яких призводить колабораційна діяльність в Україні, якщо їй не запобігати. Виділимо чотири з них, які є найбільш критичними для національної безпеки України: руйнування національної єдності та безпеки, послаблення обороноздатності держави, легітимізація окупаційного режиму, підрив довіри до державних інституцій. Виходячи з цього, надзвичайно важливим завданням правоохоронних органів, державних органів, громадських організацій, науковців, вчених, юристів тощо є пошук та встановлення шляхів і засобів забезпечення національної безпеки та захисту України з метою запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень.

Важливо зазначити, що Кримінальний кодекс України не містить чіткого визначення поняття «колабораційна діяльність» [2]. Даний термін появився в українському законодавстві разом із Законом України від 03 березня 2022 року № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», яким було доповнено КК України статтею 111-1 «Колабораційна діяльність» [3].

На основі досліджень ряду науковців, зокрема, В. С. Березняк, І. Г. Богатирьов, І. М. Вигівський, А. В. Макашов, встановлено, що колабораційна діяльність – це діяння, ознаки якого визначені, зокрема, у ст. 111-1 КК України [2], різного роду співпраця з окупантами, яка підриває національну безпеку України, створює безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України [7, с. 98].

Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора з моменту введення статті 111-1 до КК України – з березня 2022 року по грудень 2024 року обліковано 9 478 кримінальних правопорушень, з них – 2 458 кримінальних правопорушень, за якими провадження направлені до суду та 2 457 кримінальних правопорушень з них – з обвинувальним актом [4]. Стаття 111-1 досить громіздка та складається з восьми частин, містить різні склади кримінальних проступків та злочинів. М. Комаровський та І. Скачко проаналізували 2018 судових рішень за ст. 111-1 КК України. Наведемо проаналізовані дані щодо кількості рішень за кожною частиною статті 111-1: за ч. 1 – 549 рішень; за ч. 2 – 333 рішення; за ч. 3 – 81 рішення; за ч. 4 – 135 рішень; за ч. 5 – 403 рішення; за ч. 6 – 25 рішень; за ч. 7 – 317 рішень; за ч. 8 – 0 рішень [6].

Як бачимо з проведеного аналізу, що складом переважної більшості виявлених кримінальних правопорушень, що посягають на основі національної безпеки України, у формі колабораційної діяльності є публічне заперечення збройної агресії та заклики до підтримки країни ворога. Статистика свідчить, що лише 25% з відкритих кримінальних проваджень за різними частинами досліджуваної статті доходять до

суду, що вказує на низьку ефективність розслідувань та складність доказування у справах про колабораційну діяльність та високий ступінь латентності даного виду злочинності.

Зважаючи на вищезазначені проблеми, варто направити зусилля правоохоронних органів на запобігання вчиненню колабораційної діяльності, що потребує розробки та впровадження комплексної системи превентивних заходів.

На думку вченого І. Богатирьова до кримінологічних заходів запобігання та протидії колабораційній діяльності в умовах російсько-української війни слід віднести такі: законодавчо вдосконалити діяльність кіберпідрозділів правоохоронних органів; розробити та створити сучасні ефективні програмні продукти щодо контролю за злочинними проявами недобросовісних громадян України у соціальних мережах; використовувати штучний інтелект для відслідкування небезпечного контенту ресурсів; збільшити кількість слідчих для розслідування злочинів вчинених колаборантами в умовах російсько-української війни, оскільки правоохоронна система яка діяла в мирний час на деокупованих територіях, може не впоратися з навантаженням [1, с. 62].

Пропонуючи власну систему заходів запобігання колабораційній діяльності в Україні ми використовували методичні рекомендації колективу науковців, таких як, В. С. Березняк, Є. М. Вільхова, Р. А. Каторкін, А. В. Макашов, Ю. О. Ткач, В. В. Шаблистий та О. С. Юнін [5]. Спираючись на їхні дослідження, а також аналізуючи реальні виклики, з якими стикається Україна в умовах збройного конфлікту, на нашу думку, доцільно комплексно підходити до завдання запобігання колабораційній діяльності і система заходів запобігання повинна включати в себе кримінально-правові, організаційні, інформаційно-просвітницькі та міжнародно-правові механізми.

До *кримінально-правових заходів* запобігання колабораційній діяльності в Україні потрібно віднести вдосконалення кримінального законодавства у цій сфері. У статті 111-1 КК України потрібно визначити більш чіткі критерії відмежування колабораційної діяльності від інших видів кримінальних правопорушень проти держави. Слід підвищити відповідальність за пропаганду та виправдання окупації шляхом удосконалення законодавчих механізмів притягнення до відповідальності осіб, які сприяють інформаційній легітимізації агресора.

Організаційні заходи запобігання колабораційній діяльності полягають у тому, що слід створити єдиний реєстр осіб, які співпрацювали з окупаційною владою та використати його для кадрових перевірок у держсекторі. Варто вести постійний контроль за інформаційним полем для запобігання розповсюдженню проросійської пропаганди.

У запропонованій системі заходів запобігання колабораційній діяльності в Україні центральне місце посідають *інформаційно-просвітницькі*. Важливу роль тут відіграє соціальна реклама, просвітницькі заходи, документальні проєкти, створення державних програм з підвищення правової свідомості громадян, підтримка патріотичних ініціатив через які слід сформувати негативний імідж колаборанта у суспільстві. Починаючи з шкільної програми потрібно проводити освітню та просвітницьку роботу для формування правової свідомості громадян щодо неприпустимості співпраці з ворогом та роз'яснення правових наслідків колабораційної діяльності.

Щодо *міжнародно-правових заходів*, то практика свідчить про їх неефективність, але незважаючи на це, Україна повинна продовжувати роботу над удосконаленням механізмів міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії колабораційній діяльності.

Таким чином, ефективне запобігання колабораційній діяльності потребує комплексного підходу. Запропонована система заходів запобігання колабораційній діяльності в Україні сприятиме зміцненню національної безпеки та захисту України, підвищенню ефективності правоохоронних органів та зниженню рівня колаборації.

Список використаних джерел:

1. Богатирьов І. Кримінально-правові та кримінологічні виміри колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне право*. 2023. № 1(49). С. 57–64.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.02.2025).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12> (дата звернення: 28.02.2025).

4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіційний сайт Офісу Генерального Прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

5. Юнін О. С., Березняк В. С., Шаблистий В. В., Макашов А. В. та ін. Запобігання колабораційній діяльності : метод. Рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 72 с.

6. Mykola Komarovskiy, Iryna Skachko A janitor, a cook, an informer – who is being tried for collaborating with the enemy? Human Rights in Ukraine. The Information Portal of the Kharkiv Human Rights Protection Group (06.02.2025). URL: <https://khpg.org/en/1608814386>

7. Vyhivskiy I. Countering collaborationism in the context of armed conflict. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10 No. 3. P. 96–103. DOI: 10.30525/2256-0742/2024-10-3-96-103.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-26>

Добрянська Н. В.,

кандидат юридичних наук, професор,

доцент кафедри публічного та приватного права

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЯК СТИМУЛ ЇХ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ

Система публічної служби відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування державного апарату, реалізації державної політики та задоволенні суспільних потреб. У цьому контексті важливим аспектом є оцінювання діяльності службовців, яке виступає інструментом підвищення ефективності, прозорості та підзвітності їхньої роботи. Правову основу для встановлення критеріїв, процедур та механізмів оцінювання, а також забезпечення дотримання принципів законності, об'єктивності й справедливості формують адміністративно-правові засади оцінювання у публічній службі.

Сучасні виклики, пов'язані з реформуванням публічної служби, глобалізацією, цифровізацією та зростанням вимог до якості надання адміністративних послуг, вимагають удосконалення існуючих підходів до оцінювання. Зокрема, це стосується розробки ефективних правових механізмів, які б дозволяли не лише об'єктивно оцінювати результати діяльності службовців, але й стимулювати їх до професійного розвитку та підвищення кваліфікації.

Автори навчального посібника «Управління персоналом в органах публічної влади» виділяють два ключові аспекти професійного розвитку службовців:

1. *Професійно-кваліфікаційний розвиток*, який переважно стосується навчання, самоосвіти, здобуття нових знань та досвіду. Цей аспект є актуальним навіть для працівників, які тривалий час займають одну й ту ж посаду. У межах своєї позиції службовець може підвищувати кваліфікацію, освоювати нові технології та навички, що сприяють підвищенню ефективності його діяльності. Такий розвиток має враховуватися під час присвоєння чергових рангів, що

супроводжується зростанням заробітної плати. Це, у свою чергу, стимулює якісніше виконання службових обов'язків.

2. *Професійно-посадовий розвиток*, який передбачає оптимальну розстановку кадрів відповідно до їхніх здібностей і потенціалу. Важливим є врахування специфіки колективу, до якого входять працівники з різною спеціалізацією, досвідом, віком та особистісними характеристиками. Цей аспект має бути основою для планування кар'єрного зростання кожного службовця та забезпечення поступового просування по службі.

Обидва аспекти є взаємопов'язаними та спрямованими на підвищення якості й ефективності роботи публічних службовців, а також на створення умов для їхнього професійного і кар'єрного зростання [1, с. 108].

Автори наукової розробки наскрізної технології оцінювання персоналу публічної служби наголошують, що однією з ключових проблем у функціонуванні публічної служби в Україні є недостатня ефективність управління її кадровим потенціалом. Зокрема, вони звертають увагу на відсутність об'єктивності та прозорості під час відбору кандидатів на посади у публічній службі, а також на нечіткість кар'єрних перспектив, що суттєво підриває довіру до цих інститутів і спричиняє значну плінність кадрів. Крім того, формальний підхід керівників установ до існуючих кадрових технологій сприяє формуванню у працівників стійкого почуття внутрішньої незадоволеності, що негативно впливає на їхню продуктивність.

На думку дослідників, одним із пріоритетних завдань кадрової політики у сфері публічного управління є оптимізація процедур добору та кар'єрного просування службовців. Це передбачає впровадження сучасних інструментів оцінювання компетентностей кандидатів з урахуванням їхніх професійних досягнень, а також розробку нових механізмів оцінювання діяльності публічних службовців. Такий підхід дозволить стимулювати результативну роботу, виявляти потреби у підвищенні кваліфікації та забезпечувати належне визнання ефективної діяльності співробітників [2, с. 3].

З цією метою ст. 44 Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. встановлено, що «результати службової діяльності державних службовців щороку підлягають оцінюванню для визначення якості виконання поставлених завдань, а також з метою прийняття рішення щодо преміювання, планування їхньої кар'єри» [3].

Узагальнене визначення поняття «оцінювання персоналу публічної служби» може бути сформульоване як комплексний процес, що забезпечує взаємодію елементів системи, спрямованої на отримання інформації про результати порівняльного аналізу особистісних якостей, професійного потенціалу та результатів діяльності працівників

у співвідношенні з вимогами посад. Цей процес має на меті сприяти досягненню стратегічних цілей органу публічної влади та професійному розвитку кожного публічного службовця.

В обґрунтуванні цього визначення дослідники, зокрема В. М. Мартиненко, В. О. Євдокимов, Ю. Д. Древаль та ін., акцентують увагу на складових системи оцінювання персоналу та їх взаємодії, виявлених шляхом аналізу наукових джерел. Основними елементами цієї системи є:

1. Об'єкт оцінювання – усі категорії публічних службовців, включаючи їхні професійні характеристики та показники діяльності, а також кандидати на вакантні посади. У межах кожної організації об'єктами оцінювання є всі працівники – від керівників до спеціалістів найнижчого рівня.

2. Суб'єкт оцінювання – особи, які беруть участь у процедурі оцінювання. Згідно з сучасними підходами, до суб'єктів залучають не лише офіційну комісію, а й фахових експертів, колег із суміжних організацій, співробітників різних посадових категорій і навіть сам об'єкт оцінювання. Такий підхід дозволяє отримати більш об'єктивну інформацію та підвищити мотивацію через самооцінку.

3. Цілі оцінювання – збір інформації про персонал для забезпечення своєчасного і правильного ухвалення управлінських рішень.

4. Вихідні дані – документи об'єкта оцінювання (особисті й нормативні), а також інші джерела інформації про професійні досягнення та результати діяльності.

5. Критерії – еталонні ознаки, що визначають порядок і процедуру оцінювання, а також вимоги до об'єкта оцінювання.

6. Методи оцінювання – сукупність засобів і прийомів, що забезпечують визначення ступеня відповідності об'єкта еталонним критеріям.

7. Види оцінок – різновиди оцінювання, що впливають на характер управлінських рішень:

1) адміністративна – зміни у посадових інструкціях або функціональних обов'язках;

2) інформаційна – коригування роботи кадрових служб, ротація кадрів;

3) мотиваційна – перегляд оплати праці або застосування стимулюючих заходів.

8. Періодичність – часовий інтервал, необхідний для відображення стану й динаміки розвитку об'єкта оцінювання.

9. Результативність – своєчасна реалізація управлінських рішень на основі отриманих результатів оцінювання.

Відтак, система оцінювання персоналу публічної служби є багатокомпонентною структурою, яка спрямована на підвищення ефективності управління людськими ресурсами та забезпечення відповідності

професійних якостей працівників вимогам посадових обов'язків [2, с. 8–9].

С. О. Шевченко цілком аргументовано звертає увагу на те, що наукова література пропонує значну кількість методів для професійного оцінювання персоналу публічної служби. Водночас він акцентує увагу на тому, що традиційні підходи до оцінки кандидатів на державну службу в Україні виявляються недостатньо ефективними. Крім того, учений зазначає, що застосування складних, дорогих і неадаптованих до конкретних умов тестових або апаратурних методик, які також демонструють низьку ефективність, не забезпечило, і, ймовірно, не забезпечить у майбутньому позитивних результатів у жодному регіоні світу.

Досліджуючи бюрократичні структури, науковці звертають увагу на їхні переваги, водночас зазначаючи, що недоліки таких структур часто виникають через надмірне акцентування на стандартизованих правилах, процедурах та нормах, які забезпечують належне виконання працівниками своїх обов'язків. Такий підхід може призводити до втрати організацією необхідної гнучкості у своїй діяльності. Як зазначає С.О. Шевченко, гнучкість у цьому контексті стосується не лише адаптивності окремого державного (публічного) органу, але й загальної гнучкості системи публічної служби та публічного управління загалом [4].

Отже, оцінювання у публічній службі є невід'ємною складовою ефективного управління та забезпечення якісного виконання завдань державного апарату. У сучасних умовах реформування публічного управління, підвищення прозорості та підзвітності органів влади, оцінювання стає важливим інструментом для визначення рівня компетентності, ефективності та професійного розвитку державних службовців. Зміст та сутність оцінювання у цьому контексті охоплюють як нормативно-правові аспекти, так і практичні підходи до його реалізації. Водночас, особливої уваги потребує питання впливу оцінювання на загальну ефективність системи публічної служби, а також на забезпечення балансу між правами службовців і суспільними інтересами.

Вочевидь, оцінювання у публічній службі є багатограним процесом, який охоплює як індивідуальний, так і організаційний рівні. Його належна реалізація сприяє формуванню професійної, ефективної та орієнтованої на результат державної служби, що відповідає сучасним викликам і суспільним очікуванням.

Список використаних джерел:

1. Управління персоналом в органах публічної влади: навчальний посібник / С. М. Серьогін, Є. І. Бородін, К. В. Комарова, Н. А. Липовська, Т. М. Тарасенко. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019. 200 с.

2. Комплексно-наскрізна технологія оцінювання персоналу публічної служби: наук. розробка / В. М. Мартиненко, В. О. Євдокимов, Ю. Д. Древаль та ін. К. : НАДУ, 2012. 48 с.

3. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.

4. Шевченко С. О. Методи професійного оцінювання персоналу публічної служби. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=882>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-27>

Єрохін О. П.,

*аспірант кафедри публічного та приватного права
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СУБСИДІАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА

Процедура банкрутства є комплексним механізмом, спрямованим на задоволення вимог кредиторів, відновлення платоспроможності боржника або ліквідацію його активів у разі неможливості погашення зобов'язань.

В умовах недостатності ліквідаційної маси для виконання зобов'язань все більшого значення набуває питання субсидіарної відповідальності, яка покладається на осіб, дії чи бездіяльність яких спричинили банкрутство.

Питання субсидіарної відповідальності в процедурах банкрутства завжди залишалося актуальним у господарському праві, оскільки воно стосується основоположних принципів справедливості та відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності.

Субсидіарна відповідальність визначається як додаткова форма відповідальності, що застосовується у випадках, коли основний боржник не здатний задовольнити вимоги кредиторів. Це положення закріплене у ст. 619 Цивільного кодексу України (ЦК України). Водночас Господарський кодекс України (ГК України) передбачає особливі випадки субсидіарної відповідальності у сфері банкрутства, що деталізовано у ст. 215 ГК України.

У Кодексі України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ) це питання регулюється статтею 61, яка дозволяє притягувати до

відповідальності засновників, керівників та інших осіб, дії яких призвели до банкрутства боржника.

Законом № 2971-IX від 20.03.2023 внесені важливі зміни до КУзПБ, які розширили права кредиторів у процесі покладення субсидіарної відповідальності. Зокрема:

1. **Розширення кола суб'єктів, які можуть заявляти позови про субсидіарну відповідальність.** Відтепер це право надано не лише ліквідатору, а й кредиторам боржника.

2. **Посилення механізму визначення шкоди.** Розмір відповідальності винних осіб визначається як різниця між сумою задоволених вимог кредиторів і обсягом ліквідаційної маси.

3. **Визначення похідного характеру позовів кредиторів.** Стягнуті кошти зараховуються до ліквідаційної маси, а не на користь кредитора.

Верховний Суд у своїй постанові від 19.06.2024 у справі № 906/1155/20, визначив та підкреслив важливі аспекти застосування субсидіарної відповідальності в процедурі банкрутства, а саме:

1. **Деліктна природа субсидіарної відповідальності.** Ця відповідальність покладається за завдання майнової шкоди через доведення боржника до банкрутства.

2. **Обов'язок доведення.** Позивач повинен довести:

- причинно-наслідковий зв'язок між діями/бездіяльністю відповідача та банкрутством боржника;
- недостатність майна боржника для погашення зобов'язань перед кредиторами.

3. **Роль ліквідатора.** Суд наголошує на обов'язковій активності ліквідатора у притягненні винних осіб до відповідальності, оскільки це є частиною виконання його обов'язків у ліквідаційній процедурі.

4. **Захист прав кредиторів.** Надання кредиторам права звертатися до суду сприяє більш ефективному захисту їхніх інтересів.

Постановою також уточнено, що право кредиторів подавати позови про притягнення до субсидіарної відповідальності, яке з'явилося після змін до КУзПБ у 2023 році, є похідним. Усі стягнуті кошти спрямовуються до ліквідаційної маси, а не безпосередньо на користь кредиторів.

При цьому, залишається низка проблем, які виникають в процесі реалізації прав кредиторів щодо погашення їх вимог в контексті практичних механізмів їх реалізації.

1. Доведення вини

Однією з ключових проблем є складність доказування умислу чи неправомірних дій осіб, відповідальних за банкрутство. Вимагається документальна фіксація таких дій, а також проведення економічного аналізу для підтвердження причинного зв'язку.

2. Реалізація прав кредиторів

Попри внесені зміни, кредитори стикаються з труднощами у реалізації свого права на подання позовів. Основною перешкодою є необхідність доказування не лише вини відповідачів, але й невідповідності дій ліквідатора їхнім інтересам.

3. Спірні питання дискреції ліквідатора

Ліквідатор, як особа, уповноважена на управління ліквідаційною процедурою, має дискреційні повноваження щодо ініціювання субсидіарної відповідальності. Проте їхня бездіяльність або упередженість можуть негативно впливати на результативність процесу.

Для ефективного застосування інституту субсидіарної відповідальності в процедурах банкрутства необхідно:

1. **Посилити контроль за діяльністю ліквідаторів**, зокрема шляхом впровадження чітких критеріїв оцінки їхньої роботи.
2. **Спрощення процедур доказування** для кредиторів через деталізацію нормативних критеріїв та вимог до доказової бази.
3. **Забезпечення доступу кредиторів до інформації** про дії ліквідатора та фінансовий стан боржника.

Субсидіарна відповідальність є важливим інструментом для захисту прав кредиторів та забезпечення справедливості у процедурах банкрутства. Однак її ефективність залежить від узгодженості законодавчих норм, судової практики та дій учасників процесу. Останні зміни до КУзПБ та прецедентні рішення Верховного Суду демонструють позитивні зрушення у цій сфері, проте потребують подальшого вдосконалення та уніфікації для забезпечення правової визначеності.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України з процедур банкрутства: Кодекс України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII: станом на 29 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>
3. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-XII: станом на 21 жовт. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12#Text>
4. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV: станом на 16 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
6. Верховний Суд: Постанова від 19.06.2024 у справі № 906/1155/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120341855>.

Зелінський О. І.,

*аспірант кафедри права та публічного управління
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»
м. Івано-Франківськ, Україна*

ПРИЄДНАННЯ ЯК ФОРМА РЕОРГАНІЗАЦІЇ ТОВАРИСТВ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

В сучасних умовах ринкової нестабільності реорганізація є процесом трансформації підприємств до нової ефективної системи діяльності, мета якої досягти фінансового успіху та покращити управління. Тому питання дослідження особливостей приєднання як форми реорганізації сьогодні в умовах воєнного стану стає все більш актуальним.

Відповідно до чинного законодавства України реорганізація є однією із підстав припинення юридичної особи. Однак деякі науковці твердять, що мета реорганізації багатьох підприємств є не припинення останніх як суб'єктів господарювання, а, навпаки, формування більш ефективної нової структури [2, с. 29].

У ст. 104 ЦК України йдеться про те, що «юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації». Проте є ще одна форма реорганізації юридичної особи – виділ, визначення якого подано у ст. 109 ЦК України [12]. Звідси, реорганізація юридичних осіб може проходити шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення чи виділу.

У ст. 48 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» вказано, що «товариство припиняється внаслідок передання всього свого майна, всіх прав та обов'язків іншим господарським товариствам – правонаступникам шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення або в результаті ліквідації» [6].

Варто підкреслити, що на сьогодні нормативно-правові акти у сфері регулювання створення, чи діяльності, чи припинення юридичних осіб шляхом приєднання потребують вдосконалення.

Так, у ч. 1 ст. 50 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» йдеться про те, що «приєднанням є припинення одного або декількох товариств з переданням ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, всіх прав та обов'язків іншому господарському товариству – правонаступнику» [6].

Розкриття змісту категорії «приєднання» як форми реорганізації юридичної особи трактується науковцями по-різному.

У національному законодавстві немає чіткого розмежування категорій «злиття» і «приєднання» як форм реорганізації юридичних осіб [8, с. 110]. Також у науковій літературі існує думка і про певну тотожність цих понять [11, с. 53]. На думку науковця Ю.М. Юркевича, між юридичними категоріями «злиття» і «приєднання» все ж таки є відмінність, оскільки злиття є способом як утворення, так і припинення юридичних осіб, а приєднання є тільки способом їх припинення [14, с. 63–64]. Л.В. Сіщук зазначає, що злиття як форма реорганізації вважається припиненням юридичної особи і створенням нової, тобто правонаступника, а під приєднанням розуміє тільки припинення суб'єкта, який приєднується [10, с. 33]. Є. В. Петров зазначає, що приєднання одного або кількох суб'єктів господарювання до іншого суб'єкта господарювання характеризується тим, що до останнього переходять усі майнові права та обов'язки приєднаних суб'єктів господарювання [5, с. 83]. В.М. Советчук підкреслює, що у разі приєднання припиняється та юридична особа, яка приєднується; у процесі приєднання не виникає нового суб'єкта права, а зміни відбуваються тільки в корпоративній та майновій структурі вже існуючого суб'єкта [9, с. 15].

Приєднання як форма реорганізації є певним процесом, коли об'єднуються активи двох або більше компаній. У результаті одна юридична особа припиняє існування, а інша продовжує функціонувати. Тобто все майно, грошові та не грошові активи переходять до компанії правонаступника, тобто до реорганізованого підприємства. Варто підкреслити, що приєднання підприємств відбувається подібно до принципу злиття компаній. Проте, все ж таки, кінцевий крок має певні відмінності, оскільки при приєднанні оформлювати нову юридичну особу не потрібно. Приєднання як форму реорганізації дуже часто використовується при необхідності розширення бізнесу. До прикладу, активи, ліцензії та інші ресурси можуть належати різним компаніям, що входять до однієї групи. У разі відсутності комерційної доцільності зберігати всі ці компанії, їх можна об'єднати шляхом приєднання до головної і основної компанії [7]. У результаті вона отримає всі активи та майнові права, а також візьме на себе зобов'язання перед контрагентами приєднаних компаній.

Як зазначає Н. В. Щербакова, правонаступництво є обов'язковою ознакою реорганізації, яке відрізняє реорганізацію від ліквідації, оскільки при ліквідації правонаступництва не виникає. Права та обов'язки правопередника при приєднанні переходять в повному обсязі тільки до одного правонаступника, а не до кількох, як до прикладу, при поділі. Під час приєднання відбувається об'єднання розмірів статутних капіталів [13, с. 215–216]. Звідси можна зробити висновок, що правонаступництво є основною рисою приєднання як форми реорганізації юридичної особи.

Варто підкреслити, що серед видів юридичних осіб найбільш поширеними є господарські товариства, а саме – товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ). Такі товариства дозволяють об'єднувати матеріальні та інші ресурси кількох учасників, при цьому знижуючи ризики підприємницької діяльності для кожного. Сьогодні в Україні налічується значна кількість ТОВ, що зумовлено відносно нескладною процедурою їх створення і реєстрації, а також невеликим розміром початкового капіталу щодо їх заснування. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» не закріплює визначення поняття ТОВ, проте у ч. 1 ст. 140 Цивільного кодексу зазначено, що «товариством з обмеженою відповідальністю є засноване однією або кількома особами товариство, статутний капітал якого поділено на частки» [12].

Як зазначає Р. Лукашов, основними рисами ТОВ є наступні: діє на підставі статуту; розмір вкладу кожного учасника товариства не може бути меншим за номінальну вартість його частки; наявність органів товариства, які здійснюють управління; обмеження виплати дивідендів; учасник товариства, може вийти з товариства без згоди інших учасників будь-коли, так і за згодою інших учасників за умов, зазначених у законі; учасник товариства має переважне право на придбання частки або частини частки іншого учасника товариства, що продається третій особі тощо [3, с. 190].

Слід зазначити, що порядок реорганізації ТОВ шляхом приєднання до іншого товариства є процесом багатоетапним та складним. Виділяють такі етапи приєднання ТОВ: прийняття рішень про приєднання ТОВ; вчинення комісією з реорганізації відповідних дій; передача документів до архіву; складання передавального акту; державна реєстрація припинення ТОВ-правопопередника та внесення змін до єдиного державного реєстру [1].

Варто підкреслити, що загалом процедура приєднання ТОВ відбувається аналогічно порядку припинення товариства шляхом злиття. Проте в правовому регулюванні процедури приєднання ТОВ є деякі прогалини, які регулюються основними положеннями ЦК України щодо специфіки припинення юридичної особи шляхом приєднання.

Так, у коментарі до закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» йдеться про те, що у приєднанні можуть брати участь тільки господарські товариства. Рішення про приєднання приймається загальними зборами учасників товариства трьома чвертями голосів усіх учасників, які мають право голосу з відповідних питань шляхом відкритого голосування [4, с. 294].

Створюється комісія з реорганізації чи припинення, яка відповідатиме за управління справами ТОВ-правопопередника, за дотримання трудового та податкового законодавства, за виконання зобов'язань перед кредиторами, за проведення інвентаризації та оцінки майна,

а також дана комісія буде здійснювати здійснення всі інші необхідні дії для припинення діяльності ТОВ-правопопередника.

Так, у ч. 1 ст. 55 Закону про ТОВ зазначено, що впродовж 30 днів з дати прийняття рішення про приєднання останнім з товариств, яке бере участь у приєднанні, та кожне товариство, що бере участь у припиненні, повинно повідомити письмово про це всіх відомих йому кредиторів. Оголошення про припинення товариства та строк подання кредитором своїх вимог автоматично публікуються в режимі реального часу на порталі електронних сервісів юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань за допомогою програмних засобів Єдиного державного реєстру (далі – ЄДР) [6].

Комісія з реорганізації ТОВ-правопопередника зобов'язана передати документи, які повинні довгостроково зберігатися. Якщо строк для пред'явлення вимог кредитором та їх задоволення чи відхилення закінчується, то комісія з реорганізації ТОВ-правопопередника складає передавальний акт. Даний документ повинен містити положення про правонаступництво щодо всіх зобов'язань (як майнових, так і немайнових прав та обов'язків) ТОВ, яке припиняється, перед усіма його кредиторами та боржниками, включаючи також і спірні зобов'язання [7].

При приєднанні юридичних осіб проводиться державна реєстрація припинення юридичних осіб, які припиняються внаслідок приєднання, а також здійснюється державна реєстрація змін у ЄДР щодо правонаступництва юридичної особи, стосовно до якої здійснено приєднання. Отож приєднання буде вважатися завершеним з дати державної реєстрації змін у ЄДР щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються. Також після припинення ТОВ потрібно подбати про передачу права власності на майно, що належало йому та яке підлягає державній реєстрації [1]. Насамперед, мова йде про нерухоме майно та транспортні засоби.

Отже, приєднання як форма реорганізації є певним процесом припинення одного чи кількох товариств, при якому все майно цих товариств, а також усі їхні права та обов'язки передаються іншому господарському товариству- правонаступнику. Варто підкреслити, що процедура реорганізації ТОВ шляхом приєднання регулюється різними нормативно-правовими актами, вона є багатоступінною і тривалою у часі. Тому дотримуватись потрібно важливих моментів, оскільки порушення процедури може завдати перешкод у проведенні реорганізації.

Список використаних джерел:

1. Караченцева Т., Чилдран А. Реорганізація ТОВ шляхом приєднання: практично-правові аспекти. URL: <https://www.mikhailenko.com.ua/20-12-2023/reorganizacziya-tov-shlyahom-pryyednannya-praktychno-pravovi-aspekty/>

2. Коверзнев М., Коверзнева Г. Правовий аспект реорганізації юридичних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 29–31.

3. Лукашов Р. Товариство з обмеженою відповідальністю як юридична особа приватного права: окремі теоретико-правові питання. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4. С. 187–194.

4. Науково-практичний коментар Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» / за заг. ред. В. А. Васильєвої. Харків : Право, 2020. 336 с.

5. Петров Є. В. До питання про форми реорганізації господарських товариств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2014. Випуск 24. Том 2. С. 82–85.

6. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>

7. Реорганізація української компанії: основні форми. URL: https://dlf.ua/wp-content/uploads/pdf/14170/14170_p.pdf

8. Саветчук В. М. Поняття та сутність злиття та приєднання: законодавчий та доктринальний аспекти. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2016. Вип. 40. С. 104–113.

9. Саветчук В. М. Правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за правом України та Європейського Союзу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Івано-Франківськ, 2018. 21 с.

10. Сіщук Л. В. Реорганізація юридичних осіб: теоретико-правові аспекти. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 32–36.

11. Тюленєва Ю. В. Нормативно-правова база регулювання процесів злиття та поглинання підприємств України. *Бізнес Інформ*. 2013. № 9. С. 49–54.

12. Цивільний кодекс: Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

13. Щербакова Н. В. Реорганізація як правовий засіб формування та зміни правового статусу господарських організацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 212–218

14. Юркевич Ю. М. Правове регулювання злиття юридичних осіб. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 2. С. 118–127.

Комашко В. В.,

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
заслужений юрист України,
начальник відділу правової та антикорупційної політики
Національного інституту стратегічних досліджень
м. Київ, Україна*

Кравченко С. О.,

*доктор наук з державного управління, професор,
головний консультант відділу правової та антикорупційної політики
Національного інституту стратегічних досліджень
м. Київ, Україна*

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ДЕКЛАРУВАННЯ В УКРАЇНІ

Серед науковців широко дискутуються питання доцільності кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації або неподання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (далі – декларація). Така відповідальність передбачена ст. 366-2 та 366-3 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) [3]. Проти криміналізації зазначених порушень антикорупційного законодавства наводять наступні основні аргументи: такі діяння самі по собі не є настільки суспільно небезпечними, щоб розглядати їх як кримінальні правопорушення, тим більше застосовувати санкції у вигляді позбавлення волі; порушення вимог декларування, як правило, спрямовані на приховування корупційних злочинів, за які ККУ передбачає досить суворі санкції, тому окрема криміналізація ще й способу приховування таких злочинів є надмірною. Водночас, основним аргументом на користь криміналізації аналізованих правопорушень щодо декларування є те, що корупція на сьогодні належить до основних загроз національній безпеці України. Тому захист чинної моделі фінансового антикорупційного контролю необхідно здійснювати через жорсткі кримінальні санкції.

Зарубіжні підходи показують, насамперед, однаковість встановлення в законодавстві низки країн кримінальної відповідальності за свідоме декларування недостовірної (неповної, неправдивої, помилкової) інформації, зокрема: в ст. 355 Кримінального кодексу Грузії [7]; у ст. 352-1 Кримінального кодексу Молдови [2]; в ст. 219 Кримінального закону Латвії [8], але у випадках відомостей про майно або доходи у великому розмірі (для інших випадків передбачена

адміністративна відповідальність); у § 104 Закону США "Про етику в уряді" [9], а для випадків істотно недостовірних відомостей може застосовуватися також § 1001 Кримінального кодексу США (Title 18 of the U.S. Code, далі – КК США) [10, с. 10].

В Латвії, Молдові та США неподання декларації не тягне за собою кримінальну відповідальність. Так, ст. 32 Закону Латвії "Про запобігання конфлікту інтересів у діяльності публічних посадових осіб" та ст. 330-2 Кодексу Молдови про адміністративні правопорушення встановлює штраф за дане правопорушення [1; 11]. При виявленні факту неподання декларації, одночасно з накладенням штрафу, уповноважений державний орган направляє декларанту вимогу про її подання. Якщо порушник у встановлений строк після одержання вимоги не подає декларацію, то до нього застосовуються додаткові санкції у вигляді звільнення з посади [4; 11].

Лише в Грузії неподання декларації в певних випадках є кримінально караним діянням, але з наступними особливостями. Перш за все, ст. 20 Закону Грузії "Про боротьбу проти корупції" передбачає адміністративний штраф за неподання декларації у встановлений строк. Якщо особа в двотижневий строк від дня набуття законної сили рішення про накладення такого штрафу все-таки не подала декларацію, тоді вона притягається до кримінальної відповідальності [12]. В цьому зв'язку ст. 355 Кримінального кодексу Грузії передбачає покарання за неподання декларації, тільки якщо воно здійснене після накладення адміністративного стягнення за таке ж діяння. Відповідні санкції включають штраф або громадські роботи з позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років [7].

Отже, встановлена в Україні кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації, зокрема, в аспекті санкцій, узгоджується із проаналізованими зарубіжними підходами. Натомість, відповідальність за неподання декларації в Україні є кримінальною та включає можливість позбавлення або обмеження волі, тоді як у Латвії, Молдові, США – адміністративною, в Грузії – кримінальною, але тільки при продовженні протиправної поведінки після накладення адміністративного стягнення та без можливості позбавлення або обмеження волі.

Аналізуючи питання криміналізації діянь щодо порушення вимог декларування, слід також відзначити, що певною мірою залишено поза увагою та недооцінено рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) і, як наслідок, формування його юридичної позиції з даних питань. Рішенням КСУ у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України "Про запобігання корупції", ККУ від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020 Справа № 1-24/2020(393/20) ст. 366-1 ККУ визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною) [5]. КСУ визначив, що:

декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації, а також умисне неподання суб'єктом декларування декларації мають бути підставою для інших видів юридичної відповідальності; встановлення кримінальної відповідальності за декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації, а також за умисне неподання суб'єктом декларування декларації є надмірним покаранням за вчинення цих правопорушень. Негативні наслідки, яких зазнає особа, притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 366-1 ККУ, непропорційні шкоді, яка настала або могла настати у разі вчинення відповідних діянь (*абзаци 10-11, 14 пункту 17 Рішення КСУ від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020. Справа № 1-24/2020(393/20)*).

Вбачається, що у абзацах 6-7, 10-11 та 14 пункту 17 мотивувальної частини Рішення КСУ від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020. Справа № 1-24/2020(393/20), фактично, сформульовано юридичну позицію КСУ щодо правової обґрунтованості та належної мотивації з криміналізації таких діянь, як "подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації", а також "умисне неподання декларації", незалежно від лінгвістичних прийомів визначення юридичної відповідальності за ці діяння. Отже, КСУ констатовано неможливість існування саме кримінальної відповідальності за такі види діянь.

За наявності сформованої КСУ юридичної позиції щодо правової природи зазначених діянь як таких, які "хоч і свідчать про порушення вимог антикорупційного законодавства, однак не здатних заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі в обсягах, необхідних для визнання їх суспільно небезпечними відповідно до вимог ст. 11 ККУ" – подальше їх правозастосування органами державної влади, без конкретизації вже сформованої юридичної позиції КСУ може бути достатньо дискусійним з урахуванням правозастосовної практики Верховним Судом України. А з урахуванням конституційного принципу презумпції невинуватості, виходячи з якого, зокрема, всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачиться на її користь (*ч. 3 ст. 62 Основного Закону України*), дане питання набуває і зовсім риторичного характеру [6, с. 71–72].

Отже, видається необхідним досягнення правової визначеності понять "декларування недостовірної інформації", "неподання суб'єктом декларування декларації" та обґрунтованості відповідної практики правозастосування через конкретизацію юридичної позиції КСУ. В цьому зв'язку можна рекомендувати декриміналізацію діяння з неподання декларації шляхом виключення ст. 366-3 ККУ. Одночасно з цим пропонується встановити в главі 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення адміністративну відповідальність за неподання декларації у вигляді штрафу з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком

на 1 рік (цей строк зараз передбачений в інших статтях глави 13-А Кодексу).

Список використаних джерел:

1. Кодекс Республіки Молдова про правопорушення від 24 жовтня 2008 р. № CC218/2008. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139460&lang=ru# (дата звернення: 25.01.2025).

2. Кримінальний кодекс Республіки Молдова від 18 квітня 2002 р. № CP985/2002. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=120900&lang=ru# (дата звернення: 25.01.2025).

3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.01.2025).

4. Про Національний орган по невідкупності: Закон Республіки Молдова від 17 червня 2016 р. № LP132/2016. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136391&lang=ru (дата звернення: 25.01.2025).

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України "Про запобігання корупції", Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 р. № 13-п/2020 / Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text> (дата звернення: 18.01.2025).

6. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2003. Т. 5: П–С. 736 с.

7. Criminal Code of Georgia, 22 July 1999, № 2287-вс. URL: <https://matsne.gov.ge/en/document/view/16426?publication=252> (дата звернення: 22.01.2025).

8. Criminal Law of Latvia, 17 June 1998. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966> (дата звернення: 22.01.2025).

9. Ethics in Government Act USA of 1978, 26 October 1978, № 95-521. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2010-title5/pdf/USCODE-2010-title5-app-ethicsing.pdf> (дата звернення: 17.01.2025).

10. Instruction Guide 2023. Financial Disclosure Statements for Calendar Year 2022 Reporting Period and Periodic Transaction Reports. Washington: U.S. House of Representatives, 2023. 125 p. URL: <https://ethics.house.gov/sites/ethics.house.gov/files/documents/Updated%20Final%20Combined%202023%20Instruction%20Guide.pdf> (дата звернення: 8.01.2025).

11. On Prevention of Conflict of Interest in Activities of Public Officials: Law of the Republic of Latvia, 25 April 2002. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/61913-on-prevention-of-conflict-of-interest-in-activities-of-public-officials> (дата звернення: 17.05.2024).

12. On the Fight against Corruption: Law of Georgia, 17 October 1997, № 982. URL: <https://matsne.gov.ge/en/document/view/33550?publication=83> (дата звернення: 17.01.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-30>

Кубарєв М. Д.,

*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ: СИСТЕМА ТА ПОВНОВАЖЕННЯ

Корупція залишається однією з найгостріших проблем сучасного українського суспільства, яка негативно впливає на всі сфери державного управління, економіки та суспільного життя. Її поширення підриває довіру громадян до інституцій влади, стримує розвиток демократії та економічне зростання, а також створює перешкоди для інтеграції України у світове співтовариство. У зв'язку з цим питання діяльності суб'єктів, залучених до запобігання корупції, їх системи та повноважень набуває особливого значення.

Як зазначає І. О. Калугіна, проблема корупції в Україні останніми роками набула особливої актуальності та гостроти. Корупційні практики різного характеру охоплюють не лише високопосадовців, які традиційно демонструють високий рівень корумпованості через специфіку політичної системи держави, але й представників нижчих рівнів державної служби. Корупція проникає в усі сфери суспільного життя, провокуючи збільшення рівня злочинності, не лише економічної, а й загальної. Набуваючи системного характеру, вона становить серйозну загрозу національній безпеці України та ставить під сумнів її здатність до нормального функціонування. У контексті останніх років в Україні відбулися значні трансформації політичної системи та її ключових інститутів. Одним із центральних елементів цих змін стала реалізація антикорупційної реформи, спрямованої на мінімізацію корупційних ризиків і забезпечення прозорості державного управління [1, с. 133–134].

Як зазначає А. К. Славицька, адміністративно-правове забезпечення впровадження антикорупційної політики передусім зводиться до діяльності суб'єктів, уповноважених на виконання державної програми

антикорупційної стратегії та реалізацію заходів із запобігання корупції в межах відповідної антикорупційної програми [2, с. 157].

У процесі аналізу суб'єктів, які забезпечують реалізацію антикорупційної політики, дослідниця відносить до цієї категорії такі групи:

1. Національне агентство з питань запобігання корупції, як центральний орган виконавчої влади, відповідальний за формування та реалізацію державної антикорупційної політики.

2. Уповноважені підрозділи або особи з питань запобігання та виявлення корупції, що функціонують у межах органів державної влади. До цієї групи належать, зокрема, підрозділи чи посадові особи в таких установах: Офіс Президента України, Апарат Верховної Ради України, Секретаріат Кабінету Міністрів України, Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, апарати Ради національної безпеки і оборони України, Рахункової палати, Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, Конституційного Суду України, Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також секретаріати Вищої ради правосуддя і Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Крім того, це стосується апаратів та територіальних органів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та державних органів із загальнонаціональною юрисдикцією (за винятком Національного антикорупційного бюро та Національного агентства).

3. Уповноважені юридичних осіб, які здійснюють заходи щодо запобігання корупції в межах діяльності відповідних організацій.

4. Суб'єкти, які сприяють реалізації антикорупційної політики через інформаційні, координаційні та правові зв'язки. До цієї категорії належать комерційні та некомерційні організації, підприємства, установи, громадські, міжвідомчі та місцеві комісії, асоціації, фонди, політичні партії, громадські організації, медіа, профспілки тощо.

Отже, перелік суб'єктів забезпечення антикорупційної політики охоплює як державні органи та інституції, так і недержавні структури, що взаємодіють у межах правових і координаційних механізмів для досягнення спільної мети – протидії корупції [2, с. 156].

На думку, Т. Є. Дунаєвої, одним із ключових аспектів протидії злочинності є забезпечення ефективної діяльності спеціалізованих органів, спрямованих на боротьбу з корупцією. Ці органи виконують важливу функцію захисту прав і свобод громадян, гарантованих Конституцією України, а також інтересів держави. Для підвищення результативності заходів із запобігання корупції необхідно здійснити реформування судової та правоохоронної систем, а також оптимізувати роботу спеціалізованих суб'єктів, враховуючи позитивний досвід зарубіжних країн [3, с. 65].

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII, центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику визнано Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). До повноважень цього органу віднесено «1) проведення аналізу: стану запобігання та протидії корупції в Україні, діяльності державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії корупції; статистичних даних, результатів досліджень та іншої інформації стосовно ситуації щодо корупції; 2) розроблення проектів Антикорупційної стратегії та державної антикорупційної програми з виконання Антикорупційної стратегії; 3) підготовка та подання в установленому законом порядку до Кабінету Міністрів України проекту національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики; 4) формування та реалізація антикорупційної політики, розроблення проектів нормативно-правових актів з цих питань; 5) організація проведення досліджень з питань вивчення ситуації щодо корупції; 6¹) здійснення моніторингу та контролю за виконанням актів законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб» [4] та низка інших.

Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) займає ключову позицію серед спеціально уповноважених органів, відповідальних за протидію корупції [5, с. 151]. Повноваження цього органу визначено Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII [6]. Відповідно до вказаного Закону, завданням НАБУ «є протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції» [6].

В єдиній системі прокуратури України, яка в порядку, передбаченому Законом України «Про прокуратуру», здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави, діє Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) [7]. З метою посилення самостійності САП законодавцем було встановлено, що вона «є юридичною особою публічного права, має відокремлене майно, що є державною власністю, рахунки в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням» [8].

Не менш важливі функції щодо протидії корупції покладаються на Національну поліцію, Службу безпеки України та Державне бюро

розслідувань [9–12], а також низку інших органів, повноваження яких знаходяться у цій царині.

Окремо варто звернути увагу на Вищий антикорупційний суд, завданням якого, зокрема, є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень ... [13].

Варто звернути увагу на те, що значна кількість науковців і практиків наголошують на необхідності вдосконалення координації між відповідними органами. Так, Г. Ю. Лук'янова акцентує увагу на тому, що одним із суттєвих недоліків сучасного адміністративно-правового регулювання питань координації є відсутність належного та достатнього адміністративного законодавства, яке б забезпечувало ефективну взаємодію суб'єктів протидії корупції. Цей недолік проявляється у прогалинах щодо механізмів контролю, юридичної відповідальності та реалізації різноманітних форм координації всіма уповноваженими суб'єктами. На думку дослідниці, ключовим кроком до усунення зазначеного недоліку є розробка та прийняття сучасного нормативно-правового акта, який би охоплював усіх без винятку суб'єктів протидії корупції. Зміст такого документа має включати визначення основних понять координації, вимоги до суб'єктів її здійснення, критерії оцінювання та контролю, а також положення про юридичну відповідальність усіх залучених сторін [14, с. 27].

Отже, можемо констатувати, що в Україні створено розгалужену систему суб'єктів запобігання корупції. Їх діяльність спрямована на виявлення, попередження та розслідування корупційних правопорушень. Законодавча основа антикорупційної діяльності в Україні є достатньо розвиненою, зокрема завдяки ухваленню низки ключових актів. Однак, існує потреба у вдосконаленні деяких норм для усунення прогалин та підвищення ефективності їх застосування.

Натомість, аналіз наукових джерел свідчить про наявність проблем у координації між різними суб'єктами антикорупційної діяльності, що може призводити до дублювання функцій або, навпаки, до недостатньої взаємодії між ними. Це вимагає розробки чітких механізмів співпраці та обміну інформацією.

Однак, незважаючи на значний прогрес у створенні інституційної та нормативної бази, рівень корупції в Україні залишається високим. Це свідчить про необхідність посилення контролю за виконанням антикорупційних заходів, підвищення прозорості роботи органів влади та активізації громадського контролю.

Список використаних джерел:

1. Калугіна І. О. Суб'єкти формування, реалізації та забезпечення антикорупційної правової політики в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 133–141.

2. Славицька А. К. Суб'єкти забезпечення реалізації антикорупційної політики. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 156–159.

3. Дунаєва Т. Є. Щодо спеціалізованих суб'єктів протидії корупції в Україні. *Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 жовтня 2019 року). Харків: ХНУВС, 2019, С. 65–67.

4. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

5. Корнієць П. Ю. Компетенція суб'єктів запобігання і протидії корупції в Національному антикорупційному бюро України: функціональний зміст та перспективи вирішення проблем правового регулювання. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 150–156.

6. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.

7. Про прокуратуру: Закон України від *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.

8. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури: Закон України від 8 грудня 2023 року № 3509-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 135. Ст. 793.

9. Про національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*.

10. Про службу безпеки України: Закон України від 7 липня 1992 року № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

11. Про державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. Ст. 55.

12. Про вищий антикорупційний суд: Закон України від 7 червня 2018 року № 2447-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 24. Ст. 212.

13. Про вищий антикорупційний суд: Закон України від 7 червня 2018 року № 2447-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 24. Ст. 212.

14. Лук'янова Г. Ю. Адміністративно-правове забезпечення координації суб'єктів протидії корупції: сучасні недоліки та тенденції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2020. № 48. Т. 2. С. 25–29.

Лагутін Є. В.,

*начальник юридичного відділу Командування об'єднаних сил,
полковник юстиції
м. Київ, Україна*

Горішний К. О.,

*старший офіцер юридичного відділу Командування об'єднаних сил,
підполковник юстиції
м. Київ, Україна*

Науковий керівник: Петков С. В.,

*доктор юридичних наук, професор, підполковник
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ ТА НАСЛІДКІВ ПОКАРАННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Під час дії воєнного стану особливо загострюється проблема здійснення службових розслідувань правопорушень, пов'язаних із порушенням встановленого порядку проходження військової служби у Збройних Силах України. В процесі практичної діяльності щодо проведення службових розслідувань виявлено низку проблемних аспектів. Зокрема, спостерігається надмірна орієнтованість на покарання, що часто не враховує системних чинників, які зумовлюють вчинення правопорушень, а застосування дисциплінарних заходів щодо окремих військовослужбовців не гарантує попередження аналогічних випадків у майбутньому. Крім того, процес розслідування може чинити негативний вплив на морально-психологічний стан військовослужбовців, спричиняючи додатковий стрес, що, у свою чергу, може перешкоджати ефективному виконанню службових обов'язків [1]. Це набуває особливої важливості в умовах ведення бойових дій, коли морально-психологічний стан особового складу має істотне, а подекуди й вирішальне значення. Однією з причин є недостатня превентивна функція службових розслідувань, оскільки їх метою має бути не лише застосування дисциплінарних заходів, але й запобігання подальшим порушенням. Зокрема, вони повинні сприяти виявленню та усуненню системних чинників, що призводять до недотримання військової дисципліни, а також запобігати вчиненню інших правопорушень. [2]. Існуюча система часто не враховує системні причини порушень

військової дисципліни, отже покарання окремих осіб не запобігає повторенню подібних ситуацій.

Відповідно до статті 59 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [3] командир (начальник) зобов'язаний проводити роботу щодо зміцнення військової дисципліни, запобігання надзвичайним подіям, кримінальним та іншим правопорушенням серед особового складу, своєчасно виявляти й усувати їх причини; аналізувати стан військової дисципліни і об'єктивно доповідати про це старшому командирові (начальникові). Згідно статті 84 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України [4], прийняття рішення командиром про накладення на підлеглого дисциплінарного стягнення може передувати службове розслідування. Статтею 45 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України визначено, що у разі невиконання (неналежного виконання) військовослужбовцем своїх службових обов'язків порушення військовослужбовцем військової дисципліни або громадського порядку командир повинен нагадати йому про обов'язки служби, а за необхідності – накласти дисциплінарне стягнення. Згідно пункту 1 розділу IV Порядку проведення службового розслідування [5], особи, які проводять службове розслідування, зобов'язані виявляти (з'ясовувати) обставини, які підтверджують або спростовують інформацію щодо скоєння правопорушення, а також встановлювати обставини, які пом'якшують або обтяжують відповідальність правопорушника.

Для підвищення ефективності службових розслідувань доцільним є запровадження низки заходів, зокрема: встановлення обґрунтованих строків їх проведення, що дозволить належним чином дослідити як обтяжуючі, так і пом'якшуючі обставини, а також виявити аргументовані причини вчинення правопорушення; залучення фахівців із психологічної підтримки персоналу для аналізу психоемоційного ставлення військовослужбовців до вчиненого діяння, що сприятиме розробленню рекомендацій щодо усунення чинників, які зумовлюють порушення дисципліни.

Згідно статті 59 Статуту Внутрішньої служби Збройних Сил України [6], командир (начальник) зобов'язаний знати стан справ у дорученій йому військовій частині, на кораблі (у підрозділі), ділові, морально-психологічні якості безпосередньо підпорядкованих військовослужбовців. Відповідно до частини 5 статті 5 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, кожний військовослужбовець зобов'язаний сприяти командирові у відновленні та постійному підтриманні порядку й дисципліни. Пунктом 9 Порядку проведення службового розслідування, визначено, що посадові (службові) особи Збройних Сил зобов'язані надавати письмові пояснення по суті предмета службового розслідування та поставлених їм питань, а за попередньою згодою керівника – документи чи матеріали відповідно до своїх службових обов'язків. Також пунктом 1 розділу III Порядку

проведення службового розслідування, встановлено, що рішення про призначення службового розслідування приймається командиром (начальником), який має право видавати письмові накази та накладати на підлеглого дисциплінарне стягнення. Це вказує, що проведення службового розслідування є правом, а не обов'язком командира, відповідно чого командир має право застосувати дисциплінарну владу без проведення службового розслідування. Іноді командир використовує службове розслідування як інструмент додаткового психологічного впливу.

Серед можливих шляхів вирішення цієї проблеми можна виокремити: проведення роз'яснювальної роботи серед командирів щодо їхньої дискреції у виборі способу реалізації дисциплінарної влади, зокрема можливості самостійного прийняття рішення про доцільність призначення службового розслідування; організацію представниками служб психологічної підтримки персоналу інформаційних заходів серед особового складу щодо підстав, порядку та необхідності проведення службових розслідувань.

Службові розслідування повинні не лише виконувати каральну функцію, а й мати превентивне значення, сприяти виявленню та усуненню системних чинників, що призводять до порушень військової дисципліни, а також запобігати вчиненню інших правопорушень. Відтак, питання недостатньої превентивної ролі службових розслідувань є важливим елементом забезпечення дисципліни у Збройних Силах України.

Наявні вимоги керівних документів вже направлені на усунення причин, що призводять до порушень військової дисципліни, і не вбачається потреба додаткових змін до керівних документів в частині проведення службових розслідувань.

Недостатній рівень підготовки (навченості) – особи, яка проводить службове розслідування може призвести до неправильного визначення ключових моментів такого правопорушення (дійсної причини, обставин, свідків), оформлення результатів розслідування порушення, що в свою чергу може призвести до порушення прав військово-службовця [6]. Командир наділений повноваженнями самостійно залучати підготовлених військовослужбовців та відповідних фахівців до проведення службового розслідування.

Для усунення зазначених недоліків доцільним є впровадження таких заходів: створення позаштатних груп для проведення службових розслідувань із залученням військовослужбовців, які мають відповідний професійний досвід (зокрема осіб, що до призову на військову службу працювали в судових органах, правоохоронних структурах, адвокатурі тощо), а також представників підрозділів психологічного забезпечення з метою оцінки психоемоційного стану військовослужбовців, які вчинили правопорушення, та формування рекомендацій

щодо усунення чинників, що сприяли порушенню дисципліни; проведення додаткової підготовки військовослужбовців, які залучаються до службових розслідувань, з метою ознайомлення їх із вимогами Порядку проведення службових розслідувань; визначення оптимальних строків проведення службового розслідування, що забезпечить об'єктивний аналіз усіх обставин правопорушення, зокрема з'ясування наявності обтяжуючих і пом'якшуючих факторів.

Аналіз чинного законодавства свідчить, що наразі відсутній правовий механізм, який би дозволяв проводити службове розслідування виключно за фактом виявленого порушення без попереднього встановлення винних осіб.

В контексті вивченої проблематики, можна запропонувати: – створення позаштатних груп з проведення службових розслідувань до яких за можливості залучити фахово-підготовлених військовослужбовців (які до призову на службу працювали в судах, правоохоронних органах, адвокатурі, тощо) та представників психологічної підтримки персоналу для встановлення психічного ставлення військовослужбовців до вчиненого правопорушення, дійсного морально-психологічного стану з метою надання пропозицій щодо усунення причин що сприяли правопорушенню; – проведення додаткових занять з військовослужбовцями, які залучаються до проведення службових розслідувань; – встановлення реальних строків проведення службового розслідування, з метою можливості виявлення обтяжуючих та пом'якшуючих обставин вчинення правопорушення, та аргументованих причин вчинення правопорушення; – представникам служб психологічної підтримки персоналу провести роз'яснення серед особового складу про підстави, порядок та необхідності проведення службового розслідування; – нагадати командирам про можливість проведення службових перевірок за фактами порушень, без попереднього визначення винних військовослужбовців.

Список використаних джерел:

1. Петков С. В. Поділ правопорушення (*delictum*) за ступенем суспільної небезпеки на проступок (суспільно шкідливе діяння) та злочин (суспільно небезпечне діяння) в контексті реформування кримінальної юстиції. *Публічне право*. 2020. № 1. С. 72–84. URL: <http://www.publichne-pravo.com.ua/files/37/pdf/pp-2020-37-07.pdf>

2. Військова юстиція в Україні: історичний аспект; міжнародний досвід; проблематика становлення та перспектив в Україні; сучасне правове регулювання; особливості та виклики воєнного стану / укл.: Алієв Р. В., Джус О. А., Дрозд О. Ю., Журавльов Д. В., Копотун І. М., Коропатнік І. М., Курилюк Ю. Б., Микитюк М. А., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Соболев Є. Ю., Шамрай Б. М. Київ : ВД «Професіонал», 2024. 446 с.

3. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV : станом на 18 грудня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 09.03.2025).

4. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV : станом на 9 серпня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> (дата звернення: 09.03.2025).

5. Про затвердження Порядку проведення службового розслідування у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 21.11.2017 № 608 : станом на 11 грудня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1503-17#Text> (дата звернення: 09.03.2025).

6. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 07.03.2002 № 3099-III : станом на 27 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text> (дата звернення: 09.03.2025).

7. Провадження у справах про адміністративні правопорушення : навч. посіб. / Боднарчук О. Г. та ін. ; ред. Петкова С. В. Київ : КНТ, 2023. 197 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-32>

Мельковський О. В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАВООХОРОНЦІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ПЕРІОДУ ВОЄННОГО СТАНУ

У теперішній час, в умовах воєнного стану, суттєво підвищується потреба в активізації здійснення системних реформ у забезпеченні спеціальної фізичної підготовки в системі правоохоронних органів України. У зв'язку з чим кадрове забезпечення діяльності правоохоронних органів та їх професійна підготовка набуває особливої актуальності.

На сьогоднішній день основними нормативно-правовими актами, які регулюють вимоги підготовки працівників МВС, є Положення про

організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затверджене наказом МВС України від 26 січня 2016 року № 50 (з урахуванням змін, внесених наказами МВС України № 51 від 21 січня 2020 року та № 412 від 5 липня 2022 року). Крім того, з 2022 року для поліцейських, які залучаються до виконання службових завдань з відсічі та стримування збройної агресії російської федерації проти України періодично проводяться навчальні збори з спеціальної підготовки.

Одним із чинників активізації уваги до спеціальної фізичної підготовки працівників правоохоронних органів при навчанні в учбових закладах та під час несення служби стало значне наповнення ринку країни вогнепальною зброєю. Кількість злочинів із його використанням вочевидь збільшується. Тенденція зростання злочинності пов'язаної з використанням зброї, як на даному етапі, так особливо в майбутньому (після закінчення бойових дій) потребує підвищення рівня професійної підготовленості співробітників правоохоронних органів. Слід враховувати ті обставини, що вони як правило несуть службу в екстремальних ситуаціях.

Однією з основних умов підвищення професійної підготовленості працівників правоохоронних органів є науково-обґрунтована система спеціальної та фізичної підготовки, яка цілеспрямовано сприяє формуванню у них специфічних професійних якостей, справляє істотний вплив на функціональний стан організму і на розвиток морально-вольових якостей, що в кінцевому підсумку значно впливає на ефективність виконання ними оперативно-службових завдань.

Удосконалення змісту професійної підготовки співробітників на сучасному етапі передбачає пошук ефективних засобів і методів на основі професіографічних досліджень їхньої діяльності.

Таким чином, успішність вирішення оперативно-тактичних завдань підрозділами правоохоронних органів в екстремальних умовах залежить не тільки від злагодженості дій підрозділу загалом, а й від рівня бойової готовності кожного працівника окремо. А також розвитку професійно важливих фізичних якостей, що забезпечують здатність виконувати бойові прийоми в різних службово-бойових ситуаціях, тактичної грамотності їх застосування в конкретній бойовій обстановці як у складі групи, так і індивідуально.

Слід зазначити, що співробітники правоохоронних органів, які регулярно займаються спортом і мають високий рівень фізичної підготовленості, рідше хворіють, краще справляються з обов'язками по службі. Вони мають більшу фізичну витривалість і активну пристосованість до нових умов несення служби. Систематична фізична підготовка сприяє підвищенню стійкості організму співробітника до перенесення несприятливих факторів впливу зовнішнього середовища.

У процесі занять фізичними вправами формується топографія функцій різних груп м'язів, розвиваються їхня сила, швидкість, витривалість та інші якості. Водночас відбуваються позитивні зміни в кістках і зв'язках. Одночасно настають функціональні зміни, що мають пристосувальний характер, у вегетативних системах організму, розширюються його функціональні можливості. Позитивний вплив систематично виконуваних фізичних вправ на професійну працездатність і опірність організму різним захворюванням зростає в разі поєднання їх з іншими засобами фізичної підготовки – природними силами природи (сонцем, повітрям, водою) за дотримання гігієнічних вимог.

Найважливіші професійні якості що розвиваються у співробітників під час проходження ними занять зі спеціальної фізичної підготовки це:

- 1) інтелектуальні здібності;
- 2) психічні якості;
- 3) моральні якості;
- 4) морально-вольові риси характеру;
- 5) здатність виконувати дії, які потребують прояву силових якостей;
- 6) швидкість виконання рухів;
- 7) здатність тривалий час зберігати працездатність (витривалість);
- 8) гнучкість;
- 9) здатність точно співвідносити й регулювати просторові, тимчасові та динамічні параметри рухів (спритність);
- 10) гострота зору.

Спеціальна фізична підготовка співробітників здійснюється з використанням різноманітних форм занять:

- навчальних занять;
- позанавчальних занять.

Навчальні заняття проводяться у формі:

- практичних занять (освоюється навчальний матеріал, визначений тематичним планом);
- контрольних занять (перевірка стану фізичної підготовленості співробітників);
- індивідуальних або групових додаткових занять (додаткові заняття організовуються для співробітників, які не виконують нормативи з фізичної підготовки.

Позанавчальні заняття проводяться у формі:

- фізичних вправ під час чергування та в процесі службової діяльності (ранкова фізична зарядка, фізкультурні паузи тривалістю 5–10 хв.);
- самостійних занять фізичними вправами, спортом, туризмом у спортивних клубах, секціях, групах за інтересами;
- масових оздоровчих, фізкультурних і спортивних заходів.

Таким чином, активізація уваги до забезпечення більш якісної спеціальної фізичної підготовки працівників–правоохоронців надасть можливість сприяти покращенню загального рівня професійної готовності підрозділів правоохоронних органів до виконання службових завдань як у період воєнного стану так і у мирний час.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-33>

Мельник В. М.,

*кандидат політичних наук, науковий співробітник,
викладач кафедри політології*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ *LEX FOEDUS* НА ПРИКОРДОННІ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Юридична історія Імператорського Риму стикається з кількома доволі розповсюдженими ідеологічними кліше. По-перше, Римську імперію прийнято вважати монархічним утворенням за формою правління. По-друге, Імператорський Рим традиційно обвинувачують в жорсткому унітаризмі за формою державного устрою. По-третє, науковці часом недооцінюють реальне значення демократичних процедур у системі прийняття рішень римськими державними режимами [6]. Подібні упередження, маючи суто ідеологічне походження, корелюючи з політизованими вимогами історіографії XVII–XVIII ст., формують стабільну *аберацію* істориків права в справі об'єктивного розуміння умов і тенденцій юридичної еволюції Риму. Проблема поглиблюється труднощами розмежування принципату та доміну в якості еволюційних політичних періодів римської історії [3].

На моє переконання, вихід із описаної ситуації криється серед юридичних формулювань та інших проявів правової самоідентифікації громадян, інтелектуалів і державного апарату Риму. Семантичні та семіотичні студії римсько-імперських нормативно-правових актів здатні кардинально змінити ставлення дослідника до предмету дослідження. Зокрема, маю на увазі вчення про елементи форми держави [4, р. 487–515], в координатах якого Римська імперія ідентифікувала себе *федеративною республікою* з принципатним (I ст. до н. е. – III ст. н. е.) або домінатним (після 284 р.) режимом врядування. Осмислення ментального простору пізньоантичного Середземномор'я

дозволяє ствердити суспільне неприйняття монархічних або унітаристських тенденцій. Інтелектуальні кола були свідомі негативних наслідків інституційного нав'язування захопленим племенам відмінних психологічних установок. Отже, Імператорський Рим прагнув підкорювати сусідні спільноти методами складних військово-дипломатичних маневрів, для яких компонент війни розумівся тільки елементом, не завжди головним [2].

Приєднання певної території чи конкретного племені до складу Імперії супроводжувалося проголошенням непорушності тамтешніх традицій і звичаїв, консервацією етичних стандартів і норм звичаєвого права. Зрештою, дискурс агресивного «культуртрегерства» ніколи не культивувався серед римлян. У середовищі патрициїв навіть обговорювалася шкідливість долучення вже політично інкорпорованих племен (скажімо, галлів) у культурно-цивілізаційний простір Риму. В процесі територіального розширення та пошуку компромісів із завойованими теренами, італійський Рим поступово прийшов до парадоксальної потреби знайти спосіб збереження своєї культурної окремішності під тиском новонавернених «політичних римлян» іберійського, галльського, британського, германського, іллірійського, фракійського, сирійського, вірменського походження тощо.

Ще від часів республіканської класики [5, р. 34–48], римська ідентичність не мала ознак закритої кастової системи, оскільки взаємодіяла з грецькою ідентичністю Сицилії та Півдня Італії. Так, у 229 р. до н. е. Коринф та Афіни на декларативному рівні визнали римлян *еллінами*. Хоча репрезентанти римської аристократії аж до впровадження реформ принцепса Октавіана Августа (27 р. до н. е. – 14 р. н. е.) намагалися оборонити власну романську *самість* (у розумінні Карла Густава Юнга – «*selbst*») перед зручністю та привабливістю елліністичного світогляду, але їхній пропагандистський інструментарій виявився недосконалим. У міжпартійній боротьбі рухів оптиматів і пополярів перемога залишилася на боці гасел пополярів. За підсумками тієї перемоги, в контексті інституційного реформування Октавіаном Августом, Імператорський Рим логічно продовжував тлумачити себе республікою [3; 6].

Подальші обставини культурного синтезу дозволяють говорити про єдиний комплекс *греко-римської культури*, притаманної Імператорському Риму. Не дарма імператор Константин I (306–337) ініціював перенесення Риму з італійського Тибру на Босфор. Саме еллінізовані терени продовжували римську державність за результатами кризового V століття. Слід пам'ятати, що Константинополь був столицею саме Римської імперії під формальною назвою «Новий Рим», тоді як історіографічна «Візантія» *de jure* тлумачилася Східною частиною Римської імперії (*Imperium Romanum Pars Orientale*) [7].

Отже, чинник римської окупації не означав втрати окупованими своєї етнічної, територіальної чи економічної ідентичності на користь римлян. Феномен римської окупації переслідував мету політичного приєднання нових племен і територій. Якщо на Близькому Сході, в умовах перманентної конфронтації між Римом і Парфією та Ераншахром, політичне приєднання переслідувало передусім ідеологічні цілі, то в Центральній і Східній Європі йшлося про покращення безпекового ландшафту Імперії або ж про розбудову вигідної економічної інфраструктури. Як це не дивно, саме пошуки комфорту та користі провадили систему управління Римською імперією на шлях комунікації з так званими «варварськими племенами». Врешті-решт, із цивілізаційної точки зору, *occupatio* несло варварським племенам Європи уявлення про торгівлю, освіту, науку, техніку [2].

В I–II ст. римські урядовці заснували доволі оригінальну «вітрину» *Pax Romana*, котру можна узагальнити єдиним терміном – *limes*. Уздовж системи лімесних фортифікацій, яка слугувала неперервною лінією укріплень від Північного до Чорного моря, зростали унікальні міста (*civitas*), в яких упродовж II ст. процвітав товарообіг, а також змішувалися культури та мови. Військова міць Імперії дозволила належним чином захистити ці порубіжні міста, зробити їх економічно привабливими. Підсумок очевидний: закономірне прагнення «позалімесних» варварських племен обов'язково побувати в зоні римського адміністрування (щонайменше з торговельною метою). На ґрунті купецьких інтересів зростала інформаційна обізнаність варварів, з'являлися культурні потреби. Географічно найближчі до лімесу племена порівняно швидко стали адептами римської цивілізації, перейняли римські соціальні інститути. Головним юридичним інструментом цієї невійськової експансії Імперії була практика надання римськими імператорами стародавнього публічно-правового режиму – *lex foedus* [8, р. 495–496].

Прикметно, що взаємодія варварського світу (*Barbaricum*) із *Pax Romana* артикулювала прагнення племен долучитися до культурно-цивілізаційних здобутків Риму, зберігаючи власну управлінську модель автономною від зазіхань провінційних адміністрацій [2]. Тобто племінні еліти прагнули *стати Римом, але не стати при цьому провінціями*. В цьому контексті кристалізує своє виключне значення дефініція державності Імператорського Риму як *федеративної республіки*.

На відміну від сучасних історіографічних уявлень про унітарний лад, централізовану політику, імператори I–II ст. (вже на етапі принципату) демонстрували в тогочасній дійсності доволі передбачувану гнучкість в питаннях інкорпорації нових територій та суспільств. Ще більш послідовними дипломатами у перемовинах щодо прилучення варварських племен (до прикладу, готів) і їхніх локацій (до прикладу, теренів *Gothia Romana*) виступали римські августи-імператори доби

доміную [1]. Незважаючи на доволі поширене тлумачення доміную в значенні ледь не «абсолютної монархії» [6], «тиранії», римські августи насправді поблажливо ставилися до *клієнтської моделі* участі цілої низки суб'єктів у римській федеративній системі. Це цілком узгоджувалося з історичними традиціями *патрон-клієнтської системи відносин*, притаманної давньоримському соціуму від прадавніх і ранніх республіканських часів [3].

Римська держава в значенні *Imperium Romanum* позиціонувалася патроном стосовно клієнтів – залежних політичних утворень. Відповідно, варварські племена відкидали саму ідею рівноправності з Імператорським Римом, оскільки це було їм економічно невигідно та стратегічно небезпечно. Так як лише ідея рівноправ'я з усіма іншими політичними утвореннями передбачає набуття подібним утворенням ознак державності, то варварські племена і племінні союзи поблизу *limes* закономірно відмовлялися від амбіцій рівності на користь соціально-економічного процвітання. Входження до кола понять греко-римської культури Середземномор'я демонструвало пріоритет комфорту цивілізованості. Представники племінних еліт федератських племен щиро бажали надсилати своїх дітей на навчання до Риму чи принаймні до приналежних римським провінціям міських центрів. Інша річ, що поповнюючи лави adeptів римської культури, елітарії «позалімесної» Європи зовсім не бажали відмовлятися від персональних атрибутів влади [2; 8]. Мислячи раціонально, римські імператори з розумінням ставилися до подібних проявів елітократії, вдосконалюючи передусім формат і юридичну техніку «пожалування» режиму *lex foedus*.

Безсумнівно, римські війська в I-IV ст. неодноразово вели бойові дії супроти варварських племен (у т. ч. попередньо федератизованих). З чим це пов'язано? Перш за все, з демографічною ситуацією та економічними мотиваціями всередині варварського співтовариства [2]. Якщо уважно прослідкувати за трансформаціями етнополітичної мапи *Barbaricum*, помітимо тенденцію постійного витіснення навколорімесних племен прибульцями з віддалених регіонів «лісової» Європи [8]. Демографічне зростання нашаровувалося в середовищах варварських спільнот на звичку шукати економічне благополуччя поблизу римського кордону. Багатьом племінним вождям, які думали як прогнати себе та підлеглих, *limes* видавався своєрідним «місцем під сонцем». Тож за нього точилася перманентна збройна боротьба. Щойно римські імператори встигали надати режим *lex foedus* одному варварському племені як його витісняло з прикордонної зони інше плем'я. Хоча римляни неодноразово вдавалися до військових акцій супроти таких племен-агресорів (як за часів Марка Аврелія 161–180 рр. або Авреліана 270–275 рр.), але навіть завдана сусідам-варварам військова поразка не позбавляла Рим обов'язку домовлятися

з переможеними. Племя складало клятву вірності на адресу римському імператору та Римському Народу (*Populus Romanus*), перетворюючись на нового федеративного учасника Імперії. Такий порядок зберігався до активізації комбінованих міграційних рухів нових народів наприкінці IV століття.

Список використаних джерел:

1. Corcoran Simon. The Empire of the Tetrarchs: Imperial Pronouncements and Government, AD 284-324. Oxford : Oxford University Press, 1996. XIV+406 pp.
2. Halsall Guy. Barbarian Migrations and the Roman West, 376–568. Cambridge Medieval Textbooks. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. XVI+591 pp
3. Loewenstein K. The Governance of Rome. Dordrecht : Springer, 1973. XXXI+502 pp.
4. Metin Abdullah, Ünal Serkan. Classifying forms government on a global scale. *Asian Journal of Comparative Politics*. 2023. Vol. 8. Issue 2. Pp. 487–515.
5. Moatti Claudia. Res Publica, forma Rei Publicae, and SPQR. *Bulletin of the Institute of Classical Studies*. 2017. Vol. 60. Issue 1. Pp. 34–48.
6. Mousourakis George. A Legal History of Rome. London – New York : Routledge, 2007. XI+282 pp.
7. Scharf Ralf. Foederati: von der völkerrechtlichen Kategorie zur byzantinischen Truppengattung. / Tyche. Supplementband 4. Wien: Holzhauser, 2001. 164 s.
8. Stickler Timo. The Foederati. *The Blackwell Companion to the Roman Army*. Ed. by Paul Erdkamp. Oxford : Blackwell, 2007. Pp. 495–514.

Мотрич В. А.,

*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ БОРОТЬБИ З ПОДАТКОВИМ УХИЛЕННЯМ: ІСТОРИЧНІ УРОКИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Податкове ухилення є глобальною проблемою, що загрожує стабільності економічних систем та фінансовій безпеці держав. Його історичні форми змінювалися відповідно до трансформацій фіскальної політики та правових механізмів контролю. Від корупційних схем *publicani* в Римській імперії до складних офшорних комбінацій транснаціональних корпорацій у XXI столітті, проблема ухилення від сплати податків залишається актуальною і потребує комплексного наукового аналізу [5].

Досвід минулих епох демонструє, що ефективність боротьби з ухиленням значною мірою залежить від централізації, прозорості фіскальних процедур та наявності дієвих правових механізмів. Податкові реформи імператора Августа в Римській імперії дозволили усунути корупційну діяльність приватних збирачів податків завдяки запровадженню державного контролю [1]. У середньовічній Венеції впровадження спеціальних аудиторських комісій та механізму подвійного контролю стало основою для подальшого розвитку державного фінансового нагляду [6]. У XIX–XX століттях формування інституцій податкового контролю у Великій Британії та Сполучених Штатах заклало фундамент сучасної системи фіскального нагляду, що базується на електронних деклараціях та автоматизованому обліку [4].

Сучасний етап розвитку глобальної економіки супроводжується новими викликами у сфері податкового регулювання. Зокрема, технологічний прогрес сприяє створенню інноваційних інструментів ухилення, серед яких ключове місце займають анонімні криптовалюти та цифрові платформи. Використання криптоактивів, таких як *Monero* та *Zcash*, унеможливорює ідентифікацію фінансових потоків, що суттєво ускладнює державний контроль [2]. Транснаціональні корпорації, зокрема *Google* та *Meta*, застосовують юридичні прогалини міжнародного права, використовуючи механізм подвійного нерозміщення доходів, що дозволяє уникати податкових зобов'язань [8].

Правові механізми боротьби з ухиленням від оподаткування у сучасних умовах ґрунтуються на міжнародних стандартах, розроблених

ОЕСР та Європейським Союзом. Автоматичний обмін фінансовою інформацією відповідно до стандарту CRS забезпечує міждержавний контроль за доходами резидентів, а ініціатива BEPS спрямована на ліквідацію схем трансфертного ціноутворення, які дозволяють корпораціям зменшувати податкове навантаження через офшорні юрисдикції [10]. У національному правовому полі кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків є важливим елементом протидії правопорушенням. Водночас ефективність цієї норми значною мірою залежить від якості доказової бази та можливостей фінансового моніторингу [9].

Інтеграція технологій штучного інтелекту у фіскальні системи відкриває нові перспективи боротьби з податковими правопорушеннями. У Європейському Союзі платформа *ClearView* аналізує транзакції та виявляє підозрілі фінансові операції у режимі реального часу [3]. В Україні поступово впроваджується аналогічний підхід, проте масштабність таких ініціатив обмежується недостатнім рівнем технічного забезпечення та кваліфікації фахівців [7].

Податкове законодавство повинно адаптуватися до сучасних економічних умов та враховувати історичні уроки. Централізація податкових баз даних, впровадження штучного інтелекту для аналізу транзакцій та посилення міжнародної координації є ключовими кроками на шляху до ефективної фіскальної політики. Впровадження принципу подвійного контролю, що був успішно застосований у середньовічній Венеції, може стати основою для створення автоматизованих систем моніторингу фінансових потоків. Досвід Римської імперії, де централізація податкового адміністрування дозволила зменшити рівень корупції, підтверджує необхідність ліквідації посередницьких ланок у зборі податків [1].

У сучасних умовах глобалізації ефективна боротьба з податковим ухиленням можлива лише за умови комплексного підходу, що поєднує правові реформи, міжнародне співробітництво та інноваційні технології. Україна має зосередити зусилля на гармонізації податкового законодавства з європейськими стандартами, розширенні автоматизованих механізмів моніторингу та розвитку міждержавної координації у сфері обміну фінансовою інформацією. Лише інтеграція історичних підходів, сучасних правових механізмів та технологічних рішень дозволить створити стійку податкову систему, здатну протистояти викликам глобалізації.

Список використаних джерел:

1. Braudel F. *Civilization and Capitalism, 15th–18th Century*. Berkeley: University of California Press, 1992. 640 p.
2. Chainalysis. Звіт про криптовалютні операції 2023. Нью-Йорк, 2023. URL: <https://www.chainalysis.com> (дата звернення: 10.03.2025).

3. ClearView: платформа аналізу фінансових ризиків. Europol, 2020. URL: <https://www.europol.europa.eu> (дата звернення: 10.03.2025).
4. Internal Revenue Service. Internal Revenue Code. Washington, 1913. URL: <https://www.irs.gov> (дата звернення: 10.03.2025).
5. Вебер М. Економіка і суспільство. Київ: Основи, 2002. 560 с.
6. Генуезький митний кодекс 1316 р. Генуя, 1316.
7. Державна податкова служба України. Система "АІ-Аудитор". Київ, 2021. URL: <https://tax.gov.ua> (дата звернення: 10.03.2025).
8. Директива ЄС DAC7: про оподаткування цифрових платформ. Брюссель, 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu> (дата звернення: 10.03.2025).
9. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
10. Організація економічного співробітництва та розвитку. Проект BEPS. Париж, 2013. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps> (дата звернення: 10.03.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-35>

Омельчук В. М.,
аспірант кафедри юриспруденції
Чернівецького інституту
Міжнародного гуманітарного університету
м. Чернівці, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ ФУНКЦІЙ ЩОДО УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДЕРЖАВІ

Контроль за управлінням корпоративними правами держави є надзвичайно важливим інструментом у контексті забезпечення найвищого рівня ефективності задоволення державних та суспільних потреб. Корпоративні права держави є одним із об'єктів державної власності, що надає відповідний дохід у бюджет України. Окреслюючи проблематику даного питання варто розпочати з того, що саме наявність державної частки у статутних капіталах господарських товариств дає можливість державі впливати на управління такими товариствами, на розподіл прибутку та одержання дивідендів чи чистого прибутку; а також контролювати ефективність діяльності у частині реалізації належних корпоративних прав [1]. Саме тому,

система контролю має бути не просто чіткою та законодавчо регламентованою, а й ефективною у контексті належного та необхідного впливу на об'єкт, щодо якого має здійснюватися контроль.

На думку Кідалової Н.О., контроль є рушійною силою для підвищення відповідальності держави в особі своїх органів та посадових осіб за свої дії перед суспільством, якщо він спрямований на досягнення поставлених завдань, чіткості й доцільності роботи органів влади та управління [2]. А. Мякий визначає поняття «корпоративний контроль» як можливість нагляду внутрішніми органами та зовнішніми суб'єктами контролю за фінансово-господарською діяльністю товариства, що здійснюється способами, передбаченими законодавством та локальними актами корпоративного підприємства з можливістю впливу на таку діяльність [3, с. 15]. Корпоративний контроль можна умовно поділити на внутрішній та зовнішній. Зокрема, саме такий поділ можна виокремити, аналізуючи Закон України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 року. Зазначимо, що в 2022 році було прийнято закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління» відповідно до якого внутрішній контроль здійснює наглядова рада. Дані зміни спрямовані на розвиток внутрішніх механізмів контролю для підвищення ефективності роботи підприємства та зменшення надмірного впливу з боку державних органів на його функціонування. Вважаємо ці зміни позитивними та такими, що відповідають Рекомендаціям щодо корпоративного управління державними підприємствами Організації економічного співробітництва та розвитку та обраному шляху євроінтеграції.

Поряд із органом внутрішнього контролю наявні і зовнішні, що зокрема представлені виконавчою та законодавчою гілкою влади. Так, відповідно до ч. 1 ст. 16 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 року контроль за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності здійснюють Кабінет Міністрів України, Фонд державного майна України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері управління об'єктами державної власності (тобто, Міністерство економіки України), уповноважені органи управління, органи державної контрольно-ревізійної служби, інші контролюючі органи шляхом проведення аналізу законності та оцінки ефективності виконання суб'єктами управління визначених обов'язків відповідно до законодавства України.

Також, особливою новелою, введеною із початком реформи щодо управління об'єктами державної власності є запровадження парламентського контролю за ефективністю управління корпоративними правами. Даний вид контролю передбачений ст. 16-1 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня

2006 року та здійснюється Комітетом Верховної Ради України, до предмета відання якого належать питання державної економічної політики. В статті передбачено, що даний Комітет у межах своєї компетенції здійснює контрольну функцію шляхом прийняття відповідних рішень, підготовки висновків та надання рекомендацій за наступними напрямками: 1) реалізація державної політики у сфері управління корпоративними правами держави та аналіз її результатів; 2) додержання законодавства України про управління корпоративними правами держави; 3) діяльність суб'єктів управління корпоративними правами держави та господарських структур, яким передано повноваження з управління корпоративними правами держави; 4) динаміка та повнота надходжень до Державного бюджету України, безпосередньо пов'язаних з процесом управління корпоративними правами держави; 5) та інші повноваження, визначені законом.

Зазначимо, що питання реформування управління корпоративними правами держави становить в умовах сьогодення досить вагомe значення, зокрема щодо покращення фінансових показників прибутку із об'єктів державної власності для можливості й надалі отримувати відповідну фінансову допомогу від країн-партнерів. Водночас, дублювання функцій різними органами може і негативно впливати на здійснення відповідного управління. Цікавим є факт, що у початковій версії законопроекту, яким відповідно було внесено зміни в Закон України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006, не було передбачено, такого виду контролю як парламентський. При цьому, певну діяльність щодо парламентського контролю фактично і до прийняття закону здійснювала Рахункова палата України, зокрема щодо аналізу діяльності та звітів Фонду державного майна України. Тому, питання доцільності запровадження парламентського контролю з боку ще й комітету видається дискусійним.

Таким чином, можемо підсумувати, що реформування чинного законодавства у даній сфері має свої позитивні аспекти, проте, варто зауважити, що саме запровадження принципів та засад у випадку недосконалого механізму перевірки їх дотримання є неефективним інструментом управління корпоративними правами. В результаті виникають питання щодо ефективності реалізації як внутрішнього, так і зовнішнього контролю, оскільки законодавчі зміни спрямовані на впровадження покращеного механізму, але його функціонування безпосередньо залежить від низки факторів. Так, як частина механізму проведення зовнішнього контролю передбачені такі заходи як моніторинг та аудит, належність здійснення яких впливає на виправлення наявних проблем щодо функціонування системи контролю як такого. Це в першу чергу стосується діяльності ключових суб'єктів здійснення контролю, Кабінету Міністрів України, Міністерства економіки

України та Фонду державного майна України, які довгий період часу зазнавали досить сильної критики з боку науковців та механізму парламентського контролю, що реалізовується саме Рахунковою палатою України. Також, на наш погляд, важливо не дублювати повноваження органів, а навпаки, чітко відмежувати компетенцію кожного з них і встановити відповідальність за виконання покладених завдань.

Запущений у 2022 році етап реформування щодо управління об'єктами державної власності, відкриття малої та великою приватизації, упорядкування політик функціонування державних підприємств, та введення нових інструментів управління і контролю мають бути спрямовані на вирішення даних проблем. Проте, вони потребують доопрацювання до рівня європейських стандартів та усунення тих прогалин та дублювання повноважень, що були згадані вище. Можливим рішенням для даної ситуації є й посилення публічного контролю, що включає в себе суб'єктів громадянського суспільства та який буде спрямований на надання належної та об'єктивної оцінки діяльності системи органів державної влади.

Список використаних джерел:

1. Корпоративне право : навчальний посібник. О. В. Гарагонич, С. М. Грудницька, Л. М. Дорошенко та ін. ; за заг. ред. О. В. Гарагонича, С. М. Грудницької, Л. М. Дорошенко. 2-е вид., випр. і доп. К. : Видавничий дім «АртЕк», 2018. 400 с.
2. Кідалова Н. О. Формування понятійного апарату у сфері публічного контролю за стратегічним об'єктами державної власності. *Право. Людина. Довкілля* : науково-практичний журнал. 2019. 10(4). С. 137–142.
3. Мягкий А. В. Корпоративне управління за законодавством України : автореф. дис. канд. юрид. наук. К., 2017. 20 с.

Пащенко П. М.,

*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕВІДВОРОТНІСТЬ ПОКАРАННЯ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ ПІД ЧАС СКОЄННЯ ВІЙСЬКОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Питання військових правопорушень у сучасних умовах воєнного стану в Україні набуває особливої актуальності, оскільки питання забезпечення військової дисципліни безпосередньо впливає на обороноздатність держави [1]; [2]. Відсутність належного контролю за дотриманням правопорядку серед військовослужбовців, правовий нігілізм та недостатній рівень організації службових розслідувань спричиняють негативні наслідки, які послаблюють боєздатність підрозділів [3]. Одним із ключових принципів кримінального права є невідворотність покарання, яка забезпечує належну правозастосовну практику та формує превентивний механізм запобігання правопорушенням [4]. У даній роботі досліджується вплив правового нігілізму на ефективність правозастосування у військовій сфері, аналізуються прогалини у реалізації принципу невідворотності покарання та пропонуються заходи для удосконалення механізму притягнення військовослужбовців до відповідальності.

На основі отриманих статистичних даних щодо втрат особового складу, облікованих випадків самовільного залишення військової частини та випадків відмови військовослужбовців від виконання наказів, проведений аналіз та визначені питання правового характеру, які виникають при проведенні службових розслідувань та негативно впливають на якість виконання бойових завдань, що знайшло відображення у даній роботі.

У практичній діяльності спостерігається негативна тенденція *затягування термінів проведення службових розслідувань посадовими особами не сприяє ефективному налагодженню роботи щодо притягнення винних осіб до відповідальності*. Службове розслідування має бути завершено протягом одного місяця з дня його призначення командиром (начальником). Загальний строк службового розслідування не може перевищувати двох місяців.

Системні недоліки в організації роботи з особовим складом вчиняються через безконтрольність та усунення від цього процесу відповідних посадових осіб. Відповідно, в підрозділі має місце неналежна

організація робота з військовослужбовцями які відмовляються від виконання бойових завдань.

Посадові особи бригади, відповідальні за прийняття правових рішень стосовно військовослужбовців, у діях яких є ознаки військових кримінальних правопорушень, не оформляють відповідних до КПК [5] України документів щодо кримінальних правопорушень, не налагодили належну взаємодію з органами досудового розслідування щодо внесення в ЄРДР повідомлень про правопорушення, що мають ознаки злочинів пов'язаних з невиконанням наказів (Ст. 403 КК України) [6] та самовільним залишенням місця служби (Ст. 407 КК України).

Кримінальна відповідальність є найтяжчим видом юридичної відповідальності, правовим наслідком вчинення кримінального правопорушення і полягає у застосуванні до особи, яка вчинила його, державного примусу у формі покарання [7]. Зміст принципу невідворотності кримінальної відповідальності полягає у тому, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, підлягає покаранню в кримінально-правовому порядку.

До найважливіших основних принципів кримінальної відповідальності належать: відповідальність лише за вчинення суспільно небезпечного діяння, що передбачено законом як злочин; особистий характер відповідальності; відповідальність лише за наявності вини; невідворотність кримінальної відповідальності; індивідуалізація кримінальної відповідальності та покарання; доцільність кримінальної відповідальності тощо.

Індивідуалізація відповідальності особи, яка вчинила діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, полягає, зокрема, в прийнятті правозастосовчими органами рішення про: притягнення такої особи до кримінальної відповідальності, складовою частиною якої є засудження і застосування до неї покарання; звільнення її від кримінальної відповідальності і застосування у передбачених законом випадках заходів впливу, що не є кримінальним покаранням (наприклад, примусові заходи виховного характеру); застосування іншої (так званої особливої) форми реалізації кримінальної відповідальності.

В окремих військових частинах сформувалась негативна практика, коли особи, що вчиняють суспільно небезпечні діяння, які містять склад кримінального правопорушення, не несуть кримінального покарання. Командири бригад надають доповіді до Військової служби правопорядку (ВСП) [8], однак жодним чином не контролюють проведення проваджень за поданими даними.

Аналіз наявної інформації свідчить, що жодне з повідомлень не внесене до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). Внаслідок бездіяльності керівництва посадові особи грубо порушують порядок кримінального провадження, визначений

Кримінальним процесуальним кодексом України, зокрема не подають жодної скарги в порядку статті 303 КПК України [9].

В окремих бригадах відсутня системність у роботі щодо виявлення та протидії (усуненню умов вчинення) кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби. Відсутня належна інформація щодо обліку правопорушень.

Також відсутня інформація щодо скарг, поданих у порядку статті 303 КПК України, апеляційних скарг тощо. Бракує даних про проведення інструктажів та доведення до військовослужбовців інформації щодо відповідальності за військові кримінальні правопорушення.

За результатами проведеного аналізу *виявлено складні питання з організацією бойової підготовки, укомплектованістю та обліком особового складу і управління процесами, щодо підтримання належного стану військової дисципліни*. Однак відсутня градація рівнів юридичної відповідальності: дисциплінарної, адміністративної та кримінальної. Відсутня інформація щодо проведення службових розслідувань у визначеному порядку та накладення дисциплінарних стягнень відповідно до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України [10] в цілому та на командирів батальйонів, командирів рот, командирів взводів, командирів відділень зокрема.

Взагалі відсутня інформація щодо притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності за вчинення військових адміністративних правопорушень (Глава 13-Б "Військові адміністративні правопорушення" КУпАП) [11].

У висновку слід наголосити, що затягування термінів службових розслідувань і неналежна взаємодія з органами досудового розслідування ускладнюють притягнення винних до відповідальності та породжує атмосферу безкарності у військових колективах. Відсутність системної роботи з військовослужбовцями, які відмовляються від виконання бойових завдань, та необґрунтовані кадрові рішення негативно впливають на боєздатність підрозділів. Недостатня підготовка особового складу перед залученням до бойових дій створює передумови для зростання кількості випадків відмов від виконання наказів.

Під час воєнного стану питання правового нігілізму набуває особливого значення, оскільки питання військової дисципліни та її порушення прямо впливають на обороноздатність та ефективність Збройних Сил України.

Одним з найгостріших питань є відсутність системної роботи з військовослужбовцями, які відмовляються виконувати бойові завдання. Недостатня організація впливових заходів щодо таких осіб створює атмосферу безкарності та деморалізує особовий склад.

Правова відповідальність за військові правопорушення має бути диференційованою, чітко розмежовуючи дисциплінарну,

адміністративну та кримінальну відповідальність. Військові адміністративні правопорушення відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [12] мають розглядатися виключно у сфері компетенції Військової служби правопорядку (ВСП), тоді як кримінальні правопорушення повинні передаватися до Державного бюро розслідувань (ДБР).

Враховуючи наведене, терміново необхідно вжити заходів щодо забезпечення принципу невідворотності покарання у військовій сфері, що потребує комплексного підходу, який включає: посилення контролю за дотриманням законодавчих вимог щодо проведення службових розслідувань, зокрема щодо їх своєчасності та об'єктивності; впровадження ефективних механізмів взаємодії між військовими частинами та правоохоронними органами для оперативного внесення відомостей до ЄРДР та належного оформлення матеріалів кримінальних проваджень; запровадження системного підходу до роботи з особовим складом, що передбачає профілактичні заходи, патріотичне виховання та роз'яснювальну роботу щодо юридичних наслідків військових правопорушень; розмежування видів юридичної відповідальності військовослужбовців відповідно до ступеня суспільної небезпеки їхніх діянь, що дозволить ефективніше застосовувати правові санкції.

Список використаних джерел:

1. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV: станом на 18 грудня 2024 р.
2. Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 550-XIV: станом на 9 серпня 2024 р.
3. Про Стройовий статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 549-XIV: станом на 1 жовтня 2020 р.
4. Петков С. В. До питання про розмежування злочинів і проступків: зміна парадигм. *Публічне право*. 2017. № 2 (26). С. 129–137.
5. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України станом на 12 квітня 2024 року / М. І. Ануфрієв та ін. ; ред. В. М. Стратонов. Київ : Вид. дім «Професіонал», 2024. 1336 с.
6. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 1 лютого 2025 р.
7. Петков С. В. Поділ правопорушення (*delictum*) за ступенем суспільної небезпеки на проступок (суспільно шкідливе діяння) та злочин (суспільно небезпечне діяння) в контексті реформування кримінальної юстиції. *Публічне право*. 2020. № 1. С. 72–84.
8. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07.03.2002 № 3099-III: станом на 27 січ. 2023 р.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI: станом на 26 грудня 2024 р.

10. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV: станом на 9 серпня 2024 р.

11. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X: станом на 1 лют. 2025 р.

12. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення станом на 01.12.2019 / ред. С. Петков. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 792 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-37>

Петриченко О. П.,

*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

НОВАЦІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ» ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ

В умовах реформування адміністративно-правового забезпечення функціонування ринку природного газу в Україні на шляху його адаптації до європейських стандартів вагомим значення набуває аналіз законодавчих ініціатив, які стосуються, з однієї сторони, вдосконалення правового статусу суб'єктів публічної адміністрації, що забезпечують формування і реалізацію державної політики на ринку природного газу, а також здійснюють інші завдання та функції у цій сфері, та, з іншої сторони, визначають засади взаємовідносин між суб'єктами публічної адміністрації та приватними особами у процесі постачання природного газу, надання послуг з його транспортування, розподілу, зберігання (закачування, відбору) тощо. Безпосередньо це стосується аналізу новацій Закону України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 р. та їх впливу на вдосконалення адміністративно-правового забезпечення функціонування ринку природного газу.

Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 р. вирізняється євроінтеграційним змістом та значенням. Предмет його регулювання охоплює відносини органів виконавчої влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, інших суб'єктів, які відповідно до закону уповноважені здійснювати

функції публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ шляхом прийняття та виконання адміністративних актів [2, ст. 1]. Як слушно відзначають експерти, цей Закон забезпечує зближення національного законодавства з європейським, імплементацію найкращих європейських традицій належного адміністрування, встановлення чітких і прозорих правил взаємодії між особою та адміністративними органами тощо [5, с. 196]. Ухвалення Закону «Про адміністративну процедуру» сприяє реалізації в Україні, у тому числі у сфері забезпечення функціонування ринку природного газу, Хартії основоположних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р., зокрема її ст. 41 «Право на належне адміністрування» [1], європейських актів «м'якого» права («soft» law), як-то резолюції Комітету Міністрів Ради Європи (77) 31 «Про захист особи стосовно актів адміністративних органів» від 28.09.1977 р. та ін.

Окремою складовою предмету регулювання Закону України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 р. є відносини у сфері функціонування ринку природного газу. У ході приведення законодавства у відповідність до положень Закону «Про адміністративну процедуру» до законодавства у сфері функціонування ринку природного газу були внесені відповідні зміни [3]. Зокрема, у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про ринок природного газу» від 09.04.2015 р. закріплено, що *«відносини щодо прийняття, набрання чинності, оскарження в адміністративному порядку, виконання, припинення дії адміністративних актів у сфері функціонування ринку природного газу регулюються Законом України «Про адміністративну процедуру» з урахуванням особливостей, визначених цим Законом та Законом України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» [4].*

Із вищенаведеної норми слідує наступне. По-перше, Закон «Про адміністративну процедуру» регулює відносини щодо видання адміністративних актів у сфері забезпечення функціонування ринку природного газу – правових актів, що мають індивідуальний та односторонній характер, видаються адміністративними органами у сфері публічного адміністрування та мають зовнішню дію (стосуються прав, свобод та обов'язків приватних осіб). Суб'єктами видання адміністративних актів (адміністративними органами) у сфері забезпечення функціонування ринку природного газу є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – Регулятор), Державна інспекція енергетичного нагляду України та ін. При цьому, заявником або іншим адресатом щодо таких адміністративних актів можуть бути суб'єкти господарювання, які звертаються за отриманням ліцензії на провадження господарської діяльності на ринку природного газу, пов'язаної

із транспортуванням, розподілом, зберіганням, постачанням природного газу та ін.

По-друге, при правовому регулюванні відносин щодо видання адміністративних актів застосовується поєднання загальних та спеціальних правових норм. Загальними є норми Закону «Про адміністративну процедуру», тоді як спеціальні норми, що мають пріоритет відносно загальних, мають місце у законах «Про ринок природного газу» та «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг».

Прийняття Закону «Про адміністративну процедуру» та внесення у зв'язку з його ухваленням змін до законодавства у сфері забезпечення функціонування ринку природного газу дозволяє виокремити такі основні новачки у сфері адміністративно-правового забезпечення функціонування ринку природного газу в Україні:

– *європеїзація принципів взаємодії суб'єктів публічної адміністрації (адміністративних органів), які реалізують завдання та функції у сфері забезпечення функціонування ринку природного газу, та приватних осіб.* Із ухваленням та набуттям чинності Закону «Про адміністративну процедуру» відносини між суб'єктами публічної адміністрації та приватними особами у сфері забезпечення функціонування ринку природного газу отримали модернізовану «людино-центристську» основу, ґрунтуючись на засадах: верховенства права, у тому числі законності та юридичної визначеності; рівності перед законом; обґрунтованості; безсторонності (неупередженості) адміністративного органу; добросовісності і розсудливості; пропорційності; відкритості; своєчасності і розумного строку; ефективності; презумпції правомірності дій та вимог особи; офіційності; гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні; гарантування ефективних засобів правового захисту;

– *вдосконалення процедури надання адміністративних послуг у сфері забезпечення функціонування ринку природного газу в Україні.* Після набрання чинності Законом «Про адміністративну процедуру» відносини щодо оформлення ліцензії на провадження господарської діяльності на ринку природного газу, пов'язаної з його транспортуванням, розподілом, зберіганням, наданням послуг установки LNG, постачанням природного газу, а також отримання інших адміністративних послуг у сфері забезпечення функціонування ринку природного газу отримали якісну процедурно-правову основу, що є детально врегульованою та, насамперед, орієнтована на забезпечення прав приватних осіб;

– *вдосконалення правового статусу суб'єктів адміністративної процедури у сфері забезпечення функціонування ринку природного газу в Україні.* Реалізація норм Закону «Про адміністративну процедуру» безпосередньо вплинула, зокрема, на правовий статус осіб, котрі

є учасниками адміністративного провадження та завертаються до Регулятора з метою отримання ліцензії на провадження господарської діяльності на ринку природного газу, пов'язаної з його транспортуванням, розподілом, зберіганням, наданням послуг установки LNG, постачанням природного газу. Як приклад відзначимо, що новою редакцією ч. 4 ст. 9 Закону «Про ринок природного газу» врегульоване так зване «право бути вислуханим» – закріплено, що «рішення про відмову у видачі ліцензії на провадження певного виду господарської діяльності на ринку природного газу приймається, за умови забезпечення права особи на участь в адміністративному провадженні відповідно до Закону «Про адміністративну процедуру» [4]. Останній же врегульовує такі правила: а) особа має право бути заслуханою адміністративним органом, надавши пояснення та/або заперечення у визначеній законом формі до прийняття адміністративного акта, який може негативно вплинути на право, свободу чи законний інтерес особи; б) адміністративний орган зобов'язаний здійснювати інформування та консультування учасників адміністративного провадження з питань, що стосуються адміністративного провадження, а також щодо змісту їхніх прав та обов'язків; в) особа має право у передбаченому законом порядку витребувати та/або надавати документи, а також інші докази, що стосуються обставин адміністративної справи [2, ст. 17]. Аналогічним чином у Законі «Про ринок природного газу» врегульовується питання й щодо «права бути вислуханим» оператора газотранспортної системи як учасника адміністративного провадження, щодо якого приймається рішення про відмову у сертифікації [4, ст. 24];

– *модернізація інспекційної (контрольно-наглядової) процедури у сфері забезпечення функціонування ринку природного газу в Україні.* Новацією стало закріплення припису, що «центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного нагляду (контролю) на ринку природного газу, здійснює державний енергетичний нагляд (контроль) на ринку природного газу шляхом проведення відповідних обстежень, перевірок, оглядів, інспектування об'єктів газорозподільних систем, внутрішньобудинкових систем газопостачання, газових мереж внутрішнього газопостачання, димових і вентиляційних каналів житлових і громадських будинків, їх випробування та ремонту у порядку, визначеному Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» з урахуванням вимог Закону України «Про адміністративну процедуру» [4, ст. 8⁻¹].

Список використаних джерел:

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union from 18.12.2000. *Official Journal of the European Union*. 2012. С 364/1. URL:

https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (дата звернення: 16.03.2025)

2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р., № 2073-IX, зі змін. та доп. *Офіційний вісник України*. 2022. № 49. Ст. 2675.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру»: Закон України від 10.10.2024 р., № 4017-IX. *Офіційний вісник України*. 2024. № 104. Ст. 6632.

4. Про ринок природного газу: Закон України від 09.04.2015 р., № 329-VIII, зі змін. та доп. *Офіційний вісник України*. 2015. № 37. Ст. 1117.

5. Бойко І. В. Євроінтеграційний зміст і значення Закону України «Про адміністративну процедуру». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 1. С. 190–198.

Петков С. В.,

*доктор юридичних наук, професор, підполковник
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Макарова Т. П.,

*доктор філософії в галузі права,
завідувач юридичної клініки
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Корнійчук О. О.,

*заступник командира військової частини з психологічної підтримки
персоналу – начальник відділення, підполковник
м. Київ, Україна*

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАН СУПРОВОДЖЕННЯ ПОДАННЯ ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ, ВЗАЄМОДІЮ З ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Питання забезпечення належного реагування на правопорушення проти встановленого порядку проходження військової служби є надзвичайно актуальним у контексті забезпечення дисципліни та обороноздатності Збройних Сил України. Сучасні виклики у сфері військової служби, пов'язані як із зовнішніми загрозами, так і з внутрішніми факторами, зумовлюють необхідність удосконалення механізмів подання повідомлень про правопорушення, проведення службових розслідувань та взаємодії з органами досудового розслідування. Ефективне функціонування цих механізмів сприяє підтриманню військової дисципліни, захисту прав військовослужбовців та забезпеченню правопорядку у військових формуваннях.

До виконання обов'язків щодо проведення службових розслідувань за фактами встановлення в діях військовослужбовців ознак адміністративного [1] та кримінального правопорушення [2], а також з узагальнення, аналізу та обліку таких правопорушень залучені посадові особи військових частин, зокрема офіцери, які входять до складу груп з'ясування обставин, причин та умов вчинення правопорушень військової частини, військової служби правопорядку, відділень

психологічної підтримки персоналу, юридичної служби військових частин.

Основним складовим елементом службового розслідування є супроводження подання повідомлень про правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби щодо взаємодії з органами досудового розслідування. Доцільно розглянути алгоритм проведення службового розслідування на прикладі групи, яка здійснює з'ясування обставин, причин та умов вчинення правопорушень військової частини [3].

Організація роботи щодо проведення та обліку службових розслідувань складається з певних етапів. При надходженні рапорту про порушення військовослужбовцем норм чинного законодавства, командиром військової частини призначається службове розслідування яке проводиться у відповідності до вимог статті 85 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України [4], Порядку проведення службового розслідування у Збройних Силах України [5].

Проведення службового розслідування здійснюється посадовими особами групи, відповідно до Порядку проведення службового розслідування у Збройних Силах України та Методичних рекомендацій щодо проведення службового розслідування (перевірки) Генерального штабу Збройних сил України, за наступним алгоритмом: – на підставі рапорту командира підпорядкованого підрозділу про подію та довідки-повідомі (яка подається оперативному черговому частини протягом відразу після події), командиром військової частини видається письмовий наказ про призначення службового розслідування; – для повного, всебічного, об'єктивного проведення службового розслідування, з метою встановлення обставин та фактів, що мають значення, наявності або відсутності вини в діях військовослужбовців, посадовими особами групи проводиться збір необхідних первинних документів, здійснюється опитування учасників та свідків подій; – за результатами проведеного службового розслідування командиром військової частини видається письмовий наказ; – на підставі наказу причетними виконавцями здійснюються визначені дії, призупинення виплат, списання втраченого майна встановленим порядком, направлення повідомлення до ДБР тощо; – акт службового розслідування разом з доданими документами здається на зберігання до нетаємного діловодства військової частини.

Як правило, термін службового розслідування за ознаками, що підпадають під ст.172-11 та 172-20 КУпАП [6] становить до 3 діб. За ознаками, що підпадають під ст. 407 – не перевищує 5 діб. Електронний облік проведених службових розслідувань ведеться у підрозділах які проводили службові розслідування. Так, в групі з'ясування обставин, причин та умов вчинення правопорушень ведеться електронний облік проведених службових розслідувань

посадовими особами цієї групи, в тому числі самовільне залишення частини за ст. 407 КК України [7].

У разі відсутності в діях військовослужбовців ознак кримінального правопорушення та наявності ознак адміністративного правопорушення, відповідальними посадовими особами військової частини складається Протокол про адміністративне правопорушення та направляється до суду за підсудністю. Робота проводиться відповідно до Інструкції зі складання протоколів та оформлення матеріалів про військові адміністративні правопорушення [8].

Підрозділом психологічної підтримки персоналу (підрозділ ППП) військової частини, у відповідності до вимог цієї Інструкції, здійснюється облік складених протоколів та матеріалів, надаються доповіді і донесення про події, кримінальні правопорушення, військові адміністративні правопорушення та адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, порушення військової дисципліни до Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту [9].

Для забезпечення належного та своєчасного провадження по адміністративним правопорушенням, вчиненими військовослужбовцями військової частини та підпорядкованих їй військових частин і підрозділів, командирами військової частини має бути виданий Наказ про визначення посадових осіб, уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення, яким надані повноваження посадовим особам щодо складання адміністративних правопорушень, передбачені ст.ст. 172-10–172-20 КУпАП. Зазвичай, відповідальним за належне ведення документації з обліку протоколів про військові адміністративні правопорушення призначаються заступники командирів військової частини з психологічної підтримки персоналу, а контроль покладається на перших заступників – начальників штабу частини. У підрозділі ППП здійснюється ведення Журналу обліку складених адміністративних протоколів стосовно військовослужбовців.

Наказом командира військової частини направлення матеріалів службових розслідувань до правоохоронних органів, визначається алгоритм дій відповідальних посадових осіб, щодо направлення повідомлень про вчинення кримінального правопорушення, відповідно до якого: – посадова особа військової частини, якій доручено проведення службового розслідування, у випадку, якщо в матеріалах службового розслідування вбачаються ознаки кримінального правопорушення передбаченого КК України, направляє копії матеріалів службового розслідування до спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері, Територіального управління Державного бюро розслідувань (далі ДБР) та Військової служби правопорядку. Копії повідомлення до ДБР про вчинення кримінального правопорушення, а також підтверджуючих документів про відправку, надаються до

підрозділу ППП та до юридичної служби військової частини; – офіцер юридичної служби військової частини готує скарги до суду на дії чи бездіяльність слідчих органів в разі отримання повідомлення про відмову внесення відомостей в Єдиний реєстр досудових рішень (далі – ЄРДР) про скоєння кримінального правопорушення або невнесення таких відомостей взагалі; – начальник медичної служби військової частини забезпечує взаємодію медичної служби з медичними закладами щодо контролю за вибуттям військовослужбовців, направлених на лікування та своєчасним поверненням після лікування.

Після проведення службового розслідування, в разі доведення наявності ознак в діях військовослужбовців кримінального правопорушення, згідно ч. 1 ст. 214 КПК України відповідальними посадовими особами військової частини здійснюється відправлення Повідомлення про вчинення кримінального правопорушення до ДБР для внесення в ЄРДР за місцем вчинення кримінального правопорушення.

У разі невнесення до ЄРДР повідомлення про військове кримінальне правопорушення, посадовими особами юридичної служби військової частини готуються та за допомогою Єдиної судової інформаційної – телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС) подаються скарги в порядку ст. 303 КПК України [10] на бездіяльність слідчого, щодо невнесення відомостей до ЄРДР на підставі повідомлень командира військової частини.

Для належного обліку та контролю, юридичною службою військової частини ведеться облік за такими основними показниками: прізвище, ім'я та по батькові, посада; стаття КК України; направлення до ОДР; номер реєстрації в ЄРДР; скарга на бездіяльність; прийняте рішення за результатами розгляду скарги; апеляційна скарга; прийняте рішення за результатами розгляду апеляційної скарги.

В подальшому, на виконання ухвал суду, Територіальним управлінням ДБР здійснюється внесення відповідних відомостей до ЄРДР. В військових частинах ведеться облік військових кримінальних правопорушень, які вчиняються військовослужбовцями.

Однак, досі є чинники, що негативно впливають на стан реагування на правопорушення проти встановленого порядку проходження військової служби. Зокрема це те, що електронний облік службових розслідувань ведеться у різних підрозділах, що ускладнює контроль за дотриманням строків проведення службових розслідувань. В групах з'ясування обставин, причин та умов вчинення правопорушень досі відсутні посадові інструкції з визначенням функціональних обов'язків посадових осіб. Значна неуккомплектованість (більше 50%) таких груп не сприяє належній організації цієї роботи.

З метою покращення ситуації та налагодженню роботи доцільно зняти непритаманне навантаження з посадових осіб психологічної підтримки персоналу, для цього провести відбір серед особового

складу військових частин військовослужбовців, які мають фахову підготовку (вищу юридичну освіту) та досвід роботи в правоохоронних органах, з подальшим їх стажуванням в групі. Затвердити функціональні обов'язки посадових осіб групи.

Також, доцільним є покладення обов'язку проведення всіх службових розслідувань на посадових осіб групи у співпраці з посадовими особами підрозділу ППП (які відбиратимуть пояснення у порушника та свідків, письмові докази, тощо), відділення персоналу штабу (службові характеристики).

З метою усунення дублювання даних в обліку військових правопорушень, покласти обов'язок ведення обліку службових розслідувань на стройову частину відділення персоналу штабу військових частин.

З метою зменшення навантаження на персонал військових частин доцільно впровадити спрощене провадження притягнення до відповідальності за військові правопорушення у випадках, що не потребують складних процедур. Тобто у деяких випадках притягнення до відповідальності за військові правопорушення можливе без проведення службового розслідування, наприклад.

Списання військового майна, втраченого в бою або при відступі, може відбуватись у спрощеному провадженні. Проведення службового розслідування тривалістю до двох місяців у таких випадках є недоцільним, оскільки потребує залучення значної кількості особового складу, який має виконувати інші пріоритетні бойові завдання. Натомість доцільно використовувати спрощену процедуру службової перевірки з фіксацією її результатів в Акті, який стане підставою для списання втраченого майна.

Притягнення до відповідальності за адміністративні військові правопорушення відповідно до КУпАП, також можливе у спрощеному провадженні. У таких випадках розгляд доцільно передавати до Військової служби правопорядку (ВСП). Це сприятиме тому, що особовий склад військової частини не буде відволікатися від виконання бойових завдань, ротаційних заходів тощо. ВСП здійснюватиме всі необхідні процесуальні дії: опитування, складання адміністративного протоколу та його направлення до суду для притягнення порушника до відповідальності за нормами КУпАП.

Вчинення військового правопорушення, що має ознаки злочину за ККУ в деяких випадках також може відбуватися за спрощеною процедурою. Якщо військовослужбовець вчинив правопорушення, що містить ознаки злочину згідно з Кримінальним кодексом України (ККУ), військова частина має невідкладно повідомити про цей факт ВСП. Надалі саме ВСП має проводити всі необхідні заходи.

Наприклад, у разі самовільного залишення військової частини (СЗЧ) порядок дій може бути наступним: протягом трьох діб з моменту отримання інформації від військової частини ВСП здійснює розшук

військовослужбовця; якщо розшук не дав результату, то ВСП інформує військову частину, яка, на підставі отриманої інформації, виключає військовослужбовця із особового складу; водночас ВСП подає заяву до Державного бюро розслідувань (ДБР) для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). У разі, якщо ВСП у триденний строк встановлює місце перебування правопорушника, то на нього ВСП накладає адміністративне стягнення відповідно до КУпАП, а питання щодо його подальшого проходження військової служби також вирішується ВСП.

Запровадження спрощеної системи притягнення до відповідальності сприятиме оптимізації процесів управління в умовах воєнного стану, зменшенню зайвого адміністративного навантаження на командирів і забезпеченню оперативного реагування на правопорушення.

Реалізація запропонованих заходів дозволить оптимізувати процес реагування на порушення встановленого порядку несення військової служби, сприятиме підвищенню ефективності роботи військових частин у цій сфері та забезпечить захист прав військовослужбовців і членів їхніх сімей. Системний підхід до проведення службових розслідувань дозволить своєчасно і всебічно встановлювати обставини правопорушень, забезпечуючи неупереджене прийняття рішень та належний рівень правопорядку у військових формуваннях.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення станом на 01.12.2019 / ред. С. Петков. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 792 с.

2. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України станом на 12 квітня 2024 року / М. І. Ануфрієв та ін. ; ред. В. М. Стратонов. Київ : Вид. дім «Професіонал», 2024. 1336 с.

3. Провадження у справах про адміністративні правопорушення: навч. посіб. / Боднарчук О. Г. та ін. ; ред. Петкова С. В. Київ : КНТ, 2023. 197 с.

4. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV : станом на 9 серпня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> (дата звернення: 09.03.2025).

5. Про затвердження Порядку проведення службового розслідування у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 21.11.2017 № 608 : станом на 11 грудня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1503-17#Text> (дата звернення: 09.03.2025).

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 1 лютого 2025 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 09.03.2025).

7. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 лютого 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.03.2025).

8. Про затвердження Інструкції зі складання протоколів та оформлення матеріалів про військові адміністративні правопорушення : Наказ Міністерства оборони України від 23.10.2021 № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1622-21#Text> (дата звернення: 09.03.2025).

9. Про затвердження Інструкції з надання доповідей і донесень про події, кримінальні правопорушення, військові адміністративні правопорушення та адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, порушення військової дисципліни та їх облік у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту : Наказ Міністерства оборони України від 29.11.2018 № 604 : станом на 23 квітня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1451-18#Text> (дата звернення: 09.03.2025).

10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 26 грудня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 09.03.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-39>

Правдюк В. М.,

*кандидат юридичних наук, докторант
Сумського державного університету
м. Суми, Україна*

ПРОБЛЕМИ ПЛАНУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ В НОВИХ УМОВАХ

Обсяг та наслідки руйнувань українських міст і сел в 2022–2025 роках, знищення транспортних шляхів та мереж енергетичних комунікацій створив небачені досі виклики перед народом України. Очевидна необхідність гігантських зусиль на здійснення майбутньої відбудови всієї території України, фактичне створення міст, сел та їх інфраструктури що називається з нуля поряд з цим притягує увагу до очевидно застарілої системи планування містобудівної діяльності

в Україні, що очевидно для автора не здатна справитись з новими викликами.

Першою проблемою, яка потребує вирішення, є вкрай невдалий понятійний апарат. Ключові терміни такі як «містобудування», «планування», «забудова» визначені суперечливо та невдало.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про основи містобудування» містобудуванням є цілеспрямована діяльність відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадян, по створенню та підтриманню повноцінного життєвого середовища, що включає прогнозування розвитку населених пунктів і територій, планування, забудову та інше використання територій, проектування, будівництво об'єктів містобудування, спорудження інших об'єктів, реконструкцію історичних населених пунктів, реставрацію та реабілітацію об'єктів культурної спадщини, створення інженерної та транспортної інфраструктури [1].

Як бачимо, містобудівна діяльність визнається ширшою за планування та забудову, а прогнозування, планування, забудова, будівництво позначені як рівнозначні дії – складові елементи містобудування.

Водночас, у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» [2] планування і забудова територій передбачають, зокрема: «1) прогнозування розвитку територій, ... 7) ... будівництво об'єктів, 8) реконструкцію існуючої забудови та територій, 9) створення та розвиток інженерно-транспортної інфраструктури...».

До того ж, якщо у ст. 2 Закону України «Про основи містобудування» планування та забудова територій є напрямками містобудівної діяльності поряд із, зокрема, розробкою містобудівної документації створенням інженерної і транспортної інфраструктур, веденням містобудівних кадастрів, реконструкцією, контролем за дотриманням містобудівного законодавства, то у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» вищеперераховані напрями є елементами тобто частинами планування і забудови територій.

Розуміння і визначення поняття «планування територій» в законодавстві відсутнє, проте воно було передбачене Законом України «Про планування і забудову територій» [3], що втратив чинність ще в 2011 році і який передбачав що *«планування територій – процес регулювання використання територій, який полягає у створенні та впровадженні містобудівної документації, ухваленні та реалізації відповідних рішень»*.

На сьогодні, в жодних чинних нормативних актах таке розуміння планування відсутнє, при цьому принципи побудови трьох рівнів планування (державний, регіональний місцевий) по суті враховують таке розуміння планування, яке ніде нормативно не закріплене, адже з тексту Закону «Про регулювання містобудівної діяльності» (статті 11, 13) можна побачити, що планування наразі зведене

зводиться до рівня розробки та затвердження відповідної містобудівної документації, тих же генеральних планів.

З 2002 року майже без жодних змін діє Закон України «Про Генеральну схему планування території України», що розроблений по суті на виконання норм Закону «Про планування та забудову», жодних змін ані до нього ані до самої Генеральної Схеми планування території України за останні двадцять років майже не внесено. Положення цього Закону, що є чинним нормативним актом, стосовно того що реалізація Генеральної схеми розрахована на два етапи: 2001–2010 та 2011–2020 роки, наразі виглядає просто анекдотичним [4].

Ю.М. Палеха, що був членом авторського колективу Генеральної Схеми планування території України вказував ще в 2020 році, що, у вказаній Схемі значна частина проектних рішень втратили свою актуальність, адже Схема має враховувати нові загальносвітові тенденції, зміни клімату, новітній досвід впровадження відновлюваних джерел електроенергії, і переміщення населення та виробничих підприємств із тимчасово невідконтрольних територій тощо [5].

Станом на 2025 рік можна говорити не лише про втрату актуальності значною частиною положень Генеральної Схеми планування території України, а про повну неможливість використання такого документу в нових умовах.

При цьому згідно з приписами чинного законодавства внесення будь-яких змін до положень та додатків Генеральної схеми може бути здійснене виключно у разі прийняття відповідного законодавчого акту. Вказане призводить до перетворення Схеми на інертний та по суті декларативний документ, що в дійсності не може нічого регулювати.

У сучасних суспільно-політичних умовах гостро постає необхідність переоцінки закладених Генеральною схемою прогнозів та перспектив.

Вважаємо, доцільним створення такого нормативно-правового механізму, за якого Генеральна Схема планування території України могла б стати більш гнучким планувальним документом, зміни до якої могли б вноситись на підставі Постанови Кабінету Міністрів України, при цьому Закон «Про генеральну схему планування території України» має втратити чинність, при цьому доцільним є створення певної Стратегії просторового розвитку України як документу в якому могли б міститись стратегічні орієнтири з розвитку України, вимоги до прогнозування тощо. Вважаємо, що на регіональному рівні слід відмовитись від прив'язки до адміністративно-територіальної схеми планування, а натомість враховувати географічні, кліматичні та економічні умови що дозволяють виокремити той чи інший регіон. Так, на думку автора очевидні спільні умови розвитку існують для територій Одеської, Миколаївської та Херсонської областей як окремого регіону, аналогічно спільними умовами володіють території

що прилеглі до Карпат, можуть бути інші критерії виокремлення регіонів.

Вважаємо що необхідні істотні зміни в головному законодавчому акті – Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності», що мали б враховувати нове розуміння щодо рівнів планування в Україні та принципового погляду на планування як унормованого регулювання використання територій України, її частин та населених пунктів, який полягає у створенні та впровадженні відповідної містобудівної документації.

Після внесення відповідних змін до законодавства необхідна пришвидшена розробка Генеральної Схеми планування території України як головного документу на базі якого має здійснюватись повоєнна відбудова України.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про основи містобудування» від 16.11.1992 р. № 2780 XII. *Голос України*. 1992. 12. 09.12.92. N 235.

2. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011р № № 3038-VI. *Урядовий кур'єр*. 2011. 03. 23.03.2011. N 52.

3. Закон України «Про планування і забудову територій» від 20.04.2000р № 1699-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. N 31, ст. 250.

4. Закон України «Про Генеральну схему планування території України» від 07.02.2002р № 3059-III. *Голос України*. 2002. 04. 02. N 61.

5. Палеха Ю.М. Нова редакція Генеральної схеми планування території України – стратегія інтеграції України у європейський простір. *Український географічний журнал*. 2020. № 1 С. 7–15.

Пушкар О. А.,
*кандидат юридичних наук, докторант
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

На жаль, корупція та бюрократизм і надалі залишаються серйозними проблемами в нашій державі, вражаючи різні сфери діяльності органів влади. Це призводить до зниження довіри громадян та міжнародної спільноти до державних інституцій. Попри ухвалення низки антикорупційних законів, очікуваних результатів у боротьбі з корупцією поки що не досягнуто, а її рівень і негативний вплив на роботу органів влади залишаються високими. Особливо гострою є проблема корупції серед посадовців органів державної влади та місцевого самоврядування. Її руйнівний вплив на розвиток громадянського суспільства в Україні стає дедалі помітнішим і створює реальну загрозу національній безпеці країни [1, с. 108].

Кримінальна відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є важливим елементом забезпечення правопорядку та боротьби з корупцією. Ця проблема має ключове значення для функціонування державного апарату, оскільки корупційні дії службових осіб підривають довіру громадян до органів влади, створюють нерівність у доступі до ресурсів та послуг, а також сприяють поширенню інших злочинних проявів. У сучасних умовах розвиток правової держави неможливий без ефективного механізму притягнення до відповідальності осіб, які використовують своє службове становище для отримання неправомірної вигоди.

На думку О. В. Кришевича та С. І. Задніченка, запровадження кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є одним із ключових елементів сучасної антикорупційної політики та реформування інституцій у боротьбі з корупцією. Пріоритетом роботи правоохоронних органів в Україні залишається протидія корупційним злочинам, вчиненим посадовими особами, зокрема таким, як прийняття пропозиції, обіцянки або отримання неправомірної вигоди [2, с. 71].

Подаючи криміналістична характеристика прийняття пропозиції, обіцянки або одержання суддями неправомірної вигоди, Е. О. Ушка-ненко, зазначає, що при розслідуванні фактів прийняття пропозиції, обіцянки або одержання суддями неправомірної вигоди ефективність досягнення цілей кримінального провадження залежить від раціонального поєднання процесуальних дій, організаційних і тактичних методів. Це вимагає комплексного підходу, що передбачає гармонійне поєднання кримінальної процесуальної форми провадження з її криміналістичним забезпеченням [3, с. 533].

Посилаючись на С. В. Самойленко, науковець зазначає, що більшість дослідників криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень визначає як: 1) інформаційну модель типових ознак певного виду (групи) кримінальних правопорушень; 2) ідеальну модель типових зв'язків і джерел доказової інформації; 3) вірогідну модель події; 4) систему даних (відомостей) про кримінальне правопорушення, які сприяють розслідуванню; 5) систему узагальнених фактичних даних, знання яких необхідно для організації розслідування; 6) систему особливостей виду кримінальних правопорушень, що мають значення для розслідування; 7) систему опису криміналістичних значимих ознак кримінальних правопорушень із метою забезпечення їх розслідування та запобігання тощо [3, с. 533–534].

Натомість, згадувані нами О. В. Кришевич та С. І. Задніченко, акцентують на важливості відмежування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою від суміжних складів кримінального правопорушення, що сприяє ефективному застосуванню норм кримінального права, адже помилки у кваліфікації можуть призводити до порушення принципу справедливості, що є основоположним у кримінальному правосудді. На їх думку, таке відмежування здійснюється за:

«1) суб'єктом: у випадку кваліфікації за ст. 368 КК України є службова особа згідно примітки 1 до ст. 364 КК України; за ч. 3 ст. 368-3 – службова особа юридичної особи приватного права, незалежно від організаційно-правової форми; за ч. 3 ст. 368-4 – перелічені у диспозиції цієї статті особи, а також інші особи, які здійснюють професійну діяльність у сфері надання публічних послуг;

2) предметом: у ст. 368 КК України може бути як конкретно визначених об'єкт матеріального світу, так і нематеріальний об'єкт (обіцянка чи пропозиція у його надання); ст. 368-5 КК України є виключно матеріальний об'єкт – актив, роботи або послуги;

3) об'єктивною стороною: спосіб у ст. 190 КК України (обман, родинні зв'язки, зловживання довірою) та ст. 368 КК України (використання службового становища);

4) суб'єктивною стороною: у ст. 368 КК України мотивами є здійснення саме суб'єктом з використанням свого службового становища

певних дій на користь надавача обіцянки, пропозиції або власне неправомірної вигоди; у ст. 369-2 КК України мотив впливу суб'єктом вчинення цього правопорушення (ним може бути у тому числі службова особа) на іншу особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [2, с. 75–76].

Відтак, кримінальна відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є важливим механізмом забезпечення законності та правопорядку. Вона спрямована на запобігання корупційним проявам, які підривають довіру до державних інституцій та порушують принципи справедливості.

Натомість, кваліфікація дій службової особи залежить від об'єктивних і суб'єктивних ознак правопорушення. Зокрема, важливим є встановлення мети отримання вигоди, її характеру (матеріальний чи нематеріальний), а також факту наявності причинно-наслідкового зв'язку між діями службової особи та отриманою вигодою. Відсутність хоча б однієї з цих ознак може свідчити про інший склад злочину або навіть про відсутність складу злочину взагалі.

Список використаних джерел:

1. Конопельський В. Я., Бібік І. С. Запобігання корупційним правопорушенням в установах виконання покарань. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції; (Харків, 31 березня 2017 року). Харків : ХНУВС, 2017. С. 108–110.
2. Кришевич О. В., Задніченко С. І. Відмежування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою від суміжних складів кримінальних правопорушень та шахрайства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 83: ч. 3. С. 71–76.
3. Ушканенко Е. О. Криміналістична характеристика прийняття пропозиції, обіцянки або одержання суддями неправомірної вигоди. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 532–540.

Рябих Н. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Луцького національного університету
м. Луцьк, Україна*

ГРАБОВЕЦЬ В. В.,

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри автомобілів і транспортних технологій
Луцького національного технічного університету
м. Луцьк, Україна*

МІЖНАРОДНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ТА КРИМІНАЛЬНІ РИЗИКИ: ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Міжнародні перевезення регулюються складною системою правових норм, що включають як міжнародні договори, так і національні закони. Ефективність цього регулювання є ключовою для захисту перевезень від злочинності та забезпечення економічної безпеки держави.

Основою міжнародного правового поля є спеціалізовані конвенції та угоди, такі як Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів (КДПВ/CMR) [1], Міжнародна конвенція про безпечні контейнери (CSC) [2], Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенція TIR) [3] та Віденська конвенція про дорожній рух [4]. Ці документи встановлюють єдині правила перевезень, визначають відповідальність перевізників та сприяють міжнародній співпраці в боротьбі зі злочинами в транспортній сфері.

В Україні міжнародні перевезення регулюються різними законами, зокрема Законом України "Про транспорт" [5], Законом України "Про автомобільний транспорт" [6], Митним кодексом України [7] та Кримінальним кодексом України [8]. Ці закони визначають державну політику в галузі транспорту, встановлюють відповідальність за порушення митних правил і злочини, пов'язані з міжнародними перевезеннями.

Незважаючи на досягнення в правовому регулюванні, існують проблеми узгодження міжнародних норм з національним законодавством. Зокрема, необхідно узгодити питання відповідальності перевізників, стандарти безпеки перевезень, процедури митного оформлення та контролю. Особливо важливо впровадити положення

міжнародних конвенцій щодо запобігання злочинності в українське законодавство.

Міжнародні перевезення стикаються з різними злочинними ризиками, які загрожують не лише безпеці вантажів і транспорту, але й економічній безпеці держави. Розуміння цих ризиків є необхідним для розробки ефективних заходів протидії.

Контрабанда залишається одним з основних злочинів у міжнародних перевезеннях. За даними Державної митної служби України, щорічно виявляється понад 10 тисяч випадків незаконного переміщення товарів через кордон [9]. Найчастіше контрабандою є тютюнові вироби, алкоголь, наркотики, зброя, культурні цінності та інтелектуальна власність. Особливу небезпеку становить транснаціональна злочинність, яка використовує міжнародні маршрути для перевезення заборонених товарів. Для боротьби з контрабандою використовуються як кримінальні (ст. 201 [8], 305 [8] Кримінального кодексу України), так і адміністративні заходи.

Викрадення вантажів і транспортних засобів є поширеною проблемою в міжнародних перевезеннях. За статистикою Європейської економічної комісії ООН, щорічні збитки від крадіжок у Європі перевищують 8 мільярдів євро [10]. В Україні ця проблема також стає все більш актуальною, особливо з огляду на зростання вартості вантажів і транспорту. Найбільш вразливими є перевезення цінних товарів (електроніка, ліки, метали) та транспорт преміум-класу. Для боротьби з такими злочинами потрібен комплексний підхід, що включає технічні засоби захисту та вдосконалення роботи правоохоронних органів.

Корупція та шахрайство в міжнародних перевезеннях завдають значної шкоди економіці України. Найчастіше зустрічаються підробка документів, заниження митної вартості, "сірий" імпорт, хабарництво при митному оформленні та фіктивні перевезення для незаконного відшкодування ПДВ. Особливу загрозу становлять схеми, в яких беруть участь представники контролюючих органів. За даними Transparency International, корупція в митній сфері призводить до щорічних втрат бюджету на понад 4 мільярди гривень [11]. Для боротьби з такими схемами потрібні не лише кримінальні заходи, але й реформи в митній та транспортній галузях.

Для ефективного запобігання злочинам у міжнародних перевезеннях необхідний комплексний підхід, що включає сучасні технології, підготовку персоналу та міжвідомчу співпрацю. Заходи протидії мають базуватися на глибокому розумінні природи цих злочинів та враховувати міжнародний досвід.

Впровадження сучасних технологій, таких як системи супутникового моніторингу (GPS/ГЛОНАСС), електронні пломби з GPS-моніторингом, технології блокчейн для відстеження поставок, штучний

інтелект для аналізу ризиків та біометричні системи ідентифікації, ключовим для забезпечення безпеки міжнародних перевезень. За оцінками експертів, комплексне застосування цих технологій дозволяє знизити рівень злочинів на вантажі до 80%.

Людський фактор відіграє важливу роль у безпеці міжнародних перевезень. Належна підготовка персоналу, зокрема водіїв, логістів, митних брокерів та менеджерів з безпеки, є необхідною для ефективної боротьби зі злочинами. Навчальні програми мають включати питання розпізнавання загроз, дії в надзвичайних ситуаціях, правила поведінки на митних пунктах, основи митного та транспортного законодавства, а також протидію корупції та шахрайству. Компанії, які інвестують у навчання персоналу, демонструють на 30–40% нижчий рівень злочинів.

Ефективна боротьба зі злочинами в міжнародних перевезеннях вимагає співпраці між усіма зацікавленими сторонами. Ключовими напрямками співпраці є обмін інформацією між перевізниками та правоохоронними органами, створення спільних робочих груп, проведення навчань, впровадження принципу "єдиного вікна" при митному оформленні та залучення професійних асоціацій перевізників до розробки стандартів безпеки. Важливим є також міжнародне співробітництво правоохоронних органів та митних служб різних країн.

Дослідження правових та практичних аспектів міжнародних перевезень у контексті злочинності дозволяє зробити висновки та сформулювати рекомендації щодо вдосконалення системи безпеки транспортної галузі.

Для вирішення проблем безпеки міжнародних перевезень необхідні спільні зусилля держави, бізнесу, наукової спільноти та міжнародних організацій. Лише системний підхід, що включає вдосконалення правового регулювання, сучасні технології та міжнародну співпрацю, дозволить ефективно боротися зі злочинами та забезпечити розвиток міжнародних перевезень.

Отже, міжнародні перевезення є важливим елементом світової економіки, але вони пов'язані з серйозними злочинними ризиками. Для ефективної боротьби з цими загрозами необхідно поєднувати правові, технічні та організаційні заходи, а також активізувати міжнародну співпрацю. Впровадження сучасних технологій та підготовка кваліфікованих кадрів є ключовими елементами успішної стратегії запобігання злочинам у транспортній сфері

Список використаних джерел:

1. Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів (КДПВ/CMR): Офіційний сайт ООН (англійською): https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XI-B-11&chapter=11&clang=en

2. Міжнародна конвенція про безпечні контейнери (CSC): Офіційний сайт Міжнародної морської організації (англійською): <https://www.imo.org/en/OurWork/Safety/CargoesContainers/Pages/CSC.aspx> Повний текст конвенції (англійською): [https://www.imo.org/en/KnowledgeCentre/IndexofIMOResolutions/AssemblyDocuments/Documents/A.288\(VIII\).pdf](https://www.imo.org/en/KnowledgeCentre/IndexofIMOResolutions/AssemblyDocuments/Documents/A.288(VIII).pdf)

3. Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенція TIR): Офіційний сайт Міжнародного союзу автомобільного транспорту (IRU) (англійською): <https://www.iru.org/tir>

4. Віденська конвенція про дорожній рух: Офіційний сайт ООН: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XI-B-1&chapter=11&clang=_en

5. Про транспорт: Закон України № 232/94-ВР від 10.11.1994. Вебсайт Верховної Ради України: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80>

6. Про автомобільний транспорт: Закон України № 2344-III від 05.04.2001. Вебсайт Верховної Ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14>

7. Митний кодекс України: Закон України № 4495-VI від 13.03.2012. Вебсайт Верховної Ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

8. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001. Вебсайт Верховної Ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

9. Державна митна служба України. Статистика боротьби з контрабандою. Офіційний сайт Державної митної служби України. <https://customs.gov.ua/>

10. Європейська економічна комісія ООН. Статистика крадіжок у сфері вантажних перевезень у Європі. Офіційний сайт Європейської економічної комісії ООН. <https://unece.org/>

11. Transparency International Україна. Дослідження корупції в митній сфері України. Офіційний сайт Transparency International Україна. <https://ti-ukraine.org/>

Серебро М. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент, докторант
Державного вищого навчального закладу
"Ужгородський національний університет"
м. Ужгород, Україна*

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ

Правовою основою протидії правопорушенням у сфері використання інформаційних технологій є відповідні положення Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України.

Так, окремий Розділ XVI КК України присвячений кримінальним правопорушенням у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

Зокрема, ст. 361 КК України передбачено відповідальність за несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж [1].

Статтею 361-1 КК України передбачено відповідальність за створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут [1].

Крім того, ст. 361-2 КК України передбачено відповідальність за несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації [1].

Відповідальність за несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї, передбачена ст. 362 КК України [1].

Статтею 363 КК України передбачена відповідальність за порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється.

Крім того, ст. 363-1 КК України встановлено відповідальність за перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку [1].

Таким чином, ст. 363-1 КК України передбачає кримінальну відповідальність за поширення спаму, якщо вказані дії призвели до порушення або припинення роботи електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. Проте актуальним залишається питання встановлення адміністративної відповідальності за систематичне поширення спаму без настання вказаних наслідків.

Таким чином, актуальним вбачається встановлення адміністративної відповідальності за поширення спаму, тобто умисне систематичне масове розповсюдження повідомлень електрозв'язку, здійснене без попередньої згоди адресатів, що не призвело до порушення або припинення роботи електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку.

Крім того, народні депутати хочуть ввести до законодавства України поняття stalkingу – переслідування особи. Йдеться не лише про фізичне стеження, а й переслідування особи через соціальні мережі. Про це йдеться у пояснювальній записці до законопроекту №12088 про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу та закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо встановлення відповідальності за злочинне переслідування (stalking) [2].

Вперше поняття «stalking» з'явилося на законодавчому рівні як правопорушення, за яке передбачена кримінальна відповідальність, наприкінці двадцятого століття у США (штат Каліфорнія). Відповідно до положень Кримінального кодексу штату, «stalking» визначено як свідоме, здійснюване із злим умислом переслідування та спричинення занепокоєння іншій людині [3].

На розвиток положень щодо відповідальності за stalking Європейською Комісією ухвалено Директиву щодо протидії насильству над жінками та домашньому насильству №2022/0066. Нею пропонується криміналізувати кіберпереслідування (cyber stalking) як сучасну форму психологічного насильства, що часто вчиняється проти членів сім'ї або осіб, які живуть в одному будинку (може здійснюватися колишніми партнерами або знайомими) [3].

Українські парламентарі пропонують визначити кіберпереслідування як вид злочинного переслідування. Воно передбачає постійне спостереження за постраждалою особою без її згоди чи законного дозволу за допомогою інформаційних і комунікаційних технологій. Таке переслідування може здійснюватися шляхом опрацювання персо-

нальних даних жертви (в результаті крадіжки даних або шпигування за жертвою через її соцмережі чи платформи обміну повідомленнями, електронну пошту й телефон). Йдеться також про злом пристроїв особи для доступу до приватного простору за допомогою встановлення додатків геолокації, зокрема шпигунського програмного забезпечення, або через викрадення пристроїв [2].

Важливо, на думку М. Лісничук, що ці терміни автори законопроекту пропонують встановити лише в законі про домашнє насильство. До Кримінального процесуального кодексу ініціатори пропонують запровадити норму про те, що рішення суду першої інстанції про застосування обмежувального заходу до осіб, які вчинили домашнє насильство, набирає законної сили з моменту проголошення, а оскарження не зупиняє його виконання [2].

Не менш важливим є встановлення відповідальності за кібербулінг. Так, О. Коваль зазначає, що найбільш повну характеристику цьому явищу надав UNICEF, який визначає його як цькування з застосуванням цифрових технологій. Воно може відбуватися в соціальних мережах, на платформах обміну повідомленнями (месенджерах), ігрових платформах та мобільних телефонах. Це поведінка, спрямована на залякування, провокування гніву чи приниження тих, проти кого вона спрямована. Серед прикладів такого цькування можна згадати поширення брехні або розміщення фотографій, які компрометують когось, у соціальних мережах; надсилання повідомлень або погроз, які ображають когось або можуть завдати комусь шкоди, через платформи обміну повідомленнями; видання себе за когось іншого/іншу і надсилання повідомлень іншим людям від його/її імені [4].

Правові механізми захисту існують та еволюціонують. Зокрема, залежно від тяжкості наслідків, відповідальність за кібербулінг може бути як адміністративною, так і кримінальною. Більше того, вже на сьогодні включені до законодавства норми, що регулюють правопорушення, пов'язані саме з кібербулінгом. Так, адміністративна відповідальність передбачена ст. 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Булінг (цькування) учасників освітнього процесу» [4; 5].

Українське законодавство визначає булінг (цькування) як діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у т.ч. з застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [4; 5].

Проте, як зазначає О. Коваль, «наявність норм законодавства зовсім не гарантує реальний захист потерпілих у результаті цькування у соцмережах та понесення адекватного покарання винними за такі

діяння. Вивчаючи практику, яка відображена в Єдиному державному реєстрі судових рішень, можна зустріти поодинокі випадки, коли батьків дітей, які вчиняють цькування у мережі, притягують до адміністративної відповідальності за ч. 3 ст. 173-4 КУпАП (булінг (цькування) учасників освітнього процесу) з покладенням обов'язку сплатити штраф. Також трапляються випадки складання протоколів про притягнення до адміністративної відповідності за ст. 184 КУпАП у зв'язку з тим, що батьки не вживають заходів виховного характеру щодо своїх дітей, які систематично вчиняють кібербулінг. Але найчастіше батьки «булерів» отримують лише усні попередження» [4].

До прикладу – у постанові від 6 квітня 2021 року у справі № 647/879/21 Бериславський районний суд Херсонської області звільнив матір хлопця, який систематично вчиняв кібербулінг, від адміністративної відповідальності, обмежившись лише усним попередженням. Найбільш жорстке реальне покарання за цькування дитини в інтернеті, яке вдалося знайти О. Коваль, – це штраф у 1700 грн. Так, у справі №190/854/21 П'ятихатський районний суд Дніпропетровської області визнав винною матір (чи опікунку) дітей, які займалися інтернет-цькуванням іншої дитини, та стягнув з неї 1700 грн штрафу та 454 грн судового збору [4].

Наведені приклади свідчать про формальний та поверховий підхід до проблеми кібербулінгу в процесі правозастосування.

Для ефективної протидії кібербулінгу О. Коваль слушно пропонує створення належних умов для подання скарг та термінового звернення дітей до правозахисних інституцій – уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, уповноваженого Президента України з прав дитини, освітнього омбудсмена [4].

Для реалізації вказаної пропозиції доцільно на рівні спільного наказу Міністерства освіти і науки України та Міністерства цифрової трансформації України регламентувати розробку мобільного додатку для учнів, в якому буде передбачена можливість прямого, безпосереднього листування із вищезазначеними суб'єктами владних повноважень. Крім того, доцільно суттєво посилювати адміністративну відповідальність за булінг (цькування) учасника освітнього процесу, яка передбачена ст. 173-4 КУпАП.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Дата оновлення: 19.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20240519#Text> (дата звернення: 01.10.2024).

2. Лісничук М. В Україні пропонують ввести покарання за сталкінг та переслідування в соцмережах: що відомо. 13.10.2024. Obozrevatel.com. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/v-ukraini->

proponuyut-vvesti-pokarannya-za-stalking-ta-peresliduvannya-v-sotsmerezhhah-scho-vidomo.htm (дата звернення: 15.10.2024).

3. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо встановлення відповідальності за злочинне переслідування (сталкінг). Картка законопроекту. Пояснювальна записка. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44972> (дата звернення: 05.10.2024).

4. Коваль О. Кібербулінг: як захистити дитину від цькування в мережі. *Юридична газета Online*. 28.09.2024. №18 (748). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/kiberbuling-yak-zahistiti-ditinu-vid-ckuvannya-v-merezhi.html> (дата звернення: 05.10.2024).

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Дата оновлення: 09.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-43>

Томин С. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Івано-Франківський навчально-науковий юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Івано-Франківськ, Україна*

ТИПОВІ СПОСОБИ УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 336 КК УКРАЇНИ

У юридичній літературі виділяють три форми ухилення від призову на військову службу під час мобілізації:

- 1) неявка за повісткою у вказаний строк без поважної причини;
- 2) отримання шляхом обману незаконного звільнення від призову на військову службу;
- 3) отримання шляхом обману відстрочки від призову [1, с. 289].

Я. Ф. Фокін поділяє способи вчинення цього виду кримінальних правопорушень на дві основні групи: активні та пасивні. До активних автор відносить симуляцію хвороби або умисне спричинення собі тілесних ушкоджень, введення в оману щодо віросповідання та переконань, що дають підставу для проходження альтернативної

(невійськової) служби, надання неправомірної вигоди особам, здатним вплинути на незаконне звільнення від призову, відстрочки від проходження військової служби або заміни військової служби на альтернативну (невійськову) службу, підроблення документів ухильником самостійно або за допомогою сторонніх осіб для отримання незаконного звільнення від призову, відстрочки від нього або заміни військової служби на альтернативну (невійськову) службу.

До пасивних Я.Ф. Фокін відносить неявку за повісткою для відправлення за місцем служби [2, с. 258–259].

Аналіз статистичних даних та матеріалів судових проваджень та публікацій ЗМІ дозволяє виділити найбільш поширені способи ухилення від призову на військову службу в умовах воєнного стану в Україні.

1. Ухилення шляхом незаконного перетину державного кордону України.

Найбільш поширеними є наступні способи незаконного перетину державного кордону України з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації:

а) перетин кордону поза пунктами пропуску. Часто чоловіки намагаються перетнути кордон поза пунктами пропуску, ризикуючи власним життям.

б) перевдягання чи переховування. З перших місяців повномасштабного вторгнення чоловіки-«ухилянти» намагаються перетнути кордон, перевдягнувшись у жіночий одяг, з перуками та накладними грудьми.

Фіксуються також випадки переховування в автівах. Зокрема, непримітно намагаються виїхати з України в кабінах авто далекобійників або ховаються серед одягу на задніх сидіннях, у багажнику та навіть у бейбі-боксах.

в) пропозиція неправомірної вигоди прикордонникам.

г) підробка документів з метою незаконного перетину кордону. Переважно це довідки про дітей, яких насправді у чоловіка немає, або ж довідки від ВЛК про непридатність тощо.

«Ухилянти» часто намагаються виїхати з України з «білим квитком», через «інвалідність» або «важкий діагноз».

д) зловживання системою «Шлях».

2. Зловживання інститутом позбавлення батьківських прав з метою ухилення від мобілізації.

В умовах воєнного стану судова система України зіштовхнулася із новим типом сімейних спорів. На перший погляд спір виглядає звичними (про визначення місця проживання дитини, про позбавлення батьківських прав, про усунення перешкод у вихованні дитини, про розірвання шлюбу), втім їх ціль відрізняється.

Аналіз судової практики свідчить про те, що зросла кількість судових спорів, у яких один із батьків звертається до суду із позовом про визначення місця проживання дитини, або позбавлення батьківських прав, а інший із батьків визнає позовні вимоги. При цьому в рішенні суду обов'язково встановлено, що «батько/мати самостійно виховує дитину».

Також поширення набули спори, які завершуються укладенням мирових угод у таких справах, як визначення місця проживання дитини та усунення перешкод у вихованні дітей. Передбачувано, що окремі із пунктів мирових угод містять також відсилання на те, що виключно один із батьків займається вихованням та утриманням дитини, в той час як інший – самоусунувся від таких або бере мінімальну участь у вихованні дитини.

Такі спори мають ознаки штучних та направлених не на захист прав та інтересів дитини, а здебільшого на реалізацію прав, які гіпотетично підпадають під зміст ч. 4 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

3. Укладення фіктивних шлюбів. Значного поширення останніми роками набуло створення у Facebook та Telegram груп, зосереджених на можливостях фіктивного шлюбу. Більшість з них так і називаються – «Фіктивний шлюб», «Фіктивний шлюб Одеса», «Знайомства Київ» тощо. Там періодично з'являються оголошення про пошук жінок з інвалідністю або навпаки – шукають чоловіків, які хочуть виїхати за кордон за рахунок шлюбу. У переважній більшості випадків жінка з інвалідністю отримує за такий фіктивний шлюб гроші.

4. Вступ на денну форму навчання до навчального закладу. У навчальних закладах задокументовано непоодинокі випадки «сприяння» у вступі на денну форму навчання в обмін на неправомірну вигоду чоловіків без військово-облікових документів з метою оформлення відстрочки від мобілізації з подальшим успішним складанням сесій навіть без відвідування такими студентами аудиторних занять.

5. Демонстрація наявності у військовозобов'язаного глибоких, щирих і послідовних релігійних переконань, вступ його до релігійних організацій на зразок «Свідків Єгови».

6. Надання неправомірної вигоди особам, здатним вплинути на незаконне звільнення від призову на військову службу, відстрочки від її проходження.

7. Симуляція захворювання та калічення частин тіла.

Під симуляцією розуміють демонстрацію особою неіснуючої хвороби. Симулянти – це особи, які без шкоди для організму різними способами і прийомами прагнуть відтворити хворобу, її суб'єктивні та об'єктивні симптоми чи їх частину. Однак, навіть найдосвідченіший

симулянт не може відтворити хворобу в цілому. Найчастіше вдаються до симулювання піддаються таких симптомів:

1. Підвищення температури шляхом непомітного постукування нігтем пальця по кінчику термометра, натирання пахви перцем, сіллю, часником, бодягою.

2. Відтворення блювоти за допомогою вживання блювотних речовин чи подразненням м'якого піднебіння, інколи напруженням психіки.

3. Кровотечу симулюють шляхом додавання до виділень крові з попередньо нанесених малопомітних ушкоджень чи кров тварини, іноді який-небудь барвник.

4. Патологічні властивості сечі симулюються додаванням у сечу крові, цукру, курячого білка, іноді замість своєї сечі на аналіз здають сечу хворого.

5. Жовтуху симулюють прийомом акрихіну.

6. Для підвищення артеріального тиску, викликання прискореного серцебиття п'ють міцний чай, каву, приймають кофеїн, ефедрин, випалюють 2-3 пачки цигарок за день.

7. Для симулювання захворювання легенів (туберкульозу) додають у мокроту кров із десни, замінюють мокроту мокротою туберкульозного хворого.

Найчастіше викликають такі штучні хвороби: дерматити, виразки, абсцеси і флегмони, набряки, пухлини, випадання прямої кишки, грижі, хвороби очей (кон'юнктивіти, кератити, паноптальміти), хвороби органів слуху, терапевтичні захворювання (бронхіт гостра діарея, тощо), венеричні захворювання, калічення частин тіла.

Таким чином, способи ухилення від призову на військову службу є одним з основних елементів криміналістичної характеристики.

Під способом вчинення злочину, передбаченого ст. 336 КК України, необхідно розуміти систему об'єднаних єдиним злочинним задумом дій «ухилянта» з підготовки, вчинення та приховання ним злочину, які детермінуються умовами його обстановки, об'єктом (предметом) посягання і психофізіологічними властивостями злочинця, та знаходять своє відображення в об'єктах навколишнього середовища.

За характером зусиль, які докладаються «ухилянтом» для втілення злочинного задуму, усі способи поділяються на активні та пасивні. До активних відносяться укладення фіктивних шлюбів, незаконний перетин кордону, ініціювання судових справ, надання неправомірної вигоди, симуляція захворювання, тощо. До пасивних – бездіяльність у вигляді неявки за викликом до територіального центру комплектування та соціальної підтримки.

Список використаних джерел:

1. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ : Видавництво «Елтон-2», 2012. 704 с.
2. Фокін Я. Ф. Типові способи ухилення від призову на строкову військову службу та мобілізації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 258–259.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-44>

Ціпотан Ю. П.,

*заступник начальника відділу НАБУ,
аспірант кафедри криміналістичного забезпечення
та судових експертиз
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

ПРЕДМЕТ ПОСЯГАННЯ (НЕПРАВОМІРНА ВИГОДА) ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ СУДДЯМИ

Корупція у діяльності судових органів є чи не найбільш суспільно небезпечним соціально-правовим явищем, широко поширеним у сфері правосуддя України. 35 балів зі 100 можливих отримала Україна в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2024 рік. У новому дослідженні Transparency International наша країна посідає 105 місце поміж 180 країн. [1]. Довіра до судової влади є фундаментом держави, а впевненість у неупередженості судді, який розглядає справу, – невід’ємна складова верховенства права. Розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених суддями, відіграє ключову роль у зміцненні верховенства права та відновленні суспільної довіри до судової системи.

Розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, розслідування кримінальних проваджень за фактами прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою досліджували: Л. І. Аркуша, Ю. О. Андрейко, А. Б. Балонь, Д. А. Бондаренко, Г. О. Гончарук, Н. В. Кимлик, О. О. Пунда, С. В. Олійник, Я. Є. Мишков, О. І. Ромців, О. В. Пчеліна, Р. Л. Степанюк, О. М. Таркан, А. В. Шевчишен, Д. О. Шумейко, С. С. Чернявський та інші науковці. Наукові дослідження проводились

щодо протидії деяким різновидам кримінальних правопорушень, пов'язаних із неправомірною вигодою, зокрема посягань, учинених суддями (В.М. Трепак, М.В. Борусовський, Е.О. Ушкаленко).

Криміналістична характеристика злочинів під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених суддями є складовою видовою криміналістичною методикою, в якій містяться узагальнені відомості про закономірності механізму вчинення вказаної категорії злочинів. Криміналістична характеристика виду (групи) злочинів – це результат аналізу значного масиву даних кримінальних правопорушень, що уможливорює виокремлення конкретних криміналістично значущих елементів та встановлення наявних між ними закономірних зв'язків.

Одним із обов'язкових елементів криміналістичної характеристики будь-якого злочину, що посідає важливе місце в її системі, є предмет посягання. В нашому випадку – неправомірна вигода.

На думку Ю. Ю. Андрейка неправомірна вигода, як предмет злочину, є ключовим елементом механізму утворення слідової картини злочину, тому має характерну особливість – водночас є як слідоутворювальним, так і слідосприймаючим об'єктом, носієм доказової інформації, та визначає слідові картини правопорушення [3, с. 53].

Предмет безпосереднього посягання – це найрізноманітніші матеріальні об'єкти (речі і предмети) органічного і неорганічного походження, які є матеріальним вираженням суспільних відносин. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» предмет злочинного посягання є неправомірна вигода. Неправомірна вигода – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав [2]. Неправомірна вигода надається (обіцяється, пропонується) саме за вчинення конкретних дій або бездіяльності і особа, яка надає неправомірну вигоду, чітко усвідомлює, що саме вказаних дій або бездіяльності вона хоче досягти, саме вони є її метою.

В рамках проведеного дослідження, нами було проведено огляд криміналістичної літератури щодо неправомірної вигоди.

О. В. Пчеліна пропонує наступне виокремлення: 1) кошти, зокрема: грошові кошти; кошти, призначені для виплати заробітної плати, стипендії, пенсії та інших встановлених законом виплат; бюджетні кошти; кошти, що фактично не надійшли до бюджетів чи державних цільових фондів унаслідок несплати податків, зборів (обов'язкових платежів) тощо; 2) інше майно, у тому числі житло чи інше володіння особи; майно підприємства, установи, організації; державні або громадські будівлі чи споруди; транспортні засоби; цінні папери; матеріальні цінності; право на майно; дії майнового характеру;

3) переваги та пільги; 4) послуги як-то: послуги матеріального характеру; адміністративні послуги; соціальні послуги і т. п.; 5) нематеріальні блага: об'єкти права інтелектуальної власності; майнові права інтелектуальної власності; інформація; право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку тощо; 6) будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру; 7) документи (офіційні, виборчі й інші), штампи, печатки; 8) отруйні, сильнодіючі, вибухові або інші бойові речовини, радіоактивні матеріали, зброя (крім гладкоствольної мисливської) та боеприпаси, засоби пересування, військова та спеціальна техніка, інше військове майно, спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації; продукти харчування рослинного і тваринного походження, промислова або інша продукція, тварини, риби, рослини або будь-які інші об'єкти із зони відчуження чи зони безумовного (обов'язкового) відселення; 9) наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги, прекурсори; обладнання, призначене для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 10) культурні цінності; звірі, птахи чи інші види тваринного світу, у тому числі занесені до Червоної книги України; 12) символіка комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, у тому числі у вигляді сувенірної продукції [4, с. 177–180].

В.М. Трепак зазначає, що до таких предметів належить: гроші й цінні речі; чеки, товарні ярлики, етикетки від предметів [5, с. 33–34].

О.М. Таркан відносить до безпосереднього предмету неправомірної вигоди: гроші; промислові товари і продукти; послуги матеріального характеру; переваги та пільги; нематеріальні активи; інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру [6].

О.Г. Гончарук вважає, що з огляду на слідоутворюючі властивості, предмета надання, пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди більш продуктивною виглядає класифікація на реальні та символічні. Слідоутворюючі та слідовідбиваючі властивості готівкових грошових коштів полягають у здатності сприймати сліди пальців рук, осіб, що ними оперують, та піддаватися обміну мікрочастками з контактуючими поверхнями. Для виявлення відповідної доказової інформації використовують дактилоскопічну експертизу та експертизу мікрооб'єктів. Слідів властивості символічних предметів злочинів пов'язаних з наданням, пропозицією чи обіцянкою неправомірної вигоди службовій особі (безготівкових грошей) використовуються у дослідженні через залучення експертів-економістів [7, с. 23]

Сьогодні, на нашу думку, нагальною проблемою, пов'язаною з предметом посягання є отриманням неправомірної вигоди у вигляді криптовалюти (Bitcoin, USDТ).

В рамках цього дослідження було здійснено аналіз судової практики. Вироки були проаналізовані з метою встановлення предмету посягання. В результаті проведеного аналізу було встановлено, що предметом неправомірної вигоди були: грошові кошти (гривні, долари, євро), матеріальні цінності, матеріальні послуги, право на майно.

Список використаних джерел:

1. Індекс сприйняття корупції-2024. URL: <https://ti-ukraine.org/research/index-spryjnyattya-koruptsiyi-2024/>
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 № 1700- VII із змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (Станом на 01.01.2025).
3. Андрійко Ю. Ю. Предмет одержання неправомірної вигоди у структурі криміналістичної характеристики злочинів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. «Юридичні науки»*. Вип. 6-2. Т. 4. С. 51–54.
4. Пчеліна О. В. Криміналістична характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 9. С. 176–182.
5. Трепак В. М. Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями та подолання протидії засобами оперативно-розшукової діяльності : дис. ... канд. наук: спеціальність 12.00.09. Львів, 2011. 218 с.
6. Таркан О. М. Методика розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції : дис. ... доктора філософії: 081 – право. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2021. 244 с.
7. Гончарук Г. О. Криміналістична характеристика пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди: предмет злочину. *Юридична наука*. 2020. № 1 (103). С. 19–25.
8. Ціпотан Ю. П. Особливості криміналістичної характеристики під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених суддями. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2024. Випуск 83(3). С. 300–305.

Чудик-Білоусова Н. І.,

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
старша наукова співробітниця відділу
міжнародного приватного права*

*Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,
м. Київ, Україна*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Повномасштабне вторгнення, внутрішнє переміщення працездатного населення, релокація бізнесу, зростання кількості осіб, котрі мають рекомендації щодо можливості працевлаштування після набуття ними спеціального соціального статусу та інтеграція України до Європейського Союзу спричинили комплекс заходів з оновлення трудового законодавства. Зміни у правовому регулюванні відносин праці не лише спричинили необхідність перегляду підходів до працевлаштування окремих соціально незахищених категорій (осіб з інвалідністю, учасників війни, учасників бойових дій, внутрішньо переміщених осіб, молоді, працівника, який виховує дитину, працівника, який переїхав в іншу місцевість, зокрема і через релокацію бізнесу). Тому за умов дії воєнного стану, зростання дефіциту робочої сили з об'єктивних та суб'єктивних причин та повоєнного відновлення і зростання попиту на працівників для функціонування бізнесу є надзвичайно важливим формування колективу працівників, котрі зацікавлені не лише в отриманні заробітної плати, але й у наявності можливостей отримання ними додаткового соціального забезпечення відповідно до умов, котрі характерні для діяльності того суб'єкта господарювання, у яким вони розпочали чи продовжують трудові відносини.

Питання щодо належності відносин, які складаються у сфері недержавного соціального забезпечення до певної галузі права, зокрема і тих відносин, котрі виникають за активної участі суб'єкта господарювання, досі є дискусійними та недостатньо дослідженими, так як доктрина соціального та трудового права тривалий період часу залишала їх поза увагою через пріоритет централізованого регулювання відносин у сфері праці. Тому додаткове соціальне забезпечення працівника за таких умов не вважалося окремою організаційно-правовою формою

соціального забезпечення та важливим елементом у функціонуванні індивідуальних чи колективних трудових відносин.

Науковці, котрі досліджують правовідносини з соціального забезпечення протягом останнього десятиліття розпочали активно обговорювати та обґрунтовувати існування недержавного соціального забезпечення як окремої організаційно-правової форми соціального забезпечення. Зокрема Л. П. Шумна, позиція якої нам найбільш близькою, визначає його через добровільне соціальне страхування; недержавне пенсійне забезпечення; забезпечення за рахунок коштів юридичних і фізичних осіб [2, с. 208]. Тому недержавним соціальним забезпеченням за участі бізнесу на етапі реформування трудового законодавства слід визнати впровадження додаткових соціальних гарантій для працівника, як фізичної особи.

Відповідно недержавні соціально-забезпечувальні відносини як основа недержавного соціального забезпечення можуть виникати в інтересах працівника між роботодавцем та недержавним пенсійним фондом, банківською установою, страховою організацією чи недержавним надавачем соціальних послуг щодо додаткового соціального нестрахового забезпечення тих соціальних ризиків, які виникають в працівника як фізичної особи внаслідок її участі у трудових правовідносинах (тимчасова чи стійка втрата працездатності внаслідок нещасного випадку чи професійного захворювання, необхідність підвищення кваліфікації чи здобуття вищого освітнього рівня, необхідність переїзду в іншу місцевість через релокацію засобів виробництва чи у зв'язку із розширенням виробничих потужностей) чи поза ними (інвалідність внаслідок участі у військових діях, інвалідність внаслідок загального захворювання, інвалідність з дитинства, народження дитини, усиновлення дитини, взяття під опіку дитини позбавленої батьківського піклування, повернення на роботу демобілізованого працівника). Дані відносини мають комплексний характер та на даний час входять до предмета трудового права, права соціального забезпечення та предмета цивільного права. Особливості правового регулювання відносин з недержавного соціального забезпечення цивільним правом полягають у додатковому його характері та необхідності для роботодавця укладати цивільно-правові договори на користь працівників, перелік професій і посад яких має бути визначений у колективному договорі. Також доцільним є визначення обставин за наявності яких буде гарантоване відповідне додаткове соціальне забезпечення за рахунок коштів роботодавця.

Недержавне соціальне забезпечення за участі бізнесу переважно не пов'язане з існуючими державними соціальними стандартами. Відповідно характер встановлення прав та обов'язків суб'єктів господарювання, як суб'єктів недержавного соціального забезпечення, розмір грошового відшкодування, види забезпечення, відсутність

державного гарантування реалізації права особи на таке забезпечення свідчать про наявність у законодавстві України договірних засад у врегулювання відносин з соціального забезпечення працівника за участі соціально відповідального бізнесу.

Тенденцією до включення бізнесу у відносини з недержавного пенсійного забезпечення стало впровадження з 2004 року системи недержавного пенсійного забезпечення, функціонування якої забезпечується спеціально створеними недержавними пенсійними фондами шляхом укладення пенсійного контракту, договору страхування довічної пенсії, договору про відкриття пенсійного депозитного рахунку для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. Правовідносини у сфері недержавного пенсійного забезпечення, незважаючи на наявність спеціального закону, переважно врегульовані нормами цивільного права. Вони виникають виключно за волевиявленням або самої фізичної особи, котра вступила у такі правовідносини або її роботодавця, котрий виявив бажання взяти фінансово посильну та тривалу участь у формуванні додаткової окремої пенсійної виплати для працівника. Надання такої виплати не залежить від пенсійного віку особи, сума вкладеної пенсії зростає з урахуванням положень укладеного між сторонами договору. Підтвердженням наявності диспозитивності у врегулюванні даних правовідносин є закріплені в законодавстві принципи недержавного пенсійного забезпечення, зокрема: особистої заінтересованості особи-працівника чи її роботодавця; добровільної участі фізичної особи у системі недержавного забезпечення (відповідно до положень колективного договору чи умов трудового договору щодо фінансування роботодавцем видатків для її накопичення) та вибору виду пенсійної виплати, крім випадків, передбачених законодавством; добровільності прийняття роботодавцем рішення про здійснення пенсійних внесків на користь працівника; економічної заінтересованості роботодавця у здійсненні пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення; неможливості необґрунтованої відмови роботодавця від здійснення пенсійних внесків до системи недержавного забезпечення на користь своїх працівників, якщо ним розпочато відповідно до положень колективного договору реалізацію наявних у нього зобов'язань щодо здійснення таких пенсійних внесків; визначення розміру пенсійної виплати залежно від суми пенсійних коштів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду або застрахованої особи; добровільності створення пенсійних фондів [2].

Серед основних причин повільного поширення недержавного пенсійного забезпечення суб'єктами господарювання слід виділити: незацікавленість роботодавців у фінансуванні соціальної підтримки

окремих соціально незахищених категорій працівників; низький рівень і недостатнє фінансування роз'яснювальної роботи щодо змісту та ролі суб'єктів господарювання у формуванні системи недержавного пенсійного забезпечення для працівників. Працездатне населення, зокрема і працівники практично не мають можливості виявляти власну ініціативу щодо участі в недержавному соціальному забезпеченні переважно через відсутність достатніх фінансових можливостей, зростання податкового навантаження, дію воєнного стану та за відсутності довіри до потенційних надавачів соціального забезпечення. Вищенаведений аналіз щодо договірного регулювання відносин у сфері недержавного пенсійного забезпечення за участі бізнесу в умовах реформування трудового законодавства свідчить про те, що такі правовідносини здебільшого врегульовані нормами цивільного права, так як дії роботодавця щодо участі його працівників в системі недержавного соціального забезпечення здійснюється виключно на основі положень колективного та/або трудового договору за фінансової участі роботодавця в інтересах працівника як фізичної особи за наявності волевиявлення чи навіть за її мовчазної згоди.

Підтвердженням наявності диспозитивності у врегулюванні даних правовідносин є закріплені локальними актами чи безпосередньо трудовим договором механізму фінансової участі роботодавця у формуванні індивідуального підходу щодо організації та забезпечення додаткового соціального забезпечення працівника (компенсація вартості оренди житла, компенсації вартості проїзду на роботу і назад, оплата витрат на харчування під час роботи, оплата вартості санаторно-курортного лікування працівника чи членів її сім'ї, фінансування участі працівника у культурно-розважальних заходах, фінансування заходів з підтримання здорового способу життя (особливо для працівників, котрі працюють дистанційно)); економічної заінтересованості роботодавця у здійсненні фінансування заходів на користь своїх працівників задля залучення їх до системи недержавного пенсійного забезпечення; неможливості необґрунтованої відмови роботодавця від здійснення ним пенсійних внесків до системи недержавного пенсійного забезпечення на користь своїх працівників, якщо він розпочав здійснення таких пенсійних внесків. Тому для бізнесу їх участь у системі недержавного соціального забезпечення в інтересах їх працівників є важливим формування на державному рівні системи податкових пільг та привілеїв. Саме запровадження таких механізмів сприятиме розширенню кількості тих суб'єктів господарювання, котрі долучатимуться до додаткового соціального забезпечення працівників.

Список використаних джерел:

1. Чудик-Білоусова Н. І. Приватні засади у соціальному забезпеченні: питання становлення недержавного пенсійного забезпечення.

Методологія приватного права: сучасний стан та перспективи розвитку : зб. матер. II Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22–23 травня 2009 р.) / ред. кол. О. Д. Крупчан (голова), Н. С. Кузнецова, Я. М. Шевченко та ін. Київ : НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. С. 169–174.

2. Шумна Л. П. Організаційно-правові форми соціального забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 24, Т. 2. С. 205–208.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-46>

Шкелебей О. В.,

аспірант другого курсу

Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Науковий керівник: Добрянська Н. В.,

кандидат юридичних наук, професор,

доцент кафедри публічного та приватного права

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

МЕЖІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ В АСПЕКТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ»

Судовий контроль є важливим елементом забезпечення законності та дотримання прав і свобод громадян у сфері публічного управління. В адміністративному судочинстві він виконує ключову роль у запобіганні зловживанням з боку органів державної влади та місцевого самоврядування. Однак межі такого контролю не є безмежними, оскільки суди повинні діяти в межах своїх повноважень, визначених законодавством, зокрема Законом України «Про адміністративну процедуру» [1].

Прийняття цього закону стало важливим кроком у реформуванні адміністративного процесу в Україні, адже він закріплює єдині правила прийняття адміністративних актів, забезпечує прозорість і передбачуваність дій органів влади. У цьому контексті постає питання щодо нових меж судового контролю за рішеннями, діями чи бездіяльністю адміністративних органів у світлі цього закону.

Досліджуючи питання щодо впливу положень новоприйнятого Закону України «Про адміністративну процедуру» на межі здійснення судового контролю в адміністративному судочинстві, важливо зважати

на те, що судовий контроль – це одна з функцій судової влади, яка полягає у перевірці законності та обґрунтованості рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та місцевого самоврядування [2, с. 294]. Отже, запровадження додаткових вимог до рішень та дій суб'єкта владних повноважень у межах адміністративної процедури вплинуло й на межі здійснення судового контролю.

При цьому, як зазначається у науковій літературі, під час прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» деякі норми були запозичені із зарубіжного досвіду, зокрема, це стосується: обсягу і критеріїв (межі) сфери публічного адміністрування (в тому числі питання комунальних послуг «монопольного» характеру («загального інтересу»); меж функціонального розуміння категорії «адміністративний орган» (особливо, щодо питань, які повістю передаються/ делегуються суб'єктам господарювання, у тому числі приватної форми власності) тощо [3, с. 40].

Особливо важливим для визначення меж судового контролю в адміністративному судочинстві стало запровадження Законом України «Про адміністративну процедуру» та розкриття змісту поняття «дискреційне повноваження». До прийняття закону дискреційні повноваження адміністративних органів регулювалися здебільшого спеціальним законодавством і судовою практикою. Новий закон закріпив єдині принципи, яких мають дотримуватися органи влади при прийнятті дискреційних рішень: принцип пропорційності – рішення має бути обґрунтованим, не надмірним і відповідати поставленій меті; принцип добросовісного управління – адміністративні органи зобов'язані діяти справедливо, неупереджено та відкрито; принцип передбачуваності – громадяни мають бути впевнені у стабільності правозастосування та однаковому підході в аналогічних ситуаціях.

Отже, адміністративні суди отримали конкретні критерії оцінки законності дискреційних рішень. Тепер можна не лише перевіряти, чи мало орган влади право діяти на власний розсуд, а й чи дотримався він вищезазначених принципів.

Крім того, раніше адміністративні органи могли ухвалювати рішення без детального пояснення своїх мотивів, що ускладнювало їх оскарження. Закон передбачає, що будь-яке дискреційне рішення повинно: бути мотивованим; містити посилання на правові підстави; включати аналіз обставин справи та аргументацію щодо прийнятого рішення.

Тобто суди тепер можуть перевіряти не лише формальну законність рішення, а й його достатню обґрунтованість. Це унеможливило ситуацію, коли орган влади ухвалює рішення «на власний розсуд» без належного пояснення.

Важливо, що Закон України «Про адміністративну процедуру» обмежив на зловживання дискрецією, оскільки встановлено пряму

заборону зловживання дискрецією та встановлює механізми його запобігання, зокрема: заборону ухвалювати дискреційні рішення, що суперечать принципу добросовісності; необхідність врахування збалансованості інтересів держави та особи; вимогу оцінювати, чи не завдає рішення непропорційної шкоди громадянину.

Одне з ключових нововведень досліджуваного Закону – принцип, за яким, якщо адміністративний орган не ухвалює рішення у встановлений законом строк, то заявка вважається схваленою. Запровадження принципу мовчазної згоди обмежило можливість адміністративних органів ухилятися від прийняття рішень або затягувати розгляд питань громадян, що також підпадає під судовий контроль.

Таким чином, Закон України «Про адміністративну процедуру» зробив систему адміністративного управління більш прозорою та підконтрольною судам, що є важливим кроком у розвитку правової держави.

Позаяк, Закон України «Про адміністративну процедуру» суттєво вплинув на адміністративне судочинство, зокрема на межі судового контролю за рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування. Основні зміни відобразилися в таких аспектах:

1. Запровадження єдиних процедурних стандартів. До прийняття цього закону адміністративні органи часто застосовували власні правила ухвалення рішень, що призводило до правової невизначеності. Закон чітко врегулював загальні вимоги до адміністративних процедур, що дозволяє адміністративним судам оцінювати законність рішень з урахуванням єдиних стандартів. Судовий контроль став більш передбачуваним і структурованим, оскільки суди отримали чіткі критерії оцінки правомірності адміністративних актів.

2. Посилення судового контролю за дискреційними повноваженнями.

Закон визначає, що адміністративні органи повинні діяти в межах дискреції з урахуванням принципів пропорційності, обґрунтованості та належного врядування. Це розширило можливості судового контролю, оскільки суди тепер можуть перевіряти не лише формальну законність рішень, а й те, чи не було дискреційне повноваження використане свавільно чи без належного обґрунтування. Тобто, адміністративні суди отримали ширші підстави для перегляду актів державної влади, якщо ті порушують принципи доброчесного управління.

3. Обмеження судового контролю щодо внутрішніх адміністративних процедур. Закон деталізував, які саме адміністративні акти підлягають судовому контролю. Внутрішньоорганізаційні рішення (наприклад, внутрішні розпорядження, які не стосуються прав і обов'язків громадян) за загальним правилом не підлягають судовому

перегляду. Вказане звузило сферу судового контролю, виключивши з неї питання, що не стосуються прав та інтересів громадян.

4. Вимога обов'язкового досудового оскарження в певних випадках. Закон встановив, що у деяких випадках перед зверненням до суду особа зобов'язана спочатку пройти процедуру адміністративного оскарження. Це означає, що судовий контроль починається тільки після вичерпання всіх передбачених законом можливостей для вирішення спору в адміністративному порядку. Отже, має відбутися зниження навантаження на суди та сприяло вирішенню частини спорів на досудовій стадії.

5. Зміна підходів до судового контролю за бездіяльністю органів влади. Закон встановив чіткі строки розгляду заяв і звернень, а також принцип «мовчазної згоди» (якщо адміністративний орган не прийняв рішення у визначений строк, заявка вважається схваленою). Це посилює судовий контроль над бездіяльністю органів влади, оскільки суди отримали чіткі правові підстави для визнання бездіяльності незаконною. Вказане означає, що судовий контроль став ефективнішим у випадках, коли органи влади ухиляються від виконання своїх обов'язків.

Отже, прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» значно змінило підходи до судового контролю в адміністративному судочинстві. З одного боку, цей контроль став більш ефективним через посилення вимог до обґрунтованості адміністративних рішень, контроль за дискреційними повноваженнями та боротьбу з бездіяльністю органів влади. З іншого боку, звужено сферу судового контролю щодо внутрішніх адміністративних процедур та запроваджено додаткові вимоги до досудового врегулювання спорів.

Таким чином, нове законодавство встановило чіткі межі та стандарти судового контролю, спрямовані на підвищення ефективності адміністративного судочинства та захист прав громадян.

Список використаних джерел:

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

2. Волкова Ю. Судовий контроль в адміністративному судочинстві: від теорії до практики. Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика : колективна монографія Рига, Латвія : «Baltija Publishing». 2022. С. 288–312.

3. Тимошук В. П. Щодо впровадження Закону «Про адміністративну процедуру». *Адміністративне право і процес*. 2022. № 4 (39). С. 34–48.

Щекун О. А.,

*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук,
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

Науковий керівник: Горєлова В. Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

АВТОНОМІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА САМОВИЗНАЧЕННЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛІЙ, ВИКЛИКІВ ТА НАСЛІДКІВ У МІЖНАРОДНОМУ ДОСВІДІ І ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Право на самовизначення є одним із ключових принципів міжнародного права, що забезпечує народам можливість визначати власний політичний статус і культурний розвиток. У цьому контексті автономія виступає як один із можливих механізмів, що дозволяє етнічним спільнотам реалізувати це право без порушення територіальної цілісності держави. Автономні утворення є важливим елементом сучасного державного управління, що сприяє збереженню національної єдності та забезпеченню прав місцевих громад.

Дослідження автономії набуває особливої актуальності в умовах сучасних політичних трансформацій, коли глобалізація та регіональні особливості вступають у складний взаємозв'язок. Важливим аспектом є порівняльний аналіз форм автономії, їхнього впливу на державний устрій, позитивних і негативних наслідків та можливостей впровадження в Україні.

Автономія в юридичному сенсі визначається як особливий правовий режим, що надає територіальним або організаційним одиницям певну самостійність у вирішенні внутрішніх питань. Вона є проявом принципу субсидіарності, що дозволяє оптимізувати баланс між централізованою владою та місцевим самоврядуванням.

Правове регулювання автономних утворень охоплює визначення їхніх повноважень, механізмів взаємодії з центральною владою та гарантій реалізації соціальних і культурних прав. Автономія може мати різний рівень впливу – від культурної самостійності до значної політичної незалежності. Вона завжди була інструментом пристосування державних структур до етнічного, мовного та культурного різноманіття населення. Наприклад, в Іспанії після падіння режиму Франко було впроваджено систему регіональної автономії, яка

враховувала потреби Каталонії, Країни Басків та інших національних спільнот.

У період деколонізації автономія стала компромісною формою управління колишніми колоніями, дозволяючи їм зберігати зв'язки з метрополією, зокрема у Франції, Великій Британії та Нідерландах.

Автономні утворення можна поділити на кілька категорій: **Персональна автономія** – стосується груп, що розкидані по всій території держави. Наприклад, культурні чи мовні автономії, які діють через спеціалізовані органи самоврядування. **Корпоративна автономія** – характерна для етнічних груп, що мають значну чисельність у певних регіонах, передбачає гарантоване представництво у місцевих органах влади. **Територіальна автономія** – застосовується до регіонів із компактним проживанням певної етнічної чи мовної спільноти. Вона може мати як адміністративний, так і політичний характер.

Розглядаючи історію виникнення сучасних автономій, виокремлюють чотири передумови їх формування:

По-перше, коли сама держава зазнала загальної трансформації, як це відбулося в Іспанії після закінчення режиму Франко 1975 року, в Молдові та Україні після розпаду Радянського Союзу 1991 року, в Італії та Португалії, коли диктаторські та автократичні режими в 1948 та 1974 роках були замінені демократичними.

По-друге, надання автономії в процесі деколонізації, коли з тих чи інших причин колишні колонії не формували суверенної держави (Гренландія, Нідерландські Антильські острови до 2010 року, Нова Каледонія і Французька Полінезія).

По-третє, автономія була надана в результаті порозуміння між державою та відповідним регіоном у поєднанні з тиском з боку іншої держави (Південний Тіроль, Аландські острови, Автономна Республіка Крим).

По-четверте, внаслідок жорстких суперечок і конфліктів, що іноді переростали в насильницькі: Країна Басків (900 жертв протягом 1969–2003 років), Північна Ірландія (близько 3 тис. жертв з 1972 по 2005 роки), Корсика, де з 1970-х років продовжується насильство [1].

Досвід різних країн демонструє, що автономія є дієвим механізмом для стабілізації міжетнічних відносин та розвитку регіонів. До прикладу, автономія Аландських островів у Фінляндії забезпечує культурну самобутність та економічний розвиток регіону.

Однак існують і ризики. Каталонія та Країна Басків в Іспанії демонструють, що розширення автономних прав може призвести до сепаратистських настроїв. Це свідчить про необхідність встановлення чітких правових меж для автономії, що дозволяють забезпечити баланс між самоврядуванням і національною єдністю.

Міжнародне право визначає право на самовизначення народів, однак воно не може суперечити принципам територіальної цілісності

держави. У цьому контексті автономія є певного роду компромісним рішенням, що дозволяє задовольнити культурні та соціальні потреби меншин без загрози розпаду держави.

Важливим є також механізм демократичного волевиявлення, що включає референдуми, громадські обговорення та участь у виборах, що забезпечує легітимність автономних утворень як на внутрішньому, так і міжнародному рівнях.

Серед багатьох теоретичних проблем сучасного державотворення, що потребують глибокого дослідження й узагальнення, важливе місце посідає комплексна проблема правового статусу автономних утворень. Підставою для такого висновку служить проведений порівняльний аналіз майже 100 держав світу, які мають у своєму складі автономні утворення. Його результати свідчать про принаймні дві характерні риси: по-перше, про надзвичайну багатоманітність форм автономій, яка особливо зросла в кінці ХХ століття; по-друге, про їх плинність і мінливість у процесі державотворення. [2, с. 20]

В Україні питання автономії є надзвичайно чутливим, особливо у зв'язку з ситуацією в Криму та викликами територіальної цілісності. Наразі існує законодавча база для захисту прав корінних народів, таких як кримські татари, караїми, однак необхідна подальша розробка механізмів реалізації автономії в межах унітарної держави.

Перспективними напрямками є:

- розробка правових механізмів для врахування культурних особливостей регіонів;
- розширення можливостей місцевого самоврядування без ризику федералізації;
- інтеграція міжнародного досвіду в законодавство України.

Автономія може сприяти соціально-економічному розвитку, залученню інвестицій і збереженню культурної спадщини. Однак існують і загрози, пов'язані з можливістю дестабілізації державного устрою через надмірну політизацію автономних рухів.

Для України важливо знайти баланс між наданням автономних прав і збереженням територіальної цілісності, що потребує ґрунтовного правового регулювання.

Правова позиція Конституційного Суду України щодо права народів на самовизначення аналогічна й повністю відповідає змісту основних принципів міжнародного права та його доктрині. Як зазначено в абзацах 1 пп. 3.3 п. 3 рішення по справі за конституційним поданням виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя»: *«згідно із загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права народи мають право на самовизначення, яке не*

повинне тлумачитися як таке, що санкціонує або заохочує будь-які дії, які порушують чи підривають (повністю або частково) територіальну цілісність або політичну єдність суверенних незалежних держав, які дотримуються принципу рівноправ'я і самовизначення народів і внаслідок цього мають уряди, які представляють інтереси всього народу на їх території без будь-яких відмінностей».

Отже, автономія є важливим правовим механізмом, що дозволяє забезпечити права етнічних та регіональних спільнот. Досвід інших країн свідчить, що успішна автономія можлива лише за умови чіткої правової регламентації та ефективної взаємодії з центральною владою.

Для України важливо ще до деокупації Кримського півострову розробити відповідні моделі автономії, що враховують історичний досвід, сучасні виклики та міжнародні стандарти. Зазначене сприятиме стабільному розвитку держави, інтеграції культурно різноманітних спільнот і збереженню єдності країни, що є ключовим аспектом демократичного розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Бориславська О. М. Територіальна автономія, регіоналізація та проблеми політичної сецесії в Європі. Конституційний процес в Україні та світі: електрон. наук. вид. 2017. URL: <https://www.constjournal.com/pub/4-2017/terytorialna-avtonomiia-rehionalizatsiia-problemy-politychnoi-setsesii-yevropi/> (дата звернення: 21.03.2025).

2. Мяловицька Н. А. Теоретичні проблеми правового статусу автономних утворень у сучасних державах світу. *Наукові записки НаУКМА*. 2003. Т. 21 : *Юридичні науки*. С. 20–23.

3. Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2014 від 20.03.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-14#Text> (дата звернення: 21.03.2025).

НАПРЯМ 9. ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ НА РОЗВИТОК МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-48>

Лещенко Т. О.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри українознавства та гуманітарної підготовки
Полтавського державного медичного університету
м. Полтава, Україна*

Шевченко О. М.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки
Полтавського державного медичного університету
м. Полтава, Україна*

ЗНАЧЕННЯ МУРАЛІВ У КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ МІСТА

У наш час на вулицях багатьох міст світу досить часто можна побачити зразки муралізму – надзвичайно багатогранної форми малярства, сповненого соціального і культурного значення. Сучасне мистецтво, особливо вуличне, важко уявити без муралів, які можуть перетворювати вигляд міського простору, де їх намалювали, створювати приємну атмосферу, висловлювати авторський задум чи привертати увагу до важливих суспільних питань.

Із 1960-х років ця мистецька течія була визнана під назвою Street Art, привносячи дуже сильний і значимий дух соціальної помсти. Насправді, вона була зосереджена на принципі повстання як суті руху, заснованого на протесті, провокації та ідеї боротьби з системою, йдучи проти закону. Проте з 1980-х рр. мистецька діяльність, пов'язана з вуличним мистецтвом, почала змінюватися. Художники стали зосереджуватися на соціальних темах, поєднуючи їх із міським стилем життя з метою вражати творами мистецтва. Витвори мистецтва почали співвідноситися із сучасним візуальним мистецтвом і тому дістали назву Urban Art. У сучасному світі нові форми мистецьких творів виходять на вулиці міст заради спілкування з громадою, залишаючи межі інституцій – музеїв і галерей. Своїми творами мистецтва вуличні художники хочуть висловити власну політичну, етичну й соціальну ідею/проблему.

Вуличне мистецтво зараховують до проявів арткультури ХХ–ХХІ століття. У наш час без розписів на стінах – графіті й муралів, що є невід'ємною складовою сучасного вуличного мистецтва, неможливо уявити будівлі великих міст. Найбільш прогресуючим напрямом вуличного мистецтва сучасної України можна назвати мурал-арт. Тематичний і жанровий діапазон муралів досить різноманітний. В Україні мурали почали з'являтися на поч. 2000-х. Саме в цей час українці усвідомили, що вони мають бути серед європейських націй як важливий компонент сучасних змін світової спільноти. Особливий внесок у визнання України у світі муралісти зробили висвітлюючи соціальні та політичні питання, сучасну українську тематику, синтезуючи сучасне й сакраментальне мистецтво.

Мета дослідження – з'ясувати роль муралів та їхнє суспільне значення в культурному просторі міста.

Слово «мурал» подібне іспанському слову «mural», що означає «стіна». У тлумачному словнику слово «мурал» (з англійської – «настінний живопис») пояснюється як різновид монументального, вуличного мистецтва, в основі якого знаходяться настінні розписи [4]. Зображення, розміщені на стінах будинків, огорожах, часто реалістичні, подібні до фотографій. Проте мурал не є незалежним видом мистецтва, і науковці схилиються до думки, що це прояв розвитку монументального малярства [2].

Спіраючись на дослідження польських науковців [5], можна зробити висновок, що муралізм становить собою монументальну композицію на будівлях і не є просто настінним розписом. Мурали формують вуличне мистецтво як незвичний діалог між міськими художниками і глядачами, жителями міст, без посередників і обмежень.

У сучасному мистецтвознавстві мурал-арт – це напрям стріт-арту, що легально зображає художні розписи на стінах будинків із метою візуального прикрашення. Відтак, художній напрям стріт-арту ми називаємо мурал-артом. Серед найвідоміших українських майстрів мурал-арту варто згадати творчі групи «Інтересні казки», «Kailas-V», «Kickit Art Studio», «Uptown Team»; Олександра Корбана, Дмитра Білокона, Валерія Лагутенка та ін. Окрім вітчизняних муралістів, авторами настінних розписів у містах України виступають також і зарубіжні майстри: американці Юрато й Бенксі, італієць BLU, латиноамериканський гурт «Boa Mistura», колумбієць Stinkfish, Гвідо ван Гелтен та інші. Австралієць Гвідо ван Хелтену приїздив в Україну і намалював кілька муралів. Перший стінопис знаходиться в Авдіївці Донецької області, інший – на Чорнобильській атомній електростанції.

Попри те, що Київ став столицею муралів, чимало самобутніх і оригінальних настінних розписів прикрашають стіни обласних і районних центрів.

Так, у Полтаві ще у 2014 році Дмитро Білокінь створив мурал, присвячений героям Небесної Сотні (рис. 1).

Рис. 1. «Героям Небесної Сотні», автор Д.Білокінь

У 2016 році Дмитро Білокінь створив мурал, присвячений воїнам-афганцям у пам'ять про загиблого в Афганістані полтавця Сергія Коротуна, на стіні будинку, де він жив (рис. 2).

Рис. 2. «Пам'ять про загиблого Сергія Коротуна», автор Д. Білокінь

У 2017 році художник Олександр Корбан створив мурал, на якому зобразив дівчинку з квітами, поруч з якою пурхає синиця (рис. 3).

Рис. 3. «Дівчинка з квітами», автор О. Корбан

У 2016 році художник Валерій Колор створив мурал «Мати з дитиною у космосі» (рис. 4).

Рис. 4. «Мати з дитиною у космосі», автор В. Колор

Продовженням теми материнської любові став мурал, написаний художником Валерієм Колором, який називається «Материнська любов». Сам автор говорить, що «Малюнок для новобудови символічний: жінка з новонародженим ростить своє дитя в теплі та затишку серед природи» (рис. 5).

Рис. 5. «Материнська любов», автор В. Колор

Художник Валерій Лагутенко намалював букет квітів і калину. Зображення починається на одному будинку, а закінчується на іншому. На будівлі написали вірш Дмитра Павличка (рис. 6).

Рис. 6. «Букет квітів з калиною», автор В. Лагутенко

Спільними зусиллями полтавців було створено мурал «Соняхи» і написано пункти Декларації відповідальності людини (рис. 7).

Рис. 7. «Соняхи», автори полтавські художники

Художник і волонтер Сергій Новосьолов створив мурал, присвячений загиблому 18-річному юнаку Максиму Краснокутському, який народився в Полтаві (рис. 8).

Рис. 8. «Пам'ять про загиблого Максима Краснокутського», автор С. Новосьолов

Мурал, присвячений Герою України, в.о. командира 36-ї окремої бригади морської піхоти майору Сергію Волинському створила команда «Містохаб» (рис. 9).

Рис. 9. «Пам'ять про загиблого Сергія Волинського», автор команда «Містохаб»

Речниця рятувальників Полтавщини Світлана Рибалко створила мурал на честь рятувальників. На ньому зображено процес гасіння пожеж із повітря й на землі (рис. 10).

Рис. 10. «На честь рятувальників», автор С. Рибалко

Отже, кожен зі стінописів відображає певну проблематику. Героями полтавських муралів стали воїни ЗСУ, бійці ДСНС, українці, які прагнуть жити в мирі та злагоді. Полтавські митці вкладають у створення муралів соціальний, патріотичний зміст, мотивацію до перемоги і віру в краще. Провідною ідеєю муралів стало прагнення громадян до свободи, жага до життя. Створені мурали сприяють піднесенню настрою містян.

Підсумком нашого пошуку став огляд муралів Полтави. Стінописи є сучасним і потужним чинником. Вони надихають і виховують містян, сприяють популяризації національної ідеї. Митці прагнуть перетворити місто на велику галерею. Вдало розміщений у просторі міста мурал здатен стати його окрасою, підкреслити, на перший погляд, незначну деталь, вразити й мотивувати до роздумів.

Список використаних джерел:

1. Бітаєва Г. Мистецтво муралу як динамічне художнє явище сучасного українського соціуму. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2022. Вип. 18(1). С. 79–86. DOI: 10.31500/1992-5514.18(1).2022.260428
2. Голуб О. Є. Мурал. В: *Енциклопедія сучасної України*. 2020. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=70272 (дата звернення 15.02.25).
3. Грицюк К. Мурали : новий підхід до старого. 2018. URL: <http://uk.theoutlook.com.ua/article/5056/murali-novij-pidxid>

dostarogmistetstva.html ; <http://www.korydor.in.ua/ua/opinions/muralymystetstvo-chy-dekor.html> (дата звернення: 08.01.2019).

4. Мурал. У: Вільний тлумачний словник. 2019. <http://sum.in.ua/f/mural>

5. Galińska-Toborek A. Experience of Art in Urban Space : Lodz : Biblioteka Publishing House, 2014. 293 s.

НАПРЯМ 10. РУСИФІКАЦІЇ ТА ВИНИЩЕННЯ МОВ КОРИННИХ НАРОДІВ: ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ І МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НАСЕЛЕННЯ КРИМУ ТА ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-49>

Андріянова О. Я.,
*кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри гуманітарних наук
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
м. Львів, Україна*

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА МОВА: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Кримськотатарська мова як мова одного з корінних народів України є невід'ємним елементом ідентичності та етнокультурної цілісності української нації. За Конституцією України: «Обов'язок держави сприяти розвитку мовної самобутності корінних народів визначений Конституцією України» [7]. Збереження кримськотатарської мови є надзвичайно важливим для культурної та національної ідентичності кримськотатарського народу. Попри чисельні виклики, які стояли перед ним протягом усієї історії (депортації, асиміляції та систематичні утиски), він зумів зберегти рідну мову. Попри те, що кримськотатарська мова є давньою, вона не раз перебувала на межі зникнення. [1, с. 19].

Кримськотатарська мова привертає увагу сучасних дослідників. У своїх розвідках відомі науковці та письменники, публіцисти і громадські діячі О.В. Покровська, А.С. Емірамзаєва, А.Р. Арнаутова, О. Войтюк, Е. Барієв, Л.А. Алієва, С.М. Усеїнов, А.М. Емірова, А. Меметова аналізують історію, розвиток та сучасний стан мови.

На думку О. Покровської, А. Емірамзаєвої [6, с. 120], процес формування та еволюції кримськотатарської мови пройшов два ключові етапи. Давній період (XIII–XIV ст.) – період, у який мова зазнала впливу різних тюркських племен, які переселялися на територію Криму. Середній період (XV–XX ст.), який визначається

розвитком мови під впливом Кримського ханства та інтеграцією елементів інших мов. Саме це призвело до формування сучасної кримськотатарської мови.

Ми виділяємо 5 етапів розвитку кримськотатарської мови:

1. Період Кримського ханства (1441–1783). Мова активно розвивалася як мова державного управління, освіти, літератури та дипломатії. Вона увібрала запозичення з арабської, перської та османської мов, що збагачувало її лексику.

2. Після анексії Криму Російською імперією (1783 р.). Після включення Криму до складу Російської імперії статус кримськотатарської мови суттєво змінився. Відбулося поступове витіснення мови з офіційної сфери, що супроводжувалося політикою русифікації.

3. Період 1917–1930-х рр.. Відбувся етап державотворення – у 1917 році проголосили Кримську Народну Республіку, і відбувся перший Курултай кримськотатарського народу. Республіку визнала Українська Центральна Рада. У 1918 році прийшла радянська влада – почались переслідування кримськотатарської інтелігенції та учасників Курултаю, більшовики закривали мечеті та релігійні школи. Голодомор 1922–1923 років був особливо нищівним в Криму – йдеться про сотні тисяч загиблих серед кримських татар, що є великим показником для нечисленного народу. У 1920-х роках відбувалася коренізація, яка тимчасово сприяла розвитку мови, але вже у 1930-х рр. розпочалися репресії та політика русифікації.

4. Період депортації кримськотатарського народу (1944–1989). Найтрагічнішим етапом для кримськотатарської мови стала депортація кримськотатарського народу до Середньої Азії у 1944 році. Заборона на використання мови, втрата мовного середовища та культурна асиміляція призвели до суттєвого зниження числа носіїв мови.

5. Відродження мови після повернення народу до Криму (1990-ті роки). Після початку репатріації кримських татар у 1990-х роках почалося поступове відновлення функцій кримськотатарської мови. Відкривалися школи з викладанням кримськотатарською мовою, з'являлися газети, радіо та телепередачі.

Попри те, що кримськотатарська мова є давньою, вона не раз перебувала на межі зникнення. Анексія Криму [1, с. 19].

Проте у цей період майже не послуговувались українською мовою (навіть держоргани здебільшого використовували російську). Кримські татари були вимушені пристосовуватися до цих умов: вивчати українську або російську мову і відправляти своїх дітей в російськомовні школи.

Після анексії Криму росією у 2014 році кримськотатарська мова, яка насилу відновилася після вчиненого геноциду, знову опинилася під загрозою. Утиски кримських татар і зменшення можливостей для використання їхньої мови в освіті та культурному житті негативно

впливають на мовний статус. Кримськотатарська мова формально отримала статус державної поряд із російською та українською. Фактичне застосування її використання обмежене, і правозахисні організації неодноразово заявляли про порушення мовних прав кримських татар, а також про недостатню підтримку кримськотатарської мови в освіті, ЗМІ та адміністративній сфері. Більшість шкіл на півострові ведуть навчання російською мовою, і лише невелика частина кримських татар має можливість навчатися рідною мовою. Кримськотатарська мова майже не використовується в офіційних установах, освіті та медіа і статус залишається декларативним.

На території росії кримськотатарська мова не має офіційного статусу. Її використання обмежене, і вона не входить до мов, які підтримуються державою. Це ускладнює її вивчення та використання в офіційних сферах. В умовах обмежень, кримськотатарська громада докладає зусиль щодо збереження своєї мови. Організуються культурні заходи, мовні курси та інші ініціативи, спрямовані на підтримку та популяризацію кримськотатарської мови. Проте без державної підтримки та офіційного визнання ці зусилля мають обмежений вплив.

Таким чином, кримськотатарська мова в росії та на окупованих нею територіях стикається з серйозними викликами щодо свого збереження та розвитку.

Попри ці виклики, кримськотатарська мова має потенціал для відродження завдяки активним зусиллям громади, науковців та підтримці держави. Мовна політика України щодо кримськотатарської мови спрямована на її збереження, розвиток та популяризацію. Попри значні виклики, спричинені окупацією Криму, держава підтримує кримськотатарську громаду та створює умови для функціонування мови на материковій частині країни.

Український уряд вживає активних заходів для її підтримки та розвитку керуючи законодавчими актами, що регулюють статус і права кримськотатарської мови. Українська держава здійснює низку заходів для захисту та розвитку кримськотатарської мови:

– *Освітні програми*: Здійснюється підготовка вчителів, які володіють кримськотатарською мовою та філологів є ключовим аспектом у збереженні мови. Адже сприяють збереженню культурної спадщини; підтримці мультикультурності; розширенню освітніх можливостей для носіїв мови; інтеграції та соціальній стабільності. Такі програми реалізуються, зокрема, в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та Таврійському національному університеті імені В.І. Вернадського.

У 2018 році за ініціативою активістів у Малій академії наук України було відкрито секцію «Кримськотатарська гуманітаристика».

Це дозволяє учням з усієї України готувати наукові роботи з історії та культури кримських татар, сприяючи популяризації мови серед молоді.

Відкриваються школи з викладанням кримськотатарської мови та видаються підручники. Організації, як-от: ГО «Кримськотатарський культурно-освітній центр “Qırım ailesi”» реалізують культурно-освітні ініціативи, спрямовані на збереження кримськотатарської мови, літератури та культури. Центр проводить заняття з мови, літератури, історії, а також мистецькі заходи для дітей та дорослих.

– *Media та культура*: Держава підтримує ЗМІ, радіо та телеканали, які працюють кримськотатарською мовою. Відбуваються фестивалі, культурні події, де кримськотатарська мова відіграє ключову роль.

– *Наукові дослідження та оцифрування*: Створюються електронні ресурси (словники, навчальні платформи) та здійснюється оцифрування кримськотатарських текстів. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України ініціювало створення онлайн-платформи – Національного корпусу кримськотатарської мови.

На думку ЮНЕСКО, кримськотатарська перебуває в «серйозній небезпеці», перебуваючи під загрозою зникнення. ЮНЕСКО надає рекомендації щодо захисту мов корінних народів, зокрема: створення мовних програм, що підтримують мовне різноманіття; документування та збереження мовного матеріалу; підтримка двомовної освіти та популяризація мов корінних народів у ЗМІ.

У лютому 2022 року було ухвалено Стратегію розвитку кримськотатарської мови на 2022-2032 роки, яка передбачає:

- Створення умов для відновлення традиційного вжитку мови.
- Розширення сфери її застосування та реалізацію мовних прав носіїв.
- Підвищення престижу мови як засобу комунікації.
- Сприяння деокупації та реінтеграції тимчасово окупованого Криму.

– Виключення мови з переліку мов під загрозою зникнення за класифікацією ЮНЕСКО та досягнення рівня «безпечний» [8].

Отже, кримськотатарська мова пройшла складний шлях від офіційної мови Кримського ханства до мови, що перебуває під загрозою зникнення. Її історія відображає всі виклики, які випали на долю кримськотатарського народу: від завоювань і асиміляції до депортації та сучасних політичних утисків. Збереження кримськотатарської мови є важливим завданням як для кримських татар, так і для міжнародної спільноти, що прагне зберегти мовне та культурне розмаїття світу. Подальша підтримка кримськотатарської мови вимагає системного підходу, активної участі громади, міжнародної підтримки

та впровадження освітніх і культурних ініціатив, які допоможуть зберегти цю мову для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Арнаутова А. Р., Емірамзаєва А. С. Історія розвитку кримськотатарського перекладознавства (з періоду депортації до сьогодення). *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2024. Вип. 1(208). С. 19–24.
2. Барієв Е. Розвиток кримськотатарської мови в Україні: у чому складність? *Крим.Реалії*. 2021.
3. Войтюк О. Відродження кримськотатарської мови та культури: сучасний стан та перспективи. *Studia Wschodniosłowiańskie*. 2015. Т. 45. С. 617–629.
4. Емірамзаєва А. С. Формування кримськотатарської мови та її місце в класифікації тюркських мов. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Філологія. 2016. Т. 21, Вип. 2. С. 56–60.
5. Кабінет Міністрів України. Про схвалення Концепції розвитку кримськотатарської мови : Розпорядження від 7 квітня 2021 р. № 296-р.
6. Покровська О. В. Етапи становлення та розвитку кримськотатарської мови. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Філологія. 2016. № 74. С. 120–124.
7. Про схвалення Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022–2032. Роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/224-2022-%D1%80#Text>
8. ЮНЕСКО. Атлас мов світу, що знаходяться під загрозою зникнення. 2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/224-2022-%D1%80#Text>

Бачмага А. А.,

учениця

Комунального закладу загальної середньої освіти

«Ліцей № 1 імені Володимира Красицького Хмельницької міської ради»

м. Хмельницький, Україна

Антонова О. Г.,

вчителька історії

Комунального закладу загальної середньої освіти

«Ліцей № 1 імені Володимира Красицького Хмельницької міської ради»

м. Хмельницький, Україна

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА ПЕРІОДИКА ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ (20–30 РР. XX СТ.)

Русифікація та нищення мов корінних народів Криму тривала з моменту імперської експансії Росії та незаконної анексії Кримського ханства у 1783 р. Практично одразу перед кримськими татарами постала проблема збереження культурної та мовної ідентичності. Рівно через сто років за вирішення цієї проблеми узявся Ісмаїл Гаспринський, започаткувавши, попри опір імперської влади, видання газети «Терджиман». У період 1883–1921 рр. кримськотатарська періодика пережила справжній розквіт: з'явилися різноманітні видання, зокрема газети «Міллет», «Ватан Хадими», «Къырым Оджагъы», «Янъы Дюнъя» та ін., що висвітлювали суспільно-політичні процеси та національне відродження кримськотатарського народу.

Щойно більшовицька Червона армія остаточно захопила Крим у листопаді 1920 року, як почались переслідування національних спільнот та їх видань. Трохи згодом, намагаючись приборкати національні рухи, радянський уряд розпочинає політику коренізації. Одним із напрямків коренізації в Криму стала татаризація. В контексті цієї політики, ідеологічно контрольованої комуністами, розпочався масовий друк газет кримськотатарською мовою. «Так, у різні роки виходили друком: «İlkadım» («Перший крок»), «Yanı Çolpan» («Нова Венера») – з 1923 р., «Asrıy mûsûlmalıq» («Сучасне мусульманство») – з 1924 р., «Oquv isleri» («Проблеми просвіти») – з 1925 р., «İleri» («Вперед») – з 1926 р., сатирично-гумористичний часопис «TirnavuÇ» («Граблі»), «Kozaydın» – з 1927 р. під редакцією А. С. Айвазова, «Yaş leninciler» («Юні ленінці»), «Proletar madeniyeti» («Пролетарська культура»), «Bölşevik yolu» («Більшовицький шлях»), «Qadinlig sotsializmyo lunda»

(«Жінка на шляху до соціалізму»), «Qirimnin yaş udarnikleri» («Молоді ударники»), «Kommunist terbiyesi» («Комуністичне виховання») – політичний, науковий, педагогічний та методичний часопис, що виходив один раз у місяць, «Edebiyat ve kultura» («Література і культура») з 1936 р., «Sovet debiyati» («Радянська література») з 1940 р.» – зазначає доктор історичних наук Б. Змерзлий [2]. Більшість з цих видань ретранслявали ідеї радянського тоталітарного режиму.

Газета «Янъы Дюнъя» («Новий світ») – видання кримськотатарського народу, яке виходило в Криму у 1920-х роках. Газета стала важливим джерелом інформації, комунікації та культурного обміну для кримськотатарського суспільства того часу. Вона з'явилася в період активного розвитку національної ідентичності та культурного відродження кримських татар. Її метою було поширення освіти, ідей соціального та культурного прогресу серед кримськотатарського населення. Матеріали газети були написані зрозумілою для населення мовою, що сприяло її популярності серед різних верств кримськотатарського суспільства. Борис Змерзлий зазначає, що видання стало платформою для формування культурних, освітніх і національних дискусій. Вона також була джерелом натхнення для багатьох митців і діячів культури [1]. Але наприкінці 1930-х рр. газета була перейменована на «Красный Крым» («Къызыл Къырым»), хоч і виходила кримськотатарською мовою [3]. На початку 1941 р. газета «Красный Крым» вже виходить лише російською з паралельною назвою «Къызыл Къырым». З огляду на це, матеріали про життя та проблеми кримськотатарського етносу в газеті вже відсутні. Подібна ситуація була також і з газетою Кримського обласного комітету ВЛКСМ «Крымский комсомолец», яка виходить у 1941 році під паралельним заголовком кримськотатарською мовою «Къырым комсомоль». І лише іноді там з'являються матеріали, які стосуються кримськотатарської літератури [3].

Важливу роль у збереженні національної ідентичності кримських татар відіграла газета «Ешилъ Ада» («Зелений острів»), яка з'явилася у 1920 році і стала важливим засобом пропаганди кримськотатарської культури та національної ідентичності. В умовах формування тоталітарного режиму, як і більшість газет цього періоду, видання було присвячене переважно культурно-просвітницькій роботі. Його метою було збереження кримськотатарської літератури та традицій в умовах радянзації. Вона зосереджувалася на питаннях освіти, підтримці кримськотатарської мови, розвитку літератури та збереженні культурних традицій. Видання також виступало за політичну автономію та соціальну реорганізацію кримських татар, заохочуючи молодь до активної участі в національному відродженні [5, с. 102].

Кримськотатарською мовою видавався й літературно-художній часопис «İleri» («Вперед»). Перший номер часопису «İleri» вийшов

15 травня 1926 р. Об'єм «İleri» коливався від 70 до 80 сторінок. [2]. До цього ж періоду належить і педагогічний часопис «Oquv isleri» («Окьув Ишлери» («Проблеми просвіти»)). Її редактором став нарком освіти Кримської АРСР У. В. Баліч. «Oquv isleri» на своїх сторінках розкривав «гострі, надрізи питання, що стояли перед кримсько-татарськими вчителями». Але так само, як і в українському національно-культурному русі, наприкінці 30-х років розпочався період переслідувань творчої інтелігенції. Головного редактора Баліча було знято з усіх посад, а часопис попав під вогонь нещадної критики. Б. В. Змерзлий, посылаючись на архівні документи, зазначає, що працівникам журналу висували звинувачення у тім, що «...група буржуазної національної інтелігенції попала під захист деяких комуністів, є випадки проникнення класово чужих нам елементів і в періодиці. Так, наприклад, офіційний орган Наркомпросу «Oquv isleri» в складі співробітників має, безумовну більшість буржуазних націоналістів, таким чином він став органом міліфірковців. У нім, наприклад, протягувались ідейки про те, що не можна підготувати нове покоління будівників з сучасного матеріалу» [2].

У 1923 р. в Акмесджиті (Сімферополі) почав видаватися журнал «Янъы Чолпан» («Нова Венера»). Він був створений у рамках кампанії з татаризації. Головною метою видання редакційна рада називала «освітлення простим трудівникам шляху до знань та високої культури» [4]. Відповідальним керівником журналу став публіцист та критик Мамут Недім. «Янъы Чолпан» позиціонував себе як політичний, економічний, суспільний та науково-літературний журнал. Редакція прагнула роз'яснювати простим трудівникам їхні права та можливості національної автономії, розвивати кримськотатарську мову та літературу. У журналі публікувалися твори відомих літераторів, а також наукові статті з мовознавства, історії, медицини [4].

Навесні 1937 року в Криму було заарештовано та згодом страчено видатних діячів культури. Серед них редактор газети «Янъы Дунья» («Новий світ») Тейфук Бояджієв, письменник і педагог Асан Сабрі Айвазов, філолог Осман Акчокракли, редактор радіокомітету Решат Рефатов, науковий співробітник Центрального науково-дослідного інституту національностей Мамут Недім. У сімферопольській в'язниці НКВС були також розстріляні художник і директор Бахчисарайського палацу-музею Усеїн Боданінський, письменники Джафер Гафаров та Ільяс Тархан, науковець Керім Джемалєдінов, поет і перекладач Абдулла Лятіф-заде, педагог Білял Чагарі та інші. Директор театру Абібұла Баккал і делегат Курултаю Якуб Керменчеклі отримали по 15 років таборів, а драматурга Умера Іпчі засудили до 12 років ув'язнення. З усіх засуджених після ув'язнення вижив лише Якуб Керменчеклі [6].

Підсумовуючи увесь період становлення тоталітарного комуністичного режиму, варто зазначити, що у періодичних виданнях Криму протягом цього періоду виявились як позитивні, так і негативні тенденції. У 1920–1930-х роках у Криму видавалася значна кількість періодичних видань кримськотатарською мовою. Основною метою видань було висвітлення різноманітних аспектів економічного, культурного та політичного життя кримськотатарського народу, а також Кримської АРСР, РРФСР та СРСР. Важливим досягненням цих видань стала широка тематика, яка пропонувалася читачам. Це дало змогу кримськотатарському населенню знайомитися з досягненнями світової та радянської науки й культури, а також глибше розуміти і цінувати культурну спадщину свого народу. Серед недоліків слід зазначити їх ідеологічну спрямованість і повну підконтрольність партійним та державним органам у цей період. Це не лише негативно позначалося на змісті публікацій, але й відштовхувало частину читачів, що певною мірою підживало довіру до національної інтелігенції.

Список використаних джерел:

1. Змерзлий Б. В. «Ен'и Дюн'я» – перша кримськотатарська газета в Кримській Автономній Радянській Соціалістичній Республіці (1920–1938 pp.). Digital Library of Periodicals of National Academy of Sciences of Ukraine. 2005. № 61. С. 87–89. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35376/22-Zmerzlyu.pdf> (дата звернення: 12.10.2024).
2. Змерзлий Б. В. Становлення та розвиток часописів «Oquvisleri» та «Ileri». Digital Library of Periodicals of National Academy of Sciences of Ukraine. 2005. № 65. С. 67–69. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35952/14-Zmerzlyy.pdf?sequence=1> (дата звернення: 12.10.2024).
3. Кримськотатарські й татарські газети у фондах газетного відділу НБУВ. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/2468> (дата звернення: 12.11.2024).
4. Юксель Г. З. Тематическое своеобразие журнала «Ен'и Чолпан» / «Новая Венера». Digital Library of Periodicals of National Academy of Sciences of Ukraine. № 52. Т. 1. 2004. С. 105–110. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33461/26-Yuksel.pdf?sequence=1> (дата звернення: 13.11.2024).
5. Allworth, E. The Tatars of Crimea: Return to the Homeland. Durham–London: Duke University Press, 1998. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/The_Tatars_of_Crimea_Return_to_the_Homeland_anhl.pdf?PHPSESSID=8o27k59e50jkc4ssksbi0v0335 (дата звернення: 18.08.2024).
6. 86 років з дня розстрілу радянською владою кримськотатарської інтелігенції. Кримська платформа. URL: <https://crimea-platform.org/news/86-rokiv-z-dnia-rozstrilu-radianskoju-vladoiu-krymskotatarskoi-intelihentsii/> (дата звернення: 13.11.2024).

НАПРЯМ 11. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В МОВНОМУ ПИТАННІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-51>

Ялова О. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри ділової української мови та іноземних мов
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕАЛІЗАЦІЮ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Характерною рисою сучасного світового розвитку країн є активізація інтеграційних процесів у світі та Європі зокрема. При цьому навіть ті країни, які не входять до складу інтеграційних об'єднань, неминуче відчують на собі їх вплив. Після останнього розширення ЄС Україна стала безпосереднім його сусідом, і це відкриває нові можливості для поглиблення співпраці між нашою державою і Європейським Союзом [1, с. 72].

Сьогодні неможливо розглядати майбутнє України поза європейським та світовим розвитком, саме тому євроінтеграція та членство в Європейському Союзі є головною стратегічною метою нашої держави. Інтеграційні процеси самі по собі є складними процесами, саме тому необхідно розуміти, що отримає Україна від співпраці з ЄС, які проблеми виникнуть на шляху до членства в ЄС і які очікувані перспективи від співробітництва в сучасних умовах.

Питання перспективної участі України в інтеграційних процесах та співпраці з ЄС активно досліджували і аналізували у своїх наукових публікаціях вітчизняні вчені і фахівці, зокрема А. Гальчинський, М. Якуб'як, П. Гайдуцький, В. Винник, О. Федірко, О. Ковальова та ін., розглядаючи проблеми регіональної інтеграції та питання саме вступу України до Європейського Співтовариства.

Процес європейської інтеграції України передбачає реформування багатьох сфер суспільного життя. Однією з найбільш чутливих у цьому контексті є реалізація гуманітарної політики, важливою складовою якої є мовна політика держави. Об'єктами державної мовної політики є українська мова; групи мов, виділені за різними ознаками; групи носіїв мови; мовні відносини [2, с. 166].

Професор-славіст Фрайбурзького університету (Німеччина) Ю. Бестерс-Дільгер зазначає, що до 2009 року на реалізацію мовної політики в Україні впливало дві тенденції: з одного боку спостерігалось прагнення вітчизняного політичного керівництва забезпечити баланс між підтримкою розвитку державної мови та захистом мовних прав національних меншин; з іншого боку – давалася в знаки тенденція ускладнення творення української нації на основі української мови у зв'язку з євроінтеграційними процесами [3, с. 88–89]. Мова йде про те, що прагнення України до членства в Європейському Союзі зумовило необхідність імплементації у вітчизняне законодавство стандартів Ради Європи щодо реалізації мовної політики. Зокрема, важливою складовою цього процесу стала ратифікація у 2003 році Європейської Хартії регіональних мов та мов меншин, відповідно до якої Україна взяла на себе зобов'язання вживати заходів з підтримки 13 мов меншин, серед яких і російська. Таким чином Європейська Хартія регіональних мов і мов меншин в руках проросійськи налаштованих політиків стала елементом гібридного впливу на український гуманітарний простір з метою досягнення цілей внутрішньої дестабілізації українського суспільства за мовною та національною ознакою.

З кінця XX століття дискусія щодо мовної політики в Україні ведеться з позиції протистояння двох мовних ідеологій, а саме необхідності поширення української мови в ті соціальні сфери, в які її не було допущено або з яких було витіснено століттями імперського панування, і збереження деформованої мовної ситуації з апелюванням до ліберальних цінностей західного зразка, за якими особиста свобода повинна зазнавати якнайменше обмежень. Під приводом впровадження в життя принципів Європейської Хартії регіональних або міноритарних мов проросійські політичні сили намагалися законсервувати колоніальну спадщину, зупинити або сповільнити відродження української мови в публічному просторі. Це негативно позначилося на репутації Хартії в Україні.

Протягом трьох останніх десятиліть суспільна дискусія з питань мовної політики визначалася ставленням її учасників до двох основних питань: 1) забезпечення функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя та якнайшвидша дерусифікація публічного простору, насамперед у зросійшених регіонах півдня та сходу, 2) збереження постколоніальної мовної ситуації, деформованої століттями російського домінування в соціально важливих сферах, насамперед у системі освіти, органах влади, виробництві, мас-медіа та ін., та перспектива подальшої соціокультурної маргіналізації української мови за білоруським сценарієм [4, с. 15].

Одним із важливих суб'єктів мовної політики є наукова спільнота, яка у взаємодії з інститутами держави й громадянського суспільства поширює мовну ідеологію у ЗМІ, систему освіти, культури, і, в свою

чергу впливає на прийняття нормативних актів, що визначають мовну політику держави, внесення в них змін і доповнень, на практичні дії державних органів і громадянського суспільства щодо її реалізації.

Тому сьогодні важливим завданням для українських мовознавців залишається науковий супровід імплементації в Україні Європейської Хартії регіональних або міноритарних мов та консультативна допомога органам влади, відповідальним за її імплементацію. Міжнародна репутація Європейської хартії небездоганна. Наприклад, у Франції, яка підписала Хартію ще 7 травня 1999 р., на перешкоді її ратифікації стало рішення Конституційної Ради про те, що документ цей документ суперечить Конституції Французької Республіки. Популярність Хартії в Європі не зростає. Протягом останніх двадцяти років до неї не приєдналася жодна держава. Поза сферою дії Хартії залишається значна частина європейського континенту, зокрема держави як Франція, Бельгія, Португалія, Греція, Ірландія, Туреччина, країни Балтії, а також росія й білорусія. З колишніх республік СРСР, крім України, Хартію ратифікувала тільки Вірменія [4, с. 27].

Хартія визнає об'єднавчу роль офіційної мови, її положення передбачають пріоритетність мовних прав державотворчої нації. В умовах війни та повоєнної відбудови України практичну діяльність державних і недержавних органів важливо зосередити насамперед на підтримці мов корінних народів, а також на підтримці української мови в тих регіонах, де її було витіснено з публічного вжитку, що також відповідає положенням Хартії. Зі зміцненням позиції української мови відійдуть у минуле суспільні побоювання щодо можливих посягань на її права. Це важлива передумова для міжконфліктних міжмовних відносин, для підтримки й розвитку мов національних меншин у цілковитій відповідності з духом Європейської хартії регіональних та міноритарних мов [4, с.28].

Комітет експертів Європейської хартії регіональних мов або мов меншин у червні 2023 р. оприлюднив заяву, в якій звернув увагу на неприпустимість застосування російською федерацією в якості приводу для агресії факту присутності російської мови в Україні як однієї з мов меншин [5, с. 2]. Комітет експертів також позитивно оцінив зусилля української влади щодо імплементації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Така заява Ради Європи напередодні прийняття рішення щодо членства України в ЄС стала черговим аргументом незворотності європейської перспективи України.

Таким чином, важливою складовою формування цілісного гуманітарного простору України в умовах Європейської інтеграції є створення сприятливого загальнонаціонального культурно-комунікативного середовища. З цією метою держава приділяє суттєву увагу підтримці не лише українській мові, а й створює умови вільного

функціонування мов та культур національних меншин з урахуванням досвіду та практик країн Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Федоришина О. О. Проблеми інтеграції України до Європейського Союзу. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1103>
2. Сергієнко Л. В. Гуманітарна політика України: ідентифікація складових, об'єктів, суб'єктів та пріоритетів. *Вісник ЖДТУ*. 2019. № 2(88). С.162–173.
3. Бестерс-Дільгер Ю. Українська мовна політика з 1991 по 2009 рік: погляд ззовні. *Мова і суспільство* : збірник наукових праць. Львів : ВЦ Львівського національного університету імені Івана Франка. 2010. Вип. 1. С. 88–94.
4. Ажнюк Б. М. Мовна політика в Україні і перспективи євроінтеграції. *Мовознавство*. 2012. № 6. Ст. 15–33.
5. Заява Комітету експертів про правову базу імплементації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. URL: [https://www.con.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages-reports-and-recommendations#%7B%2228993157%22:\[23\]%7D](https://www.con.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages-reports-and-recommendations#%7B%2228993157%22:[23]%7D)
6. Ажнюк Б. М. Мова і політика: Україна і світ. Київ : Видавн. дім Дмитра Бурого, 2021. 420 с.
7. Баурінг Б. Мовна політика в Україні. Міжнародні норми та зобов'язання і український закон ті законодавство. Бестерс-Дільге Ю. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації. Київ : Видавн. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 55–95.
8. Бестерс-Дільгер Ю. Сильні та слабкі сторони Європейської хартії регіональних та міноритарних мов: західноєвропейський досвід. *Мовознавство*. 2010. № 1. С. 94–99.
9. Кресіна І. О. Проблема імплементації норм міжнародного права у національне законодавство про мови. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. С. 190–204.

НАПРЯМ 12. ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЩОДО ЕНЕРГО- Й РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ, ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ В ГАЛУЗЯХ ПРОМИСЛОВОСТІ, МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА КОМУНАЛЬНОЇ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИКИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-52>

Дергач Т. О.,

*доктор технічних наук, професор,
професор кафедри технології металів та матеріалознавства
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету
м. Харків, Україна*

Сухомлин Д. А.,

*кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри хімії та хімічної інженерії
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка» м. Дніпро, Україна*

ЕФЕКТИВНЕ ПОКРИТТЯ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ТЕРМІНУ БЕЗРЕМОНТНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРУБ У ЖОРСТКИХ УМОВАХ НАФТОГАЗОДОБУВАННЯ

Однією з характерних особливостей сучасного нафтогазовидобування є тенденція до посилення режимів експлуатації свердловинного обладнання, в тому числі, трубних колон, і значне збільшення обсягів робіт, що вимагають проведення спуско-підйомних операцій [1–2]. За збитками внаслідок корозії нафтогазова галузь посідає одне з перших місць серед усіх галузей промисловості. Аварії через корозійно-ерозійні руйнування нафтопромислових трубопроводів призводять не лише до втрат великої кількості труб, простоїв обладнання та недобору нафти, а й до незворотного забруднення навколишнього середовища нафтою та стічними водами. За наявними даними, витрати на ліквідацію несприятливих наслідків корозійних руйнувань становлять до 30% витрат на видобуток нафти і газу [3–4].

Найбільш поширеними причинами аварій чорних (без покриття) насосно-компресорних труб (НКТ) є корозія, знос різьблення та втомні

руйнування. За даними промислової статистики, кількість аварій з НКТ часом сягає 80% від загальної кількості аварій свердловинного устаткування.

Відповідно до викладеного, розробка технологій виробництва та впровадження нових видів труб з підвищеною корозійною стійкістю та експлуатаційною надійністю є надзвичайно важливим завданням.

Застосування труб із низьколегованих і легованих сталей (а також труб із склопластиків) дозволяє збільшити термін їхньої служби. Однак, як показують розрахунки, їх використання на дрібних нафтових родовищах, які останніми роками є найпоширенішими та рентабельними, є економічно неефективним. Крім того, застосування зазначених труб не вирішує основного завдання – збільшення надійності та довговічності різьбових з'єднань НКТ.

Одним із ефективних шляхів підвищення експлуатаційної надійності трубної продукції є захист їх різними покриттями. Обсяги виробництва таких труб у світі постійно зростають. Для захисту НКТ від корозійно-ерозійної дії нафтовиками використовувалися різні покриття (полімерні, склоемалеві та ін.), які наносилися в основному на внутрішню поверхню труб. Аналіз показує, що серед численних способів збільшення якості та експлуатаційної надійності НКТ одним із перспективних є спосіб термохімічного дифузійного цинкування. Він дозволяє наносити захисне покриття на НКТ з нарізними кінцями та на муфти до них. При цьому утворюється захисне покриття з корозійно-ерозійностійкого залізоцинкового сплаву як на внутрішній і зовнішній поверхнях труб і муфт, так і на їх різьбових ділянках.

Універсальність дифузійних цинкових покриттів підтверджується їх властивостями: у порівнянні з полімерними вони не схильні до старіння, мають високу твердість, зносостійкість, а дифузійний зв'язок забезпечує високий ступінь зчеплення з основою труби.

Досить проста технологія дифузійного цинкування у поєднанні з універсальними властивостями одержуваних покриттів дозволяють ефективно захищати внутрішню та зовнішню поверхню НКТ, а також нарізні кінці, що не забезпечується при використанні інших типів покриттів. Дифузійно оцинковані труби легко транспортувати без пошкодження покриття, що важко здійснити для труб з неметалевими покриттями, особливо емалевими або склоемалевими.

Особливо важливим є такий показник покриття, як мікротвердість, оскільки вона багато в чому визначає експлуатаційні характеристики дифузійно оцинкованих НКТ і нафтогазопровідних труб при їх роботі в корозійно-ерозійному середовищі [5]. Було досліджено мікротвердість покриття до і після корозійних випробувань на загальну корозію за методиками NACE. Результати вимірювання мікротвердості дифузійних цинкових покриттів на НКТ розміром 73×5,5 мм груп міцності D, E і P110 до і після експлуатації наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Мікротвердість (кГ/мм²) дифузійного цинкового покриття на зразках НКТ, до і після випробувань на загальну корозію в розчині NACE TM 0177

Група міцності	Значення мікротвердості покриття	
	до корозійних випробувань	після випробувань
Е	•418 •428 •457	•425 •489 •457
	•317 •336	•336 •336
	•356 •457 •356	•457 •457 •428
P110	•428 •402 •428	•402 •402 •428
	•328 •300	•318 •301
	•402 •378 •378	•390 •415 •378

Примітки: 1. Випробування проводили за методикою NACE (5% NaCl+0,5% CH₃COOH, насичений H₂S, pH ≤ 3,5); T = 297⁰ K), час випробувань 96 год.; 2. Область білого кольору – сталь з ДЦП і без покриття.

Встановлено, що після вищезгаданих випробувань дифузійно оцинкованих зразків НКТ мікротвердість покриття не змінилася.

Результати замірів товщини дифузійного цинкового покриття на зразках після промислових випробувань в агресивних газових свердловинах показали, що товщина дифузійного залізоцинкового шару в процесі випробувань практично не змінилася (рис. 1).

Результати корозійних випробувань показали закономірну значно більш високу корозійну стійкість дифузійно оцинкованих зразків порівняно зі зразками без покриття.

Рис. 1. Структура дифузійного цинкового покриття на зразку НКТ групи міцності Е після промислових випробувань у газодобувній свердловині газоконденсатного родовища, × 300

Середня швидкість корозії останніх була у 4,1...6,1 разів вищою, ніж дифузійно оцинкованих зразків. При цьому чим агресивнішим було середовище свердловини, тим більшою була різниця у швидкості корозії сталевих зразків без покриття і дифузійно оцинкованих зразків на користь останніх.

Наявний досвід експлуатаційних випробувань дифузійно оцинкованих НКТ на газових родовищах України показує, що при збільшенні тривалості випробувань ця різниця буде збільшуватися, – внаслідок згасання швидкості корозії дифузійно оцинкованих зразків під дією бар'єрного ефекту продуктів корозії (відомого як ефект самозахисту дифузійних залізоцинкових покриттів).

Список використаних джерел:

1. M. B. Kermani and L. M. Smith (eds.): 'CO₂ corrosion control in oil and gas production – design considerations', EFC Publication No. 23; 2017, London, The Institute of Materials. Maney Publishing Format. 1 online resource (64 p).

2. Sun J., Sun C., Lin X., Cheng X. Effect of chromium on corrosion behavior of P110 steels in CO₂-H₂S environment with high pressure and high temperature. *Materials*. 2016. Vol. 9. No 3. P. 200.

3. Большаков В. І., Дергач Т. О., Сухомлин Д. А. Гладкі та нарізні труби нафтогазового сортаменту підвищеної корозійної стійкості. *Металознавство та термічна обробка металів*. 2021. № 3 (94). С. 7–18.

4. Дергач Т. О., Сухомлин Г. Д., Сухомлин Д. А. Труби підвищеної надійності для нафтогазової галузі. *Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції «Прикладні науково-технічні дослідження»*. 2019. С. 120–121.

5. Похмурський В. І., Хома М. С., Чучман М. Р., Дацко Б. М. Корозія та наводнювання сталі 17Г1С-У у сірководневих середовищах різної концентрації. *Фізико-хімічна механіка матеріалів*. 2023. Т. 56. № 5. С. 15–22.

Sakhnovska V. M.

*Postgraduate Student at the Department of Environmental Protection
Technologies and Occupational Safety
Kyiv National University of Construction and Architecture
Kyiv, Ukraine*

Skichko M. O.

*A ninth-grade student
Shchaslyvskyi Lyceum
Prystolychna Village Council, Boryspil District, Kyiv Region*

**TECHNICAL AND ECONOMIC JUSTIFICATION
FOR SELECTING METHODS FOR RESTORING WATER SUPPLY
AND WASTEWATER NETWORKS, TAKING INTO ACCOUNT
ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC DAMAGE**

Given the increasing anthropogenic impact on climate and the environment, the actualization of environmental safety is becoming an integral component of sustainable development. Climate change, water resource pollution, ecosystem degradation, and other environmental challenges require immediate and comprehensive measures. International agreements such as the UN Framework Convention [1], the Paris Agreement [2], and the Kyoto Protocol [3] define the strategic directions of global environmental policy, stimulating the development of national regulatory acts and the implementation of environmentally safe technologies, particularly in the design and operation of wastewater systems.

In view of the growing environmental threat caused by anthropogenic impact on the environment, the destruction of infrastructure during ongoing hostilities (fig.1) and Ukraine's international obligations, the selection of the optimal option for reconstructing the water (wastewater) network should be based on the calculation of comparative economic efficiency, taking into account ecological and economic damage.

The selection of the optimal reconstruction option should be based on the calculation of comparative economic efficiency, taking into account ecological and economic damage.

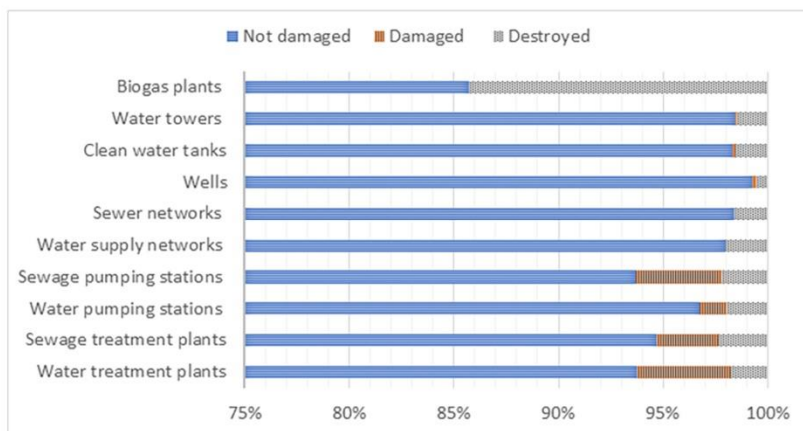

Fig. 1. Damage to water supply and sewerage infrastructure as of the beginning of 2024 (compiled from data [4])

In this case, the net present value [5] for selecting the method of pipeline reconstruction takes the following form (1):

$NPV_p = -IC_p + \sum_{t=1}^n \frac{CF_{Pt} - OC_t - ERC_t}{(1+i)^t}, UAH/year.$	(1)
--	-----

де CF_{Pt} – Cash flow in the period, UAH/year, which is defined as the prevented environmental damage from pipeline failures;

OC_t – operating costs in period t , UAH/year;

ERC_t – financial costs associated with potential negative environmental impacts in period t , UAH/year, are calculated using formula (2):

$ERC_t = (1 - P_t) \cdot S_t, UAH/year;$	(2)
--	-----

P_t – probability of failure-free operation of the pipeline in period t [6, p. 83] (3):

$P_t = e^{-\lambda_n L_i t_i}$	(3)
--------------------------------	-----

λ_n – standard number of failures of the section, $\frac{1}{km \cdot year}$, is taken from the reference data of manufacturers;

t_i – operating time is taken from the moment of commissioning to the present moment plus 1 year, i.e. $t = (t_{exp} + 1)$ year (for new pipelines, the first year is taken as 0);

S_t – assessment of potential losses from negative environmental impact in the event of pipeline failure.

Discounted Payback Period (DPP) in this context takes on a form that considers additional factors (4):

$\sum_1^{DPP} \frac{CF_t - OC_t - (1 - P_t) \cdot S_t}{(1 + i)^t} \geq \sum_{t=1}^n \frac{IC_t}{(1 + i)^t}, \text{ зрн.}$	(4)
---	-----

where n – is the depreciation period of the longest investment activity, calculated in years.

The optimal option among a set of alternative projects is the one that is characterized by the maximum positive value of net present value (NPV) and the smallest discounted payback period (DPP).

Conclusions: the proposed methodology provides a scientifically sound basis for making rational decisions regarding ensuring the environmental safety of municipal water and wastewater systems, promoting sustainable development and efficient use of resources.

Bibliography:

1. UN framework convention on climate change: Durban Conference. *Africa Research Bulletin: Economic, Financial and Technical Series*. 2011. Vol. 48, no. 11. P. 19330A–19330C. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6346.2011.04233.x> (date of access: 25.03.2025).
2. Horowitz C. A. Paris Agreement. *International Legal Materials*. 2016. Vol. 55, no. 4. P. 740–755. URL: <https://doi.org/10.1017/s0020782900004253> (date of access: 19.03.2025).
3. Kyoto protocol. *The complete guide to climate change*. 2008. P. 248–260. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203888469-43> (date of access: 19.03.2025).
4. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. Київ, 2024. 39 с. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (дата звернення: 10.03.2025).
5. Про затвердження порядків розроблення, погодження та затвердження інвестиційних програм суб'єктів господарювання у сферах теплопостачання, централізованого водопостачання та водовідведення : Постанова Нац. коміс., що здійснює держ. регулювання у сфері комун. послуг від 14.12.2012 № 381 : станом на 30 верес. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/za097-13#Text> (дата звернення: 07.03.2025).

6. Душкін С. Конспект лекцій з дисципліни «Надійність водопровідно-каналізаційних систем» (для студентів 2–3 курсів денної і заочної форм навчання напряму підготовки 6.060101 – Будівництво освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр за спеціальністю «Водопостачання та водовідведення»). Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекет., 2015. 115 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/33757983.pdf> (дата звернення: 01.03.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-54>

Sieliukov O. V.,
D.Tech., Professor,
Professor of School of Aerospace Engineering,
Xi'an Jiaotong University,
State Key Laboratory for Strength and Vibration of Mechanical Structures
Xi'an, China

Licong Cai,
School of Aerospace Engineering,
Xi'an Jiaotong University,
State Key Laboratory for Strength and Vibration of Mechanical Structures
Xi'an, China

THE CREATION OF EFFECTIVE POWER SUPPLIES FOR UNMANNED VEHICLES

Unmanned aerial, ground and marine vehicles are widely used around the world. The movement of these vehicles is provided by engines: internal combustion, electric and their combination. The use of electric engines for unmanned vehicles allows to reduce their cost, eliminate heat signature, reduce sound trace, eliminate exhaust gases, etc. For unmanned aerial vehicles (UAV) like multicopters there is practically no alternative to electric propulsion because of the ease of their control. Ease of operation, high reliability and low cost have become a decisive factor for manufacturers of electrically powered UAVs [1, p. 13]. Today, the bottleneck for all types of unmanned vehicles is their poor power capability [2, p. 677]. This problem is most acute for unmanned aerial vehicles, where the mass of the structure is one of the main indicators [3, p. 67]. This trend directs specialists to search for efficient UAV power supplies. In UAV design, batteries and secondary power supplies (SPUs) are the most massive. However, the power source, as well as the type of propulsion system that

provides flight performance, is in direct dependence on the entire power system of the unmanned vehicle. Consequently, adding batteries to the system does not increase flight time or payload. The only way to increase time is to increase the quality of energy conversion, in other words, to increase the specific mass (W/kg) and volumetric specific energy (W/dm³) of the unmanned vehicle. One of the solutions to this problem can be the use of parametric generators, which will allow to provide efficient energy conversion of the primary power source and create a small-sized and powerful SPUs, which will allow to use a battery of lower power and lower weight, which will increase the range of the UAV.

The first studies of parametric resonance in electric circuits were carried out almost one hundred and fifty years ago in the USSR under the direction of Academicians Maleshtam and Papaleksi (Mandelstam, L.I. and N.D. Papaleksi. On the parametric excitation of electric oscillations. *Zhurnal Tekhnicheskoy Fiziki*. 4(1). 1934. p. 5–29). Even at that time the basics of the theory of parametric oscillations in electrical systems began to be developed and the first samples of such generators were produced. Later, the first publications on the use of parametric voltage regulation in SPUs appeared: US patent 3654546 (1972), French patent 2X34457 (1973), USSR patent 656040 (1979). At present [4, p.18] a parametric converter is understood as a device that converts energy from one form to another by changing parameters, which is actively used in many fields, ranging from electronics and mechanical engineering to aerospace and energy industry.

Thus, based on the above, the following conclusions can be drawn:

- there already exists a whole class of fuel-free electromechanical generating units, the principles of operation of which are not suitable for use for powering unmanned aviation due to the presence of only air as a medium of motion and due to the bulky nature of electromechanical systems;
- parametric resonance in an electric oscillating circuit, where there are no moving mechanical systems and no dependence on the medium of motion, should be considered as promising for power supply of unmanned aviation.

It is known, that in addition to the traditional method of generation and transformation of electrical energy there is a method in which electrical oscillations of significant power are generated in an oscillating circuit without supplying electrical energy to the circuit. This method consists of the following.

One of the most economical ways of excitation of parametric resonance is the switching method. The switching method of excitation of electrical oscillations makes it possible to obtain a jump-like character of change in the inductance or capacitance of the oscillating circuit, a high depth of modulation of the parameters and to provide conditionally constant energy consumption for changing the parameters, which do not depend on the amplitude values of current and voltage in the circuit. Switching consists in

the fact that an additional inductive coil or capacitor with a certain nominal value of inductance or capacitance in relation to similar elements of the main circuit is connected in parallel to the oscillating circuit at certain moments of time in a predetermined mode using, for example, thyristors. This makes it possible to change the circuit parameters (inductance, capacitance, oscillation frequency, wave impedance) during each oscillation in accordance with the algorithm of changing the control voltage supplied to the thyristors from a separate pulse generator and thereby achieve parametric resonance without functional connection of current and voltage amplitudes in the circuit with the value of the control voltage. Such switching is able to provide the possibility of oscillation of the circuit in two frequency modes: at the main resonant frequency ω_0 and parametric frequencies $2\omega_0$ or $0,5\omega_0$. These frequencies are the resonant frequencies for both modes of the circuit at which the equality of wave, inductive and capacitive resistances is ensured. Thus, the first condition of parametric resonance is provided – multiplicity of the parametric frequency with respect to the basic frequency of the circuit. An additional capacitor or inductive coil is connected at the moment when the maximum current value is reached in the circuit, and it is disconnected at zero current value. The voltage in the circuit at these moments has respectively zero or maximum value. By varying the parameters, part of the oscillation period of the loop operates at the fundamental frequency and part at the parametric frequency. The resulting oscillation is the addition of the above two oscillations. Thus, the essence of the switching method of obtaining parametric resonance is reduced to the fact, that by periodic changes of parameters the contour and the field are constantly removed from the position of energy and force equilibrium with subsequent restoration of this equilibrium, which is accompanied by changes in perturbations and redistribution of associated energies between the contour and the field. The stationary amplitude of parametric oscillations is provided by stabilitrons with shunt resistors connected in parallel to the circuit, which, passing through themselves a part of the charge involved in the process of oscillation and dissipating excessive reactive power, thus limiting the amplitudes of voltage and current within the limits necessary for the performance of the circuit. Functioning of the pulse generator is carried out at the expense of a part of the output power of the device, which is able to ensure full autonomy of the device as a power source.

The proposed energy conversion technology for unmanned vehicles can be extended for more energy-intensive devices, but other conversion methods and other circuitry solutions may need to be applied in another application area.

Bibliography:

1. Xi Hu, Rayan H. Assaad. The use of unmanned ground vehicles (mobile robots) and unmanned aerial vehicles (drones) in the civil

infrastructure asset management sector: Applications, robotic platforms, sensors, and algorithms. Expert Systems with Applications. Volume 232. 1 December 2023. 120897. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2023.120897>

2. Abdilla, A. Richards, S. Burrow, Power and endurance modelling of battery-powered rotorcraft. 2015 IEEE/RSJ International Conference on Intelligent Robots and Systems (IROS) (IEEE, 2015). Pp. 675–680.

3. Srivatsan Krishnan, Zishen Wan, Kshitij Bhardwaj, Ninad Jadhav, Aleksandra Faust, Vijay Janapa Reddi. Roofline Model for UAVs: A Bottleneck Analysis Tool for Onboard Compute Characterization of Autonomous Unmanned Aerial Vehicles. To Appear in 2022 IEEE International Symposium on Performance Analysis of Systems and Software Preprint Version. April 2022.

4. 参数共振和Floquet理论. URL: <https://zhuanlan.zhihu.com/p/670746166> (date of circulation 25.02.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-55>

Сиваш С. Б.,

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри математики, фізики та астрономії
Одеського національного морського університету
м. Одеса, Україна*

ДО ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИТРАТ У МОРСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ

Важливим аспектом розвитку морської галузі України під час війни є наукові дослідження, метою яких є мінімізація витрат на морські перевезення та оптимізація маршрутів. Побудова та дослідження математичних моделей спирається на методи математичного аналізу та оптимального управління. Деякі з таких моделей для задач водної інженерії досліджуються в роботі [2].

Розглянемо задачу регулювання швидкістю судна у змінних умовах плавання. Вважаємо спротив води F руху судна пропорційним (у відносних одиницях) квадрату швидкості руху, а потужність силової установки N – кубу швидкості. Нехай S шлях, а v – швидкість. Тоді

$$F = \gamma_1 v^2 = \gamma_1 \left(\frac{dS}{dt} \right)^2 ; N = \gamma_2 v^3 = \gamma_2 \left(\frac{dS}{dt} \right)^3 .$$

Також припустимо, що інтенсивність q витрат палива силовою установкою (вимірюється у кг/год) пропорційна кубу швидкості:

$$q = \gamma v^3 = \gamma \left(\frac{dS}{dt} \right)^3.$$

Взагалі, величини γ , γ_1 , γ_2 є функціями і залежать від поточних координат, завантаження судна та ін. Будемо вважати γ , γ_1 , γ_2 функціями від S :

$$q = \gamma v^3 = \gamma(S) \left(\frac{dS}{dt} \right)^3 \quad (1)$$

Виразимо повні витрати палива G на проходження перегону довжини S_0 за час T :

$$G = \int_0^T q dt = \int_0^T \gamma(S) \left(\frac{dS}{dt} \right)^3 dt. \quad (2)$$

Сформулюємо задачу керування. Знайти закон зміни швидкості руху судна v , який забезпечує мінімум витрат палива при проходженні перегону довжини S_0 за час T у порівнянні з усіма іншими режимами руху по тій же траєкторії. Інакше кажучи, необхідно знайти $S(t)$ або $v(t)$ при $S(0)=0$; $S(T)=S_0$, що забезпечує мінімум інтегралу (2). Відповідно до [1, с. 94] функція $q(t)$ має задовольняти рівняння Ейлера. У даному випадку рівняння Ейлера має вигляд:

$$F - y'F'_y = c \quad \text{або} \quad y'F'_y - F = c, \quad (3)$$

$$\text{де} \quad F = q = \gamma(S) \left(\frac{dS}{dt} \right)^3, \quad F'_y = 3\gamma(S) \left(\frac{dS}{dt} \right)^2. \quad (4)$$

Тоді $q - 3q = c$; $q = c_1 = \text{const}$. З цього випливає, що витрати палива мають бути сталими. З рівнянь (3), (4) виразимо швидкість:

$$2\gamma v^3 = c; \quad v = \sqrt[3]{\frac{c}{2\gamma(S)}}.$$

Таким чином, швидкість руху судна визначається законом розподілу коефіцієнта $\gamma(S)$ по трасі. Функція $\gamma(S)$ залежить в основному від осадки, тобто завантаження. Щоб правильно визначити швидкість ходу, потрібно знати прогнозоване завантаження вперед по

трасі. Тоді можна скласти функцію $\gamma(S)$ та відповідне оптимальне керування.

Варіаційним методом можна визначити закон витрат палива у випадку узагальнення умови (1):

$$q = q\left(S, \frac{dS}{dt}\right) = q(S, v)$$

Тоді інтеграл (2) набуває вигляду

$$G = \int_0^T q\left(S, \frac{dS}{dt}\right) dt = \min$$

Рівняння Ейлера $\frac{\partial q}{\partial S} - \frac{d}{dt} \cdot \frac{\partial q}{\partial v} = 0$ переходить у рівняння $v \cdot \frac{\partial q}{\partial v} - q = c$, де c визначається з умови $S(T) = S_0$.

Важливо, що ці результати можна застосувати для будь-якого транспортного засобу. Вивчення таких задач забезпечує якісну підготовку фахівців морської галузі і є необхідною складовою базових курсів відповідних технічних університетів

Список використаних джерел:

1. Моклячук М. П. Варіаційне числення. Екстремальні задачі. Київ : ВПЦ «Київський університет». 2009. 380 с.
2. Сиваш С. Б., Соколовська Г. В. Математичні методи в задачах водної інженерії. *Таврійський науковий вісник*. 2022. Вип. 1. С. 175–180.

НАПРЯМ 13. ІНФОРМАЦІЙНА ТА КІБЕРБЕЗПЕКА У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-56>

Вінтонів-Бахарєва С. З.,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії та релігієзнавства

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: БОРІТЬБА ЗА ЦІННОСТІ ТА ІСТОРИЧНУ ПРАВДУ

Гуманітарна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки, втім у сучасну епоху її зміст і пріоритети зазнають суттєвих трансформацій. Традиційно гуманітарна безпека означала стан захищеності людини, суспільства та нації, їхню можливість зберігати і розвивати власні традиції, відстоювати цінності та ідеали. Однак сьогодні визначення гуманітарної безпеки виходить за межі фізичної захищеності й охоплює інформаційний простір, де триває боротьба за аксіологічні орієнтири, культурну й національну ідентичність та історичну пам'ять. Інформація завжди була важливим ресурсом, проте у сучасному суспільстві вона перетворилася на потужний інструмент впливу та своєрідну зброю, застосування якої може мати довготривалі наслідки. Одну з суттєвих загроз для гуманітарної безпеки становить дезінформація, яка спотворює факти та має на меті змінити сам спосіб сприйняття реальності.

Мета даної статті – розглянути гуманітарну безпеку в цифрову епоху як багатовимірний феномен, що включає як фізичний захист, так і захист прав, свобод, цінностей, національної ідентичності та права на формування власних наративів.

Поняття гуманітарної безпеки є міждисциплінарним, оскільки воно існує на перетині соціології, політології, філософії та досліджень у галузі національної і планетарної безпеки. Її основна мета – захист від загроз, які руйнують як особистісну, так і колективну цілісність. За доби, що визначається як інформаційна, гуманітарна безпека не може бути зведена лише до захисту прав і свобод людини, її концепція має охоплювати і цифровий простір, забезпечуючи його стійкість та захист від маніпуляцій. Одна з ключових дилем такого підходу полягає у тому, що необхідно протистояти руйнівному впливу дезінформації

у цифровому просторі, зберігаючи при цьому його відкритість. Межа між безпекою та свободою є дуже тонкою і її легко перетнути, перетворивши захист на зайвий контроль. Саме гуманітарна безпека має відігравати роль стримуючого механізму, який не дає цьому здійснитися. До ефективних та дієвих стратегії гуманітарної безпеки у сучасну епоху ми можемо віднести наступні: кібербезпека, що охоплює не лише технічний, а й гуманітарний рівень захисту; протидія пропаганді та фактчекінг; освіта, що спрямована на розвиток критичного мислення як базової компетентності сучасної людини.

Дезінформація виступає у якості зброї, застосування якої здатне спричинити соціальну та гуманітарну дестабілізацію. Її небезпека полягає у тому, що вона є не просто разовим поширенням неправдивих відомостей, а стратегією, яка спрямована на зміну самого усвідомлення реальності. Отже, ми можемо виокремити два рівні впливу дезінформаційних кампаній на сприйняття дійсності:

1. Гносеологічний рівень. На цьому етапі, впливаючи на сам процес пізнання оточуючого світу та використовуючи для цього маніпулятивні методи, автори дезінформаційних технологій руйнують довіру до будь-якого знання в принципі.

2. Рівень інтерпретації та наративу. На цьому рівні формується альтернативна версія подій, що спотворює історичну пам'ять та підмінює усталені у соціумі поняття та уявлення.

Якщо на першому рівні впливу ми стикаємося з кризою пізнання, то на другому – зі спробою створити та нав'язати альтернативну реальність, що має стати підміною існуючої. Ці процеси є надзвичайно актуальними на тлі сучасних інформаційних війн, що роблять межу між правдою і вигадкою дедалі більш нечіткою.

Поняття історичної правди як однієї з ключових суспільних цінностей породжує низку запитань, адже за доби постправди його значення може здаватися проблематичним та навіть таким, що не відповідає сучасним реаліям. Характеризуючи поняття постправди та її зв'язок з дійсністю, один з українських дослідників зазначає: «Отже, постправда є інформаційною та політичною технологією, що діє через використання механізмів змішування істинного з хибним, емоціоналізації, політейнменту, популізму, когнітивних спотворень масової свідомості, актуалізації та об'єктивації бажань з метою забезпечення симпатій широкої аудиторії до її джерела, а також легітимації певного роду політики та її суб'єктів» [1, с. 132]. Якщо слідувати такому підходу, то постправда є не просто наслідком епістемологічної кризи, а й сама може виступати у ролі маніпулятивної технології, що орієнтується на ірраціональні механізми. Поняття постправди не лише підриває довіру до об'єктивного знання, воно ніби створює альтернативний інформаційний простір, у якому істина втрачає своє значення.

Постмодерністські тенденції змусили майже кожного замислитися над фундаментальним філософським питанням, а чи існує істина як категорія, притаманна нашому знанню про об'єктивну реальність? На намагання відійти від трактування істини як важливої категорії об'єктивного знання вказує дослідник Лі Макінтайр: «У цьому визначенні підкреслюється, що префікс «пост» означає не стільки те, що ми перебуваємо «після» правди в часовому сенсі (як у слові «післявоєнний»), скільки те, що правда затьмарена – що вона стала неважливою. Для багатьох філософів це звучить як виклик, але варто зазначити, що це набагато більше, ніж просто академічна суперечка» [2, с. 5]. Водночас історична правда не може зводитися виключно до набору фактів, що підлягають верифікації. Історія – це завжди інтерпретація, тому історична правда зовсім не обов'язково усвідомлюється як щось об'єктивно дане, частіше вона є результатом розуміння подій крізь призму певної соціокультурної епохи. Саме тому боротьба за історичну правду у постмодерністському світі передбачає не лише змагання за достовірність. Це, перш за все, право на власний наратив та можливість озвучити свою версію подій минулого. У певному сенсі ми боремося не тільки за об'єктивну істину та історичну спадщину, а й за можливість мати її власну інтерпретацію. Боротьба у інформаційному просторі є настільки важливою саме тому, що вона є змаганням за сенс та цінності, за те як історія впливає на наше розуміння себе, а також на наше сприйняття минулого, сучасного та майбутнього.

У якості основних **висновків** дослідження зазначимо:

1. Поняття гуманітарної безпеки акцентується не стільки на фізичному захисті, скільки на культурному, ціннісному та правовому аспектах, що набуває особливої актуальності саме в умовах постіндустріальної епохи. Захист від інформаційних загроз може бути лише результатом комплексного підходу, що є поєднанням зусиль у таких сферах як військова безпека, кібербезпека, освіта, міжнародне співробітництво.

2. Одну з ключових загроз для гуманітарної безпеки у інформаційному суспільстві становлять маніпуляції, фальсифікації та спотворення фактів. Протидія їм має вестися як на національному рівні, так і на індивідуальному, а отже, вона вимагає формування певного типу особистості, що наділена критичним мисленням і вмінням відстоювати власні цінності та інтереси.

3. Історична правда стає одним з об'єктів боротьби у інформаційному просторі, оскільки вона не зводиться виключно до набору верифікованих фактів, а є певною інтерпретацією подій. Історія – це не просто наратив або опис минулого, вона є фундаментом для побудови майбутнього і, певною мірою, визначає його прототип. Тому битва за історичну правду у інформаційному просторі триватиме навіть після завершення бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Висоцький О. Ю. Постправда: концептуальні та праксеологічні виміри. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2018. Т. 21. № 10. С. 128–133.
2. Lee C. McIntyre. *Post-truth*. MIT Press: Cambridge, MA. 2018. 232 pp.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-57>

Дроменко В. Б.,

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри інженерних систем та технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Омецинська Н. В.,

*кандидат технічних наук, доцент,
завідувачка кафедри інженерних систем та технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Гуйда О. Г.,

*кандидат наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

АНАЛІЗ ВИМОГ ДО ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ РЕАГУВАННЯ НА НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ

Для України проблема реагування на надзвичайні ситуації стала значно актуальнішою після 2014 року, а з початком повномасштабного вторгнення росії в 2022 році загострилася ще більше. Україна є свідком безпрецедентної російської агресії, спрямованої на критичну інфраструктуру: енергетику, телекомунікації, банківську систему, державні сайти та сервіси. Завдяки глобальній цифровізації, розвитку інтернету речей (IoT) та хмарних технологій, інформаційно-телекомунікаційні платформи і системи оперативного реагування стали важливими не лише під час активної фази війни, але й залишатимуться критично важливими в післявоєнний період.

Автоматизована система реагування на надзвичайні ситуації (АСРНС) є інформаційно-телекомунікаційною платформою та основним інформаційним ресурсом організації або підприємства. Її суб'єкти – це управлінський апарат організації або підприємства та його підрозділи, а також інші органи [1], які обробляють інформацію для виконання своїх функцій, використовуючи АСРНС.

Користувачі системи – це фізичні та уповноважені особи, які мають доступ до інформації у АСРНС відповідно до встановлених прав.

Метою створення АСРНС є зменшення матеріальних збитків від надзвичайних ситуацій шляхом скорочення часу на обробку викликів і оперативне реагування, а також підвищення ефективності використання наявних ресурсів організації або підприємства.

Призначення АСРНС – автоматизація управлінських процесів у сфері цивільного захисту, зокрема, для координації дій територіальних підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Модель створення АСРНС за призначенням має базуватися на наступних принципах побудови [2]:

1. *Доступність та ефективність*: забезпечення оперативного доступу керівного складу та персоналу організації до достовірної інформації в режимі реального часу, поліпшення якості та узгодженості даних шляхом впровадження ефективних інструментів інтеграційної взаємодії та геоінформаційних технологій, моніторингу та керування силами і засобами в суб'єктах організації.

2. *Відкритість та сучасність*: система повинна мати можливість інтеграції із зовнішніми інформаційними системами та програмно-апаратними комплексами для постійного розвитку.

3. *Інкрементність*: розроблення системи передбачає поетапне оновлення і вдосконалення функцій через ітерації.

Основні цілі проекту розроблення АСРНС:

1. Автоматизація обліку та контролю за силами та засобами організації.

2. Реєстрація та обробка повідомлень про надзвичайні події.

3. Оптимізація керування силами та засобами організації для ліквідації наслідків подій.

4. Інформаційна підтримка прийняття управлінських рішень та координації дій на основі реєстрації розпоряджень, обробки повідомлень і інформації про переговори по службових лініях зв'язку і відомчих радіоканалах, зберігання повідомлень (звернень), інформації про надзвичайні події та про здійснені заходи щодо ліквідації їх наслідків.

5. Формування звітів та аналіз результатів виконаних заходів по ліквідації наслідків надзвичайної події.

Архітектура моделі АСРНС має містити такі загальноприйняті компоненти [3]:

- інтерфейси взаємодії з користувачами (*front-end*) для надання доступу авторизованому користувачу до основної функціональності системи із застосуванням графічного представлення просторових даних;
- логіка виконання (*back-end*) для обробки та збереження даних та визначених процедур;
- системи зберігання даних (БД) для консолідації всіх даних у єдину підсистему;
- прикладний програмний інтерфейс (API) для зовнішньої та внутрішньої інтеграційної взаємодії за моделями «система-система», «система-користувач».

АСРНС має бути побудована так, щоб мінімізувати мережевий трафік, що дозволить знизити вимоги до каналів зв'язку, забезпечуючи віддалений доступ та використання мобільних пристроїв у польових умовах.

Центральна підсистема АСРНС має містити серверне та клієнтське програмне забезпечення для забезпечення функціонування серверів додатків та програмного забезпечення користувачів автоматизованих робочих місць (АРМ). Програмне забезпечення користувачів АРМ створюється за клієнт-серверною технологією та може бути реалізовано у вигляді вебклієнтів, настільних та мобільних додатків.

Отже, функціональні вимоги до програмного забезпечення центральної підсистеми АСРНС є наступними:

- прийом та обробка повідомлень про надзвичайні ситуації у автоматизованому режимі (за участі оператора) через модулі взаємодії API;
- реєстрація та висвітлення інформації про місце походження повідомлення у автоматизованому режимі;
- автоматичне визначення районів та зон виїзду, формування пропозицій по розрахунку ресурсів, які необхідно залучити для ліквідації наслідків надзвичайної ситуації із врахуванням часу прибуття до місця події та особливостей надзвичайної ситуації;
- інформаційна підтримка прийняття диспетчером остаточного рішення щодо відправлення сил та засобів на основі автоматично сформованої АСРНС пропозиції;
- перевірка складу команди реагування на надзвичайну ситуацію з можливістю його коригування при потребі;
- контроль за місцезнаходженням сил та техніки;
- формування звітів за добу, тиждень, місяць, квартал, півріччя, рік за встановленими формами про виконані заходи по ліквідації наслідків надзвичайних подій.

Список використаних джерел:

1. Наказ МВС України від 26.04.2018 № 340, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 10.06.2018 за № 801/32253 «Про затвердження Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та Статуту дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час гасіння пожеж». *{Із змінами, внесеними згідно з Наказами МВС № 50 від 26.01.2022 № 251 від 18.04.2024}*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-18#Text>
2. Дегтярьова Л. М., Гроза П. М. Технології розробки програмного забезпечення : навч. посіб. Полтава : ПолтНТУ, 2017. 218 с.
3. Грицюк Ю. І. Аналіз вимог до програмного забезпечення. Львів : Львівська політехніка, 2018. 456 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-58>

Жданкевич М. О.,

*аспірант 2 курсу за спеціальністю 081 – Право
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану питання захисту персональних даних та державної таємниці набувають особливої актуальності, оскільки інформаційна безпека стає ключовим елементом забезпечення національної безпеки та обороноздатності держави. Виклики, пов'язані з кібератаками, інформаційними диверсіями та витоками конфіденційної інформації, вимагають удосконалення правових механізмів регулювання цієї сфери. З одного боку, право на захист персональних даних є основоположним правом людини, гарантованим як національним законодавством, так і міжнародними договорами, такими як Конвенція Ради Європи № 108 [1] та Загальний регламент про захист даних (GDPR) [2].

В умовах воєнного стану виникає необхідність пошуку балансу між відкритістю державних процесів і забезпеченням конфіденційності інформації, що може впливати на безпеку держави та громадян. Дослідження правових гарантій захисту персональних даних дозволяє

оцінити ефективність чинних правових механізмів, виявити прогалини в законодавстві та сформулювати рекомендації щодо вдосконалення системи інформаційної безпеки в кризових умовах.

Питання захисту персональних даних урегульовано Законом України «Про захист персональних даних» [3], аналіз якого показує, що з початку введення в Україні у лютому 2022 року правового режиму воєнного стану якісь спеціальні механізми або гарантії захисту відповідних даних фактично не запроваджувалися, окрім, зокрема, встановлення особливих умов обміну деякими відомостями медичного характеру.

Разом з тим, як свідчить офіційна статистика, протягом 2023 року Уповноваженим було розглянуто 2205 звернень, пов'язаних із порушеннями у сфері захисту персональних даних. З них: 49 % – незаконна обробка персональних даних; 14 % – доступ до власних персональних даних; 16 % – організація обробки персональних даних на підприємствах, установах та організаціях; 21 % – отримання рекомендацій і роз'яснень [4].

Отже, проблема порушення права осіб на персональні дані в умовах воєнного часу тільки загострилася.

Деякі науковці з цього приводу звертають увагу на необхідність дотримання гарантій захисту персональних даних деяких категорій осіб, чий права у цій сфері є особливо вразливими у період воєнного стану. Зокрема, йдеться про військовозобов'язаних та інших осіб під час отримання, обробки та використання інструментами електронному реєстру [5, с. 414].

Погоджуючись з необхідністю удосконалення законодавства про захист персональних даних в умовах дії правового режиму воєнного стану з метою посилення захисту персональних даних, необхідно розглянути можливість щодо внесення таких змін та доповнень до Закону України «Про захист персональних даних»:

1) запровадження особливого режиму обробки персональних даних під час воєнного стану, а саме: визначити перелік категорій персональних даних, обробка яких має бути обмежена або заборонена під час воєнного стану (наприклад, місце проживання військовослужбовців, їхні сімейні зв'язки тощо); надати право державним органам тимчасово призупиняти доступ до персональних даних у випадку загрози кібератак або витоку інформації; встановити особливі вимоги до обробки персональних даних військовослужбовців, переселенців, осіб, що перебувають на тимчасово окупованих територіях;

2) посилення відповідальності за порушення вимог щодо захисту персональних даних, зокрема: запровадити кримінальну відповідальність за несанкціоноване розголошення або передачу персональних даних, що може завдати шкоди національній безпеці; підвищити штрафи для посадових осіб державних органів, підприємств та

приватних компаній, які допустили витік даних або неналежний рівень їх захисту;

3) удосконалення вимог до кібербезпеки та збереження даних: зобов'язати всі державні та приватні установи використовувати сертифіковані засоби шифрування для зберігання та передачі персональних даних; установити обов'язкове резервне копіювання критичних персональних даних у захищених державних дата-центрах; запровадити прискорену процедуру реагування на кібератаки та витоки даних, зокрема обов'язкове повідомлення Держспецзв'язку про інциденти;

4) обмеження доступу до персональних даних у критичних умовах: надати право органам державної влади тимчасово обмежувати доступ до державних реєстрів у разі загрози несанкціонованого втручання; впровадити багаторівневу систему аутентифікації для доступу до баз даних під час воєнного стану (наприклад, подвійна ідентифікація для державних службовців); визначити механізми швидкого видалення або приховування персональних даних осіб, що перебувають у зоні ризику (наприклад, військових, журналістів, волонтерів);

5) запровадження особливого режиму захисту персональних даних громадян на окупованих територіях: передбачити можливість зашифрованого зберігання персональних даних осіб, що перебувають в тимчасовій окупації, з метою унеможливлення їх використання ворогом; заборонити передавання персональних даних осіб із тимчасово окупованих територій будь-яким організаціям, крім державних структур України; встановити особливі процедури перевірки та підтвердження особи для тих, хто виїжджає з окупованих територій або отримує соціальну допомогу.

Запровадження цих змін дозволить підвищити рівень захисту персональних даних та запобігти їхньому несанкціонованому використанню в умовах війни.

Таким чином, правові гарантії захисту персональних даних в умовах воєнного стану є важливим інструментом забезпечення національної безпеки та захисту прав громадян. Воєнні загрози та активізація кібератак вимагають від держави ефективного регулювання обігу інформації, що включає як обмеження доступу до чутливих даних, так і запровадження механізмів контролю за їх використанням.

Дослідження показало, що правова система України передбачає широкий спектр норм щодо захисту персональних даних (Закон України «Про захист персональних даних»), однак у період воєнного стану виникає низка викликів, пов'язаних із адаптацією цих норм до нових загроз. Зокрема, актуальними залишаються питання запобігання витокам інформації, посилення контролю за її обробкою та забезпечення належного рівня кібербезпеки.

З огляду на це, доцільним є вдосконалення нормативної бази у сфері інформаційної безпеки, посилення відповідальності за незаконне

розголошення персональних даних і державної таємниці, а також впровадження сучасних технологічних рішень для захисту інформації. Важливим також є дотримання балансу між відкритістю державної інформації та необхідністю обмеження доступу до певних відомостей в інтересах національної безпеки.

Отже, правове забезпечення захисту персональних даних в умовах воєнного стану потребує подальшого розвитку, адаптації до сучасних загроз і впровадження найкращих міжнародних практик для ефективного функціонування державних інституцій та захисту громадян.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних: міжнародний документ від 28.01.1981. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text

2. Регламент Європейського парламенту і ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС. (GDPR): Міжнародний документ від 27.04.2016 № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

3. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

4. Проблеми захисту персональних даних в умовах воєнного стану обговорили за круглим столом: Національна асоціація адвокатів України. 2024. URL: <https://unba.org.ua/news/9369-problemi-zahistu-personal-nih-danih-v-umovah-voennogo-stanu-obgovorili-za-kruglim-stolom.html>

5. Бойко Б. В. Гарантії захисту персональних даних військово-зобов'язаних під час їх використання в державних реєстрах для військового обліку. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 12. С. 410–415.

Міхєєв Ю. І.,

*кандидат технічних наук, старший дослідник,
доцент кафедри інформаційної боротьби
Національного університету оборони України
м. Київ, Україна*

Лобода В. В.,

*старший науковий співробітник
науково-дослідного відділу інформаційної та кібернетичної безпеки
Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова
м. Житомир, Україна*

ВИМОГИ ДО СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ВІД ЗОВНІШНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ

Наявність сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій зумовив появу інформаційного простору із новими комунікаційними можливостями. Це спричинило виникнення нових загроз національній безпеці держави. Так, подання та розповсюдження спеціально підготовленої інформації в засобах масової комунікації під виглядом новинних повідомлень переводять її у розряд маніпулятивного та інформаційного впливу [1, с. 1]. Одним з наслідків дії такого впливу може стати прийняття хибних рішень та втрата довіри до керівництва держави як окремою особою, так і всім населенням країни. Запобігти можливим наслідкам, спричиненим інформаційним впливом, можливо лише завдяки створенню надійної системи захисту від зовнішніх інформаційних загроз, яка повинна передбачати появу таких загроз, визначати їх ступінь, здійснювати нейтралізацію та надавати пропозиції щодо подальшого розвитку ситуації представникам відповідних державних органів та відомств.

У доповіді наведено варіант структури системи захисту від зовнішніх інформаційних загроз, розглянуто етапи її створення. Зазначено, що така система повинна складатися із підсистем моніторингу інформаційного простору та визначення рівня негативного інформаційно-психологічного впливу (ІПсВ), спрямованого на свідомість особи, яка приймає рішення.

У зв'язку з тим, що сьогодні наявний інформаційний простір у своїй більшості представлений ресурсами Інтернет, підсистема його моніторингу повинна охоплювати всі можливості щодо пошуку інформації, а саме [2, с. 483, 3, 75 с.]: пошукові системи, тематичні каталоги ресурсів, сайти новин, RSS-повідомлення, інформаційні агентства, які

здійснюють он-лайн відеотрансляцію новин з урахуванням їх особливостей щодо висвітлення інформації, новинні канали в соціальних мережах Інтернет. Тому необхідним етапом при створенні даної підсистеми є формування бази даних пошукових ресурсів, наявних в Інтернеті. Список інформаційних ресурсів повинен формуватися таким чином, щоб вони, доповнюючи один одного, максимально охоплювали інформацію за визначеною темою.

Подальша робота системи повинна бути пов'язана з обробленням знайденого матеріалу. При вирішенні даного завдання необхідним є організація автоматичного реферування знайденої інформації. Для візуалізації знайденої інформації з метою її подальшого аналізу доцільно скористатися технологією побудови семантичних мереж. Порівняння семантичних мереж різних текстів дозволяє встановити ступінь їх змістової близькості, що може використовуватися для автоматичної класифікації документів за заданими рубриками, їх пошуку за подібністю заданого тексту, а також розбиття інформаційного масиву на класи документів близького змісту [4, с. 45].

Основні етапи створення підсистеми визначення рівня негативного ІПСВ повинні передбачати наявність компетентних експертів у цій галузі знань. На основі статистичної обробки даних, отриманих за результатами моніторингу інформаційного простору, у подальшому можливо встановити значення періодів спостереження та визначити для них відповідні критерії рівня ескалації загального негативного ІПСВ відносно визначеної групи осіб. Результати оцінювання повинні стати підґрунтям для розробки рекомендацій щодо дій в умовах негативного ІПСВ.

Таким чином, поєднавши функції та завдання двох підсистем в умовах сучасного інформаційного простору, перспективна система захисту від зовнішніх інформаційних загроз повинна забезпечити:

періодичний автоматизований збір та тематичний пошук документів у відкритих джерелах інформації;

- автоматичну та автоматизовану обробку текстових документів, виділення з них об'єктів інтересу та пов'язаних з ними фактів;
- класифікацію різномовних текстів за єдиними критеріями;
- автоматичну лінгвістичну обробку;
- відбір відомостей з банку текстової інформації або з бази знань за вимогами оператора;
- інтегрування та узагальнення знань, які містяться в різномовних текстах з певної предметної галузі;
- перевірку даних, які містяться в різномовних текстах та в їх сукупності, на наявність дезінформації;
- виявлення закономірностей у певній предметній галузі та їх формування на змістовому рівні;

- збереження в базі даних отриманої інформації, а також надання авторизованого доступу користувачів до перегляду та аналітичної обробки документів;
- створення єдиного структурованого архіву об'єктів інтересу, досьє на них, а також подій та взаємовідношень між ними з метою моніторингу змін їх стану в процесі діяльності, виконання часових, географічних та тематичних зрізів при формуванні різноманітних звітів;
- надання аналітикам засобів швидкого виявлення неявних зв'язків між об'єктами моніторингу та пов'язаними з ними фактами й подіями;
- візуалізацію результатів аналітичних досліджень шляхом генерації дайджестів статей та фактів, формалізованих досьє, семантичних мереж та інших аналітичних звітів;
- визначення рівня інформаційної загрози від негативного ІПсВ;
- розроблення варіантів нейтралізації негативного ІПсВ;
- можливість вибору оптимально варіанта нейтралізації негативного ІПсВ за обраним критерієм;
- прийняття рішення про нейтралізацію негативного ІПсВ;
- підготовку та всебічне забезпечення реалізації рішення;
- нейтралізацію негативного ІПсВ;
- оцінювання рівня інформаційної загрози після впливу на неї запропонованої системи.

Список використаних джерел:

1. Указ Президента України № 685/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року “Про Стратегію інформаційної безпеки”. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>
2. Кацалап В. О., Міхєєв Ю. І., Гришук О. М. Спосіб визначення важливості інформаційних джерел в системі моніторингу телевізійного простору. *Scientific Collection «InterConf+»*. 2024. 47(209). С. 482–491.
3. Левченко О. В. Система забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері: основи побудови та функціонування : монографія / О. В. Левченко. Житомир. 2021. 172 с.
4. Michael W. Berry. Survey of Text Mining, Clustering, Classification and Retrieval Michael W. Berry. – Springer-Verlag, 2004. 244 p.

Тарнавський А. М.,

*аспірант кафедри публічного управління, туризму
та готельно-ресторанної справи*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ ТА КІБЕРЗАГРОЗИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Цифровізація державних послуг є ключовим напрямом модернізації регіонального управління, особливо в умовах війни та післявоєнного відновлення. Впровадження електронних сервісів, таких як «Дія», е-документообіг та онлайн-реєстри, оптимізує надання адміністративних послуг, підвищує оперативність управління, зменшує бюрократію та покращує прозорість.

Електронні сервіси підвищують оперативність державного управління, що критично в умовах війни. «Дія» стала не лише платформою цифрових документів, а й інструментом координації громадян і держави. Завдяки «ЕДокументу» можна підтвердити особу без паперових документів, а через застосунок подаються заявки на компенсацію, реєстрацію внутрішньо-переміщених осіб та соціальні виплати. Автоматизація процесів значно зменшує навантаження на регіональні адміністрації [7, с. 77].

Цифрові сервіси знижують корупційні ризики, забезпечують відкритість даних та громадський контроль. У післявоєнний період вони стануть основою для управління фінансуванням, залучення інвестицій та моніторингу реконструкції [2, с. 48].

Важливим фактором є баланс між доступністю та безпекою. Надмірне спрощення автентифікації може призвести до витоку даних, тому необхідне впровадження багатофакторної автентифікації та криптографічних методів. Високий рівень довіри громадян до цифрових послуг потребує прозорих механізмів захисту даних та публічного звітування про стан кібербезпеки [1, с. 56].

Україна стала ціллю масштабних кібератак, спрямованих на підлив державних інформаційних систем, викрадення даних і порушення роботи критичних платформ. Основними загрозами є DDoS-атаки, зломи реєстрів і витоки даних (рис. 1).

Рис. 1. Основні кіберзагрози для України

Джерело: сформовано автором [3, 5, 6]

DDoS-атаки (Distributed Denial of Service). Їхня мета – виведення з ладу державних електронних сервісів шляхом перевантаження серверів фіктивними запитами для тимчасового блокування доступу громадян до онлайн-послуг [8, с. 3].

Зломи державних реєстрів є також критичною загрозою. Це може призвести до стеження за громадянами, ідентифікації критичної інфраструктури та маніпуляції державними процесами [4, с. 270].

Витоки даних можуть виникати через атаки або слабкий рівень кібербезпеки, що загрожує національній безпеці, сприяючи дезінформації, шантажу та маніпуляціям. Кіберзлочинці використовують фішинг, вразливості програмного забезпечення та соціальну інженерію для отримання персональних даних [6, с. 96].

Одним із наймасштабніших прикладів стала атака на реєстри Міністерства юстиції України (грудень 2024), що паралізувала нотаріальні та реєстраційні послуги. Наслідки атаки зачепили широкий спектр державних сервісів, зокрема реєстр актів цивільного стану, реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, а також реєстр речових прав на нерухоме майно [4, с. 270].

Ще одним гучним інцидентом стала атака на мобільного оператора «Київстар» у грудні 2023 року. Унаслідок масштабного злому оператор зазнав серйозного збою, що спричинило відключення мобільного зв'язку, інтернету та сервісів для мільйонів українців. Відновлення інфраструктури зайняло більше тижня, а компанія втратила близько 40% своєї мережі. Даний інцидент продемонстрував, наскільки вразливою може бути критична інфраструктура України перед добре організованими кібератаками [10, с. 189].

Фінансовий сектор став мішенню хакерів, які атакували онлайн-банкінг, платіжні системи та здійснювали DDoS-атаки, що загрожувало стабільності банківської системи. Енергетична інфраструктура також зазнала значних кібератак у 2022–2023 роках, що призводило до відключень електроенергії, створюючи ризики для промисловості, транспорту та комунальних служб, а також потенційні гуманітарні кризи [3, с. 2].

В умовах війни та посилення кібератак на державні установи України особливо актуальним є питання зміцнення кібербезпеки регіонального управління. Захист інформаційних систем регіональних адміністрацій вимагає комплексного підходу, що включає впровадження резервних систем, навчання персоналу та застосування сучасних технологій захисту даних.

Одним із основних заходів забезпечення кіберстійкості є впровадження резервних реєстрів та систем зберігання даних. Це дозволяє швидко відновити доступ до критично важливої інформації у разі злому основних реєстрів або атак на інфраструктуру, як це було після кібератаки в грудні 2024 року [4, с. 271–272].

Низька цифрова грамотність службовців підвищує вразливість регіональних систем управління. Навчальні програми з кібербезпеки допоможуть зменшити ризики атак і витоку даних. Законодавство України передбачає фінансування таких заходів, зокрема створення відділів кібербезпеки в регіональних адміністраціях. Обов'язкові аудити безпеки дозволять виявляти вразливості та запобігати атакам [9, с. 43–44]. Додатковий захист забезпечує багатофакторна автентифікація із біометрією та одноразовими кодами [1, с. 56].

Захист конфіденційних даних забезпечується криптографічним шифруванням, яке запобігає викраденню та підміні інформації. Додатково використання файрволів і систем виявлення загроз дозволяє аналізувати трафік і вчасно ідентифікувати спроби злому державних серверів [1, с. 56].

Додатково необхідно запровадити механізми контролю за дотриманням кібербезпекових стандартів у місцевих адміністраціях. Це передбачає обов'язкову сертифікацію державних ІТ-систем та створення єдиної національної системи реагування на кіберінциденти [5, с. 29].

Цифровізація державних послуг модернізує регіональне управління, підвищуючи ефективність, прозорість і доступність, особливо в умовах війни. Електронні сервіси, такі як «Дія», спрощують адміністративні процеси, знижують бюрократію та корупційні ризики. Водночас кіберзагрози вимагають комплексного захисту: багатофакторної автентифікації, шифрування даних, навчання персоналу та створення резервних систем. Кіберстійкість критичної інфраструктури та створення відділів кібербезпеки є ключовими для ефективного управління.

Список використаних джерел:

1. Артёмова А. Ю., Ташлицкий С. А. Роль кібербезпеки у цифровій трансформації державних підприємств. 2024. 53 с.
2. Белова І., Гомотюк А., Ярощук О. Цифрова трансформація управлінських та бізнес-процесів в Україні під час воєнного стану. *Економічний аналіз*. 2024. Том 34. № 1. С. 42–52. DOI: 10.35774/econp2024.01.042.
3. Дорогий Я. Ю., Цуркан В. В. Кібербезпека критичної інфраструктури під час військової загрози. 2024.
4. Котенок А. Г., Оніщенко Б. Кібербезпека та державні реєстри нерухомості. 2025.
5. Кравцов О. В. Децентралізація і локалізація в контексті формування цифрової моделі стійкості. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. № 5. С. 27–34. DOI: 10.51547/ppr.dp.ua/2024.5.3.
6. Крет О., Крет Р., Кундеус О. Система кібербезпеки як складова національної безпеки держави. *Grani*. 2024. Т. 27, № 5. С. 92–99. DOI: 10.15421/172496.
7. Пендальчук Є. В. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у політичній комунікації: вплив цифрових платформ на маніпулювання громадською думкою. *Modern scientific journal (Сучасний науковий журнал)*. 2024. № 5 (3). С. 61–69. DOI: 10.36994/2786-9008-2024-5-9.
8. Ткач В. О. Вплив цифрових інструментів і кіберзахисту на розбудову Української державності та інтеграцію в світові освітні і технологічні процеси. *Forestry education and science: current challenges and development prospects*. 2024. October 23-25; Lviv, Ukraine. DOI: 10.36930/conf150.5.36.
9. Ткачук Д., Миколайчук М. Вартісний аналіз ресурсів як складова створення бюджетної стратегії задля забезпечення кібербезпеки в органах місцевого самоврядування України. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. 2023. August 25; Zagreb, Croatia. С. 42–45.
10. Храмов С., Опірський І. Аналіз сучасного стану кібератак в Україні під час війни. *Ukrainian information security research journal*. 2024. Т. 26, № 1. С. 214–222. DOI: 10.18372/2410-7840.26.18842.

Чашницька Т. Г.,

*доктор філософії в галузі права,
головний спеціаліст відділу координації роботи...
Державної міграційної служби України
м. Київ, Україна*

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ ПІД ЧАС ОСВІТНІХ ТА НАУКОВИХ ПРОЦЕСІВ

Розвиток інформаційних технологій та їх проникнення в усі сфери суспільного життя, зокрема у сфери освіти та науки, створює передумови переходу країн на більш високий рівень розвитку.

У Законі України “Про національну програму інформатизації” визначається, що *інформатизація* – це сукупність взаємопов’язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки [1].

Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у сферу освіти є елементом державної політики.

У Законі чітко визначені функції органів державної влади у реалізації Національної програми інформатизації. Вони повинні в межах їх компетенції здійснювати наступні функції у процесі інформатизації:

- встановлення стандартів, норм і правил використання засобів інформатизації;
- забезпечення доступу громадян до інформації органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до інших джерел інформації;
- визначення пріоритетних напрямів інформатизації з метою подальшої її підтримки шляхом державного фінансування;
- інформатизацію науки, освіти, культури, охорони довкілля та здоров’я людини, державного управління, національної безпеки та оборони держави, пріоритетних галузей економіки.

Визначено стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні:

- забезпечення комп’ютерної та інформаційної грамотності населення, насамперед, шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні всебічно розвиненої особистості;

- створення загальнодержавних інформаційних систем, насамперед у сферах охорони здоров'я, освіти, науки, охорони довкілля;
- використання інформаційно-комунікаційних технологій для вдосконалення державного управління, відносин між державою і громадянами, становлення електронних форм взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування і фізичними та юридичними особами.

Як зазначає М. В. Онопрієнко, інформатизація науки привела до появи нового методу дослідження складних систем і процесів, а саме обчислювальних, машинних експериментів [2].

Серед основних напрямів розвитку інформаційного суспільства в Україні необхідно відзначити такі:

- забезпечення вільного доступу населення до телекомунікаційних послуг, зокрема до мережі Інтернет та інформаційних ресурсів;
- надання кожній людині можливості для здобуття знань, умінь і навичок з використанням інформаційних технологій під час навчання, виховання та професійної підготовки;
- створення умов для забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності усіх верств населення, створення системи мотивацій щодо впровадження і використання інформаційних технологій для формування широкого попиту на такі технології в усіх сферах життя суспільства.

Разом із тим, поряд з технологічним аспектом інформатизації вищих навчальних закладів, здійснення програми неможливе без розвиненої системи надання інформаційних послуг, які ними надаються. Забезпечення інформаційної безпеки. Важливу роль у цьому процесі відіграють інформаційні сайти вузів. Саме вони є засобом комунікації та інтеграції в інформаційному просторі. Треба відзначити позитивний момент у створенні електронних бібліотек, електронних підручників та посібників.

Отже, аналіз існуючих електронних ресурсів вищих навчальних закладів в рамках виконання Національної програми інформатизації дозволяє зробити такі висновки:

- процес створення інформаційних сайтів в цілому є позитивним, динамічним;
- необхідним є розміщення на сайтах електронних підручників та посібників;
- важливою є уніфікація вимог щодо контенту веб-сайтів.

Сьогодення вимагає приділяти увагу питанням наявності можливості переходу на різні інформаційні платформи, які мають певні особливості з метою дистанційного навчання, з метою збереження та отримання необхідної інформації в подальшому.

Також, розглядаючи вплив інформатики на еволюцію сучасної науки, слід зазначити, що інформатика сприяє формуванню ряду нових

теоретичних дисциплін, таких як математичне програмування, теорія ігор та інше [3].

В умовах воєнного стану збереження інформації та можливість її використання, а також не допущення несанкціонованого доступу до певної інформації має особливе значення. Це пов'язане з певними технічними негараздами (наприклад, відключення енергопостачання, перебування студентів в зоні військових дій, вплив міграційних факторів), також можливістю атак за допомогою певного програмного забезпечення, спрямованих на викрадення, знищення, пошкодження даних.

Список використаних джерел:

1. Закон України “Про національну програму інформатизації”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (дата звернення: 19.03.2025).

2. Онопрієнко М. В. Інформаційні технології в науці: методологічний вплив і проблеми. *Наука та наукознавство*. 2011. № 3. С. 48–58.

3. Шишкіна М. П. 10 Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, Київ, Україна / Моделі організації доступу до програмного забезпечення у хмаро орієнтованому освітньому середовищі. DOI: 10.14308/ite000525

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-62>

Черемнов М. В.,

*аспірант кафедри комп'ютерної інженерії та інноваційних технологій
Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Упровадження кіберзахисту як важливої частини об'єктів критичної інфраструктури (далі ОКИ) вимагає використання відповідних методів для розуміння поточних і потенційних проблем кіберзахисту та відповідного їх усунення.

Управління ризиками інформаційної та кібербезпеки, аудит системи управління інформаційних систем, реагування на інциденти кібербезпеки, управління вразливостями в інформаційно-комунікаційних систем і розвідка загроз належать до таких основних методів.

Незважаючи на те, що методи, зазначені вище, є важливими, проблеми кібербезпеки та управління вразливостями є більш поширеними для ОКІ.

Розробка та впровадження процесу управління вразливостями є необхідним для виявлення вразливостей, їх усунення та контролю. Однак існує ряд проблем, які потребують негайного вирішення:

- процес управління вразливостями не регулюється;
- пошук і усунення вразливостей проводиться безсистемно;
- контроль відповідності політикам безпеки не проводиться регулярно;
- результати пошуку вразливостей зазвичай не аналізуються, а процедури не працюють досить добре [2].

Наприклад, список Top 10 Open Web Application Security Project (OWASP) є загальноприйнятим списком найбільш важливих загроз безпеці веб-додатків. Він явно не надає комплексної основи для етапів керування вразливістю, незважаючи на те, що його основна мета полягає у виявленні та усуненні вразливостей. Тим не менш, можна виділити загальну стратегію управління вразливістю, яка включає десять найкращих принципів OWASP:

- постійний моніторинг;
- перевірка та тестування;
- сканування вразливостей;
- оцінка ризиків;
- реагування на інциденти;
- навчання та підвищення обізнаності;
- документація та звітність [1].

Ідентифікація вразливостей, встановлення пріоритетів, виправлення та постійний моніторинг – це принципи, які є основою цієї методики, які є ключовими для ефективного керування вразливістю.

Книжка «Управління вразливостями для новачків» містить загальні вказівки щодо управління вразливостями, а також поради щодо вибору інструментів для їх реалізації.

Відповідно до цього джерела, основними кроками управління вразливостями є:

1. Прийняття заходів щодо управління вразливостями відповідно до політики безпеки організації.
2. Інвентаризація та категоризація активів.
3. Використання методів сканування вразливостей.
4. Перевірка невідповідностей відповідно до активів.
5. Розподіл і ранжування ризиків.
6. Підготовка та застосування патчів і виправлень для усунення вразливостей.
7. Перевірка ефективності використаних засобів [3].

SANS Institute пропонує альтернативну стратегію управління вразливостями [2]. Ця стратегія полягає в виконанні наступні кроків:

1. Підготовка до сканування включає визначення масштабу, типу сканування та планування.
2. Тестування вразливостей.
3. Визначення методів усунення вразливостей.
4. Вживати заходів щодо усунення вразливостей.
5. Додаткове сканування.

NIST 800-40v4 Guide to Enterprise Patch Management Planning: Preventive Maintenance for Technology містить інформацію про стандартизовані методи управління вразливостями. У цьому стандарті запропоновано підхід, який включає наступні кроки:

1. Визначення внутрішніх і зовнішніх ресурсів інфраструктури.
2. Визначення вразливих активів, якими ми хочемо керувати, і визначте, наскільки вони важливі для бізнес-процесів компанії.
3. Пряме сканування вразливостей.
4. На основі правил управління вразливостями ОКІ отримують завдання з усунення вразливостей.
5. Повторне сканування, щоб забезпечити оновлення інформації щодо вразливостей, виявлених і усунених фахівцями, а також розподіл нових завдань для усунення нових вразливостей, якщо вони виявляються.

6. Отримання звітів від керівництва щодо роботи відділів, працівників і змін у ризиках компанії [3].

За результатами аналізу зазначених вище методів управління вразливостями можна зробити висновок, що вони залежать від кількості та актуальності використовуваних даних. Одним із недоліків зазначених методів є відсутність регламентованих процедур збору та обробки даних. Крім того, відсутні процедури накопичення даних, які дозволяють проводити ретроспективний аналіз під час розслідування кіберінцидентів. Таким чином, немає належного контролю над процедурами управління вразливостями, що може мати значний вплив на рівень кібербезпеки ОКІ. З цієї причини розробка методів і ресурсів, спрямованих на отримання та оброблення повної актуальної інформації, є необхідною для цього процесу.

Список використаних джерел:

1. OWASP Top Ten | OWASP Foundation. *OWASP Foundation, the Open Source Foundation for Application Security* | OWASP Foundation. URL: <https://owasp.org/www-project-top-ten/> (date of access: 24.03.2025).
2. Palmaers T. Implementing a vulnerability management process. *Egnyte*. URL: <https://www.giac.org/paper/gsec/32851/implementing-vulnerability-management-process/112555> (date of access: 31.07.2023)

3. Souppaya M., Scarfone K. Guide to Enterprise Patch Management Planning: Preventive Maintenance for Technology. *National Institute of Standards and Technology*. 2022. URL: <https://doi.org/10.6028/NIST.SP.800-40r4> (дата звернення: 24.03.2025).

НАПРЯМ 14. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОВОЛЬТАЇКИ В УКРАЇНІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-63>

Дем'янчук О. І.,

*доктор економічних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
та національної безпеки
Національного університету «Острозька академія»
м. Острог, Рівненська область, Україна*

Сенько В. В.,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Національного університету «Острозька академія»
м. Острог, Рівненська область, Україна*

РИЗИКИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ЕНЕРГЕТИЧНОМУ СЕКТОРІ

Енергетичний сектор є ключовим елементом економічної безпеки будь-якої держави, адже стабільність постачання енергоресурсів визначає конкурентоспроможність національної економіки, добробут населення та надійність державного управління. Для України цей аспект має особливе значення через геополітичне положення, залежність від імпорту енергоносіїв та тривалу енергетичну кризу, яка загострилася внаслідок війни з Росією. Враховуючи сучасні виклики, необхідно проаналізувати ризики, що загрожують енергетичній безпеці України, а також можливі шляхи їх подолання.

Одним із найсерйозніших ризиків є залежність від імпортних енергоносіїв. Україна традиційно була залежною від постачання природного газу, нафти та вугілля з росії. Незважаючи на зусилля щодо диверсифікації, імпорт залишається критично важливим для економіки. Це створює загрозу політичного тиску, адже росія неодноразово використовувала енергоресурси як інструмент впливу, що яскраво проявилось під час газових конфліктів у 2006 та 2009 роках. Крім того, залежність від зовнішньої інфраструктури ускладнює контроль над енергетичною безпекою, оскільки більшість маршрутів постачання

проходять через інші країни, що підвищує ризики перебоїв у разі політичних чи економічних криз.

Ще одним серйозним викликом є руйнування енергетичної інфраструктури. Повномасштабна війна спричинила масові ракетні атаки на об'єкти критичної інфраструктури, зокрема електростанції, нафтопереробні заводи та газові сховища. Це призвело до перебоїв у постачанні електроенергії, що змушує Україну покладатися на аварійні імпорتنі постачання з Європи. Багато великих промислових підприємств змушені скорочувати виробництво або повністю зупиняти свою діяльність через нестачу електроенергії. Відбудова енергетичної інфраструктури потребує значних фінансових ресурсів та міжнародної допомоги, що створює додатковий тиск на державний бюджет.

Дефіцит інвестицій у модернізацію енергетичного сектору також є суттєвою загрозою. Українська енергетика значною мірою базується на застарілих технологіях, що знижує її ефективність та конкурентоспроможність. Відновлювана енергетика, хоча й має значний потенціал, все ще не займає належного місця в енергобалансі країни. Додатково до цього більшість електричних мереж та газопроводів були збудовані ще за радянських часів і потребують капітального оновлення. Війна ускладнює доступ до міжнародного капіталу, оскільки багато інвесторів побоюються вкладати кошти у країну з високими ризиками.

Важливим фактором, що загрожує енергетичній безпеці України, є корупція та неефективне управління. Сектор енергетики традиційно має високий рівень монополізації, що перешкоджає розвитку конкуренції. Олігархічні групи контролюють значну частину активів, що ускладнює реформування галузі. Крім того, непрозоре тарифоутворення призводить до завищених цін на електроенергію та газ, що створює додатковий фінансовий тиск на населення та підприємства.

Не менш важливими є екологічні загрози, пов'язані з вугільною промисловістю та атомною енергетикою. Українські теплоелектростанції є одними з найбільших забруднювачів навколишнього середовища. Крім того, загроза аварій на атомних електростанціях, зокрема на Запорізькій АЕС, яка наразі перебуває під російською окупацією, викликає серйозне занепокоєння як всередині країни, так і на міжнародному рівні.

В умовах цих викликів Україна має здійснювати комплексні кроки для підвищення рівня енергетичної безпеки. Одним із ключових напрямків є диверсифікація постачання енергоресурсів, що вже відбувається через збільшення імпорту газу з Європи та перспективні проекти розвитку LNG-терміналів, які можуть забезпечити постачання скрапленого газу з США та країн Близького Сходу.

Ще одним важливим кроком є модернізація та відновлення енергетичної інфраструктури. Уряд у співпраці з міжнародними партнерами активно працює над реконструкцією пошкоджених об'єктів, проте цей

процес потребує значного фінансування. Одним із перспективних напрямів є впровадження «розумних мереж», які дозволять зменшити втрати електроенергії та підвищити ефективність системи.

Розвиток відновлюваної енергетики також має стати одним із пріоритетних завдань. Держава повинна стимулювати інвесторів через податкові пільги та державні програми підтримки, що дозволить збільшити частку вітрової та сонячної енергетики в енергетичному балансі країни. Децентралізація виробництва електроенергії також може підвищити стійкість енергосистеми, зменшуючи ризики централізованих атак на інфраструктуру.

Подолання корупції в енергетичному секторі є ще одним важливим напрямком реформ. Запровадження прозорих тендерних процедур, боротьба з монополізацією ринку та посилення антикорупційного контролю дозволять значно покращити ефективність роботи галузі.

Питання екологічної безпеки також не можна ігнорувати. Необхідно поступово скорочувати використання вугільних ТЕС та розвивати більш екологічно чисті технології. Особливої уваги потребує ситуація з ядерними об'єктами, зокрема Запорізькою АЕС, яка потребує міжнародного контролю та чітких заходів щодо безпеки.

Таким чином, енергетична безпека України стикається з безпрецедентними викликами, які вимагають системного підходу та рішучих дій. Диверсифікація постачання, модернізація інфраструктури, розвиток відновлюваних джерел енергії та антикорупційні реформи можуть стати ключем до створення стійкої та ефективної енергосистеми. Успіх цих заходів визначатиме не лише економічну стабільність країни, а й її здатність ефективно протистояти зовнішнім загрозам та забезпечувати власну незалежність.

Список використаних джерел:

1. Вербицька Г. Л. Управління економічним ризиком. *Фінанси України*. 2004. № 4. С. 34–41/
2. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. К. : КНЕУ, 2000. 292 с.
3. Герасимчук З. В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення / З. В. Герасимчук, Н. С. Вавдіюк. Луцьк : Надстир'я, 2006.
4. Дергачова О. Ядерна енергетика України: жертва на закляння. *Дзеркало тижня*. 2013. № 10. С. 1–9.
5. Дзьоба О. Г. Організація і планування виробничо-комерційної діяльності підприємств транспорту і зберігання нафти і газу : навчальний посібник. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2011. 467 с.

Іванців В. В.,

*кандидат історичних наук,
завідувач кафедри екології*

*Луцького національного технічного університету
м. Луцьк, Україна*

Жадько О. А.,

асистент кафедри екології

*Луцького національного технічного університету
м. Луцьк, Україна*

Федонюк В. В.,

*кандидат географічних наук,
доцент кафедри екології*

*Луцького національного технічного університету
м. Луцьк, Україна*

ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВНОСТІ АГРОВОЛЬТАЇКИ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ УКРАЇНИ

Актуальним прикладним завданням сучасності є оцінка потенціалу та практичних методів впровадження у регіонах України агровольтаїки (від англ. Agrivoltaics). Північно-Західний регіон нашої держави, до складу якого входить Волинська область, протягом тривалого часу вважався малоперспективним у контексті розвитку альтернативної енергетики, у тому числі – вітро- та геліоенергетичних систем. Проте в останні роки підходи та концепти в галузі змінюються, що пов'язано, у першу чергу, з наслідками війни та втратою Україною значних обсягів енергогенерації, що робить альтернативну енергетику удвічі перспективнішою, а, по-друге, регіональні прояви кліматичних змін у Північно-Західному регіоні суттєво вплинули на потенціал використання альтернативних енергетичних ресурсів. Водночас традиційне інтенсивне агровиробництво у регіоні потребує додаткових енергетичних ресурсів, що робить питання розвитку агровольтаїки актуальними та перспективними.

Агровольтаїка передбачає впровадження технологічних процесів одночасного використання земель для використання відновлюваних джерел енергії та провадження агровиробництва. Частіше розглядають інтеграцію геліогенерації та сільськогосподарського виробництва, хоча розглядається і така синергія для агросфери та вітроенергетики.

В останні десятиліття на території Волинської області активними є регіональні прояви змін клімату, оцінку яких у контексті впливу на агрокомплекс давали у своїх працях Мерленко І.М., Федонюк В.В., Мерленко Н.О., Федонюк М.А., Линюк Р.В., Ковальчук Н.С., Христецька М.Б., Бондарчук С.П., Фесюк В.О. [1, 4, 8, 10] та інші автори. Зокрема, у дослідженнях Федонюк В.В., Гусар О.Н., Федонюка М.А., Павлуся А.М. [3, 5, 9] було виявлено такі сприятливі для розвитку агровиробництва і водночас для впровадження альтернативних енергетичних технологій процеси, як зниження загальної хмарності неба в регіоні та, відповідно, зростання геліопотенціалу. Зміни у вітровому режимі регіону, що включають підвищення середніх та максимальних швидкостей вітру у холодний період року проаналізовано у роботах Василюк М.В., Михайлюк В.А., Федонюк В.В., Федонюка М.А., Панькевича С.Г., Вовка О.П. [2, 6, 7]. Це може сприятливим чином відобразитися на використанні вітроенергетичного потенціалу у Волинській області в близькій перспективі.

Тому вважаємо доцільним розглядати у контексті розвитку агровольтаїки в регіоні комбіноване поєднання геліо- та вітроенергетики з агровиробництвом. Агроландшафтна оцінка території Волинської області дозволяє виділити як перспективні для впровадження геліоенергетики усі райони, а як перспективні для впровадження вітроенергетики – переважно південні райони області (Луцький та Володимирський), які мають слабо-хвилястий, місцями погорбований рельєф у межах ділянок Волинської височини.

Серед перспективних напрямків агровольтаїки для Волинської області виділимо: а) наземне агровиробництво у поєднанні з розміщенням рядів сонячних панелей, розміщених похило; рекомендовані культури – картопля, листові овочі, ягідні культури, ріпак; б) закрите агровиробництво – тепличні комплекси у поєднанні з сонячними колекторами, або фотоелектричні теплиці; в) тваринництво на агровольтаїчних фермах, зокрема – випас великої рогатої худоби; г) нестандартний напрямок агровольтаїки – розміщення вітрогенераторних установок на сільськогосподарських угіддях (планується на Волині у межах колишнього Локачинського району) – синергійний вплив такого поєднання ще досліджується.

Список використаних джерел:

1. Мерленко І. М., Федонюк В. В., Мерленко Н. О. Адаптація до сучасних кліматичних змін агрономічних технологій в Північно-Західному Поліссі. *Вплив кліматичних змін на просторовий розвиток територій Землі: наслідки та шляхи вирішення* : збірник наукових праць IV Міжнародної науково-практичної конференції. Херсон, 10–11 червня 2021 року. Херсон : ДВНЗ «ХДАУ», 2021. С. 228–230.

2. Василюк М. В., Михайлюк В. А., Федонюк В. В. Вітровий режим на Волині в контексті глобальних кліматичних змін. *Актуальні проблеми сучасної науки і освіти: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції* м. Львів, 20–21 січня 2022 року. Львів : ЛНУ, 2022. С. 6–8.

3. Федонюк В. В., Гусар О. Н., Федонюк М. А. Динаміка хмарності в межах Волинської області в період 2010–2021 рр. *Український журнал природничих наук*. Житомир, 2023. № 4. С. 86–95. DOI: <https://doi.org/10.32782/naturaljournal.4.2023.10>

4. Федонюк В. В. Мерленко І. М., Федонюк М. А., Линюк Р. В., Ковальчук Н. С. Зміни агрокліматичних чинників в зоні Полісся в контексті глобального потепління (на прикладі Волинської області). *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сільськогосподарські науки*. Рівне, 2019. № 2 (86). С. 124–134. DOI: <https://doi.org/10.31713/vs2201912>

5. Федонюк В. В., Федонюк М. А., Павлусь А. М. Дослідження грозової активності на Волині та в Україні за даними онлайн-ресурсу Blitzortung. *Український гідрометеорологічний журнал*. Одеса, 2021, 28(28). С. 16–28. UPL: http://eprints.library.odetu.edu.ua/id/eprint/9703/1/uhmj_28_2021_16.pdf

6. Федонюк М. А., Федонюк В. В. Екологічний вплив вітру у зоні міської забудови Луцька. *Авіація, промисловість, суспільство* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Кременчук, 12 травня 2022 р. МВС України, Харків. нац. ун-т вн. справ, КЛК. Х. : ХНУВС, 2022. С. 379–383.

7. Pankevych A., Fedoniuk V., Vovk O., Pankevych S. Assessment and mapping of microclimatic features in complex architectural structures in Lutsk. *GeoTerrace-2024*. International Conference of Young Professionals. 7–8 Oct 2024, European Association of Geoscientists & Engineers. Volume 2024. P. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.3997/2214-4609.2024510012>

8. Fedoniuk V., Khrystetska M., Fedoniuk M., Merlenko I., Bondarchuk S. Shallowing of the Svityaz Lake in the context of regional climate change. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 2020. 29(4). P. 673–683. DOI: <https://doi.org/10.15421/112060>

9. Fedoniuk V. V., Husar O. N., Fedoniuk M. A. Study of the cloudiness dynamics in Lutsk in the context of climate change. *Monitoring of Geological Processes and Ecological Condition of the Environment*. Publisher : European Association of Geoscientists & Engineers. Source: Conference Proceedings, 16th International Scientific Conference, 15–18 Nov 2022, Volume 2022. P. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.3997/2214-4609.2022580125>

10. Fedoniuk V. V., Fesyuk V. O., Fedoniuk M. A. Analysis of the dynamics and precipitation regime in the cross-border region Poland-Belarus-Ukraine (2010–2018). *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. Dnipro, 2023. 32 (2). P. 241–253. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.15421/112323>

Петруха С. В.,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту в будівництві
Київського національного університету будівництва і архітектури
м. Київ, Україна*

Петруха Н. М.,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту в будівництві
Київського національного університету будівництва і архітектури
м. Київ, Україна*

АГРОБУДІВЕЛЬНІ КЛАСТЕРИ: ТЕХНОЛОГІЧНА СИНГУЛЯРНІСТЬ В НАПРЯМІ БІОЕКОНОМІКИ

Потреба вирішення низки критичних проблем, що постали перед сільським господарством України внаслідок повномасштабного військового вторгнення російської федерації, є надзвичайно важливою для сучасного аграрного сектору. Галузь зазнала серйозних руйнувань виробничої та логістичної інфраструктури, втративши значні площі земельного банку через окупацію та мінування територій [1; 5]. Це загрожує не лише економічній стабільності функціонування сільського господарства, але й глобальній продовольчій безпеці. Зростаючий попит на інноваційні підходи до вирішення продовольчої кризи, посиленої війною, вимагає розбудови новітніх структур, здатних не лише компенсувати втрати, але й створити умови для довгострокового сталого розвитку сільського господарства на основі принципів біоекономіки. Саме агробудівельні кластери виступають перспективною формою інтеграції передових технологій у сільське господарство та сільське будівництво [2; 4]. Вони здатні забезпечити не тільки відновлення, але й суттєве зростання ефективності та екологічності сільгоспвиробництва, що є стратегічно важливим для формування аграрної політики повоєнного відновлення та подальшого економічного розвитку України.

Відмітимо, що агробудівельні кластери – це інтегровані територіально-виробничі об'єднання підприємств та установ, що спеціалізуються на проектуванні, будівництві, реконструкції та експлуатації аграрної інфраструктури із застосуванням передових технологій і орієнтацією на принципи сталого розвитку біоекономіки [1; 3–4]. Натомість агрохолдинги є вертикально інтегрованими корпоративними

структурами, орієнтованими переважно на аграрне виробництво та комерційний прибуток. Їх спільні та відмінні характеристики опри- сутнено в таблиці.

Актуальність використання інноваційних технологій та підходів, спільних для агробудівельних кластерів та агрохолдингів, стає передумовою переходу до якісно нового етапу розвитку, відомого як техно- логічна сингулярність.

Технологічна сингулярність – це гіпотетична точка в розвитку технологій, коли їхній прогрес стає експоненціальним і принципово змінює економічні та виробничі відносини. У контексті біоекономіки це означає швидке впровадження і широке використання таких технологій, як біотехнології, генна інженерія, автоматизація та цифровізація в сільгоспвиробництві та сільському будівництві, що кардинально змінює підходи до використання ресурсів, підвищує продуктивність і мінімізує екологічні ризики.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика агробудівельного кластера та агрохолдингу

Характеристики діяльності	Агробудівельний кластер	Агрохолдинг
Відмінні	– об'єднання різнопрофільних організацій; – основний акцент на створенні і модернізації аграрної інфраструктури; – орієнтований на сталий територіальний розвиток; – високий рівень взаємодії та кооперації між учасниками; – гнучкість та адаптивність структури до змін; – акцент на екологічні та інноваційні технології; – стимулювання місцевого розвитку та зайнятості; – менший земельний банк, орієнтація на інфраструктуру	– вертикально інтегрована корпоративна структура; – основний акцент на виробництві аграрної продукції; – орієнтація на максимізацію комерційного прибутку; – низька гнучкість через великі масштаби; – висока централізація управління; – значний земельний банк та великі обсяги виробництва; – акцент на масштабах і оптимізації витрат. – менше орієнтований на екологічні та територіальні аспекти
Спільні	– використання передових агротехнологій та цифровізації; – орієнтація на інновації та модернізацію агросектору; – активне використання дослідних і наукових розробок; – сприяння розвитку аграрної галузі; – вплив на економічну стабільність регіонів; – впровадження сучасних методів управління виробництвом; – участь у національному та міжнародному аграрному ринку	

Джерело: складено авторами на основі вивчення джерел [1–2; 4; 6].

Біоекономіка, підсилена технологічною сингулярністю, виступає ключовою основою для ефективного функціонування агробудівельних кластерів, поєднуючи потенціал сільського будівництва та сільського господарства. Інтеграція цих галузей у кластерній моделі забезпечує оптимальне використання новітніх технологій, що сприяє швидкому відновленню пошкодженої інфраструктури, підвищує врожайність і якість продукції, знижує втрати ресурсів та значно покращує екологічні показники. Таким чином, технологічна сингулярність в напрямі біоекономіки є домінантою поєднання сільського будівництва та сільського господарства саме через агробудівельні кластери. Подібна модель є найбільш перспективною для повоєнного відновлення України, дозволяючи не лише відбудувати зруйновані потужності, але й значно посилити їх конкурентоспроможність і забезпечити сталий розвиток у майбутньому.

Повномасштабна війна суттєво погіршила стан українського сільського господарства та сільського будівництва. Значні території втратили виробничий потенціал через окупацію, руйнування та забруднення небезпечними речовинами й вибухонебезпечними пристроями. Українські агрохолдинги втратили доступ до понад 5 млн га сільськогосподарських земель через окупацію [1; 3]. Значна частина цих територій залишається замінованою, особливо у південних регіонах України, включаючи окуповану Автономну Республіку Крим та Чорноморський регіон, що значно ускладнює їхнє подальше використання. Ці регіони традиційно мали важливе значення для забезпечення зернового експорту та внутрішньої продовольчої безпеки.

Саме агробудівельні кластери, використовуючи переваги технологічної сингулярності у біоекономіці, здатні максимально ефективно інтегрувати новітні технології в процеси відновлення та модернізації аграрної інфраструктури. Це забезпечить швидке відновлення виробничих потужностей, зниження екологічних ризиків, а також створення умов для стабільного економічного зростання аграрного сектору України у післявоєнний період. Таким чином, стратегічне значення агробудівельних кластерів полягає в їх унікальній здатності забезпечити глибоку трансформацію аграрної галузі України через використання новітніх технологій біоекономіки. Їх активний розвиток дозволить не тільки відновлювати, а й посилювати виробничий потенціал, вирішуючи проблеми, спричинені російсько-українською війною, та формуючи новий рівень економічної стабільності. Реалізація цієї моделі сприятиме вирішенню не лише економічних, але й соціальних завдань, оскільки дозволяє створити нові робочі місця, активізувати підприємництво на місцевому (локальному) рівні та покращити якість життя населення в регіонах, особливо в найбільш постраждалих. Це сприяє формуванню стійких агроорієнтованих громад та посилює соціально-економічну стабільність у повоєнний період. І відповідно,

розвиток агробудівельних кластерів є ключовим фактором забезпечення стійкого і збалансованого відновлення України, з акцентом на інновації та сталий розвиток, що дозволить країні повернути і посилити свої позиції на міжнародному аграрному ринку.

Список використаних джерел:

1. Гуторов А. О. Корпоратизація в аграрному секторі економіки. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2024. 256 с.

2. Онікієнко Н. В., Петруха Н. М., Рижаківа Г. М. Науково-прикладні компоненти полікритеріальної системи оцінки інноваційного розвитку підприємств: імперативи взаємодії інтегрованих структур. *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин*. 2023. № 52(1). С. 261–273. URL: <http://ways.knuba.edu.ua/article/view/314384/305292>

3. Організаційно-економічні засади оцінювання впливу військової агресії та компенсаційної політики на розвиток аграрного підприємництва в Україні : колективна монографія / Пугачов М. І., Жук В. М., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2024. 308 с.

4. Петруха Н. М., Петруха С. В. Державне регулювання інтегрованих корпоративних об'єднань в умовах структурно-інституціональної та функціональної трансформації сільської економіки: проблеми методології, теорії, соціально-економічної та секторальної політики : монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Професіонал», 2020. 496 с. + 1 електрон. опт. диск.

5. Ryzhakova G., Petrukha S., Petrukha N., Krupelnyska O., Hudenko O. Agro-Food Value Added Chains: Methodology, Technique and Architecture. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2022. Volume 4 (45). P. 385–395. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.4.45.2022.3809>

6. Sokolovska O., Dziurakh Y., Kristinyak M., Petrukha N., Nazaruk M. The Impact of Military Actions on Food and Labor Security. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22 No. 6. P. 582–588. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.6.72>

НАПРЯМ 15. ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ АР КРИМ: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИМІРАХ ВІД ННІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-66>

Бондарук М. В.,

аспірант кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

НЕОБХІДНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Протягом останніх років в основі досліджень соціальної відповідальності бізнесу лежали здебільшого: фінансова підтримка вирішення головних соціальних проблем, забезпечення належних передумов для сталого розвитку різних галузей економіки, а також своєчасна сплата податків і зборів. Проте з початком повномасштабної війни бізнес-сфера зазнала докорінних змін, вітчизняні суб'єкти господарювання наразилися на нові виклики та проблеми, а відтак і усвідомлення необхідності реалізації механізмів розвитку соціальної відповідальності бізнесу зросло.

Як важлива складова сучасної бізнес-стратегії, практика корпоративної соціальної відповідальності в Україні активно впроваджувалася задовго до воєнного вторгнення російської федерації. Згідно з дослідженням Центру «Розвиток КСВ», іще до повномасштабного вторгнення близько 80% українських компаній почали впроваджувати підхід КСВ або дотримувалися його принципів. Хоча визначені показники дещо нижчі, ніж у розвинутих європейських країнах, де 90–95% компаній приділяють велику увагу КСВ, ми також можемо спостерігати позитивні тенденції розвитку цього процесу. Збереження бізнесу навіть в умовах воєнного стану іноді розглядається як корпоративна соціальна відповідальність. Адже зберегти економіку – це зберегти робочі місця, виробляти якісні товари, служити людям, сплачувати податки, щоб наповнювати місцевий і державний бюджети, що в умовах агресії є надважливим. Коли розпочинається війна та виникають великі ризики, можливо, не найкращий час просити

компанії надати значну підтримку різноманітній соціальній діяльності. Проте вітчизняні компанії, які забезпечували функціонування національної економіки, і їхня роль у волонтерстві та фінансуванні Збройних Сил України, допомозі нужденним людям, тимчасово переміщеним особам та іншим постраждалим від війни є досить важливою [4, с. 411].

Соціальна відповідальність означає, що окрім максимізації акціонерної вартості, підприємства повинні працювати таким чином, щоб приносити користь суспільству. Соціально відповідальні компанії повинні прийняти політику, яка сприятиме добробуту суспільства та навколишнього середовища, одночасно зменшуючи негативний вплив на них. Компанії можуть діяти відповідально багатьма способами, наприклад, заохочуючи волонтерство, вносячи зміни на користь навколишньому середовищу, дотримуючись етичної практики праці та беручи участь у благодійності. Споживачі більш активно прагнуть купувати товари та послуги в соціально відповідальних компаній, що впливає на їх прибутковість. І хоч критики стверджують, що практика соціальної відповідальності є протилежністю тому, чому існує бізнес, але молодші покоління бізнесменів беруть на себе соціальну відповідальність і стимулюють зміни на робочому місці та як споживачі. Соціальна відповідальність – це невід’ємна складова бізнес-діяльності компанії. Вона суттєво впливає на формування іміджу національного бізнесу і країни в цілому. Реалізація концепції сприятиме покращенню соціально-економічної, екологічної ситуації в країні та захисту прав людини відповідно до міжнародних норм і стандартів ведення бізнесу [3, с. 96].

Враховуючі сучасні умови найкращим механізмом для покращення рівня соціальної відповідальності можуть стати зміни на державному рівні, шляхом підвищення економічної свободи та зниженню корупції. Також введення обов’язкових ініціатив, які б на постійній основі привертали увагу громадськості до соціальних проблем, як екологічного, так і гуманітарного характеру. Не менш важливим є підтримка вразливих верств населення. Обов’язкове введення квот для людей з обмеженими можливостями, якщо це не загрожує їх життю, створення внутрішнього пенсійного фонду для працівників шляхом стягування відсотків від зарплатні та формування особистих фінансових нагромаджень. Обов’язкове медичне страхування теж є невід’ємною частиною соціальної культури та сприяє збільшенню лояльності працівників. Тобто, через державне урегулювання, рівень соціальної відповідальності буде зростати з кожним роком та розповсюджуватися не лише на великі компанії, а й на малі суб’єкти господарювання, що призводитиме до визначення соціальної відповідальності як невід’ємної частини корпоративної культури [1].

Соціальна відповідальність бізнесу може стимулювати співпрацю з іншими сторонами, такими як інші підприємства, громадські

організації та уряд. У період воєнного стану спільні зусилля можуть бути ефективними у розв'язанні загальних проблем, таких як гуманітарна допомога, відновлення інфраструктури та підтримка постраждалих. Співпраця дозволяє об'єднувати ресурси та знання для досягнення більшого впливу та розв'язання складних завдань. В період воєнного стану бізнесам слід переосмислити свої бізнес-моделі та шукати шляхи до сталого розвитку. Це може включати в себе розробку нових продуктів та послуг, які сприяють зменшенню впливу на навколишнє середовище, підтримку громад та забезпечення сталого доходу. Загалом, соціальна відповідальність бізнесу в період воєнного стану є важливим фактором, який визначає не тільки успіх підприємства, але й внесок у розвиток громад та створення більш стабільного та справедливого суспільства. Важливо розуміти, що соціальна відповідальність бізнесу не є обмеженою дією, але стає важливою частиною стратегії, що сприяє сталому розвитку у важких умовах [2].

Отже, вітчизняна бізнес-індустрія на даний час переживає нові труднощі та виклики, зумовлені війною. Однак, варто зазначити, що наші досягнення у воєнних діях є своєрідним результатом соціальної відповідальності та активізації соціальних ініціатив не лише бізнес-сфери, але й суспільства. Так, протягом останніх трьох років представники великого бізнесу не лише не скоротили соціальні програми, а, навпаки, їх розширили, за рахунок чого вийшли на новий етап впровадження принципів соціальної відповідальності. Тому, на нашу думку, на сьогоднішній день бізнес в нашій державі, яка перебуває у воєнних умовах, змінюється на новітню модель соціально відповідального співробітництва з населенням. Доволі важливо і на далі розвивати соціальну відповідальність та адаптувати її до воєнних реалій, оскільки це забезпечує виживання суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел:

1. Букреева Д. С., Денисенко К. В. Соціальна відповідальність бізнесу як основа забезпечення ділової активності підприємств: євро-інтеграційний аспект. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1316/1271>
2. Голік О, Голік К. Соціальна відповідальність бізнесу в період воєнного стану. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e3680e1b-cb02-4652-b0d6-8d5cab28fe69/content>
3. Стойко І., Шерстюк Р., Долубовська О. Соціальна відповідальність бізнесу в Україні у воєнний і післявоєнний період. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип. 2 (27). С. 93–106.
4. Червінська Л., Червінська Т., Каліна І., Коваль М., Шуляр Н., Чернишов О. Соціальна відповідальність бізнесу в умовах війни. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2023. № 6.53. С. 405–416.

Казак К. І.,

*аспірант кафедри публічного управління,
туризму та готельно-ресторанної справи
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНОЮ ГАЛУЗЗЮ В УМОВАХ ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ АР КРИМ

Автономна Республіка Крим є стратегічно важливим регіоном України з величезним туристичним потенціалом. Однак, окупація Криму беззаперечно спричинила та спричиняє значні зміни в структурі туристичної галузі, що вимагає ефективної стратегії реінтеграції та розвитку. В умовах глобалізації необхідно не тільки відновити туристичну інфраструктуру, але й забезпечити її інтеграцію до світового туристичного ринку, визначити механізми публічного управління, які сприятимуть ефективній реінтеграції туристичної галузі Криму в загальноукраїнський і міжнародний контексти з урахуванням викликів глобалізації.

Перш за все, необхідно проаналізувати наслідки окупації для туристичної галузі Криму. До них можливо віднести руйнування частини туристичних об'єктів, зниження якості сервісу та обмеження доступу до природних і культурних пам'яток, занепад транспортної інфраструктури та логістики, порушення екологічної рівноваги через неконтрольовану експлуатацію природних ресурсів.

Наведені наслідки дозволяють окреслити проблеми та виклики, що постануть перед публічним управлінням у сфері туризму в умовах деокупації. Основними економічним та інституційними викликами є втрата міжнародних партнерів і туристичних потоків через санкції, дефіцит інвестицій та обмежений доступ до сучасних технологій, недовіра міжнародних туристичних організацій та обмежена співпраця з міжнародними ринками. Також, не можна ігнорувати проблеми безпеки та іміджеві ризики, особливої уваги серед яких потребують необхідність забезпечення стабільності та безпеки туристів після деокупації та формування нового бренду Криму як безпечного туристичного регіону.

За наведених умов, визначальну роль у процесі трансформації туристичної галузі відіграють науково-навчальні інституції. В науковому аспекті це, перш за все, дослідницькі ініціативи та співпраця з міжнародними партнерами: формування аналітичних центрів для розробки

стратегій туристичного розвитку, дослідження найкращих світових практик відновлення туристичних регіонів після конфліктів, організація наукових конференцій, семінарів та круглих столів щодо трансформації туризму в Криму. По-друге, це створення інформаційних та освітніх проєктів. Зокрема, запуск просвітницьких кампаній про туристичний потенціал Криму після деокупації, розробка мобільних додатків та інтерактивних платформ для туристичної освіти та промоції регіону. Навчальний аспект охоплює підготовку нових кадрів для туристичної сфери, запровадження спеціальних навчальних програм у галузі туризму, менеджменту та маркетингу, створення можливостей для навчання та стажування майбутніх фахівців у провідних міжнародних установах.

В розрізі публічного управління сталому розвитку туризму в Криму сприятимуть такі стратегії, механізми та моделі: відновлення законодавчої бази (адаптація законодавства України до європейських стандартів у сфері туризму, розробка спеціальних державних програм підтримки туристичної галузі Криму, гармонізація регіональної політики з національними та міжнародними стандартами сталого туризму); державно-приватне партнерство як основа відновлення інфраструктури (залучення приватних інвесторів через прозорі тендери та міжнародні гранти, відновлення готельного бізнесу, санаторно-курортних об'єктів та рекреаційних зон, розвиток сучасних цифрових платформ для бронювання та туристичних сервісів); використання інноваційних технологій в управлінні туризмом (впровадження «розумних» цифрових платформ для моніторингу туристичних потоків, використання big data та штучного інтелекту для прогнозування туристичних трендів, інтеграція технологій віртуальної реальності (VR) для промоції туристичних маршрутів).

Залучення міжнародного досвіду та інтеграція Криму в глобальну туристичну систему можлива через використання інструментів міжнародного маркетингу та брендингу (формування нового туристичного бренду Криму через міжнародні PR-кампанії, впровадження екологічних та культурних проєктів для покращення іміджу регіону, активна участь у світових туристичних виставках та ярмарках); співпрацю з міжнародними туристичними організаціями (інтеграція Криму до світових туристичних асоціацій, підписання меморандумів про співпрацю з провідними туристичними агентствами та платформами); розвиток сталого туризму в регіоні (впровадження міжнародних екологічних стандартів у туристичній галузі, використання практик «зеленого туризму» та популяризація екотуризму, збереження унікальної кримської культури через розвиток етно- та гастротуризму).

Аналітики зазначають, що «об'єкти культурної спадщини можуть бути орієнтирами для гармонійного містобудування, центрами тяжіння для туристичного бізнесу і культурних індустрій, джерелом розвитку інфраструктури населених пунктів і створення нових робочих місць.

Об'єкти культурної (тим паче археологічної) спадщини, на відміну від інших елементів матеріального оточення людини, в разі їх критичного чи остаточного руйнування відновити неможливо, тобто втрати у цій сфері є незворотними. Тому заходи зі збереження культурної спадщини не можна відкладати до «кращих часів» [2, с. 37].

Як пояснюють дослідники «вивчення досвіду різних країн показує, що розвиток туризму багато в чому залежить від того, як на державному рівні сприймається ця галузь. Будь-яка держава для того, щоб отримувати від туристичної індустрії доходи до бюджету, повинна спочатку вкладати кошти в розвиток інфраструктури, підготовку програм розвитку туризму на різних територіях, навчання кадрів для роботи у сфері туризму, а також займатися організацією просування національного туристичного продукту на різних ринках» [1, с. 155].

Підсумовуючи, слід зазначити, що трансформація механізмів публічного управління туристичною галуззю Криму має відбуватися в рамках комплексної стратегії, яка поєднує економічні, правові, освітні та міжнародні аспекти. Важливою складовою успішного розвитку є співпраця державних органів, приватного сектору, наукових установ та міжнародних партнерів. Глобалізаційний контекст відкриває нові можливості для інтеграції Криму у світовий туристичний простір, що сприятиме його сталому розвитку та відновленню після деокупації.

Список використаних джерел:

1. Грабар Н. С. Вплив туризму на міжнародні економічні відносини країн світу. *Публічне управління XXI століття: в умовах гібридних загроз* : збірник наукових матеріалів XXII Міжнародного наукового конгресу. (Харків, 27 квітня 2022 р.). Харків, 2022. С. 154–156.

2. Гуманітарна політика в Україні: Виклики та перспективи (біла книга) / О. О Сінайко та ін. ; за заг. ред. Ю. Б. Каплан, Ю. А. Тищенко. Київ, 2020. С. 37.

Кобиліна Ю. М.,

*старший викладач кафедри слов'янської
та романо-германської філології*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ АР КРИМ

Трансформація механізмів публічного управління в умовах деокупації та реінтеграції Автономної Республіки Крим є одним із ключових напрямків державної політики України [2, 3]. Цей процес має на меті не тільки відновити і посилити інституційні структури регіону після деокупації, а й гарантувати прозорість та підзвітність влади в умовах реінтеграції, забезпечуючи високу ефективність прийняття управлінських рішень.

Стрімке зростання обсягів даних вимагає глибокої трансформації управлінських процесів, побудованої на засадах не тільки автоматизованої системи виконання однотипних операцій, а й на застосуванні інноваційних підходів, направлених на системну інтеграцію розрізнених інформаційних потоків в динамічні прогнозовані моделі (BML), засновані на IT та Big Data-аналізі [1, 4, 7]. Врахування цих факторів сприятиме не тільки системності та науковій обґрунтованості управлінських рішень, а й дозволить створити міжвідомчі цифрові платформи для злагодженої роботи органів публічної влади та громадськості. Ключовим чинником у реалізації стратегічних завдань трансформації механізмів публічного управління виступає інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів публічної влади, основне призначення якого полягає в досягненні поставлених цілей щодо забезпечення взаємозв'язків між ключовими факторами регіонального розвитку, а також швидкого реагування на соціально-економічні виклики та потреби, нейтралізуючи загрози національній безпеці.

У сучасних умовах децентралізації влади та реформування публічного управління механізми інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади набувають вирішального значення у формуванні суспільної думки та забезпеченні участі громадськості у процесах державотворення. Реінтеграція тимчасово окупованих територій вимагає створення сучасної інформаційної інфраструктури, застосування інноваційних технологій та вдосконалення міжвідомчої

взаємодії для забезпечення оперативного обміну інформацією та прийняття управлінських рішень [5].

В умовах деокупації та реінтеграції АР Крим трансформація механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади розглядається як єдність інформаційних ресурсів для підготовки управлінських рішень та системність підходів до аналізу управлінської інформації, шляхом використання інноваційних методів збору, обробки й подання даних, забезпечуючи адаптацію інформаційних ресурсів до потреб споживачів. У цьому процесі ключовими факторами виступають електронне урядування та автоматизація процесів прийняття управлінських рішень, надаючи органам публічної влади можливість оперативно реагувати на зміни в регіоні та ефективно керувати процесами реінтеграції [1, 5].

Реалізація цих механізмів передбачає нормативно-правову адаптацію законодавства України в системі обміну інформацією між військовими адміністраціями і цивільними органами публічної влади та захисту конфіденційних даних під час реінтеграції, а також здійснює модернізацію інструментарію, впроваджуючи технології Big Data та штучного інтелекту (ШІ) для аналізу великих масивів даних про соціально-економічний стан розвитку регіону, використовуючи геоінформаційні системи (ГІС) для моніторингу територій після деокупації тощо [3, 6, 7]. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів публічної влади як один з векторів трансформації публічного управління, направлений на здійснення моніторингу соціальних настроїв, оптимізацію державної політики та забезпечення ефективності реінтеграційних процесів у регіоні, а також використовується у боротьбі з російською пропагандою та підтримкою цілісності української держави на міжнародній арені [7]. Застосування цих механізмів дозволить не тільки оптимізувати процеси прийняття рішень, покращити аналіз даних та підвищити прозорість державотворення, а й сприятиме створенню більш сучасної та ефективної системи публічного управління.

Трансформація інформаційно-аналітичних механізмів органів публічної влади в умовах деокупації та реінтеграції АР Крим включає кілька ключових компонентів: інституційний компонент (передбачає створення міжвідомчих координаційних центрів, які забезпечують узгодженість дій органів влади, включаючи аналіз соціально-економічного стану регіону та розробку стратегій відновлення інфраструктури); технологічний компонент (охоплює використання хмарних сховищ даних та блокчейн-платформи для консолідації інформації та захисту конфіденційних даних); кадровий компонент (забезпечує підготовку аналітиків з кризовими компетенціями, які можуть працювати з великими масивами даних та геоінформаційними системами); комунікаційний компонент (формування системи

зворотного зв'язку з залученими громадянами, такі як мобільні додатки та консультаційно-координаційні центри, які забезпечують публічну звітність та підвищують довіру до органів влади) [1, 5, 6, 7]. Сумісна реалізація цих компонентів дозволяє створити ефективну систему управління регіоном під час реінтеграційних процесів.

Таким чином, трансформація механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади вимагає системного підходу, здатного поєднати технологічні інновації з ефективністю управлінських процесів, який дозволить відновити функціонування органів публічної влади в деокупованих регіонах, забезпечити технічну допомогу у сфері кібербезпеки, розробити цільові програми підготовки менеджерів з кризовими та аналітичними компетенціями, створити механізми публічної звітності для підвищення довіри до інституцій влади, забезпечити реалізацію когнітивної деокупації та реінтеграції Криму.

Список використаних джерел:

1. Мельник Т. О. Складові належного інформаційно-аналітичного забезпечення публічного управління регіональним розвитком. *Ефективність державного управління*. 2020. Вип. 4 (65). Ч. 1. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.65.2020.226466>

2. Про внесення змін до плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя: розпорядження КМУ від 4 квітня 2023 р. № 288-р. *Офіційний вісник України*. 2023. № 39. Ст. 2077. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/288-2023-%D1%80#Text>

3. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: розпорядження КМУ від 29.09.2021 № 1171р: станом на 4 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1171-2021-p#Text>

4. Саврас, І., Томаневич, Л.. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління інноваційною діяльністю підприємств. *Економіка та суспільство*. 2022. (45). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072-2022-45-61>

5. Селіхов Д. Теоретико-правова характеристика поняття «реінтеграція тимчасово окупованих територій». *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ* : науковий журнал. 2024. № 2 (129). С. 25–30. URL: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2024-2-25-30>

6. Стратегія когнітивної деокупації Криму. URL: <https://ppu.gov.ua/documents/strategiia-kohnityvnoi-deokupatsii-krymu>

7. Труш О. О., Василенко Д. В. Інформаційно-аналітична діяльність у системі публічного управління. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2023. № 4. С. 49–55. URL: <https://doi.org/10.32782/suj-2023-4-7>.

Уховський В. В.,

*аспірант кафедри публічного управління, туризму
та готельно-ресторанної справи*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВИКЛИКИ ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У післявоєнний період перед державами постають численні виклики, пов'язані з відновленням економіки, соціальної стабільності та ефективного функціонування системи управління. Одним із ключових завдань стає реформування територіальної організації влади, що є основою для забезпечення прозорості, підзвітності та оперативності публічного управління. Удосконалення цієї сфери сприяє не лише раціональному використанню ресурсів, але й створенню умов для сталого розвитку громад, зростанню довіри до органів влади та зміцненню демократичних інститутів.

Вочевидь, що післявоєнний період завжди стає викликом для будь-якої держави, особливо якщо йдеться про відновлення її територіальної цілісності, економічного потенціалу та соціального добробуту. Для України, яка внаслідок військової агресії зазнала значних втрат як у людському, так і в матеріальному вимірі, питання удосконалення публічного управління територіальної організації влади набуває особливого значення. Відновлення ефективного управління на місцях, забезпечення прозорості, підзвітності та залучення громадян до ухвалення рішень є ключовими елементами для стійкого розвитку держави.

Зважаючи на те, що становлення незалежної, демократичної та правової Української держави є довготривалим процесом, який вимагає від усіх органів управління ефективної та відповідальної діяльності у впровадженні державної політики, раціонального й результативного використання ресурсів у контексті сталого розвитку, публічне управління виступає ключовим стратегічним інструментом для забезпечення сталого розвитку нашої держави [1]

Як справедливо зазначає Л. Г. Комаха, системоутворюючий характер територіальної організації влади підкреслює її виняткове значення для науки та практики публічного управління. Відповідність територіальної організації влади сучасним викликам розвитку держави та суспільства, а також ефективність і узгодженість функціонування її

внутрішніх структурних елементів значною мірою визначають стабільність держави, її безпеку та перспективи розвитку [2, с. 184].

У процесі вдосконалення публічного управління територіальною організацією влади І. М. Васькович акцентує увагу на необхідності забезпечення територіальних громад дієвими механізмами реагування на динамічні зміни, що відбуваються на глобальному, національному та регіональному рівнях. Це обумовлює потребу у впровадженні суттєвих і прогресивних трансформацій безпосередньо в громадах. Сучасний стан розвитку окремих регіонів України характеризується значними диспропорціями, труднощами у залученні масштабних інвестицій та обмеженістю ресурсного потенціалу. У контексті численних зовнішніх і внутрішніх викликів, з якими стикається Україна на сучасному етапі розвитку, виникає нагальна необхідність у формуванні ефективної регіональної політики, яка б відповідала актуальним потребам територій та їхніх громад. При цьому особливу увагу слід приділити інтеграції найкращих досягнень вітчизняної та міжнародної науки й практики у процес розробки та реалізації таких політик [3, с. 36].

Варто підтримати позицію Т. Л. Шестаковської, яка наголошує, що основним чинником успішності державної політики є розробка та впровадження науково обґрунтованої програми публічного управління. Ефективне публічне управління відіграє ключову роль, зокрема, завдяки можливості встановлення суб'єктних зв'язків із громадськістю, що сприяє зменшенню ризиків і втрат у діяльності органів влади та забезпечує отримання значних переваг. Учасники таких зв'язків також отримують змогу захищати права та свободи громадян, а також реалізовувати власні інтереси в межах правового поля.

На сучасному етапі розвитку публічного управління особливо важливо створювати та впроваджувати сучасні програми, орієнтовані на ефективну роботу в різних аспектах суспільного життя. Значна увага приділяється необхідності міжнародної співпраці, яка є критичною в умовах глобалізаційних процесів.

Крім того, слід зазначити, що більшість конституційних прав громадян, іноземців та осіб без громадянства реалізується саме на рівні місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування займає важливе місце в системі публічного управління, забезпечуючи інтеграцію інтересів суспільства, окремих осіб та держави. Таким чином, розвиток місцевого самоврядування є невід'ємною складовою побудови ефективної системи публічного управління. [4, с. 5–10].

А.А. Хребтова акцентує увагу на тому, що сучасне публічне управління характеризується динамічним розвитком, який відбувається у відповідь на змінні потреби та очікування суспільства. Серед ключових тенденцій у цій сфері виділяються технологічні інновації, запровадження нових управлінських принципів, а також орієнтація

на потреби та інтереси кінцевого споживача. Ці процеси не оминули й систему публічного управління в Україні [5, с. 294].

Дослідниця акцентує увагу на важливості формування концептуальних основ повоєнного відновлення України, яке повинно базуватися на демократичних цінностях сучасного світу. Відновлення має ґрунтуватися на принципах відкритої конкуренції, людиноцентричності та субсидіарності, що передбачає посилення громадського контролю за діяльністю органів публічного управління. Особливий акцент робиться на необхідності орієнтації на європейські цінності, зокрема дотримання демократичних стандартів у розвитку публічного управління.

У межах євроінтеграційного курсу дослідниця вказує на важливість впровадження інституту державного стратегічного планування, який у розвинених країнах є ключовим елементом системи державного управління. Цей інститут сприяє визначенню цілей і реалізації державної політики в усіх сферах суспільного життя, насамперед в економіці та секторі безпеки.

Водночас у процесі розвитку публічного управління в Україні у повоєнний період необхідно вирішити проблеми, спричинені погіршенням умов державної служби через фінансову кризу та соціальні виклики, пов'язані з війною. Значний виїзд за кордон державних службовців, особливо жінок, також створює додаткові труднощі.

Крім того, важливим аспектом реформи державного управління є оптимізація розміру державного апарату та впровадження сучасних технологій електронного урядування. Подальша цифровізація публічного управління сприятиме не лише підвищенню ефективності управлінських процесів, але й запобіганню корупційним проявам у цій сфері [5, с. 311–314].

На виклик, пов'язаний із демографічними, економічними та іншими втратами, звертає увагу також Л. Г. Комаха, наголошуючи, що в повоєнний період виникне ще одна проблема, обумовлена тим, що функціонування в умовах воєнного стану неминуче вплинуло на всі аспекти життєдіяльності територіальних громад [2, с. 186].

Зважаючи на вищезазначене, можна дійти висновку, що післявоєнний період вимагатиме суттєвих змін у підходах до організації публічного управління, зокрема в контексті територіальної структури влади. Це обумовлено новими викликами, які постають перед державою, такими як відбудова інфраструктури, забезпечення соціальної стабільності та інтеграція регіонів, що зазнали значних втрат. Ефективне реформування територіальної організації влади неможливе без подальшого впровадження децентралізації, яка має забезпечити раціональний розподіл повноважень між центральними та місцевими органами влади. Такий підхід сприятиме підвищенню рівня автономії громад і їхньої здатності вирішувати локальні проблеми.

Одним із ключових аспектів модернізації публічного управління є впровадження сучасних технологій і цифрових рішень. Це дозволить оптимізувати управлінські процеси, зробити їх більш прозорими, оперативними та орієнтованими на задоволення потреб громадян. Водночас для забезпечення ефективності територіальної організації влади необхідно посилити інституційну спроможність як органів місцевого самоврядування, так і державної адміністрації. Це передбачає професійний розвиток кадрів, удосконалення нормативно-правової бази та створення стабільних фінансових механізмів.

Формування довіри між владою та суспільством є ще одним важливим завданням у процесі післявоєнного відновлення. Досягнення цієї мети можливе шляхом забезпечення прозорості політики, залучення громадян до процесу прийняття рішень і реалізації програм соціальної підтримки. Усі заходи з реформування публічного управління повинні бути спрямовані на досягнення сталого розвитку країни, враховуючи економічні, екологічні та соціальні аспекти.

Відтак, післявоєнний період відкриває унікальні можливості для реформування територіальної організації влади в Україні. Комплексний підхід до вирішення цих питань дозволить створити сучасну та ефективну систему управління, яка відповідатиме новим викликам і сприятиме успішному відновленню країни.

Список використаних джерел:

1. Мовчанюк А. В. Публічне управління як стратегічний інструмент для забезпечення сталого розвитку територій. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 60. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3593/3524>
2. Комаха Л. Г. Територіальна організація влади в Україні: підходи до удосконалення процесу трансформації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 1. С. 183–188.
3. Васькович І. М. Удосконалення публічного управління територіальної організації влади. *Наукові інновації та передові технології*. (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2024. № 1 (29). С. 33–48.
4. Шестаковська Т. Л. Особливості забезпечення розвитку системи публічного управління: світовий досвід та вітчизняні реалії. *Європейський вимір публічного управління* : матеріали VI регіональної наукової конференції; 16.12.2022 р., м. Чернігів / за заг. ред. Руденко О. М., Михайловської О. В. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2022. 102 с. Електронне видання. (Навчально-наукова серія : «Публічне управління та адміністрування». Випуск 18).

5. Хребтова А. А. Модернізація публічного управління в Україні. С. 294–323. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/431/11498/24059-1?inline=1>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-70>

Штепа І. М.,

*аспірант кафедри публічного управління,
туризму та готельно-ресторанної справи
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

НОВІТНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ НАГЛЯДУ ТА РЕГУЛЮВАННЯ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Зміни в зовнішній сфері (повномасштабне вторгнення росії на територію нашої держави, наслідки пандемії коронавірусу, а також світової фінансової кризи) досить негативно позначилися на вітчизняному ринку цінних паперів, зокрема на публічній політиці у сфері його нагляду та регулювання. Варто зазначити, що й до початку повномасштабного вторгнення, ринок цінних паперів в Україні не був достатньо розвинутим. Тому проблема удосконалення публічної політики у сфері нагляду та регулювання на ринку цінних паперів набуває виняткової актуальності, оскільки протягом тривалого періоду, ще до повномасштабного вторгнення, найголовнішою урядовою ініціативою вважалося саме оновлення ринку цінних паперів.

Беручи до уваги певну деформованість структури та механізму функціонування вітчизняного ринку цінних паперів, він на даний час фактично не здатен виконувати свою основну роль, яка полягає у акумулюванні заощаджень та трансформації їх на капіталовкладення у реальний сектор економіки. Проте, у післявоєнний період слід розглядати ринок цінних паперів найважливішим важелем, який зможе відновити національну економіку, адже на даному ринку суб'єкти господарювання одержують необхідні для їх розвитку ресурси, а також активізувавши емісійну діяльність до капіталовкладень у цінні папери можна залучити фінансові ресурси зовнішніх і внутрішніх інвесторів. На вирішення актуальних проблем роботи даного ринку впливають доволі багато факторів, зокрема потреба в удосконаленні публічної політики у сфері нагляду та регулювання на ринку цінних паперів, яка б забезпечила зміцнення довіри до даного ринку та додержання чинної

законодавчої бази в процесі здійснення операцій з фондовими інструментами.

Сьогодні доводиться констатувати, що в Україні ринок цінних паперів, на жаль, залишається недостатньо сформованим та не відіграє тієї провідної ролі у національній економіці порівняно з аналогічними ринками розвинутих країн. До того ж, Україна не має будь-якої довшеної концепції публічної політики у сфері нагляду та регулювання на ринку цінних паперів, в основі якої повинні лежати механізми захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз, негативного впливу деструктивних чинників на процеси емісії та купівлі-продажу цінних паперів, повернення коштів та виплати доходів за ними, а найголовніше – забезпечити належну капіталізацію цього ринку. Основними проблемами розвитку ринку цінних паперів України, на яких сьогодні наголошують чимало дослідників і експертів, є такі: нерозвиненість практично усіх його сегментів; встановлення контролю нерезидентів над окремими групами підприємств і стратегічних галузей; недосконалість системи розкриття інформації емітентами та професійними учасниками ринку; висока ризикованість фінансових інституцій та низький рівень довіри до фінансових інструментів, що обертаються на ринку цінних паперів; спорадичність операцій на ринках капіталу та домінування великих стратегічних інвесторів та ін. Така ситуація загрожує національній безпеці і може призвести до втрати конкурентоздатності вітчизняного ринку цінних паперів, гальмування інноваційного розвитку економіки, банкрутства професійних учасників ринку та необхідності в подальшому отримання українськими підприємствами фінансових ресурсів на іноземних ринках за неприйнятною ціною, а відтак – зміни характеру відносин, що відбуваються між учасниками ринку цінних паперів [2, с. 39].

Фондовий ринок будь-якої країни відіграє ключову роль у функціонуванні економіки, оскільки забезпечує механізми мобілізації капіталу, розподілу ресурсів та управління ризиками. Сучасний фондовий ринок України зазнає значних змін та розвитку, що зумовлено як внутрішніми реформами, так і зовнішніми викликами. Державне регулювання фондового ринку є необхідним для забезпечення стабільності, прозорості та захисту продавців і покупців цінних паперів. Викликами, що постають перед системою державного регулювання фондового ринку України, є:

- глобалізація (фондовий ринок стає дедалі більш інтегрованим, що ускладнює регулювання на національному рівні та вимагає міжнародної співпраці);

- технологічні зміни (розвиток технологій, таких як високочастотна торгівля (HFT) та криптовалюти, створює нові виклики для регуляторів);

- регуляторний арбітраж (учасники ринку шукають юрисдикції з менш суворими правилами, що зменшує ефективність регулювання);
- бюрократія та корупція (корупція в регуляторних органах підживляє довіру до регулювання) [4].

Однією з проблем є недостатня ефективність системи нагляду та контролю за фондовим ринком. Згідно з висновками Міжнародного валютного фонду Україна має більше ніж десять органів державного регулювання фінансового сектору, але жоден з них не здатен забезпечити повний та ефективний нагляд за ринком. Це призводить до недостатньої регуляторної політики та низького рівня довіри в інвесторів. Іншою проблемою є недостатня прозорість фондового ринку. Україна має певний рівень корупції, що ускладнює прозорість фондового ринку та знижує довіру інвесторів. Брак прозорості також відчувається в звітності підприємств, що здійснюють випуск цінних паперів, що ускладнює процес прийняття рішень щодо інвестування в ці компанії. Додатковою проблемою є недостатня регуляторна база та її неспроможність відповідати сучасним потребам фондового ринку. Багато нормативних актів, що регулюють фондовий ринок, не оновлюються вчасно або не відповідають новим технологіям і методам торгівлі. Також часто відбувається дублювання правил і недостатній контроль за їх дотриманням, що створює незрозумілість та необхідність їх узгодження [1, с. 81].

Нажаль, як зазначають Селіванова К.В. та Клюско Л.А., на сьогоднішній день рівень фондового ринку України не є належним та потребує чималих зусиль з боку відповідних державних органів, він має і певні позитивні тенденції. Зважаючи на низьку ліквідність, він є не надто привабливим для іноземних інвесторів, на відміну від фондових ринків розвинених іноземних держав. Саме тому, всебічне сприяння розвитку фондового ринку та коригування напрямів його функціонування з позиції держави дасть можливість поживити входження іноземних інвесторів, розміщення їх капіталу та ресурсів, що призведе до подальшої інтеграції України до європейського та світового фінансових ринків [3, с. 355].

Отже, публічна політика у сфері нагляду та регулювання на ринку цінних паперів, яка спрямована на забезпечення ефективної роботи всієї фінансової системи, на сьогоднішній день вимагає безперервного удосконалення та пристосування до новітніх ринкових змін та умов глобалізації. Важливого значення при цьому набуває: поглиблення міжнародного співробітництва, пристосування до сучасних технологій та інновацій, забезпечення прозорості шляхом запровадження новітньої системи контролю та нагляду за роботою ринку цінних паперів.

Список використаних джерел:

1. Бянов О. О. Правове регулювання фондового ринку в умовах фінансової кризи в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 79–82.
2. Пшик Б. І. Державне регулювання в контексті зміцнення фінансової безпеки ринку цінних паперів України. *Фінансовий простір*. 2023. № 1 (49). С. 35–46.
3. Селіванова К., Ключко Л. Фондовий ринок в Україні: проблеми та основні напрями їх вирішення. *Молодий вчений*. 2020. Випуск 4 (80). С. 352–355.
4. Сибірцев В. Система державного регулювання фондового ринку України. URL: <https://kntu.kr.ua/file/content/9776/zbirnyk-tez-mov2024vkl.pdf#page=12>

НАПРЯМ 16. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД, РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-71>

Баратюк А. Ю.,

*аспірант, асистент кафедри психодіагностики та клінічної психології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У ПСИХОЛОГІЧНИЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Технології віртуальної реальності (VR) відіграють значну роль у психологічній реабілітації військовослужбовців, забезпечуючи вплив на нейрофізіологічні процеси мозку та сприяючи адаптаційним змінам. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, близько 12,5% населення має психічний розлад. Враховуючи специфіку військової служби, цей показник серед військовослужбовців є значно вищим, зокрема ризик розвитку ПТСР серед військових із бойовим досвідом виявився у 7 разів вищим порівняно з військовими без бойового досвіду. Тривожні розлади серед військових трапляються вдвічі частіше порівняно з загальною популяцією, а ризик виникнення депресивних розладів становить 4,8% у військових проти 3,6% серед цивільного населення. Крім того, дослідження, проведене серед українських військових, продемонструвало, що 50% військовослужбовців готові звернутися за психологічною підтримкою до командира підрозділу, 21% – до військового психолога, 9% – до капелана та лише 5% – до цивільного психолога [1].

Дослідження свідчать, що використання VR сприяє модулюванню активності різних зон головного мозку, особливо в контексті емоційного реагування та стресорної відповіді. У квазірандомізованому клінічному дослідженні за участю 30 пацієнтів із хронічним ішемічним інсультом було встановлено, що в експериментальній групі використання VR-терапії призвело до статистично значущого зростання потужності альфа- та бета-ритмів у головному мозку, що свідчило про позитивні зміни нейропластичності та покращення когнітивної діяльності [5].

Регуляція стресових реакцій та моделювання безпечного середовища є ключовими аспектами VR-терапії у військовій реабілітації. Віртуальне середовище може слугувати контрольованим інструментом для відтворення стресових ситуацій та адаптації військових до реальних загроз. Наприклад, у дослідженні з 20 військовослужбовцями було встановлено, що за певних умов VR (сценарій з імітацією висоти) може істотно змінювати фізіологічні показники, тоді як використання віртуального симулятора бойових ситуацій (VBS) не призвело до статистично значущих змін [7].

Можливості нейропластичності та формування адаптивних навичок за допомогою VR-технологій розглядаються як один із перспективних напрямів у реабілітації військових. Дослідження показують, що VR сприяє активації пластичних змін у нервовій системі, що дозволяє відновлювати когнітивні та моторні навички після травматичних подій. Так, у дослідженні з 25 пацієнтами, які мали невромоторні або м'язово-скелетні порушення, застосування VR-ігор «Whack-a-mole» та «Fruit collection» дозволило досягти покращення показників точності рухів у середньому на 20–35% та підвищити мотивацію учасників [8].

Використання VR для симуляцій бойових ситуацій дозволяє військовослужбовцям навчатися контролювати емоції, приймати швидкі рішення та адаптуватися до критичних умов. Також встановлено, що VR-тренування підвищує рівень інтеграції сенсорної інформації, що сприяє розвитку нових стратегій поведінки та покращенню адаптації до мирного життя. У систематичному огляді, який охопив понад 25 досліджень, було зафіксовано, що адаптивні навички самоконтролю та емоційної регуляції поліпшувалися в учасників у середньому на 40% після кількох тижнів використання VR-технологій [9].

Використання віртуальної реальності у терапії посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед військовослужбовців відкриває нові можливості для лікування цього психічного розладу, який часто розвивається після бойових дій. Одним із найефективніших методів є експозиційна терапія у VR (VRET), що дозволяє пацієнтам взаємодіяти з контрольованими, поступово ускладненими сценаріями, відтвореними у віртуальному середовищі. Методи експозиційної терапії у VR спрямовані на поступову обробку травматичних спогадів. Згідно з дослідженнями, VRET є ефективним підходом, оскільки забезпечує безпечне середовище для повторного переживання травматичних подій, що сприяє їхній десенсибілізації [6].

Технології віртуальної реальності продовжують розширювати можливості комплексної психологічної реабілітації військовослужбовців, забезпечуючи більш ефективне відновлення після бойового стресу. Одним із перспективних напрямів є поєднання VR з біологічним зворотним зв'язком (biofeedback), що дозволяє контролювати фізіологічні показники пацієнта у режимі реального часу. Викорис-

тання biofeedback у VR-реабілітації дозволяє слідкувати за змінами серцевого ритму, дихання та активності мозку, адаптуючи віртуальне середовище відповідно до реакцій пацієнта. За даними огляду, включеного у метааналіз, застосування VR-технологій у поєднанні з біологічним зворотним зв'язком сприяє покращенню показників стресостійкості на 25% та підвищенню мотивації до терапії приблизно на 20% порівняно з традиційними методами [4].

Розвиток персоналізованих VR-програм для різних категорій військовослужбовців є ще одним важливим напрямом реабілітації. У сучасних підходах враховується специфіка бойового досвіду, характер психологічних травм та рівень адаптації до мирного життя. Дослідження підтверджують ефективність VR у корекції ПТСР, коли програми адаптуються під конкретні потреби ветеранів, що дозволяє підвищити ефективність експозиційної терапії та когнітивно-поведінкових методів [2].

Використання VR у груповій терапії та соціальній адаптації після служби є перспективним напрямом, що дозволяє військовослужбовцям взаємодіяти у безпечному середовищі, відновлюючи соціальні навички. Дослідження показують, що VR-сесії у груповому форматі сприяють зниженню рівня тривожності на 30% та покращенню стратегій подолання стресу вдвічі, що позитивно позначається на адаптації до мирного життя [4]. VR також може використовуватися як платформа для навчання ветеранів новим навичкам, що сприяє їхній професійній реінтеграції. У військових програмах VR довела ефективність у навчанні та психологічній підтримці, дозволяючи скоротити час засвоєння нових завдань у середньому на 25%, що підкреслює її роль у майбутніх підходах до соціальної адаптації ветеранів [3].

Технології віртуальної реальності (VR) демонструють значний потенціал у психологічній реабілітації військовослужбовців, зокрема завдяки впливу на нейрофізіологічні процеси, нейропластичність та формування адаптивних навичок. Використання VR-методів, таких як віртуальна експозиційна терапія (VRET), дозволяє ефективно опрацьовувати психотравматичний досвід у контрольованому та безпечному середовищі, покращуючи емоційну регуляцію та когнітивні функції військових. Подальші перспективи розвитку цього напрямку пов'язані з інтеграцією VR-технологій із біологічним зворотним зв'язком, розробкою персоналізованих сценаріїв відповідно до індивідуальних потреб військовослужбовців, а також розширенням застосування VR у групових форматах психологічної реабілітації з метою поліпшення соціальної адаптації та професійної реінтеграції ветеранів.

Список використаних джерел:

1. Шандрук О. Г. Система соціальної та психологічної реабілітації військовослужбовців в Україні / Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2024. 56 с.
2. Яндола К. О., Кислий В. Д., Малєєв О. В. Психолого-педагогічні умови опанування VR військовими психологами. *Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи*. 2024. Т. 4. С. 105–110. URL: <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2024-4-16>
3. Adeghe E., Okolo C., Ojeyinka O. A review of the integration of virtual reality in healthcare: implications for patient education and treatment outcomes. *International Journal of Science and Technology Research Archive*. 2024. P. 79–88. URL: <https://doi.org/10.53771/ijstra.2024.6.1.0032>
4. Bhise S., Rathil M., Dabadghav R., Atre, J. Use of virtual reality in physical rehabilitation: A narrative review. *Current Medicine Research and Practice*. 2024. Vol. 14. P. 122–127. URL: https://doi.org/10.4103/cmrrp.cmrrp_225_23
5. Gangemi A., De Luca R., Fabio R., Lauria, P., Rifici, C., Pollicino, P., Marra, A., Olivo, A., Quartarone, A., Calabrò, R. Effects of Virtual Reality Cognitive Training on Neuroplasticity: A Quasi-Randomized Clinical Trial in Patients with Stroke. *Biomedicines*. 2023. Vol. 11. P. 1–14. URL: <https://doi.org/10.3390/biomedicines11123225>
6. Heo S., Park J. Effects of Virtual Reality-Based Graded Exposure Therapy on PTSD Symptoms: A Systematic Review and Meta-Analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022. Vol. 19. P. 1–10. URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph192315911>
7. Schilder F., Withagen F., De Weijer A., Bruinsma, B., Geuze, E. Examining the applicability of virtual battle space for stress management training in military personnel-A validation study. *Stress and health : journal of the International Society for the Investigation of Stress*. 2024. Vol. 40. P. 1–13. URL: <https://doi.org/10.1002/smi.3475>
8. Stanica I., Hainagiu S., Milicu A., Dascalu, M., Portelli, G. Effectiveness of Virtual Reality-Based Multi-Therapy Systems for Physio-Psychological Rehabilitation: A Clinical Study. *Applied Sciences*. 2024. Vol. 14. P. 1–25. URL: <https://doi.org/10.3390/app14199093>
9. Yoon, M., Choi, K., Yoon, S., Jo, I. Task type matters: The impact of virtual reality training on training performance. *J. Comput. Assist. Learn.* 2023. Vol. 40. P. 205–218. URL: <https://doi.org/10.1111/jcal.12874>

Барсученко І. В.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

БІОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Делінквентна (протиправна) поведінка, яка передбачає вчинення протиправних дій, є складним феноменом, що викликає значний інтерес у науковій спільноті. Важливим аспектом вивчення цього явища є дослідження його детермінації, зокрема, біологічних та соціальних факторів, що впливають на формування делінквентної поведінки.

Біологічна детермінація делінквентної поведінки базується на припущенні, що певні індивідуальні біологічні особливості можуть сприяти виникненню схильності до протиправної діяльності. До таких факторів належать генетичні характеристики, нейрофізіологічні процеси та гормональні зміни.

Генетичні характеристики відіграють важливу роль у формуванні схильності до агресивної та імпульсивної поведінки. Наукові дослідження в галузі генетики показали, що певні генетичні мутації можуть значно збільшити ймовірність вчинення агресивних дій. Одним із таких важливих генетичних факторів є поліморфізм гену моноаміноксидази А (МАО-А), який виконує ключову роль у регуляції рівня нейромедіаторів в мозку [1].

Дослідження показали, що генетичні фактори не лише безпосередньо впливають на рівень нейромедіаторів, але й можуть змінювати структуру і функцію мозку. Наприклад, структурні зміни в лімбічній системі мозку, зокрема в мигдалеподібному тілі та гіпокампі, можуть впливати на регуляцію емоцій та імпульсів, що сприяє формуванню агресивної поведінки.

Необхідно зазначити, що генетична схильність до агресивної поведінки не означає її неминучості. Дослідження також вказують на важливу роль соціального середовища та виховання у формуванні поведінкових реакцій. Тобто, навіть за наявності генетичних передумов до агресії, позитивне соціальне оточення, підтримка з боку батьків, належний контроль та емоційна стабільність можуть допомогти запобігти розвитку протиправної поведінки.

Нейрофізіологічні процеси відіграють критичну роль у формуванні делінквентної поведінки, особливо через їх вплив на регуляцію емоцій та мотивації. Лімбічна система мозку є центральним компонентом

у цьому процесі, оскільки вона відповідає за обробку емоційних реакцій та регуляцію поведінкових імпульсів. Ця система включає такі ключові структури, як гіпокамп, мигдалеподібне тіло (амігдала) та гіпоталамус, кожна з яких має свої специфічні функції [4].

Окрім структурних змін, важливим аспектом є нейрохімічні процеси, що відбуваються у лімбічній системі. Нейромедіатори, такі як серотонін, дофамін та норадреналін, відіграють ключову роль у регуляції настрою та емоційних реакцій. Дослідження показали, що дисбаланс цих нейромедіаторів може призводити до агресивної та імпульсивної поведінки. Наприклад, низький рівень серотоніну пов'язаний з підвищеною агресивністю та імпульсивністю, тоді як підвищений рівень дофаміну може сприяти ризикованій поведінці та прийняттю рішень під впливом емоцій [2].

Гормональні зміни відіграють важливу роль у формуванні делінквентної поведінки, оскільки вони можуть безпосередньо впливати на емоційний стан та поведінкові реакції індивіда. Одним з найважливіших гормональних факторів є рівень тестостерону, який асоціюється з агресивною поведінкою та схильністю до ризикованих дій. Високий рівень тестостерону може сприяти підвищеній агресивності та імпульсивності, що збільшує ймовірність вчинення протиправних дій. Тестостерон є основним чоловічим статевим гормоном, який не лише регулює розвиток вторинних статевих ознак, але й впливає на поведінкові реакції. Дослідження американських та європейських вчених підтверджують, що високий рівень тестостерону асоціюється з агресивною поведінкою.

Таким чином, біологічна детермінація делінквентної поведінки включає генетичні характеристики, нейрофізіологічні процеси та гормональні зміни, які можуть сприяти виникненню схильності до протиправної діяльності. Розуміння цих біологічних факторів є важливим для розробки ефективних заходів профілактики та корекції делінквентної поведінки.

Соціальна детермінація делінквентної поведінки, з іншого боку, акцентує увагу на впливі соціального середовища на формування особистості та поведінкових патернів. Соціальні фактори включають у себе умови життя, сімейні стосунки, вплив однолітків, освіту та культурні норми. Дисфункціональне сімейне середовище є одним з найважливіших факторів, що впливають на формування девіантної поведінки у дітей. В такому середовищі, де поширені насильство, алкоголізм або наркоманія, дитина часто стає свідком або жертвою агресивних дій, що впливає на її психологічний та емоційний стан. Відсутність належного контролю з боку батьків призводить до того, що дитина не отримує необхідних навичок самоконтролю та регуляції поведінки.

Емоційна нестабільність, що виникає внаслідок постійного стресу та переживань, створює сприятливе середовище для розвитку агресивних

реакцій на зовнішні подразники. Крім того, діти, які не мають позитивних моделей поведінки, не здатні засвоювати соціально прийнятні форми взаємодії з іншими. Внаслідок цього, вони шукають альтернативні шляхи вирішення конфліктів, які часто виявляються деструктивними та протиправними. Відсутність підтримки та емоційного тепла з боку батьків сприяє формуванню ворожнечі до оточуючих та світу загалом. Це підсилює ймовірність того, що дитина буде схильна до здійснення правопорушень, адже вона сприймає це як нормальний спосіб реагування на життєві труднощі [3].

Таким чином, негативний вплив дисфункціонального сімейного оточення на поведінку дітей є багатограним і включає як психологічні, так і соціальні аспекти. Важливо враховувати ці фактори при розробці програм запобігання делінквентної поведінки та підтримки дітей, які виростають у складних умовах.

Отже, делінквентна поведінка є результатом складної взаємодії біологічних та соціальних факторів. Розуміння детермінації цієї поведінки є ключовим для розробки ефективних заходів профілактики та корекції правопорушень серед підлітків. Інтегративний підхід, що враховує як біологічні, так і соціальні аспекти, дозволяє більш повно дослідити причини делінквентної поведінки та розробити комплексні стратегії для її запобігання. Це сприятиме створенню сприятливого середовища для розвитку підлітків та їхньої успішної соціалізації.

Список використаних джерел:

1. Коломієць Л., Сольвар В., Кожедуб Т. Обґрунтування теоретико-методологічних засад емпіричного дослідження самореалізації підлітків. *Психологічний журнал*. 2019. 5 (12)/ 43–58.
2. Теорія та практика формування особистості як суб'єкта самотворення і самозбереження : монографія / за ред. О. М. Гомонюк. Хмельницький : ФОП Цюпак А. А., 2021. 460 с.
3. Янкович О., Кікінежді О., Козубовська І., Полішук В., Радчук Г. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід : монографія. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 300 с
4. Deci, E. L., & Ryan, R. M. Self-determination theory: When mind mediates behavior. *The Journal of mind and Behavior*. 1980. 33–43.

Березинець Т. Ю.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРИЧИНИ ТА ЗАПОБІГАННЯ

Актуальність проблеми злочинності в сучасному суспільстві

Злочинність є складним соціальним явищем, яке впливає на всі аспекти життя суспільства. Її наслідки включають не лише матеріальні збитки, але й психологічні травми, руйнування соціальних зв'язків та підірив довіри до державних інституцій.

В умовах сучасних соціально-економічних та політичних трансформацій, зростання соціальної нерівності та поширення інформаційних технологій, проблема злочинності набуває особливої актуальності.

Наприклад, дослідження показують, що економічна нестабільність та безробіття можуть призвести до зростання рівня злочинності, особливо серед маргіналізованих груп населення. Крім того, розвиток кіберзлочинності створює нові виклики для правоохоронних органів та потребує розробки ефективних стратегій запобігання.

Соціально-психологічний підхід до вивчення злочинності

Соціально-психологічний підхід до вивчення злочинності фокусується на взаємодії між індивідуальними психологічними факторами та соціальним контекстом, в якому відбувається злочинна поведінка. Він враховує вплив соціальних норм, цінностей, групової динаміки та міжособистісних відносин на формування злочинної ідентичності та поведінки.

Цей підхід дозволяє глибше зрозуміти мотивацію злочинців, виявити соціальні фактори, що сприяють злочинності, та розробити ефективні стратегії запобігання. Наприклад, теорія соціального навчання Бандури пояснює, як індивіди навчаються злочинній поведінці через спостереження та наслідування.

Мета та завдання розгляду причин і методів запобігання злочинності

Метою розгляду причин і методів запобігання злочинності є розробка комплексного підходу до боротьби з цим явищем, який би враховував як індивідуальні, так і соціальні фактори.

Завдання включають:

- Виявлення та аналіз соціально-психологічних причин злочинності.

- Розробка та оцінка ефективності методів запобігання злочинності на різних рівнях (індивідуальному, груповому, суспільному).
- Впровадження науково обґрунтованих стратегій запобігання злочинності в практику правоохоронних органів, соціальних служб та інших організацій.

Наприклад, дослідження показують, що програми соціальної профілактики, спрямовані на підтримку молоді та запобігання девіантній поведінці, можуть бути ефективними у зниженні рівня злочинності (Петровська, 2015).

Соціальна нерівність та маргіналізація

Соціальна нерівність – це стан, при якому члени суспільства мають нерівний доступ до ресурсів, можливостей та прав. Маргіналізація – це процес виключення певних груп населення з повноцінного соціального життя, що призводить до їхньої ізоляції та відчуження.

Вплив соціально-економічних факторів на формування злочинної поведінки

Соціально-економічні фактори, такі як бідність, безробіття, низький рівень освіти та відсутність доступу до соціальних послуг, можуть суттєво впливати на формування злочинної поведінки. Люди, які живуть у бідності, часто відчують безвихідь та відчай, що може спонукати їх до злочинних дій.

Маргіналізація призводить до відчуження та ізоляції, що може викликати почуття образи та агресії. Люди, які відчують себе виключеними з суспільства, можуть вдаватися до злочинних дій як способу вираження свого протесту або як засобу виживання.

Маргіналізовані групи часто стикаються з дискримінацією та стигматизацією, що посилює їхнє відчуття відчуження. Це може призвести до формування девіантних субкультур, в яких злочинна поведінка вважається нормою.

Психологічні особливості особистості злочинця

Психологічні особливості особистості злочинця – це сукупність індивідуальних психологічних характеристик, які сприяють формуванню злочинної поведінки. Ці особливості можуть включати агресивність, імпульсивність, низький рівень емпатії, моральної свідомості та схильність до ризику.

Агресивність та імпульсивність

Агресивність та імпульсивність є ключовими психологічними характеристиками, які часто зустрічаються у злочинців. Агресивність може проявлятися у формі фізичного або вербального насильства, а імпульсивність – у нездатності контролювати свої емоції та поведінку.

Низький рівень емпатії та моральної свідомості

Емпатія – це здатність розуміти та співпереживати емоціям інших людей. Моральна свідомість – це система цінностей та переконань, яка

визначає, що є правильним, а що – неправильним. Злочинці часто мають низький рівень емпатії та моральної свідомості, що дозволяє їм ігнорувати страждання своїх жертв.

Наприклад:

- Серійні вбивці часто мають виражений дефіцит емпатії, що дозволяє їм вчиняти жорстокі злочини без почуття провини.

- Люди з антисоціальним розладом особистості часто мають низький рівень моральної свідомості та схильні до злочинної поведінки.

Схильність до ризику та пошук гострих відчуттів

Деякі злочинці мають схильність до ризику та пошуку гострих відчуттів. Вони можуть вдаватися до злочинної поведінки як способу отримання адреналіну та задоволення.

Наприклад:

- Люди, які займаються екстремальними видами спорту, можуть також бути схильні до ризикованої поведінки в інших сферах життя, включаючи злочинність.

- Деякі злочинці можуть відчувати задоволення від порушення закону та обману правоохоронних органів.

Соціально-економічні заходи відіграють ключову роль у запобіганні злочинності, адже вони спрямовані на усунення її кореневих причин. Бідність, соціальна нерівність та маргіналізація створюють сприятливе середовище для розвитку злочинності, тому боротьба з цими явищами є першочерговим завданням.

Боротьба з бідністю та соціальною нерівністю передбачає комплекс заходів, спрямованих на підвищення рівня життя населення. Це включає забезпечення гідної заробітної плати, доступ до якісної освіти та охорони здоров'я, а також соціальну підтримку вразливих груп населення. Зменшення соціальної нерівності досягається через прогресивне оподаткування, перерозподіл доходів на користь бідних верств населення та боротьбу з дискримінацією.

Створення робочих місць та можливостей для соціальної інтеграції є важливим фактором запобігання злочинності. Це передбачає розвиток економіки, стимулювання малого та середнього бізнесу, інвестиції в інфраструктуру та освіту, а також створення нових робочих місць. Соціальна інтеграція досягається через програми професійної підготовки та перекваліфікації, підтримку підприємницької діяльності та залучення до волонтерської діяльності.

Важливо зазначити, що соціально-економічні заходи мають бути частиною комплексного підходу до запобігання злочинності, який також включає правоохоронні, освітні та психологічні заходи. Лише спільними зусиллями суспільства можна досягти значного зниження рівня злочинності та створення безпечного середовища для всіх громадян.

Висновки. Досліджуючи цю важливу тему, можна зробити висновок, що запобігання злочинності є складним та багатогранним завданням, яке вимагає системного підходу. Успіх у цій сфері залежить від злагодженої роботи державних інституцій, громадських організацій та активної участі кожного громадянина.

Насамперед, необхідно усвідомити, що злочинність не є ізольованим явищем, а глибоко вкорінена в соціально-економічні умови життя суспільства. Тому, поряд із традиційними правоохоронними заходами, необхідно приділяти увагу вирішенню соціальних проблем, таких як бідність, безробіття, соціальна нерівність та маргіналізація.

Важливим аспектом є формування у суспільстві культури правової свідомості та нетерпимості до злочинної поведінки. Кожен громадянин має усвідомлювати свою відповідальність за дотримання законів та сприяти створенню безпечного середовища.

Особливу увагу слід приділити профілактиці злочинності серед молоді, яка є найбільш вразливою до негативного впливу соціального середовища. Розвиток освітніх та культурних програм, створення можливостей для самореалізації та залучення до суспільно корисної діяльності – це ключові фактори запобігання злочинності серед молоді.

У сучасному світі, де злочинність набуває нових форм, таких як кіберзлочинність, необхідно постійно вдосконалювати методи боротьби з нею. Впровадження новітніх технологій, обмін досвідом на міжнародному рівні та постійне навчання правоохоронних органів є необхідними умовами ефективної протидії злочинності.

Отже, запобігання злочинності – це спільна справа всього суспільства. Лише об'єднавши зусилля, ми зможемо створити безпечне та справедливе суспільство, де кожен громадянин почуватиметься захищеним.

Список використаних джерел:

1. Андросюк В. Г., Копилова О. П., Лукашевич В. Г. Юридична психологія : підручник. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2018. 352 с.
2. Бандурка О. М., Друзь В. А. Юридична психологія : підручник для вищих навчальних закладів. Харків : Золота миля, 2011. 512 с.
3. Варчук Т. В. Кримінальна психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 208 с.
4. Глазунов Ю. Т. Психологія оперативно-розшукової діяльності : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2015. 328 с.
5. Ратінов А. Р. Судова психологія для слідчих. Москва : Юридична література, 1967. 296 с.
6. Коновалова В. О. Юридична психологія. Київ. 424 с.
7. Мухіна Г. В. Юридична психологія : навчально-методичний посібник. Київ : ВД «Дакор», 2019. 236 с.

Вашенко О. С.,

аспірант,

молодший науковий співробітник відділу психології спілкування

Інституту соціальної та політичної психології

Національної академії педагогічних наук України

м. Київ, Україна

КОРЕЛЯЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ: ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВОЄННИХ СТРЕСОРІВ НА ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПОДРУЖЖЯ

У дослідженні приймало участь 74 особи, а саме: 58 жінок (78,4%) та 16 чоловіків (21,6%), віком від 26 до 60 років. Освіта опитуваних: вища – 49 осіб (66,2 %); неповна вища, середньо-технічна – 12 осіб (16,2 %); професійно-технічна освіта, повна загальна середня – 13 осіб (17,6 %).

Були використані наступні методики: «Діагностика рівня конфліктності особистості» (Г. Ложкін, Н. Пов'якель); запитальник «Діагностика поведінки особистості в конфліктній ситуації» (О. С. Кочаряна); методика «Стратегія боротьби з конфліктами» (Д. Веттен, К. Камерон); шкали тривоги А. Бека; шкала депресії А. Бека; шкала резильєнтності Коннора-Девідсона-10; опитувальник агресивності А. Басса-М. Перрі; «Шкала сприйнятого стресу» (Perceived Stress Scale-10, PSS-10); методика "емоційного інтелекту" (Н. Холл)

Кореляційний аналіз (застосовували коефіцієнт кореляції Пірсона) показників депресії показав статистично достовірні взаємозв'язки з:

1) резильєнтністю ($r=-0,520$ при $p\leq 0,001$): чим вищий рівень депресії у респондента, тим меншу резильєнтність він здатен виявити;

2) тривогою ($r=0,661$ при $p\leq 0,001$): чим вищий рівень депресії у особи, тим більший рівень тривоги вона демонструє;

3) загальним показником агресії ($r=0,399$ при $p\leq 0,001$) та такими її складовими, як гнів ($r=0,494$ при $p\leq 0,001$) та ворожість ($r=0,322$ при $p\leq 0,01$): чим вищий рівень депресії у респондента, тим більш він схильний до вияву агресії взагалі та до вияву гніву та ворожості;

4) загальним рівнем емоційного інтелекту ($r=-0,362$ при $p\leq 0,01$) та такими його критеріями, як управління своїми емоціями ($r=-0,543$ при $p\leq 0,001$) та самомотивацією ($r=-0,368$ при $p\leq 0,01$): чим вищий рівень депресії демонструє респондент, тим нижчий рівень емоційного інтелекту у нього та менша здатність до управління своїми емоціями і самомотивації.

Кореляційний аналіз (застосовували коефіцієнт кореляції Пірсона) показників **резильєнтності** показав статистично достовірні взаємозв'язки з:

1) тривогою ($r=-0,514$ при $p \leq 0,001$): чим вищий рівень резильєнтності у особи, тим менший рівень тривоги вона демонструє;

2) такими складовими агресії, як гнів ($r=-0,338$ при $p \leq 0,01$) та ворожість ($r=-0,266$ при $p \leq 0,05$): чим вищий рівень резильєнтності у респондента, тим менш він схильний до гніву та ворожості;

3) загальним рівнем емоційного інтелекту ($r=0,597$ при $p \leq 0,001$) та такими його критеріями, як самомотивація ($r=0,589$ при $p \leq 0,001$), управління своїми емоціями ($r=0,594$ при $p \leq 0,001$), розпізнавання емоцій інших людей ($r=0,338$ при $p \leq 0,01$), емоційна обізнаність ($r=0,318$ при $p \leq 0,01$), емпатія ($r=0,285$ при $p \leq 0,05$): чим вищий рівень резильєнтності у респондента, тим вищий рівень у нього рівень емоційного інтелекту та більша здатність до самомотивації, управління своїми емоціями, розпізнавання емоцій інших людей, вища емоційна обізнаність та емпатія.

Кореляційний аналіз (застосовували коефіцієнт кореляції Пірсона) показників **тривоги** показав статистично достовірні взаємозв'язки з:

1) загальним показником агресії ($r=0,495$ при $p \leq 0,001$) та такими її складовими, як гнів ($r=0,555$ при $p \leq 0,001$) та ворожість ($r=0,399$ при $p \leq 0,001$): чим вищий рівень тривоги демонструє респондент, тим більш він схильний до вияву агресії взагалі та до вияву гніву та ворожості;

2) загальним рівнем емоційного інтелекту ($r=-0,477$ при $p \leq 0,001$) та такими його критеріями, як управління своїми емоціями ($r=-0,583$ при $p \leq 0,001$) та самомотивацією ($r=-0,506$ при $p \leq 0,001$): чим вищий рівень тривоги демонструє респондент, тим нижчий рівень емоційного інтелекту у нього та менша здатність до управління своїми емоціями і самомотивації.

Кореляційний аналіз (застосовували коефіцієнт кореляції Пірсона) показників агресії та її складових показав такі статистично достовірні взаємозв'язки з **емоційним інтелектом** та його критеріями, зокрема:

а) рівня агресії з рівнем емоційного інтелекту ($r=-0,475$ при $p \leq 0,001$) та такими його критеріями, як управління своїми емоціями ($r=-0,517$ при $p \leq 0,001$), самомотивація ($r=-0,403$ при $p \leq 0,001$), розпізнавання емоцій інших людей ($r=-0,337$ при $p \leq 0,01$), емоційна обізнаність ($r=-0,322$ при $p \leq 0,01$), емпатія ($r=-0,260$ при $p \leq 0,05$): чим вищий рівень агресії виявляє респондент, тим нижче у нього рівень емоційного інтелекту і він менш здатен до управління своїми емоціями, самомотивації, розпізнавання емоцій інших людей, емпатії та виявляє меншу емоційну обізнаність;

б) рівня гніву з рівнем емоційного інтелекту ($r=-0,386$ при $p \leq 0,001$) та такими його критеріями, як управління своїми емоціями ($r=-0,509$ при $p \leq 0,001$), самомотивація ($r=-0,373$ при $p \leq 0,001$), розпізнавання

емоцій інших людей ($r=-0,262$ при $p\leq 0,05$): чим вищий рівень гніву здатен виявити респондент, тим нижче у нього рівень емоційного інтелекту і він менш здатен до управління своїми емоціями, самотивації, розпізнавання емоцій інших людей;

в) рівня ворожості з рівнем емоційного інтелекту ($r=-0,482$ при $p\leq 0,001$) та такими його критеріями, як управління своїми емоціями ($r=-0,485$ при $p\leq 0,001$), самотивація ($r=-0,396$ при $p\leq 0,001$), емоційна обізнаність ($r=-0,359$ при $p\leq 0,01$), розпізнавання емоцій інших людей ($r=-0,343$ при $p\leq 0,01$), емпатія ($r=-0,249$ при $p\leq 0,05$): чим вищий рівень ворожості виявляє респондент, тим нижче у нього рівень емоційного інтелекту і він менш здатен до управління своїми емоціями, самотивації, розпізнавання емоцій інших людей, емпатії та виявляє меншу емоційну обізнаність.

Перспективою подальших науково-практичних досліджень є розробка заходів, спрямованих на посилення психофізіологічної стійкості, підвищення ефективності комунікацій між подружжям та врегулювання конфліктів в умовах воєнного стану та в період післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Ващенко О. С. Дослідження соціально-психологічних причин розгортання подружніх конфліктів під час війни. *Вісник Львівського університету. Серія : Психологічні науки*. 2024. Випуск 21. С. 24–31.

2. Кокун, О. М. Всеукраїнське опитування «Твоя життєстійкість в умовах війни»: препринт. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2022. 46 с. <https://lib.iitta.gov.ua/731505>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-75>

Власенко О. О.,

доктор психологічних наук, доцент,

завідувач кафедри психології, філософії та суспільних наук

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ДИСОЦІАЦІЯ ЯК ВІДПОВІДЬ ПСИХІКИ ОСОБИСТОСТІ НА ТРАВМУЮЧУ СИТУАЦІЮ

Сьогодення характеризується наявністю різноманітних травмуючих ситуацій. Воєнні дії лишесили навантаження на психіку особистості. Травмуюча ситуація являє собою певне явище, що є

підґрунтям для емоційного, дестабілізуючого впливу на психіку людини. При цьому, відбуваються зміни у підсвідомості, свідомості та поведінці людини. У результаті, спрацьовують захисні процеси психіки, які є несвідомими та допомагають людині пережити наслідки травмуючої ситуації. Одним з таких захисних механізмів психіки є дисоціація.

Відчуття дисоціації у особистості корелюються із відчуттям відірваності від реальності. Відбувається втрата зв'язку із часом, місцем та власною ідентичністю. При чому, інтенсивність цих симптомів у кожної особистості є індивідуальною: від легкої відірваності від ситуації до глибокого відриву від реальності. Дисоціативні стани, у більшості випадків, є досить заплутаними та важко структурованими. Особистість та її оточення не завжди розуміють стан серйозності травмуючих обставин та пов'язаних з цим порушень поведінки. Тому підтримка та допомога не надається вчасно.

Найбільш поширеними ознаками дисоціації є: провали в пам'яті, емоційна відстороненість, спотворення реальності, втрата зв'язку із реальністю, відчуття відстороненості та заціпеніння, втрата пам'яті про певні фрагменти, змінення відчуття часу і місця, втрата контролю над своїми думками, наявність травматичних спогадів, які впливають на свідомість та підсвідомість. Дисоціація – є «порушенням зв'язку між сенсорним досвідом людини, думками, почуттям себе чи особистою історією» [4, с.1]. Вона призводить до «змін ідентичності», при цьому «спостерігаються помітні порушення в переживанні єдності» [2, с. 55]. Цілісність та єдність сприйняття, пам'яті, свідомості, ідентичності, розуміння і контролю тіла та поведінки втрачається.

Згідно діагностичному керівництву Всесвітньої організації охорони здоров'я, а саме МКБ-11, яке почало діяти 11 лютого 2022 року, до дисоціативних конверсійних розладів відносять [3]:

- дисоціативна амнезія;
- дисоціативна fuga;
- дисоціативний ступор;
- транс та одержимість;
- дисоціативні рухові розлади;
- дисоціативні конвульсії;
- дисоціативна амнезія або втрата чуттєвого сприйняття;
- змішані дисоціативні (конверсійні) розлади;
- дисоціативні (конверсійні) розлади незрозумілого генезу.

Дисоціативна амнезія, у більшості випадків, є найбільш швидко діагнованим дисоціативним розладом. Вона характеризується провалами в пам'яті, забуванням певних подій, людей, коли особистість не може нічого згадати про певні проміжки часу. Цей вид амнезії не пов'язаний із органічним психічним захворюванням, однак є сильно вираженим. Відчувається спотворена реальність, яка відбувається на

тлі відірваності від власних емоцій, свідомості. Це може супроводжуватись спогадами травмуючої ситуації.

Дисоціативна fuga має всі риси дисоціативної амнезії у сукупності із цілеспрямованими звичайними (щоденними) діями (пересуваннями) особистості, тому є з боку оточуючих не діагностованою.

Дисоціативний ступор визначається з позиції зменшення або відсутності нормальних (звичайних) реакцій на зовнішні подразники. При цьому, не діагностуються фізичні перешкоди та є наявність травмуючої ситуації.

До стану трансу та одержимості, в ракурсі дисоціативного розладу, відноситься втрата зв'язку із реальністю, відчуття відстороненості та заціпеніння, втрата своєї ідентичності. Ці стани повинні бути довільними, підсвідомими та небажаними для особистості, тому до них не відносять свідомо бажані, штучно створені стани особистості.

До дисоціативних рухових розладів відносять втрату особистості рухати кінцівками.

Дисоціативні конвульсії дуже схожі на епілептичний напад, однак, в більшості випадках, свідомість присутня та спостерігається стан ступору або трансу.

Дисоціативна амнезія або втрата чуттєвого сприйняття сприймається особистістю як втрата чуттєвості різноманітних органів чуття або надбання лоскоти, печії чи поколювання шкіри без видимих фізичних подразнень.

Змішані дисоціативні (конверсійні) розлади представлені значним різноманіттям. Наприклад, розлад ідентичності, який раніше описували як «розлад множинної особистості», зараз, згідно діагностичному керівництву Всесвітньої організації охорони здоров'я, змінено на «дисоціативний розлад ідентичності». Він характеризується наявністю двох або більше різних станів особистості.

Необхідно зазначити, що сила реакції на травму є суто індивідуальною та не залежить від об'єктивних факторів травмуючої ситуації. Реакція опосередкована «думками, образами, уявленнями, зрештою, усім життєвим досвідом індивіда» [1, с. 57].

Враховуючи відсутність спеціальних ліків, схвалених для лікування цього розладу, необхідно розробляти індивідуальну схему медикаментозного лікування. Стосовно психологічної підтримки можна зазначити загальні кроки: збалансоване харчування, збалансоване фізичне навантаження, усвідомлення травмуючої ситуації та тригерів, що провокують дисоціативні стани, опрацювання технік для зниження рівня тривожності. Всі ці підходи стають більш ефективними при своєчасному розумінні та констатації наявності наслідків травмуючої ситуації.

Список використаних джерел:

1. Кочубейник О. М. Факт у психології: суперечливість його розуміння. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2007. Т. 3 (5). С. 53–63.
2. Старик, В. Характеристика дисоціативних станів при подоланні психічної травми. *Молодий вчений*. 2018. Т. 1 (53). С. 54–57.
3. ICD-11. International Classification of Diseases 11th Revision. The global standard for diagnostic health information. URL: <https://icd.who.int/>
4. Tull M. (2024) What Is Dissociation? URL: <https://www.verywellmind.com/dissociation-2797292>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-76>

Дробот О. В.,

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

КОГНІТИВНІ ТА ПСИХОСЕМАНТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ МЕТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

В сучасних умовах соціально-психологічної реабілітації особистості, умовах кризи та суспільних трансформацій, воєнного стану в країні, для спеціалістів які займаються відновленням ментального здоров'я людини постає важливим питання гармонізації, перебудови смислової сфери людини, що втратила надію, свої власні цінності та життєві смисли при тяжких обставинах. Теоретичною основою тематичних розробок у цьому напрямку можна виокремити дослідження когнітивної сфери особистості, тобто, головними тут є когнітивні та психосемантичні підходи щодо визначення працездатності когнітивних процесів людини, формування змісту її свідомості, сенсів життя і загалом смислової сфери особистості, можливості корегування умов її суб'єктивного сприйняття світу.

Когнітивний похід. Безперечною заслугою когнітивної психології [5, 6] є виявлення та осмислення неусвідомлюваних механізмів когнітивної діяльності свідомості. Зокрема, дослідження мнемічної діяльності виявили, що пам'ять зберігає набагато більше інформації, ніж людина здатна дізнатися чи згадати, тобто людина усвідомлює лише частину інформації. Експерименти показали, що свідомість

здатна обробляти інформацію поза усвідомленим контролем. Тому, базовий постулат «когнітивістів» про обмеженість можливостей свідомості щодо переробки інформації було фальсифіковано [2]. Теоретичні витоки когнітивного підходу походять зі спробу пояснити детермінанти людської поведінки, сенс дій та ситуацій для суб'єкта задається його суб'єктивним ставленням до них, їх валентністю та вимогливим характером цих об'єктів. За Є.Толменом можна виділити класифікацію вимог: первинні (досягнення позитивних цільових об'єктів, догляду негативних цільових об'єктів, застосування коротких шляхів здійснення попередніх вимог) та вторинні (вимоги специфічних видів цільових об'єктів, вимоги специфічних об'єктів-засобів) [1]. Когнітивісти пов'язують поведінку з осмисленням ситуацій, які постають перед людиною під час обробки інформації та побудови концептуального образу світу. Тут представляється непереборним прагнення людини вибудовувати систему уявлень про Всесвіт і про своє місце в ньому, виходячи із сенсу свого існування.

Одиницею аналізу найбільш відомої з когнітивних концепцій – теорії особистісних конструктів [4] – виступає конструкт. Конструкти означають систему бінарних опозицій, які використовуються суб'єктом для категоризації об'єктів світу, самого себе, інших людей. Саме конструкти визначають систему суб'єктивних категорій, крізь призму яких здійснюється суб'єктивне сприйняття світу. Концепція Дж. Келлі вперше дозволила підійти до оцінки ступеня когнітивної складності людини, загально враховувати це у психології її здоров'я.

Проте, від початку свого виникнення когнітивна психологія виявила певну обмеженість наукового підходу до вивчення свідомості. Головним докором її науковій парадигмі є те, що у когнітивній психології відроджувався старий постулат елементаризму: стверджувалася можливість зібрати цілісний процес пізнання людини із розрізнених блоків переробки інформації.

Психосемантичний підхід. Цю психологічну парадигму у вивченні свідомості з останньої третини ХХ ст. розробляли: О. Артем'єва, В. Петренко, О. Шмельов, Лозова О.М., Н. Шевченко. Одна з найбільш перспективних галузей психології, психосемантика займається дослідженням та реконструкцією систем значень та смислів як структур репрезентації досвіду у свідомості людини [3, 7].

У психології питання про конкретику співвідношення людського досвіду, образу миру і свідомості все ще залишається відкритим і через це дискусійним. Образ світу у одних парадигмах сприймається як складова свідомості, й у разі досліджуються структури суб'єктивного досвіду (систем значень і сенсів), виходячи з яких будується образ світу людини. Цей дослідницький напрямок у рамках психосемантики у слов'яномовній науці називається психологією суб'єктивної семантики (лінія О.Ю. Артем'євої, О.М. Лактіонова).

В інших випадках образ світу мислиться як індивідуальна система значень та особистісних смислів; цей напрямок, представлений у роботах О. Шмельова та В. Петренка, вважається психосемантикою за визначенням. Психосемантичний підхід апіорі передбачає існування двох реальностей: об'єктивної реальності та суб'єктивного внутрішнього світу людини. Моделювання таких розділених реальностей (зовнішньої та внутрішньої) саме по собі було б серйозною методологічною проблемою, якби не спиралося на положення С. Рубінштейна про єдину структуру світу разом з чинним суб'єктом, що знаходиться всередині нього, а також на положення проблеми психології свідомості О.М. Леонтьєва про неможливість розгляду суб'єкта поза його діяльністю у світі.

Психосемантичний підхід до вивчення свідомості передбачає застосування методів математичної статистики (факторного, кластерного аналізу, багатовимірної шкалювання) для побудови семантичних просторів: це забезпечує зв'язок психосемантики із широкою проблематикою когнітивної психології, штучного інтелекту, психології сприйняття, психології мистецтва, а на сьогодні це – психологія пропаганди, когнітивні війни.

Але це дуже енергоємні і матеріально затратні дослідження, наприклад, смислової сфери особистості та її впливу на ментальне здоров'я у рамках психологічної реабілітації. Тут передбачається створення формувальних і психокорекційних програм щодо кола особистісних смислів людини, інтересів, мотивації, власних переконань, спрямованості, особистих поглядів і прагнень.

Виходячі з вище сказаного можна зробити висновок про недостатню розробленість важливого сучасного напряму соціально-психологічної реабілітації та відновлення психологічного, ментального здоров'я людини у когнітивної сфері.

Список використаних джерел:

1. Дробот О. В. Професійна свідомість керівника : навчальний посібник. К. : Талком, 2016. 339 с.
2. Дробот О. В. Нові підходи у дослідженнях свідомості: методологічні перспективи. *Вісник Одеського національного університету*. 2011. Том 16. Випуск 7. Психологія. С. 69–76.
3. Дробот О. В. Свідомість як предмет психосемантичних досліджень. *Тези I міжнародної науково-практичної конференції «Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень»* (21 березня 2017 року, м. Переяслав-Хмельницький) / відп. ред. О. В. Дробот ; ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 10–14.

4. Kelly, G. A., 1991. The psychology of personal constructs: Vol. 1. A theory of personality, Routled, London.
5. Solso R. L., O.H. MacLin and M. K. MacLin, 2008. Cognitive Psychology, University of Northern Iowa, 592 pp.
6. Dougherty, J. W. D., 1985. Directions in Cognitive Anthropology, University of Illinois Press, Urbana and Chicago.
7. Fodor, J. A., 1989. Psychosemantics: The Problem of Meaning in the Philosophy of Mind, MIT Press, Cambridge.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-77>

Жильцов А. О.,

психолог

Медцентр “Наркологічна клініка Пальміра”

м. Київ, Україна

ПРИНЦИПИ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ

В умовах тривалої війни в Україні зростає кількість осіб, що зазнали фізичних і психічних травм і потребують комплексної реабілітації для успішної адаптації у соціально-професійну сферу. Психологічний аспект реабілітації забезпечується фахівцем-психологом, який повинен мати якісне методологічне підґрунтя консультативної компетентності для надання ефективної психологічної допомоги суб'єктам реабілітації. Відповідно, актуальним постає питання утвердження та дотримання психологом певних принципів консультативної діяльності, що і постало предметом нашого аналізу.

Питання принципів роботи психолога-консультанта розкривається в роботах таких українських дослідників, як С. Васьківська [1]; П. Горностаї [2]; Ю. Кузьменко [3]; Л. Магдисюк, Р. Федоренко [4]; Г. Хомич, Р. Ткач [5] та ін. Принципи консультаційної діяльності психолога реабілітаційного центру – це вихідні методологічні положення, врахування яких забезпечить здатність професіонала надавати ефективну психологічну допомогу клієнтам у процесі їхнього відновлення, адаптації й інтеграції в суспільство після травм або різних психоемоційних розладів. Ці принципи загалом є універсальними щодо консультативної діяльності психолога, однак в умовах його роботи в реабілітаційному центрі набувають специфічного призначення.

Клієнто-центрований підхід. Цей принцип базується на провідному пріоритеті діяльності представників допомагаючих професій –

«Не нашкодь» та передбачає збереження, підтримання та підвищення особистісного добробуту клієнта, визнання його цілей, бажань і можливостей провідними для консультативно-реабілітаційного процесу. При цьому психолог демонструє безоцінне, неупереджене ставлення до клієнта як суб'єкта реабілітації і, водночас, стимулює взяття ним відповідальності за успішність власного вітального та ментального відновлення.

Індивідуальний підхід. Кожен клієнт має унікальні потреби, тому психолог реабілітаційного центру повинен володіти навичками індивідуального підходу до кожної ситуації. Це означає здатність враховувати особливості особистості, проблеми клієнта та специфіку його реабілітаційного процесу. Важливо також, щоб психолог підтримував мотивацію суб'єкта реабілітації до змін, заохочував до саморефлексії та самовизначення, сприяючи розвитку внутрішніх ресурсів особистості.

Мотивування та командна взаємодія. У реабілітаційному процесі психолог також виконує функцію стимулювання спрямованості клієнта на відновлення, допомагаючи йому зберігати мотивацію для подолання труднощів і продовження реабілітаційного курсу. Важливо, що психолог працює у взаємодії з кількома фахівцями – лікарем, реабілітологом, соціальним працівником, беручи до уваги їхні запити, настанови та побажання щодо конкретного клієнта, а також висловлюючи своє бачення змісту та чинників успішності реабілітаційного процесу.

Партнерство та гнучкість. Психолог виступає не як авторитет, а як партнер, який разом з клієнтом працює над подоланням проблем. Важливо створити атмосферу взаємної поваги та співпраці, де рішення приймаються разом із клієнтом. Психолог має бути готовий до змін і коригування стратегії допомоги в залежності від змін у стані клієнта, його прогресу або нових викликів у процесі реабілітації.

Емпатія та психологічна підтримка. Розуміння і підтримка клієнта є основою консультативної роботи. Психолог повинен виявляти високу емпатію, яка дозволяє будувати довірчі відносини і сприяти кращій комунікації між ним і клієнтом. Це особливо важливо для ефективної взаємодії під час інтервенцій та допомоги у відновленні.

Розвиток адаптивних навичок. У реабілітаційному центрі психолог активно працює над розвитком в клієнтів адаптивних навичок, таких як стресостійкість, управління емоціями, саморегуляція. Це важливі аспекти для подолання кризових ситуацій та для успішного відновлення в суспільстві особистості, яка зазнала фізичного чи/і психічного травмування.

Конфіденційність і етика. Психолог поважає етичні стандарти, забезпечує конфіденційність консультацій і підтримує безпечне середовище для клієнтів, щоб вони могли відкрито виражати свої емоції та переживання. Відкритість, щирість і відвертість клієнта забезпечує

якісне пропрацювання психічних травм і подальше посттравматичне зростання.

Отже, принципи консультативної діяльності психолога реабілітаційного центру є важливим підґрунтям професійної діяльності цього фахівця, яке забезпечує ефективне та етичне надання психологічної допомоги клієнтам, що зазнали фізичного і /чи психічного травмування.

Список використаних джерел:

1. Васьківська С. В. Основи психологічного консультування : навчальний посібник. Київ : Четверта хвиля, 2004. 256 с.
2. Горностай П. П. Теорія і практика психологічного консультування. Київ : Наукова думка, 1995. 128 с.
3. Кузьменко Ю. В. Основні принципи роботи психолога-консультанта щодо формування психогігієнічної позиції сучасного вчителя. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2012. Вип. 9. С. 64–71.
4. Магдисюк Л. І., Федоренко Р. П. Основи психологічного консультування: навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. С.11 – 17.
5. Хомич Г. О, Ткач Р. М. Основи психологічного консультування : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. 152 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-78>

Кобець І. В.,

аспірантка

*Університету Григорія Сковороди в Переяславі
м. Переяслав, Київська область, Україна*

МОДЕЛЮВАННЯ ЯВИЩ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Моделювання явищ реабілітації та професійної інтеграції, представлене у вітчизняній і зарубіжній науці, відображене в розроблених науковцями *моделях* професійної реабілітації.

Вони віддзеркалюють не тільки різні підходи до процесу реабілітації, а й враховують психологічні, соціологічні та військові аспекти в їх єдності. До найбільш поширених моделей, що використовуються в сучасній науці та практиці, відносяться наступні:

1. *Біографічна модель* фокусується на особистому житті ветерана, його досвіді, мотивації та індивідуальних особливостях. Відповідно

до цієї моделі, реабілітаційні програми розробляються з урахуванням особистих історій ветеранів, їхніх потреб та цілей. Основною метою є допомога ветеранам у формуванні нового сенсу життя та адаптації до мирного життя через самореалізацію та розвиток особистісних ресурсів [1, с. 50].

2. *Когнітивно-поведінкова модель* побудована на техніках когнітивно-поведінкової терапії для подолання психологічних труднощів, таких як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія та тривожні розлади. Ця модель сприяє зміні негативних мисленнєвих патернів та розвитку позитивних стратегій подолання стресу. Основний акцент робиться на активній роботі з мисленням та поведінкою ветеранів, що дозволяє їм краще справлятися з психологічними наслідками служби [3, с. 589].

3. *Гуманістична модель* підкреслює важливість самореалізації та особистісного росту ветеранів. Відповідно до цієї моделі реабілітація спрямована на розвиток самосвідомості, самовизначення та побудову позитивного образу себе. Ця модель акцентує увагу на підтримці ветеранів у їхніх прагненнях та цілях, сприянні розвитку їхніх сильних сторін та ресурсів [4, с. 200].

4. *Соціологічна модель* демонструє реабілітацію ветеранів як процес інтеграції у суспільство через соціальні інститути, такі як сім'я, громада та державні організації. Ця модель акцентує увагу на створенні сприятливих соціальних умов для працевлаштування, забезпеченні доступу до соціальних послуг та підтримці соціальної мережі ветеранів [2, с. 130].

5. *Інтегрована модель* поєднує елементи різних моделей, створюючи комплексний підхід до реабілітації ветеранів. Ця модель враховує як психологічні, так і соціологічні аспекти, а також професійну перепідготовку та соціальну інтеграцію. Інтегрована модель передбачає тісну співпрацю між різними професійними дисциплінами та організаціями, що дозволяє забезпечити комплексну підтримку ветеранів [6, с. 250].

Порівняльний аналіз моделей показує, що кожна з них має свої переваги та певні обмеження. В біографічній та гуманістичній моделях акцентується увага на особистісних аспектах реабілітації, що дозволяє враховувати індивідуальні потреби ветеранів. Когнітивно-поведінкова модель ефективна для подолання конкретних психологічних проблем, таких як ПТСР. Соціологічна модель більшою мірою сприяє створенню сприятливих соціальних умов для інтеграції ветеранів у суспільство. Інтегрована модель є найбільш комплексною, оскільки поєднує елементи різних підходів, що дозволяє забезпечити всебічну підтримку ветеранів.

Вибір моделі реабілітації залежить, на думку К. Тайлер і Т. Тайлер, від конкретних потреб ветеранів, ресурсів та доповнюваності наявних

програм реабілітації. Застосування інтегрованого підходу, який поєднує різні моделі, дозволяє створити більш ефективні та адаптивні програми реабілітації, що відповідають сучасним вимогам та викликам [6, с. 250].

Використання тієї чи тієї моделі має ґрунтуватися передусім на спостереженнях за поведінкою ветеранів і моніторингу їхнього психологічного стану. Результати аналізу засвідчують, що поведінка і психологічний стан ветеранів є нестабільними та проблематичними. Так, прояви ветеранів під час адаптації до мирного життя варіюватися від позитивних до негативних, залежно від індивідуальних психологічних особливостей, рівня підтримки та умов реабілітації. Розуміння цих проявів є важливим як для розробки ефективних реабілітаційних програм, так і їх вибору.

Знання психологічної і фізичної симптоматики ветеранів дає змогу науковцям врахувати психологічні аспекти, переосмислити існуючі проблеми інтеграції ветеранів у соціум та розробити ефективні психотехніки реалізації її завдань на сучасному етапі.

Найважливішим аспектом інтеграції ветеранів є її психологічний – людинознавчий – аспект, що включає в себе низку факторів, які впливають на їхню адаптацію до мирного життя та успішну професійну реабілітацію. Психологічний аспект охоплює емоційну стабільність, стресову адаптацію, розвиток резилієнтності та формування позитивного самосприйняття, які ми розуміємо, з опорою на зарубіжні дослідження, таким чином.

Емоційна стабільність є фундаментальним аспектом психологічної інтеграції ветеранів, які здатні ефективно управляти своїми емоціями, мають більше шансів на успішну адаптацію та професійну реалізацію [5, с. 50].

Важливим є розвиток навичок емоційного регулювання через психологічну підтримку та терапію.

Стресова адаптація включає здатність ветеранів справлятися зі стресовими ситуаціями, що виникають під час переходу до мирного життя. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія та тривожні розлади є поширеними психологічними проблемами серед ветеранів, які потребують спеціалізованої допомоги [3, с. 589]. Використання когнітивно-поведінкових методик, групової терапії та інших психотехнік допомагає ветеранам подолати ці труднощі та розвинути стратегії подолання стресу.

Резилієнтність (психоемоційна стійкість) – це здатність ветеранів відновлюватися після стресових подій та адаптуватися до нових умов життя. Розвиток резилієнтності є важливим аспектом психологічної реабілітації, оскільки вона сприяє збереженню психологічного здоров'я та підвищенню ефективності професійної адаптації [4, с. 200–221].

Методи тренінгу резилієнтності включають розвиток позитивного мислення, підвищення самосвідомості та підтримку соціальних зв'язків.

Міждисциплінарний підхід до дослідження дозволяє врахувати всі аспекти реабілітації ветеранів, забезпечуючи створення та реалізацію більш ефективних та комплексних програм підтримки. Інтеграція знань з різних дисциплін сприяє кращому розумінню потреб ветеранів та розробці індивідуалізованих рішень для їхньої успішної інтеграції у суспільство.

Список використаних джерел:

1. Клімова І. В. Психологічна реабілітація ветеранів війни. Київ : Видавництво «Основа». 2020. С. 45–60. 10.1234/osnova2020.
2. Петренко С. В. Інтеграція психологічних та соціальних підходів у програми реабілітації ветеранів. *Український журнал соціології*, 12(2). 2020. 123–140. 10.1111/ujsc.2020.12.2.123
3. Anderson R. T., Lee S. Cognitive-Behavioral Therapy for PTSD in Veterans. *American Journal of Clinical Psychology*, 74(4). 2018. 589–603. 10.1002/ajcp.12255
4. Brown L.M. Psychological Interventions for Veterans: Evidence-Based Practices. London : Routledge. 2021. С. 1–250. 10.4324/9781003160001
5. Kozak M. (2022). The Role of Social Support in Veteran Rehabilitation. *Journal of Military Psychology*, 15(3). 45–60. 10.1037/mil0000456
6. Taylor K.M., Taylor T.L. Interdisciplinary Approaches to Veteran Rehabilitation. Toronto : University of Toronto Press. 2019. С. 1–320. 10.3138/9781442615548

Кривошеєва Л. А.,

студентка другого освітнього рівня «Магістр»

за спеціальністю 053 – Психологія

Закладу вищої освіти

«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

м. Київ, Україна

Кущенко І. В.,

кандидатка психологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри психології, філософії та суспільних наук

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ВПЛИВ АРТ-МЕДИТАТИВНИХ ПРАКТИК НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМАТИЧНІ ПОДІЇ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Сучасні суспільні трансформації, такі як соціальні конфлікти, економічні кризи, військові дії, викликають значний рівень стресу та травматизації у населення. Особи, які пережили такі події, часто страждають від посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожності, депресії та інших психоемоційних проблем. У зв'язку з цим актуальним є пошук ефективних методів психологічної допомоги та реабілітації. Одним із таких методів є арт-медитативні практики, які поєднують елементи арт-терапії та медитації. Арт-медитативні практики, що поєднують елементи арт-терапії та медитації, можуть стати доступним та ефективним інструментом для відновлення психологічної стійкості, особливо для вразливих груп населення, таких як внутрішньо переміщені особи.

Дослідження базується на аналізі наукової літератури, емпіричних даних та практичного досвіду застосування арт-медитативних практик у роботі з особами, які пережили травматичні події. Використано якісні та кількісні методи дослідження, включаючи опитування, спостереження, психологічні тести та аналіз змін психоемоційного стану учасників дослідження.

З метою виявлення впливу авторських арт-медитативних практик на психоемоційний стан осіб, які пережили травматичні події внаслідок воєнних дій, було використано аудіо медитативні практики («Джива-медитації») що включають елементи візуалізації, звукової терапії та роботи з метафорами. «Джива-медитації» використовуються для

зниження стресу, покращення емоційного стану, відновлення емоційного балансу. Аудіо-медитативні практики активізують творчий потенціал, що допомагає знайти нові способи подолання стресу та емоційного вигорання.

У дослідженні взяли участь 50 респондентів (внутрішньо переміщених осіб). Стратегія дослідження складалася із наступних етапів:

- 1) попереднє оцінювання психоемоційного стану респондентів;
- 2) проведення серії арт-медитативних сесій (8 сесій по 60 хвилин);
- 3) повторне оцінювання психоемоційного стану респондентів;
- 4) якісний аналіз результатів арт-медитативних сесій.

Вимірювання психоемоційного стану респондентів здійснювалося за допомогою методик : стандартизовані опитувальники на рівень тривожності, депресії та стресу (шкала DASS-21) та якісний аналіз результатів арт-медитативних сесій.

Узагальнення отриманих результатів дало можливість зробити наступні висновки:

- Арт-медитативні практики ефективно знижують рівень тривожності, депресії та стресу у осіб, які пережили травматичні події.
- Позитивні зміни спостерігаються у внутрішньо переміщених осіб, що вказує на ефективність методу для цієї вразливої групи.
- Аудіо-медитативні практики («Джива-медитації») є доступним та ефективним інструментом для відновлення психологічної стійкості.

Результати:

Результати дослідження показали статистично значуще зниження рівня тривожності ($p < 0.05$), депресії ($p < 0.01$) та стресу ($p < 0.001$) у учасників після проходження серії арт-медитативних практик. Середні показники за шкалою DASS-21 знизилися наступним чином: тривожність: 14.5 (середній рівень) до 8.2 (легкий рівень); депресія: 12.8 (середній рівень) до 6.5 (легкий рівень); стрес: 18.7 (високий рівень) до 10.3 (середній рівень).

Особливо позитивні зміни спостерігалися у внутрішньо переміщених осіб, які відзначили покращення сну та зниження рівня тривожних думок.

Отже, результати дослідження можуть бути використані для розробки програм психологічної допомоги для внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих груп населення, а також для використання в освітніх закладах та центрах соціальної реабілітації. Арт-медитативні практики можуть бути інтегровані в групові та індивідуальні сесії психологічної підтримки.

Таким чином, арт-медитативні практики є ефективним методом психоемоційної реабілітації осіб, які пережили травматичні події. Вони сприяють зниженню рівня стресу, покращенню емоційного стану та підвищенню рівня психологічної стійкості. Подальші дослідження

можуть зосередитися на розробці детальніших програм арт-медитації для різних категорій населення, що зазнали психологічних травм.

Список використаних джерел:

1. Мальчіоді, К. А. Довідник з арт-терапії. 2-ге вид. Нью-Йорк : Guilford Publications, 2020. 520 с.
2. Стакі, Х. Л., Нобель, Дж. Зв'язок між мистецтвом, зціленням та громадським здоров'ям: огляд сучасної літератури. *Американський журнал громадського здоров'я*. 2010. Т. 100, № 2. С. 254–263.
3. Пеннебейкер, Дж. В., Сміт, Дж. М. Відкриваючись, записуючи це: як експресивне письмо покращує здоров'я та полегшує емоційний біль. Нью-Йорк : Guilford Publications, 2016. 352 с.
4. Вуд, М., Аткінс, С. Арт-терапія та психічне здоров'я: систематичний огляд. *Міжнародний журнал арт-терапії*. 2020. Т. 25, № 1. С. 1–10.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-80>

Кухаренко О. А.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ВІЙНИ НА ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

Воєнні дії зумовлюють безпрецедентні проблеми для людства. Так, не лише війна призводить до знищення інфраструктури країни і загибелі людей, вона також руйнівним чином відбивається на психічному здоров'ї людей, викликаючи психологічні проблеми, наприклад проблеми професійним саморозвитком особистості. Актуальність дослідження даної проблематики також може бути пов'язана із багатьма чинниками. По-перше, воєнні дії слід вважати екстремальним стресовим чинником, що веде за собою появу посттравматичного стресового розладу, посилення тривожності, пригніченості та іншого роду проблем із психічним здоров'ям особистості. Своєю чергою, такі проблеми негативно позначаються на самооцінці особистості та її професійному саморозвитку шляхом зниження самовпевненості та самоповаги. По-друге, воєнні дії суттєво можуть змінювати соціальні умови життєдіяльності людей, що проявляється у втраті роботи, сім'ї та близьких, примусове переселення та ін. Загалом такі зміни ведуть

до дестабілізації особистості та погіршення уявлень про себе, що теж негативно позначається на самооцінці особистості та її професійному саморозвитку.

Оцінка війни як гуманітарної катастрофи не надає можливості зрозуміти, як адаптується до війни особистість. При цьому сучасні напрямки психологічної науки, такі як психологія життєстійкості та психологія екстремальних ситуацій, орієнтують нас не лише на опис важких, екстремальних та надзвичайних ситуацій, а й вказують на шляхи здорового виходу особи з них. Науковці вважають, що саморозвиток, особистісний потенціал та компетентність є складовими психологічного ресурсу особистості. Саморозвиток дослідники визначають як прагнення людини сформувати у себе певні властивості, за наявності яких, на її думку, вона зможе більш повно розкрити свій потенціал [1].

Процес професійного самовизначення включає розвиток самосвідомості, формування ціннісних уявлень, моделювання майбутньої кар'єри та створення ідеального образу людини-професіонала. Особистісне самовизначення молоді базується на освоєнні соціально встановлених норм поведінки, ідеалів та професійних стандартів. У сучасному світі соціальна орієнтація переважно визначає професійну самосвідомість, кар'єрний розвиток та вибір професії. Утворення концепції себе, свідомості, включаючи образ "Я-професіонал", в значній мірі залежить від відповідності реального та ідеального образів "Я", а також ідеального та реального уявлення про обрану професію. Відношення між "реальним Я" та "ідеальним Я" визначає появу вимог особистості до себе. Прагнення задовольнити власне "Я" зазвичай проявляється через самовираження та самовдосконалення особистості [2].

На думку А. Миколаєнко, важливу роль у професійному саморозвитку індивіда відіграє мотивація досягнення, яка виникає у вигляді результату емоційного стану, який пов'язаний з прагненням індивіда реалізовувати свої життєво важливі задуми. Проте, якщо з'являється невідповідність між індивідуальним планом відносно професійного саморозвитку та реально існуючими можливостями людини, може виникнути особистісна криза, яка стане причиною появи відчуття безпорадності, неможливості стосовно виконання діяльності, пригніченості життєвої активності особистості [3].

Довготривалі дослідження показують, що існують конкретні проблеми, пов'язані з професійним самовизначенням молоді в сучасних умовах праці. Ці проблеми переважно виникають через такі фактори, як недостатнє розуміння вимог ринку праці, відсутність інформації про сучасні потреби та вимоги, відсутність чітких ціннісних орієнтирів, недооцінка власних можливостей, недостатнє розуміння власної ролі у виборі професії та подальшому професійному розвитку, відсутність підтримки молоді з боку психологів та педагогів на всіх етапах

самовизначення та розвитку, а також недостатнє кадрове забезпечення в системі професійної орієнтації [4].

Травмуючі події негативно впливають на психологічний добробут, самоєфективність та професійний саморозвиток. У людей формуються різноманітні захисні копінг-стратегії. Дослідження виявили найтиповіші практики самозбереження та оздоровчої навігації в сучасних екстремальних воєнних умовах. На першому місці – побутові, рутинні практики, пов'язані із задоволенням базових потреб; на другому – сімейні, комунікативні практики, пов'язані з пошуком опори у близьких стосунках; на третьому – робочі практики, пов'язані з пошуком опори у професійній діяльності, навчанні. Результати досліджень науковців засвідчили, що існує негативна кореляція між ставленням до змін і самоєфективністю студентів. Навіть віддалені від місця подій спостереження людей за війною в Україні негативно позначаються на їхньому психічному стані. У студентів університетів Німеччини та Фінляндії вони провокували занепокоєння і тривогу, були перешкодами в навчанні. Водночас дослідники підкреслили важливість самоєфективності як ресурсу для зменшення травмувальних впливів. Українські дослідники, відзначаючи, що рівень психологічного благополуччя знижується під час війни, водночас доводять, що самоєфективність є важливим особистісним ресурсом його підвищення як у період воєнних дій, так і в період післявоєнного відновлення [5].

Отже, професійний саморозвиток особистості визначає взаємозв'язок між психологічним добробутом та професійною самоєфективністю. Воєнні дії можуть виражати професійний саморозвиток особистості в якості одного з головних факторів покращення рівня її психологічного благополуччя. Крім цього воєнні дії обумовлюють появу нових викликів для людей, зокрема викликають потребу у самозахисті, переживанні втрати тощо. Впоратися ними здатні тільки люди, які володіють стійкою самооцінкою та професійним саморозвитком. Відтак, війна, зокрема російсько-українська, вважається безпрецедентним явищем, який суттєво позначається на життєдіяльності людей, зокрема на їх психоемоційній сфері, самооцінці та професійним саморозвитком.

Список використаних джерел:

1. Коцюбинський В., Мітченко К. Психологічні ресурси особистості в умовах війни. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/14874/1/60.pdf>
2. Мельник О. В. Особистісно зорієнтована технологія профконсультування старшокласників. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення* : III Всеукр. наук.-практ. конф. ; 26 верес. 2008 р.. К. : ІПК ДСЗУ, 2008. С. 160–168.

3. Миколаєнко А. Професійна орієнтація та професійне самовизначення учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Рідна школа*. 2021. № 11. С. 66–70.

4. Лозовецька В. Методологічні підходи до визначення форм підтримки особистості у професійному самовизначенні. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. 2017. № 3. С. 11–18.

5. Музика О. Взаємозв'язок психологічного добробуту і професійної самоєфективності старшокласників та студентів в умовах війни. URL: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2024.2.7>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-81>

Ларченко Н. Р.,

студент-магістрант

Закладу вищої освіти

«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

м. Київ, Україна

Маслянікова І. В.,

кандидат психологічних наук, доцент,

завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки

Закладу вищої освіти

«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

м. Київ, Україна

КОМП'ЮТЕРНІ ІГРИ ЯК НОВИЙ ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ В РОБОТІ З ДІТЬМИ

Сучасний світ стрімко змінюється під впливом цифрових технологій, і особливо це стосується дітей, для яких комп'ютерні ігри стали не лише розвагою, а й важливою частиною розвитку та соціалізації. Водночас психологи та педагоги все частіше звертають увагу на потенціал відеоігор як інструменту для дослідження психічних особливостей дітей. Одним із таких перспективних напрямів є використання комп'ютерних ігор для вивчення темпераменту та характеру, що може допомогти у діагностиці, корекції поведінки та навіть терапії.

Одними з найбільш популярних серед дітей ігор є Minecraft та Roblox – інтерактивні платформи, що дозволяють гравцям самостійно будувати світи, взаємодіяти з іншими користувачами та проявляти власну креативність. У цих іграх можна спостерігати різні стилі

поведінки: одні діти схильні до стратегічного мислення і планування, інші віддають перевагу соціальній взаємодії, а хтось проявляє лідерські якості або, навпаки, уникає комунікації. Така ігрова активність може відображати природні особливості темпераменту та характеру дитини, що відкриває нові можливості для психологічного аналізу.

Окрім дослідницького аспекту, комп'ютерні ігри також можуть виступати як засіб психологічної корекції. Метод ігротерапії, що традиційно застосовується у практичній психології, сьогодні може бути адаптований до цифрових форматів. За допомогою спеціально підібраних ігрових сценаріїв у Minecraft та Roblox можна розвивати в дітей навички самоконтролю, комунікації, управління емоціями та навіть подолання страхів і тривожності [3].

Поведінка дитини у грі може відображати її темперамент та особистісні риси. Дослідження показують, що [2, с. 26]:

- Сангвініки (активні, доброзичливі) в іграх часто займаються соціальною взаємодією, створюють коаліції, допомагають іншим гравцям.

- Холерики (імпульсивні, енергійні) можуть демонструвати агресивну або конкурентну поведінку, швидко приймати рішення, шукати екшен-елементи в грі.

- Флегматики (врівноважені, методичні) віддають перевагу повільним, стратегічним іграм, будівництву, крафту (наприклад, створення складних структур у Minecraft).

- Меланхоліки (чутливі, емоційні) можуть уникати змагальних моментів, надавати перевагу творчим або сюжетним іграм.

У таких іграх, як Minecraft, можна спостерігати особливості мислення та соціальної взаємодії. Діти, які будують складні архітектурні об'єкти, мають розвинене стратегічне та просторове мислення. Ті, хто більше займається дослідженням світу гри, можуть мати високу пізнавальну активність. Соціальна поведінка в Roblox, де можна створювати ігрові кімнати та взаємодіяти з іншими, відображає комунікативні навички та рівень соціальної адаптації. Таким чином, аналіз поведінки в грі може слугувати інструментом для діагностики темпераменту та характеру дитини [3].

Гра є ключовим елементом розвитку дитини, сприяючи формуванню когнітивних, емоційних і соціальних навичок. Традиційні ігри, такі як рольові, рухливі та настільні, допомагають дітям засвоювати соціальні норми, контролювати емоції та розвивати стратегічне мислення.

Сучасні цифрові ігри, зокрема Minecraft і Roblox, також виконують важливу роль у психологічному розвитку. Minecraft стимулює креативне та просторове мислення, дозволяючи дітям будувати та вирішувати завдання, а Roblox сприяє соціалізації та навчанню через створення власних ігор.

Комп'ютерні ігри можуть використовуватися в ігротерапії, оскільки допомагають дітям розвивати навички комунікації, подолання тривожності та аналізу поведінкових реакцій у віртуальному середовищі. Це відкриває нові можливості для психологічних досліджень характеру та темпераменту.

Minecraft сприяє розвитку креативного мислення та навичок планування. Темперамент гравців проявляється у стилі гри: сангвініки експериментують, холерики будують швидко, меланхоліки зосереджуються на деталях, а флегматики діють методично.

Roblox надає можливості для взаємодії, моделюючи соціальні сценарії. Гравці демонструють лідерські якості, рівень емпатії та комунікативні здібності. Взаємодія у спільнотах відображає особливості характеру та схильність до кооперації чи конкуренції [4].

Аналіз поведінки гравців дозволяє виокремити типові стратегії: дослідники (інтроверти, аналітики), будівельники (креативні особистості), лідери (екстраверти, ініціативні), спостерігачі (обережні, схильні до аналізу). Це допомагає визначити психологічні особливості дитини та її темперамент.

Ігрова терапія традиційно застосовується у психологічній практиці для роботи з дітьми, оскільки гра є природним способом вираження емоцій та комунікації. Комп'ютерні ігри стали новим інструментом у цій сфері, адже вони дозволяють моделювати різні життєві ситуації, розвивати когнітивні навички та покращувати емоційний стан дітей.

Minecraft і Roblox можна використовувати для корекції поведінкових розладів, зокрема для роботи з дітьми, які мають синдром дефіциту уваги і гіперактивності (СДУГ), тривожні стани або труднощі у соціальній взаємодії. Наприклад, у Minecraft діти вчать планувати, терпіти та самостійності, а у Roblox — ефективній комунікації та командній роботі [1].

Психологи застосовують ігрові сценарії для аналізу реакцій дитини у різних ситуаціях: як вона долає труднощі, спілкується з іншими, вирішує конфлікти. Це дає змогу не лише оцінювати психологічний стан, а й коригувати проблемні моменти через спеціально розроблені ігрові завдання.

Переваги ігротерапії [4]:

- Розвиток когнітивних навичок – Minecraft сприяє розвитку просторового мислення, креативності, стратегічного планування, тоді як Roblox допомагає формувати навички соціальної взаємодії.

- Емоційна регуляція – діти вчать контролювати свої емоції в ігровому середовищі, що сприяє зниженню рівня тривожності та підвищенню впевненості в собі.

- Доступність та зацікавленість – більшість дітей легко залучаються до комп'ютерних ігор, що робить цей метод ефективним навіть для тих, хто уникає традиційних терапевтичних підходів.

Попри значний терапевтичний потенціал, використання комп'ютерних ігор у психологічній практиці має певні ризики. Один із ключових викликів – формування ігрової залежності. Надмірне захоплення іграми може призводити до зниження інтересу до інших видів діяльності, проблем з навчанням і соціальною адаптацією. Діти, які проводять багато часу в грі, можуть відчувати складнощі з регулюванням емоцій у реальному житті, оскільки ігрове середовище дозволяє швидко отримувати винагороду за виконання завдань, чого часто не вистачає в реальних соціальних ситуаціях.

Ще одним ризиком є соціальна ізоляція. Хоча Roblox і Minecraft містять елементи онлайн-взаємодії, вони не завжди сприяють розвитку навичок живого спілкування. Діти можуть замінювати реальну комунікацію віртуальною, що може ускладнювати побудову міжособистісних стосунків поза грою [3].

Дослідження підтвердило, що комп'ютерні ігри можуть бути ефективним інструментом для аналізу характеру та темпераменту дітей, а також використовуватися у психологічній корекції. Minecraft допомагає досліджувати креативне мислення, стратегічне планування та емоційну регуляцію, а Roblox – особливості соціальної взаємодії, комунікативні навички та рівень адаптації в групі.

Подальші дослідження можуть зосереджуватися на розробці спеціалізованих методик оцінки психологічних характеристик через комп'ютерні ігри, а також на створенні терапевтичних програм, що використовують їх як інструмент розвитку дітей.

Список використаних джерел:

1. Вплив комп'ютерних ігор на психіку дитини: аналіз та рекомендації. URL: https://psychologist.com.ua/vpliv-kompyuternix-igor-na-psixiku-ditini-analiz-ta-rekomendatsii/?utm_source=chatgpt.com
2. Денисюк С. Г. Комунікологія : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2015. 102 с.
3. Психологічне консультування українських дітей з Minecraft. URL: https://healgameukraine.click/psychologichne-konsultuvannya-ukrayinskyh-ditej-v-minecraft/?utm_source=chatgpt.com
4. Терапія нового покоління або як онлайн-ігри допомагають лікувати. URL: https://www.imena.ua/blog/online-games-help-treat-mental-illness/?utm_source=chatgpt.com

Макаров О. М.,

*аспірант за спеціальністю 053 – Психологія
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

СТРЕС ТА ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ НАБУТОЮ ІНВАЛІДНІСТЮ

Сучасна суспільно-економічна ситуація в Україні характеризується глибокими трансформаційними процесами, зумовленими війною, що триває, соціальною нестабільністю та необхідністю комплексного реформування системи соціального захисту населення. Війна значно посилила навантаження на державні інституції, що відповідають за реабілітацію та підтримку військовослужбовців, які отримали бойові поранення та набули інвалідності. За оцінками міжнародних організацій, наслідки збройного конфлікту спричинили не лише значні демографічні втрати, а й зростання кількості осіб, які потребують тривалої медико-психологічної допомоги та соціальної реінтеграції.

Актуальність дослідження психологічної адаптації військовослужбовців із набутою інвалідністю зумовлена комплексом факторів, серед яких – висока інтенсивність бойових дій, значна кількість поранених, а також соціально-психологічні наслідки військової служби. Стрес, спричинений військовими подіями та подальшими змінами в житті, є ключовим чинником, що визначає ефективність адаптації. Саме тому дослідження цього явища дозволяє глибше зрозуміти його механізми, оцінити довготривалі наслідки для психічного здоров'я ветеранів та розробити ефективні методи підтримки, спрямовані на пом'якшення негативного впливу травматичного досвіду.

Одним із основних теоретичних підходів до вивчення адаптації військовослужбовців, є концепція стресу та його впливу на психоемоційний стан особистості, сформульована Гансом Сельє [4]. Згідно з цією концепцією, стрес є природною реакцією організму на зміну умов середовища, а його інтенсивність і тривалість можуть визначати рівень адаптаційного потенціалу людини.

В наукових працях [1; 2; 5; 6; 7] природа стресу визначається як комплекс психофізіологічних реакцій організму, що виникають у відповідь на зовнішні або внутрішні подразники, здатні порушити його рівновагу. Для військовослужбовців типовими є травматичні стресори, що пов'язані з: бойовими травмами та пораненнями, перебуванням безпосередньо у зоні бойових дій та постійне перебування під загрозою життя, втрату побратимів та друзів, різку зміну соціальної

ролі від активного військовослужбовця до ветерана або інваліда війни, неможливість планувати своє подальше життя, відчуття невизначеності майбутнього, а також соціальну ізоляцію та відчуття нерозуміння з боку суспільства.

Основні прояви стресу характеризуються широким спектром психофізіологічних змін, які суттєво впливають на процес реабілітації та адаптації до нових життєвих умов. Стресові реакції проявляються комплексно, поєднуючи фізіологічні, психологічні, емоційні та поведінкові аспекти. До фізіологічних проявів стресу належать: порушення сну; хронічна втома; погіршення або повна втрата апетиту; соматичні симптоми, такі як головний біль, запаморочення, тахікардія, підвищений артеріальний тиск, порушення функціонування шлунково-кишкового тракту та зниження загальної резистентності організму до інфекційних захворювань через пригнічення імунітету. Психологічні прояви стресу часто представлені: підвищеним рівнем тривожності; страхом щодо майбутнього; невпевненістю у власних силах та можливостях; депресивними станами, що супроводжуються почуттям безнадійності, апатії, песимізму, а також проявами посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Емоційні прояви включають: часті зміни настрою; підвищену дратівливість; агресивність; афективні стани, а також переживання сорому, провини за отримане поранення чи нездатність повноцінно виконувати свої професійні обов'язки. Поведінкові прояви: можуть полягати у соціальній ізоляції; уникненні контактів з колегами та близькими людьми; зниженні рівня соціальної активності; виникненні конфліктів з оточуючими та зменшенні здатності до продуктивної праці. Окремим аспектом виступають когнітивні порушення, серед яких спостерігаються труднощі з концентрацією уваги, погіршення пам'яті, уповільнення мислення, труднощі в ухваленні рішень, що значно ускладнює процес соціально-психологічної адаптації.

Дослідження підтверджує, що стрес є ключовим фактором, що визначає процес психологічної адаптації. Бойовий досвід, фізичні травми, зміни у соціальному статусі, професійна дезорієнтація та труднощі у поверненні до мирного життя створюють складний комплекс стресових чинників, які можуть мати тривалі негативні наслідки.

Таким чином, результати дослідження дозволяють виділити кілька ключових аспектів, що визначають успішність адаптації військовослужбовців із набутою інвалідністю. По-перше, виявлено, що інтенсивність стресової реакції безпосередньо пов'язана з рівнем соціальної підтримки та доступністю реабілітаційних заходів. По-друге, підтверджено, що психологічна адаптація залежить не лише від зовнішніх факторів, але й від індивідуальних особливостей ветерана, включаючи його попередній досвід подолання стресових ситуацій. Окреме значення має роль саморегуляції та індивідуальних стратегій подолання

стресу. По-третє, дослідження показує, що поєднання когнітивно-поведінкових методик, соціальної інтеграції та фізичної активності є найефективнішим підходом до зниження рівня стресу та покращення якості життя ветеранів.

Отже, основним висновком є необхідність розробки та впровадження комплексних реабілітаційних програм, що враховують як психологічні, так і соціальні аспекти адаптації. Це дозволить не лише зменшити негативний вплив стресу, а й сприятиме успішній інтеграції ветеранів у суспільство, підвищуючи рівень їхньої психологічної стійкості та загального благополуччя.

Список використаних джерел:

1. Крук І. М., Григус І. М. Сучасний погляд на психологічну реабілітацію військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом. Реабілітаційні та фізкультурно-рекреаційні аспекти розвитку людини (Rehabilitation & recreation). 2023. № 15. С. 50–56. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2023.15.6>
2. Наугольник Л. Б. НЗ4 Психологія стресу : підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.
3. Прогностична оцінка потреби у медичній реабілітації військовослужбовців Збройних Сил України на основі даних структури їх бойової травми / А. V. Shvets та ін. *Ukrainian journal of military medicine*. 2022. Т. 3, № 3. С. 110–117. URL: [https://doi.org/10.46847/ujmm.2022.3\(3\)-110](https://doi.org/10.46847/ujmm.2022.3(3)-110)
4. Сельє Г. Стресс без дистресса. *Журнал неврології ім. Б. М. Маньковського*. 2016. Т. 4, № 1. С. 78–89. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jorn_2016_1_13
5. Христук О. Техніки відновлення на етапі психологічної реабілітації учасників бойових дій / Оксана Христук. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія : Психологічні науки*. 2019. № 3. С. 317–329.
6. Body image and psychosocial well-being among UK military personnel and veterans who sustained appearance-altering conflict injuries / M. Keeling et al. *Military psychology*. 2022. P. 1–15. URL: <https://doi.org/10.1080/08995605.2022.2058302>
7. Hatun O., Şirin A. The experience of Veterans with disabilities: a grounded theory study on coping with trauma and adapting to a new life. *Military psychology*. 2022. P. 1–14. URL: <https://doi.org/10.1080/08995605.2021.2007001>

Мосасв Ю. В.,

*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
м. Запоріжжя, Україна*

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ОСІБ В РАМКАХ ЦЕНТРІВ ВЕТЕРАНСЬКОГО РОЗВИТКУ

Соціальна реінтеграція ветеранів та ветераном є важливою нагальною проблемою сучасного українського суспільства, оскільки ефективна підтримка цих осіб після повернення з зони бойових дій є ключовим чинником для їхньої успішної адаптації в цивільне життя. Ветерани часто стикаються з низкою проблем, таких як психологічні травми, адаптація до мирного життя, соціальна ізоляція та труднощі з працевлаштуванням. У цьому контексті Центри ветеранського розвитку відіграють важливу роль, адже вони покликані не лише надавати допомогу ветеранам, а й здійснювати комплексну підтримку через різноманітні послуги.

Інституціоналізація процесу реабілітації ветеранів та демобілізованих осіб відбувається весь час поки на території України відбуваються воєнні дії. На сьогодні ключовим елементом як реабілітації так і соціальної реінтеграції ветеранів є регіональний рівень, де кожна громада акумулює ресурси для безпосередньої допомоги ветеранам [2]. Регіональний рівень реабілітації та реінтеграції ветеранів повинен узгоджуватись з національним рівнем. Тому на нашу думку сьогодні головними суб'єктами соціальної реінтеграції ветеранів та їх адаптації до умов цивільного життя виступають Центри ветеранського розвитку та територіальні центри соціального захисту, що зараз мають у своєму штаті фахівців, які безпосередньо займаються наданням соціальних послуг ветеранам і ветеранкам.

Центри ветеранського розвитку є великою національною мережею, що включає понад 25 відповідних центрів, які функціонують на базі українських закладів вищої освіти. На сьогодні однією з основних проблем функціонування зазначених центрів є те, що не існує узгодженої моделі їх функціонування. І тому сьогодні ми маємо ситуацію, що більшість зазначених центрів функціонує за принципом запитуваної допомоги. Тобто кілька спеціалістів з надання правової чи психологічної допомоги консультують ветеранів та членів їх родин за гнучким графіком. Зазвичай зазначені спеціалісти працюють

на громадських засадах і без відповідної ресурсної допомоги. Тому пропускна здатність зазначених центрів є не великою і тому заклади вищої освіти знаходяться у постійному пошуку ресурсів для впровадження локальних проєктів в сфері соціальної реінтеграції ветеранів. На сьогодні факти віднайдення зазначених ресурсів у міжнародних донорів не є одиничними, але вони є спонтанними та мають низький рівень системності. Можемо підсумувати, що зазначений підхід веде до спеціалізації центрів ветеранського розвитку та обмеження їх функціональності, але відсутність належних ресурсів у даному випадку на підвищує рівень професіональності функціонування зазначених центрів.

Інша модель функціонування Центрів ветеранського розвитку передбачає їх багатофункціональність. В таких центрах працюють соціальні працівники, психологи та спеціалісти з соціального супроводу ветеранів та демобілізованих осіб. Зазначена модель пропонує ветеранам і ветеранкам значну кількість різноманітних послуг, але основним проблемним моментом зазначеної моделі є те, що лише в кількох Центрах ветеранського розвитку фахівці мають можливість отримувати матеріальну винагороду за свою роботу в центрі.

Основною перевагою багатофункціональних Центрів ветеранського розвитку над іншими є можливість надання ветеранам різноманітної психологічної допомоги [1]. Зазвичай Центри ветеранського розвитку надають як індивідуальні так і групові психологічні послуги, але головний фокус їх уваги спрямований на роботу з групами ветеранів. Зазначена форма роботи є більш поширеною так як вона є зручною для звітування та візуалізації діяльності центру. Зазначений стан речей зменшує продуктивність роботи як центрів так і спеціалістів, які надають психологічні послуги ветеранам і ветеранкам. Тому система надання психологічних послуг в рамках Центрів ветеранського розвитку вимагає вдосконалення

На сьогодні ми спостерігаємо конкуренцію в сфері надання соціальних послуг між територіальними центрами соціального обслуговування населення, громадськими організаціями та Центрами ветеранського розвитку. зазначена конкуренція є уявною так як зазначені організації не мають поля для конкуренції через відмінність власного функціоналу.

На нашу думку для підвищення якості соціальних та психологічних послуг для ветеранів і членів їх родин слід сформувати систему соціальної реінтеграції ветеранів за технологією соціального замовлення. Зазначена технологія представляє вільну конкурсну конкуренцію між всіма суб'єктами надання послуг для ветеранів [3]. Соціальне замовлення дозволяє залучити не тільки державні органи, але й громадські організації, які можуть надати ветеранам спеціалізовану допомогу. Це включає психологічну підтримку, правову допомогу, адаптаційні

курси, професійну перекваліфікацію тощо. Завдяки такому підходу, ветерани отримують усі необхідні послуги в одному місці, що сприяє їх більш ефективній соціалізації. Громадські та неприбуткові організації часто мають можливість швидше адаптувати свої програми під конкретні потреби ветеранів. Вони можуть пропонувати індивідуальні програми, що враховують специфічні обставини кожного ветерана (наприклад, наявність психологічних травм, труднощі з працевлаштуванням або адаптацією в соціумі). Це дозволяє надавати більш персоналізовану допомогу, що важливо в процесі реінтеграції. Мають свої переваги і центри ветеранського розвитку в сфері обслуговування ветеранів і ветераном і тому соціальне замовлення є ефективною технологією оптимізації обслуговування ветеранів.

Зважаючи на все перераховане можемо зробити висновок, що вдосконалення системи соціального супроводу ветеранів, ветераном та демобілізованих осіб в Україні може бути досягнуто за рахунок збільшення акумуляції ресурсів, актуалізації технології соціального замовлення в сфері соціальної реінтеграції ветеранів.

Список використаних джерел:

1. Кравченко, О. О. Соціально-психологічна підтримка у центрах ветеранського розвитку: практичний досвід. *Науковий вісник Ужгородського університету* : збірник наукових праць. Серія : Педагогіка. Соціальна робота / голов. ред. О. Бартош. Ужгород : ДВНЗ "УжНУ", 2024. Вип. 2 (55). С. 38–43

2. Позднякова-Кирбят'єва Е. Г., Мосаєв Ю. В. Інституціоналізація реабілітації військовослужбовців та членів їх родин на регіональному рівні. *Феномен соціальної консолідації у Центрально-Східній Європі: нові реалії та виклики* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Кишиневу – м. Одеса, 26 вересня 2023 р.) / за ред. О. В. Лісєєнко. Одеса : Гельветика, 2023. С. 41–43.

3. Позднякова-Кирбят'єва, Е. Організація комплексного соціального обслуговування військовослужбовців та їх родин на принципах соціального замовлення. *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук* : збірник матеріалів VII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 10 листопада 2023 р.) / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк : ВНУ, 2023. С. 95–96.

Осетрова О. О.,

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та управління соціальними
процесами*

*Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

ПРОБЛЕМА СУЇЦИДУ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ГРУПИ СУЇЦИДАЛЬНОГО РИЗИКУ

На межі XX–XXI ст. Україна, на жаль, вирізнялася високими суїцидальними показниками, які, за визначенням ВООЗ, є індикаторами психічного здоров'я нації. Особливого загострення суїцидальна проблематика у сучасному українському суспільстві набула у період пандемії COVID-19, зокрема через ізоляцію/самоізоляцію та заaktuалізований страх близької смерті, за нормальних умов існування віддаленої у модусі майбутнього.

Повномасштабне вторгнення рф на територію України спричинило зміни в усіх сферах буття й життєдіяльності українського народу: усі соціальні проблеми, включаючи пандемію, одразу набули другого-рядного значення. Інакше кажучи, через російсько-українську війну відбулося своєрідне *зняття* усіх наявних соціальних проблем, що безпосередньо призвело до замикання кола, відправною точкою якого є сукупність нагальних соціальних негараздів і ризиків, тобто складні життєві обставини.

У контексті даного дослідження слід відмітити, що складні життєві обставини у ситуації російсько-української війни зазнали трансформацій (наприклад, ідеться про окуповані території, про внутрішньо переміщених осіб, загалом про українців, занурених у переживання численних втрат – від домівки до найріднішої людини) і, відповідно, посилюючись, потребують акумуляції зусиль, ресурсів, потенціалу задля своєї мінімізації/подолання. І першочергова роль у позитивному й ефективному здійсненні акумулятивних процесів, безумовно, належить сучасним фахівцям із соціальної роботи. На моє глибоке переконання, зазначена роль лише буде зростати у повоєнні часи, за яких заглибитися заaktuалізована наразі метафізично бездонна потреба у *соціальній реабілітації* населення України.

Всеохопне визначення поняття «соціальна реабілітація» подано вітчизняними науковцями в «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери»: «*Соціальна реабілітація* спрямовується на відновлення

соціального досвіду і встановлення соціальних зв'язків, норм поведінки, спілкування, емоційної стабільності, активного соціального життя, поновлення соціального статусу, інтеграцію у відкритий соціум, розширення і поглиблення соціальних контактів, входження в культуру, відновлення професійних якостей і навичок, соціального досвіду і соціальних функцій, психічного, фізичного і духовного (морального) здоров'я дезадаптованих осіб; це процес відновлення здатності людини до життєдіяльності у соціальному середовищі, а також самого соціального середовища і умов життєдіяльності людини, які були обмежені чи порушені з певних причин» [1, с. 169].

Наведене визначення охоплює ключові складники, відсутність або неможливість дотримання яких, зокрема, здатна спричинити (й, на жаль, спричиняє) до розгортання суїцидальних ризиків, яким наразі підлягають:

- громадяни України, які зазнали втрат і не змогли впоратися із нестерпним душевним метаболем (дане означення впроваджено відомим американським суїцидологом і танатологом Е. Шнейдманом); у даному випадку безпосередньо йдеться про цивільне населення; про сім'ї учасників бойових дій; про тих, хто загинув у полоні, зник безвісти, отримав статус інвалідності, – і цей перелік можна ще довго продовжувати;

- громадяни України з числа внутрішньо переміщених осіб, які вважають, що втратили *все*; така впевненість породжена свідомістю, звуженою від страждань і внутрішнього болю (до слова, зазначене звуження є ознака суїцидальної свідомості); при цьому необхідно зауважити, що зазначена позиція світосприйняття не відповідає дійсності, оскільки ці люди, зазнавши лиха війни й болючих втрат, втратили далеко не все – не втратили Україну, себе, тобто своє життя, своє Я; і ці важливі світоглядно-ціннісні моменти фахівці із соціальної роботи мають допомогти їм усвідомити, тим самим розширивши межі їхньої звуженої свідомості;

- громадяни України, які через ситуацію війни наразі перебувають в еміграції, болюче переживаючи розрив з власним корінням – з рідною землею, домівкою, родичами тощо (до слова, проблема самогубства в еміграції становить окремих величезний (сучасний) шар суїцидологічної проблематики, актуалізований війною).

В усіх зазначених випадках люди здатні занурюватися у стани відчаю й безнадії, меланхолії та депресії, які, зокрема, являють собою «широкий шлях» розгортання суїцидальних тенденцій. У свою чергу, з огляду на наведене вище визначення соціальної реабілітації доречно зауважити, що виокремлені стани можуть бути здетерміновані такими причинами, як:

- втрата соціального досвіду (наприклад, через перебування у полоні);

- розрив соціальних зв'язків і соціальних контактів (наприклад, через еміграцію, вимушене переселення, полон тощо);
- порушення емоційної стабільності (переважною мірою стосується усіх громадян України);
- зниження рівня активності й участі у соціальному житті (зокрема, через набуття статусу інвалідності, через еміграцію тощо);
- зміна соціального статусу (зокрема, через набуття статусу інвалідності, у разі переміщення, безробіття тощо);
- зниження професійних якостей і навичок (зокрема, через безробіття, інвалідність, відсутність можливості для підвищення кваліфікації тощо);
- соціальна дезінтеграція (має місце серед внутрішньо переміщених осіб, емігрантів та ін.);
- дезадаптація у суспільстві/громаді (зокрема, йдеться про проблеми ментального здоров'я, порушеного через хвороби, стреси) та ін.

На відновлення усіх зазначених порушень, у тому числі зумовлених зануренням України у ситуацію війни, й спрямовано зусилля фахівців із соціальної роботи. зокрема, впроваджувані ними наразі заходи, котрі сприяють як соціальній реабілітації загалом, так і *пrevenції суїцидальної активності*, зокрема, що, як ми з урахуванням історичного досвіду вже наразі можемо спрогнозувати, на жаль, лише посиляться після завершення війни перемогою України через розгортання повоєнних криз загалом, наприклад, в економіці країни, і стану аномії у розширеному війною суспільстві, зокрема.

У даному контексті слід зауважити, що загальновизнаним серед суїцидологів є той факт, що у період війн кількісні суїцидальні показники знижуються, на чому акцентував увагу батько суїцидології Е. Дюркгайм. Однак такий стан речей зовсім не означає *зняття* суїцидальної проблематики. Так, зниження кількості суїцидів у часи війни можна пояснити такими причинами:

1) перед тотальною онтологічною загрозою, яку являє собою війна, у суспільстві спостерігається активізація єдності, соборності, чому, зокрема, сприяють установки колективного несвідомого та колективної свідомості, спрямовані як на подолання ворога, так і на самозбереження попри небезпеку;

2) Я-особистість, Я-свідомість, поставши перед обличчям близької власної смерті, починає гостро відчувати притаманний людській природі страх смерті, що сприяє активізації потягу до життя;

3) війна «вуалює» справжні мотиви загибелі людини (так, люди групи суїцидального ризику можуть обирати найнебезпечніші види життєдіяльності, не розкриваючи власних суїцидальних намірів і тенденцій).

Отже, вже наразі Україна потребує розбудови й впровадження у межах соціальної роботи програм суїцидальної *пrevenції* на всіх

рівнях – від державного до локального, оскільки наявна певною мірою у суспільстві проблема добровільної смерті як заперечення майбутнього, не втрачаючи своєї актуальності, на жаль, буде загострюватися у повоєнні роки, про що свідчить історичний досвід розвитку людства.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверської. Київ – Сімферополь : Універсум, 2013. 2-ге вид. 536 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-85>

Романів В. П.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасна юридична наука переживає період швидкого та динамічного розвитку, зумовленого глобальними змінами в суспільстві, технологіях та політиці. Цей розвиток вимагає від юристів не лише глибоких знань традиційних правових концепцій, але й здатності адаптуватися до нових викликів та проблем.

Швидкий розвиток інформаційних технологій, штучного інтелекту та кіберпростору створює нові правові виклики. Юристам необхідно розробляти правові норми, що регулюють ці нові сфери, а також адаптувати існуючі закони до цифрової епохи.

Це включає питання захисту персональних даних, кібербезпеки, правового регулювання штучного інтелекту та електронної комерції.

Зростаюча взаємозалежність країн вимагає посилення міжнародного правового співробітництва. Юристи повинні бути готові до роботи з міжнародними договорами, міжнародними організаціями та міжнародними судами. Актуальними стають питання міжнародного гуманітарного права, прав людини та міжнародного економічного права.

Сучасне суспільство стикається з новими соціальними викликами, такими як гендерна нерівність, міграція та зміни клімату. Юридична наука повинна реагувати на ці виклики, розробляючи правові механізми захисту прав людини та забезпечення соціальної справедливості. Це включає питання прав меншин, прав біженців та екологічного права.

Сучасна юридична наука все більше інтегрується з іншими дисциплінами, такими як соціологія, економіка та політологія. Юристи використовують емпіричні методи, аналіз даних та інші нові методології для дослідження правових явищ.

Це дозволяє отримати більш глибоке та комплексне розуміння права. В умовах війни, та євроінтеграційних прагнень, для України особливо важливим є розвиток юридичної науки. Питання воєнних злочинів, відновлення країни, та адаптація законодавства до стандартів ЄС вимагають особливої уваги. Отже, сучасна юридична наука є динамічною та адаптивною, постійно розвиваючись для відповіді на нові виклики та потреби суспільства.

Актуальні дослідження в юридичній науці відіграють вирішальну роль у формуванні ефективної правової системи. Вони дозволяють адаптувати право до швидкозмінних реалій, виявляти та аналізувати нові правові проблеми, що виникають у зв'язку з технологічним прогресом, глобалізацією та соціальними трансформаціями.

Результати цих досліджень використовуються для удосконалення законодавства, підвищення якості правосуддя та забезпечення захисту прав людини. Крім того, вони сприяють формуванню правової культури в суспільстві, підвищуючи рівень правової свідомості громадян. Таким чином, актуальні дослідження є необхідною умовою для розвитку справедливої та ефективної правової системи, здатної адекватно відповідати на виклики сучасного світу.

Мета. «Огляд ключових напрямів та тенденцій» полягає в тому, щоб коротко та чітко представити сучасний стан юридичної науки.

Завданнями є визначення основних сфер досліджень, аналіз їх актуальних проблем та виявлення напрямків розвитку.

Необхідно систематизувати інформацію, проаналізувати її та представити результати у структурованому вигляді, використовуючи наочні матеріали та приклади.

Основні напрями сучасних досліджень цифровізація права

Сучасна юридична наука активно досліджує правове регулювання штучного інтелекту та робототехніки, зосереджуючись на питаннях відповідальності та етики. Паралельно з цим, важливим напрямом є захист персональних даних у цифровому просторі, де розробляються механізми захисту конфіденційності та регулювання обробки даних.

Також, значна увага приділяється електронному правосуддю та цифровізації юридичних послуг, що передбачає впровадження інформаційних технологій у судову систему та надання юридичних послуг.

В умовах війни та євроінтеграційних прагнень, юридична наука в Україні переживає період інтенсивного розвитку. Актуальні дослідження зосереджені на трьох ключових напрямках, що відображають нагальні потреби суспільства.

- *Правові аспекти війни та відновлення України:*

1. Цей напрям включає дослідження міжнародного гуманітарного права, зокрема питань відповідальності за воєнні злочини, компенсації збитків, завданих агресією, та захисту прав цивільного населення.

2. Особлива увага приділяється правовим механізмам реінтеграції окупованих територій, відновленню зруйнованої інфраструктури та забезпеченню соціального захисту постраждалих.

3. Також проводяться дослідження правових аспектів міжнародної допомоги та співпраці у процесі відновлення України.

- *Реформа судової системи та боротьба з корупцією:*

1. Цей напрям зосереджується на аналізі ефективності антикорупційних механізмів, удосконаленні судової процедури та забезпеченні незалежності судової влади.

2. Досліджуються питання доброчесності суддів, прозорості судового процесу та доступу до правосуддя.

3. Особлива увага приділяється дослідженню міжнародних стандартів у сфері боротьби з корупцією та їх імплементації в українське законодавство.

- *Адаптація законодавства до стандартів ЄС:*

1. Цей напрям передбачає комплексний аналіз та гармонізацію українського законодавства.

2. Досліджуються правові аспекти євроінтеграції, зокрема питання захисту прав людини, внутрішнього ринку, конкуренції та екології.

3. Особлива увага приділяється дослідженню досвіду країн-членів ЄС у процесі адаптації законодавства.

Висновки. Отже спераючись на досвід який ми отримуємо із джерел можна зробити наступний висновок про те, що юридична наука відіграє вирішальну роль у формуванні правової держави, забезпечуючи теоретичну основу для створення ефективного та справедливого законодавства.

Її постійне оновлення та розвиток є необхідними для адаптації до нових викликів, що виникають у суспільстві, таких як технологічний прогрес, глобалізація та соціальні зміни.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленні міждисциплінарних підходів, використанні емпіричних методів та аналізі даних, а також у розвитку юридичної компаративістики для виявлення загальних тенденцій та гармонізації законодавства.

Ці напрями дозволять юридичній науці ефективніше сприяти розвитку правової держави та захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Джужа О. М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством : монографія. Київ : Атіка, 2009. 240 с.

2. Джужа О. М., Василевич В. В., Колб О. Г., Наливайко В. С. Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2010. 544 с.
3. Коновалова В. О. Юридична психологія. Київ. 424 с.
4. Мухіна Г. В. Юридична психологія : навчально-методичний посібник. Київ : ВД «Дакор», 2019. 236 с.
5. Васильєв В. Л. Юридична психологія. Київ : Либідь, 2009. 480 с.
6. Орлов Ю. В. Психологія слідчих дій: монографія. Київ : КНТ, 2017. 280 с.
7. Юридична психологія – Алерта. Київ : Алерта, 2017. 350 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-86>

Семенюк Д. В.,

аспірант другого року навчання

*Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Психологічне благополуччя є одним із ключових понять сучасної психології, яке охоплює широкий спектр аспектів психічного здоров'я людини. Воно відображає стан повноцінного функціонування особистості, включає позитивні переживання, життєву задоволеність, здатність ефективно взаємодіяти з оточенням та знаходити сенс життя. Дослідження цієї проблематики набуває особливої актуальності у зв'язку зі зростанням психологічних викликів сучасності, зокрема соціальних криз, пандемій та військових конфліктів.

Теоретичні підходи до психологічного благополуччя представлені кількома основними напрямками. Найвідомішими серед них є гедоністичний та евдемоністичний підходи.

Гедоністичний підхід, представлений у роботах Еда Дінера, розглядає благополуччя як суб'єктивне відчуття щастя та задоволення життям. Цей підхід базується на ідеї, що основним критерієм благополуччя є баланс між позитивними та негативними емоціями. Людина вважається психологічно благополучною тоді, коли вона переважно відчуває позитивні емоції, такі як радість, щастя, задоволення, і мінімально переживає негативні емоції, такі як сум, страх чи гнів [3].

Евдемоністичний підхід, розроблений Керол Ріфф, Річардом Раяном та Едвардом Десі, фокусується на більш глибоких аспектах життя

людини. Він акцентує увагу на реалізації власного потенціалу, пошуку сенсу життя і прагненні до особистісного зростання. За моделлю Ріффа, психологічне благополуччя включає шість складових: самоприйняття (позитивне ставлення до себе), позитивні міжособистісні стосунки (уміння будувати якісні взаємини з іншими людьми), автономія (незалежність у прийнятті рішень), управління середовищем (здатність ефективно організовувати своє життя), цілеспрямованість (наявність життєвих цілей і завдань) та особистісне зростання (розвиток і вдосконалення себе) [4, 5].

Позитивна психологія, засновником якої є Мартін Селігман, пропонує принципово новий погляд на психологічне благополуччя, зосереджуючи увагу не на проблемах і патологіях, а на сильних сторонах людини та чинниках, що сприяють її гармонійному розвитку. Основною концептуальною моделлю цієї течії є модель PERMA (від англ. PERMA), яка включає п'ять ключових компонентів психологічного благополуччя: позитивні емоції, залученість, позитивні взаємини, значущість та досягнення [6].

- Позитивні емоції є фундаментальною складовою добробуту людини, адже саме переживання радості, задоволення, натхнення чи спокою дозволяють особистості ефективно відновлювати свої ресурси, розширювати когнітивний горизонт та вибудовувати оптимістичний погляд на життя.

- Занурення або «потік» (залученість у діяльність) означає стан, у якому людина повністю занурюється у процес роботи чи творчості, втрачаючи відчуття часу й власного «я». Цей стан характеризується глибоким задоволенням, високою продуктивністю та внутрішньою мотивацією.

- Позитивні взаємини виступають важливим ресурсом психологічного благополуччя, оскільки людина є істотою соціальною, а почуття приналежності до спільноти, близькість, турбота, підтримка й довіра забезпечують відчуття щастя та захищеності.

- Значущість передбачає усвідомлення сенсу власного життя та діяльності, почуття того, що особистість робить щось важливе, що має вагу для інших людей і суспільства в цілому. Це дозволяє людині долати труднощі, зберігати активність навіть у складні часи, формувати внутрішню мотивацію та сприяє розвитку особистісної ідентичності.

- Досягнення є важливим аспектом позитивного самовідчуття, адже усвідомлення власних успіхів, навіть незначних, позитивно впливає на самоповагу, посилює відчуття контролю над власним життям та зміцнює впевненість у собі.

Таким чином, модель PERMA, запропонована Селігманом, є комплексною концепцією, яка враховує різні аспекти життя людини. Застосування її принципів дозволяє не лише ефективніше розвивати психологічне благополуччя, а й створювати ефективні програми

психологічної підтримки, спрямовані на зміцнення особистісних ресурсів, розвиток позитивних якостей характеру та покращення якості життя в цілому. Саме тому позитивна психологія сьогодні активно інтегрується в психологічне консультування, освіту та сферу особистісного розвитку, сприяючи формуванню суспільства, яке здатне адаптивно реагувати на виклики сучасності.

Важливими концепціями позитивної психології також є оптимізм, вдячність та проактивність. Оптимізм дозволяє зберігати позитивні очікування щодо майбутнього, що формує психологічну стійкість перед лицем негараздів. Відчуття вдячності та здатність цінувати навіть невеликі позитивні аспекти життя сприяють підвищенню загального психологічного тону та покращують емоційне самопочуття. Саморегуляція та проактивна поведінка, своєю чергою, дозволяють людині ефективніше долати труднощі, ставити реалістичні цілі й досягати їх, що додатково підвищує психологічне благополуччя [6].

Сучасні дослідження психологічного благополуччя приділяють значну увагу його зв'язкам з іншими психологічними феноменами та соціальними факторами [5]. Доведено, що психологічне благополуччя позитивно корелює з емоційним інтелектом, соціальною підтримкою, життєстійкістю та позитивними ціннісними орієнтаціями. Наприклад, високий рівень емоційного інтелекту дозволяє людині ефективніше справлятися зі стресовими ситуаціями, підтримувати стабільні соціальні взаємини, що безпосередньо сприяє зростанню її психологічного благополуччя [7]. Також важливим чинником виступає соціальна підтримка, яка забезпечує людині почуття безпеки, визнання і приналежності до групи, що підвищує її впевненість у собі та позитивно впливає на сприйняття життєвих труднощів. Життєстійкість, у свою чергу, сприяє адаптивному реагуванню на стрес та здатності зберігати психологічну рівновагу у складних життєвих обставинах [2]. Крім того, позитивні ціннісні орієнтації, такі як оптимізм, відповідальність та відкритість до нового досвіду, формують мотивацію до саморозвитку та пошуку сенсу життя, що дозволяє людині краще усвідомлювати власні цілі, ресурси та можливості, підвищуючи загальний рівень задоволеності життям. Таким чином, психологічне благополуччя виступає складним інтегральним феноменом, який залежить від взаємодії різноманітних особистісних рис та соціальних чинників, що забезпечує ефективну адаптацію особистості до сучасних викликів та сприяє її гармонійному розвитку.

В умовах кризи, зокрема військових конфліктів та пандемій, дослідження психологічного благополуччя набувають особливого значення [1]. Такі ситуації порушують звичні соціальні зв'язки, викликають невизначеність та страх за майбутнє, що негативно впливає на загальний психоемоційний стан людини. У цьому контексті надзвичайно важливими є роботи українських дослідників, які аналізують

психологічне благополуччя в умовах війни та посттравматичних станів серед різних категорій населення, включаючи ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб та дітей, що пережили травматичні події.

Таким чином, психологічне благополуччя виступає не лише індивідуальною цінністю, але й важливим ресурсом для розвитку суспільства, що потребує комплексного дослідження та ефективних практичних підходів для його збереження і розвитку.

Список використаних джерел:

1. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Психологічні практики конструювання життя в умовах посттравматичного стресу. *Актуальні проблеми психології*. 2009. Т. 5, № 7. С. 3–11. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrm/v5/i7/1.pdf> (дата звернення: 08.03.2025).
2. Предко В. В. Психологічні технології формування внутрішнього локусу контролю як чинника підвищення резильєнтності учасників освітнього процесу в умовах війни. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2022. Вип. 2 (15). С. 237–262. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2022.2.15>
3. Diener E. Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*. 2000. Vol. 55, No. 1. P. 34–43. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.34>
4. Ryff C. D., Singer B. H. Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being. *Journal of Happiness Studies*. 2008. Vol. 9. P. 13–39. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10902-006-9019-0>
5. Ryan R. M., Deci E. L. On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*. 2001. Vol. 52, No. 1. P. 141–166. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.141>
6. Seligman M. E. P. Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being. New York : Free Press, 2011. 368 p. URL: <https://books.google.com/books/about/Flourish.html?id=YVAQVa0dAE8C> (дата звернення: 08.03.2025).
7. Schutte N. S., Malouff J. M., Simunek M., McKenley J., Hollander S. Characteristic emotional intelligence and emotional well-being. *Cognition & Emotion*. 2002. Vol. 16, No. 6. P. 769–785. DOI: <https://doi.org/10.1080/02699930143000482>

Стежко З. В.,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнського національного технічного університету
м. Кропивницький, Україна*

РОЛЬ ФІЛОСОФСЬКОЇ МЕТОДОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУБ'ЄКТА

Формування соціальної ідентичності «в контексті того, як особа сприймає те, що відбувається в суспільстві, і яким чином конструює свої стратегії поведінки відповідно до свого сприйняття» (1, с. 66), завжди є актуальним. Специфіка нашого часу, коли суспільні трансформації стають надто швидкими, надто мінливими та дещо спонтанними, значно посилює бажання суб'єкта сконструювати навколишню об'єктивну реальність у сприйняттях адекватно потоку її змін. Якщо ознаки соціальної ідентичності суб'єкта – когнітивно-раціональні, чуттєво-емоційні, ціннісні тощо – сформовані оптимально, на їх основі суб'єкт має реальну можливість оптимізувати своє життя. Маємо з приємністю відзначити, що робота у цьому напрямку ведеться – як у науково-дослідній сфері (передусім у психології), так і в сфері освіти. Формуються підходи, моделі, патерни, здатні змінити ставлення до кризових ситуацій та полегшити напругу сьогодення. Дієвим результатом можна вважати стійку зміну поведінки суб'єкта у позитивному для суспільства напрямі.

Проте задамося питанням – чи використовуються наразі усі можливості для підвищення ефективності формування соціальної ідентичності суб'єкта? Однозначно, ні. Щоб проаналізувати це питання більш детально, маємо задіяти філософську методологію, яка, як правило, спеціалістами не вважається важливою при формуванні соціальної ідентичності суб'єкта.

Передусім при моделюванні поведінки соціального суб'єкта проявляється недостатня увага до аналізу специфіки здорового глузду. В реальності він формується шляхом індивідуального, емоційно забарвленого сприйняття різномірних фактів, які в сукупності складають стійке індивідуальне/групове бачення навколишнього світу дорослих, тобто світогляд. Проте, як підмітив Гайдеггер, сформувавшись, «здоровий глузд ..., відстоюючи свої права, ... апелює до «очевидності» своїх тверджень і міркувань» та «спирається на вимогу відчутної вигоди й виступає проти знання про сутність існуючого» (2, с. 1).

Акцентуємо – чітко проглядається апеляція до «очевидності» та «вигоди» – замість апеляції до раціональних доказів. Тому очевидно стає підміна глибинного когнітивно-раціонального компонента соціальної ідентичності суб'єкта поверхневим чуттєво-емоційним, і підміна ця є практично повсюдною. Проявляється вона, як правило, в абсолютизації лише власного бачення, радикалізації власної ірраціональної позиції. Наслідком є досить специфічне розуміння здоровим глуздом ціннісного компоненту соціальної ідентичності, наприклад, шире ототожнення свободи та сваволі (сваволя це свобода, яка не визнає відповідальності за скоєне). Основу такого типу роздумів та дій складає особистий/груповий інтерес, стійка суб'єктивна впевненість у своїй правоті.

Зауважимо, що цінності та оцінки ніколи не вкладаються у раціональне тлумачення подій повністю, вони здебільшого існують у сфері ірраціонального, у сфері радикально-емоційних роздумів. При формуванні змісту психологічного супроводу соціальної ідентичності суб'єкта вчені та педагоги мають звертати увагу на цю особливість здорового глузду і відповідно коригувати пропоновані моделі та патерни – адже без опори на раціональність у повсякденному житті суспільство не має перспектив щодо подолання кризових явищ ні сьогодні, ні в майбутньому.

Можна заперечити, що стійка ірраціональна позиція здорового глузду має обґрунтування – адже вона переважно спирається не на домисли, а на реальні факти. І це дійсно так. Але, як свідчить раціональна філософія, – об'єктивного/самодостатнього, достовірного факту не існує в принципі. Факт завжди постає перед суб'єктом – незалежно від рівня його освіти – у загальному контексті, тобто у рамках власного світогляду, теоретичного, лінгвістичного його тлумачення. Тому вчені намагаються приймати факти як об'єктивний раціональний доказ попередніх припущень лише тоді, коли їх кількість субординується у системі, вкладається у рамки стрункої теорії. Здоровий глузд людини повсякдення сприймає факти лише як невпорядковану, просту сукупність і в контексті різномірних, поверхнево-наївних, суб'єктивних, експресивних їх тлумачень. Істинне значення речей, яке логічно виводиться з достовірних даних, підмінюється упередженістю, коли реальність підганяють під бажану відповідь.

Висновок. Усе вищезазначене зовсім не свідчить про те, що зміст здорового глузду є негативним. Він є єдино прийнятним і тому нормальним – адже в умовах постійних пошуків концептуальної глибини кожної конкретної події повсякденне життя стало б неможливим. Але, з іншого боку, все, що відбувається конкретно, є не ізольованим, а окремим випадком загальної закономірності, а значить і загальної проблеми. Тому нормальними є і концептуальні судження, які заглиблюються до «сутності існуючого» (Гайдеггер), більше того –

вони є пріоритетними. І якщо не визнавати їх необхідності як філософсько-методологічної основи, вчені та педагоги при формуванні соціальної ідентичності суб'єкта будуть діяти за схемою – «спрощені схеми мислення, висновки на основі частково осмисленої реальності та рішення проблем на тлі суперечливих етичних положень» (3, с. 43). Подібний спосіб, безперечно, здатен покращити поведінкову складову соціального суб'єкта, проте лише частково, поверхнево і на певний час. Неявні протиріччя позицій при цьому лише накопичуються до критичної маси та неминучості нової конфліктності.

Зрозуміло, наскільки складним є це завдання, а саме оптимальне поєднання абстрактних раціональних (філософсько-методологічних) та ірраціональних (життєвських/побутових) соціально-психологічних форм в моделях повсякденного супроводу особистості. Але без пошуків його розв'язання про високу ефективність такого підходу говорити дуже важко.

Список використаних джерел:

1. Кухарук О. Ю. Суспільні трансформації та ідентичність українців у контексті теорії соціальної ідентичності. *Проблеми політичної психології* : збірник наукових праць. 2019. Вип. 8 (22). С. 64–73. URL: <https://politpsy.org/index.php/popp/article/view/34/31>
2. Heidegger M. On the Essence of Truth. URL: <https://aphelis.net/wp-content/uploads/2011/02/Martin-Heidegger-On-the-Essence-of-Truth.pdf3>
- 3 Кириченко А. М, Стежко З. В. Українська мова як мова науки (у контексті концептуальної картини світу). *Наука і наукознавство. Міжнародний науковий журнал*. 2024. № 24 (126). С. 40–50 <https://doi.org/10.15407/sofs2024.04.040>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-88>

Терновий В. А.,

*здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри психології,
філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

У зв'язку з військовою агресією з боку росії багато громадян України зазнали фізичного та психологічного впливу від бойових дій,

як на окупованих територіях, так і на територіях підконтрольних Україні. Внаслідок такого тривалого впливу суттєво знижуються соціально-адаптивні можливості людей, втрачається колишній рівень особистісної цілісності, комунікативні компетентності, професійна самоефективність, психологічне благополуччя.

Громадяни потребують як гуманітарної, так і психологічної допомоги, потерпаючи через реальну небезпеку, відсутність адекватного доступу до соціальних послуг, втрату житла, стагнацію економічної діяльності тощо. Все це свідчить про гостру необхідність розвитку превентивної психології, складовою якої має стати травма-чутливий соціально-психологічний супровід. Подолання всіх цих негативних наслідків тривалих воєнних дій для особистості передбачає дослідження способів організації соціально-психологічного супроводу, що забезпечує відновлення психологічного здоров'я та адаптацію до мирного життя. Наше суспільство в сучасних умовах стикається з проблемою пошуку ефективних психологічних засобів адаптації населення до мирного життя. Оптимальний супровід як процес організації різнобічної і тривалої психосоціальної підтримки людини підсилює її здатність справлятися з проблемами завдяки відновленню внутрішніх ресурсів та наданню додаткових ресурсів. Супровід спрямований на полегшення реадaptaції до мирного життя через активізацію участі постраждалих у відновленні власного психологічного здоров'я та розвиток здатності запобігати патологічним наслідкам потенційно травматичних ситуацій. Потреба пошуку ефективних та масштабних інтервенцій, спрямованих на подолання психологічних наслідків травмування особистості, технологій збереження і відновлення психологічного здоров'я може здійснюватися за допомогою методу індивідуального екзистенційного аналізу А. Ленгле та методу інтерпретативного феноменологічного аналізу Дж. Сміта, М. Осборна.

Метод А. Ленгле, має певні обмеження, адже його не рекомендується використовувати для людей у стані глибокої депресії та тих, хто переживає сильні страхи. Ці досить розповсюджені серед людей, що були травмовані війною, стани можуть суттєво викривлювати розуміння власних переживань та ставлень до світу, оточення, себе самого. Водночас британський феноменологічний аналіз подібних обмежень не має. Крім того, останній більше зосереджується на повсякденних подіях життя, способах отримання та інтерпретації нового досвіду, тоді як метод А. Ленгле націлений на ситуації граничні, екзистенційні. Феноменологічний аналіз когнітивно та праксеологічно зорієнтований, тоді як екзистенційний аналіз заглиблюється в емоційно-ціннісну сферу клієнта.

Отже, поєднання цих методів дає змогу побачити не лише конструктивну динаміку в особистісному пошуку нових сенсів, побудові

життєвих перспектив, а й виникнення нових повсякденних практик життєтворення.

У широкому контексті соціально-психологічний супровід має бути спрямованим на будь-яку людину, що потрапила у складну життєву ситуацію. Як зазначає М.І. Мушкевич: «Супровід може бути досить ефективним під час вирішення сімейних конфліктів між партнерами, батьками, дітьми, в урегулюванні неприємностей на роботі, у разі переживання стресу» [1, с. 287].

Негативні наслідки травмування проявляються для особистості, що потребує супроводу, як відчутне зниження рівня психологічного здоров'я. На соціально-психологічному рівні це проявляється як зменшення схильності до співробітництва, здатності співпереживати, на ціннісно-смысловому – як втрата здатності до пошуку нових життєвих перспектив, погіршення осмислення досвіду, зниження можливості отримувати задоволення від повсякдення, а на індивідуально-психологічному – як переживання розщепленості, порушення цілісності, деструктивні зміни ідентичності, зменшення потреби у самореалізації, зниження збалансованості, адаптивності [2, с. 53].

Починати соціально-психологічний супровід ефективніше, орієнтуючись на соціально-психологічний рівень психологічного здоров'я особистості. Ідеться про необхідність підвищення комунікативної компетентності людини, її здатності чути і бачити проблеми свого оточення, включатися у життя спільноти, приймати і надавати допомогу. Супровід має сприяти покращенню взаємодії, комунікації людини, що повертається до мирного життя, з близьким і більш віддаленим оточенням – родичами, сусідами, друзями, колегами, членами територіальних, політичних, екологічних та інших спільнот. Швидкість відновлення психологічного здоров'я і повернення до мирного життя після воєнних травм забезпечується тривалою дією широкої мережі сімейних, дружніх, професійних зв'язків на особистість постраждалого.

Як стверджує Т.М. Титаренко: «Спосіб контактування з постражданим і контекст, в якому здійснюється вплив, мають вирішальне значення для полегшення реінтеграції у соціум. Умовами ефективної організації взаємодії реципієнта і агентів впливу є їхня тісна взаємодія, цілеспрямованість, активність, зацікавленість, відповідальність обох учасників процесу, взаємна толерантність, готовність до компромісів. Продуктивний супровід передбачає пильність тих, хто супроводжує постраждалого, їхню глибоку включеність у проблеми іншої людини, емпатійність, терпіння, вміння толерувати агресивні вислови та дії [3, с. 227]. Ефективний супровід має спиратися на ресурси спільноти, а не лише на діалог агента і реципієнта. Йдеться про взаємодію побратимів, комбатантів, внутрішньо переміщених осіб, волонтерських організацій, певних державних та недержавних структур. Серед практик реінтеграції у соціум особливу увагу привертають інтенсивні

комунікативні практики взаємодії та підтримки, а також фасилітація самоти взаємодопомоги [4, с. 46; 5, с. 34].

Соціально-психологічна адаптація військових, які брали участь у воєнних конфліктах, і пошук ефективних шляхів її реалізації мають посісти важливе місце у соціальній політиці держави. Аналіз досвіду соціальної адаптації звільнених у запас військовиків засвідчує, що ця проблема має бути важливою складовою соціально-економічної політики українського уряду, на вирішення якої у країнах НАТО та Євросоюзу передбачено значні кошти. У цих же країнах створена законодавча база та успішно функціонують механізми, які гарантують ветеранам професійну підготовку, працевлаштування та відповідні соціальні гарантії [6 с. 8]. Таким чином, основні форми організації соціально-психологічного супроводу такі: безпосередня, якщо психологічну підтримку забезпечує психотерапевт, соціальний працівник, волонтер, член сім'ї; опосередкована, якщо супровід зумовлений комунікативною взаємодією зі спільнотою. Соціально-психологічний супровід є процесом безпосередньої допомоги травмованій особі, процесом стимуляції залучення особи до спільноти, а також підтримки спільноти у її прагненні допомагати особі та іншим спільнотам. Медійні способи підтримання само ефективності учасників бойових дій, членів їхніх сімей, внутрішньо переміщених осіб показали свою ефективність.

Отже соціально-психологічний супровід як складова частина превентивної психології та медіатор конструктивних особистісних трансформацій є спеціально організованою діяльністю, спрямованою на полегшення реінтеграції вразливих категорій населення до умов мирного життя. Ідеться про відновлення та збереження психологічного здоров'я, професійну самореалізацію (працевлаштування, навчання, професійну переорієнтацію), збереження (або створення) сім'ї та поглиблення стосунків із значущим оточенням. Специфіку супроводу можна охарактеризувати у координатах комплексності, тривалості, систематичності та опосередкованості взаємодії агента і реципієнта через організацію підтримки з боку оточення людини. Таким оточенням є сім'я, професійні та інші спільноти, волонтерські організації. До перспектив подальших досліджень можна віднести дослідження соціально-психологічного супроводу: практик групової взаємодії, взаємодопомоги та підтримки реципієнтів і агентів супроводу; практик само- та взаємодопомоги, що передбачають дозовані супроводжувальні консультації спеціаліста.

Список використаних джерел:

1. Мушкевич М. І. Поняття супроводу у сучасній психологічній науці. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2011. Т. XIII, ч. 1. С. 287–294.

2. Савінов В. В. Використання плейбек-театру в роботі з внутрішньо переміщеними особами. *Простір арт-терапії*. 2018. Вип. 1(23). С. 53–65.

3. Титаренко Т. М. Способи організації соціально-психологічного супроводу особи, яка постраждала внаслідок воєнної агресії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2019. Випуск 4. С. 224–230.

4. Климчук В., Королець І., Горбунова В. Громада – це Я : програма психосоціального сприяння громадській активності ветеранів АТО. Львів : Інститут психічного здоров'я Українського католицького університету, 2017. 46 с.

5. Лазоренко Б. П. Експертна оцінка та технології реінтеграції внутрішньо-особистісних конфліктів в умовах переживання учасниками АТО наслідків травматичних подій. Конфліктологічна експертиза: теорія і методика. Київ, 2018. С. 34–36.

6. Андрущенко В. І. Соціально-психологічна адаптація учасників бойових дій. *Психологічний журнал*. Умань : ВПЦ «Візаві». 2022. Вип. 8. С. 6–16.

НАПРЯМ 17. СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК МЕДІАКОМУНІКАЦІЙ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-89>

Horda O. V.,
Lecturer, publisher

Karas M. A.,
Doctor of Philosophy in journalism, Professor
Higher Education Institution 'Open International University of Human
Development 'Ukraine'
Kyiv, Ukraine

MONETIZATION MODELS IN MASS MEDIA INDUSTRY: UKRAINE'S EXPERIENCE AND INTERNATIONAL CASES

Studies of the essence of monetization are indispensable for modern media companies. The communications among media outlets and target audience, including the cross media communications, should unite all the channels – digital, print and others. All these activities aim at effective monetization and profit of media companies. The key characters of modern marketing communications in internet segment bring the advantages for companies which use various channels of marketing communications, both in print media and digital environment.

As for Ukraine, its media sphere now can be characterized as a development within global and European contexts. Various mass media are being transformed into powerful digital news platforms targeting wide audience. In a number of cases those are the mass media having “narrow topic” content scheme, or oriented on local markets.

The sources of monetization in mass media industry derive from essence of business activities. It might be described as a flow, from ADVERTISER (which is a company or business usually planning to spent from 0,5 to 2 per cent of year's budget for its commercial promotion), to ADVERTISEMENT PLATFORMS, the most significant of which are: *Google; Facebook, YouTube, TikTok* and other social media; various internet, broadcasting and print media [1]. The limitations of advertisement budgets urge private businesses to look for the most effective solutions that may be provided by these three participants and operators. Very often they have equal parts in service, or about equal.

We suggest monetization for mass media organizations and businesses to be, in general, all the possible ways of earning income and revenues. So, first of all, it is advertising with its actual principal formats: banner blocks, context ads, native ads, politics and elections ads, and some others. The other major monetization instruments are: pre-paid content, subscription models, readers' donates, readers community activities, contests and publicity events, appropriate forms of e-commerce.

Originally, the mass media system in modern society has been divided into separate groups. Those are print media, internet media, television and radio broadcasting, news agencies, documentary films production and several others. As for today, only the high quality convergent media product can be successful on news markets. Usually this product is made by multimedia news platforms and have such features as: analytics; and unbiased manner of narration. This trend we can see on the example of traditional newspaper brands, as they operate in national and international markets. For example, news and media corporation *The New York Times*. The company sets paid contents as the principal instrument of monetization. It offers for sale subscriptions, full-size articles and access to different exclusive data and authentic analytics. The company's profit from this instrument of monetization is 45–60 per cent [5].

Before the digital era started, print media like newspapers and magazines had the following structure of revenues: publishing of advertisements (50–70%), sales of print copies (20–30%), other services like print production, special news or PR campaigning etc (10–20%). Though the same structure further exists, the monetization instruments add the sources of revenues and substitute sources where they decrease [4, 39].

The key aspect of positioning for newspaper media brands in the media market, according to wide range of experts, is their reliability and credibility regarding the facts and opinions covered. For example, in Poland in the year 2023 there were about 50 daily newspapers published; 40 regional and 10 national among them. Print circulation of newspapers in Germany in the year of 2023 comprised hundreds of thousand issues, as the newspaper *Bild* remained the biggest print newspaper in Europe, with Sunday edition having about 3 million issues in 2024.

In today's world economies there are numerous examples of transformation in mass media businesses. Say, transformation from traditional broadcasting companies or traditional newspaper and magazine publishing houses into powerful modern media platforms. For example, one of the leading newspapers in France *Le Parisien* made the successful transition in sales from print products to electronic products. From 1944 *Le Parisien* made its accent on local news being popular media of tabloid format. In the year of 2023 its the daily circulation was about 300,000 copies. Beginning from the year 2020, part of editorial stories were selected for free access, and the other part, quite enough considerable, was arranged for paid access. This

segment was called the premium content. In the year of 2020 it was only 1% of premium content buyers among the readers of the media. Then, by the year of 2023, it was up to about 20%. The number of subscribers grew not because of marketing proposals; the growth was closely connected with higher quality news content. Generally, the accent for thorough and quality coverage of local news led to growth of number of sold electronic products. In the year of 2020, the subscribe for premium content was 5 euro per month. By the year of 2022 it was 8 euro, and in the year of 2024 it was 10 euro per month. Despite of prices became higher, number of subscribers and consumers has only grown, for 25%.

There is a certain segment of readers/consumers for a modern media company that make subscriptions only for electronic products, so called digital subscribers. According to *Le Parisien* corporation strategy, number of digital subscribers should reach 200,000 by 2025.

The newly started media companies become significant part of the news media market, along with well known media brands. Mainly those are niche, or narrow profile, and professionally oriented editions. The example of successful media company in Ukraine is *Ahrobiznes Siohodni* (Agricultural Business Today, www.agro-business.com.ua).

The mass media agencies oriented on farmers and food industry make their own dynamic market. It started in the 1990s and now it is being influenced, to great extent, by new information trends and technologies. Initially its target audience used to accept only printed media. But gradually, with the development of internet and social media, the recipients started to use the digital solutions. The credibility to news and the raise of information technologies became essential for business communication. Farmers, producer and commercial traders change information and share problems and challenges and look for help and advice from other professionals being at home. Internet provides the possibility to share experience through *YouTube* and other social media and websites. At the same time, because of conservative specific of farmers audience, the printed media still have large importance [2, 352].

Today every newspaper and magazine have their active pages in popular social media. The number of participants and readers of these pages is the main criteria whether this media successful or not, and plays crucial role in attracting the advertising budgets. In the same time the leading purpose of editorial staff of either paper or digital media is the search for interesting topics, effective solutions for farmers and providing support for businessmen inviting that authors with authoritative background. Due to these high quality content for the audience monetization subsequently grows. The use of social media in communication in agriculture provides the farmers very valuable instrument to share some experience, to discuss the problems, to unveil the unjust partners and provide services and obtain advices. Due to social media and websites anybody may become a farmer and obtain all

the knowledge through the internet. Personnel actively using the social media bring quick positive changes for society.

There should be also mentioned possible manipulations and mistakes. Unjust information may be easily spread through open channels of communication. This can cause the loss of harvest even by experienced farmers. “Professional media for farmers point out the role of internet and social media in the diffusion of knowledge and innovation among farmers. On the one hand, of the biggest problem facing the agriculture segment in Great Britain and EU countries was that during the last 30 years governments gradually decreased financements for consulting of farmers. That is why social media became to play more important role. They allow experts to analyze deeper the request of farmers and the farmers provide the opportunity to receive wider and more understandable information due to efficient information farmers from various countries had a possibility to competition on different markets and keep growing and developing” [3, 110].

Ukrainian professional media in the period of 2020–2022 were active in social media creating quality sites and video production providing the growth of monetization of media. At the same time the printed version of professional media in this topic remained stable, from 2000 to 5000 copies per month. Readers subscribe printed media in advance. Thus the market of media for farmers in Ukraine in 2018-2022 received investments, and the growth became possible because of successful monetization using all marketing communication tools, both in printed and online variants.

Bibliography:

1. A Complete Guide to Content Monetization for 2025. URL: www.mightynetworks.com/resources/content-monetization

2. Гірна, О., Гайворонська, І, Власенко, Д., Бродюк, І. До питання вдосконалення українських підприємницьких стратегій: digital-маркетинг як інструмент просування товарів і послуг у соціальних мережах. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2022. 2.(43), 349–356. <https://doi.org/10.55643/fcattrp.2.43.2022.3752>

3. Горда, О. Монетизація сучасних аграрних медіакомпаній України на прикладі “Агробізнес сьогодні”. *Журналістика та реклама: вектори взаємодії*. Тези доп. 5 Міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 22 березня 2023 р). Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. С. 109–112. URL: <https://knute.edu.ua/file/MzEyMQ==/3c8ab4ae58997d5b4c2207c5572b0736.pdf>

4. Karas, Maksym The 2020 Generalized Rating Of Newspaper Publications In Ukraine. *Integrated Communication*. 2021. Vol. 1(11). P. 37–42.

5. Katie Robertson. New York Times Reports 13.6% Jump in Profit. URL: <https://www.nytimes.com/2024/08/07/business/media/new-york-times-earnings.html#>

НАПРЯМ 18. МІЖНАРОДНА КОМУНІКАЦІЯ, МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ТА «ІНФОРМАЦІЙНА ГІГІЄНА»

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-90>

Леженко С. О.,

аспірант

*Університету Григорія Сковороди в Переяславі
м. Переяслав, Київська область, Україна*

ТРАНСДІАГНОСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЕМОЦІЙНИХ РОЗЛАДІВ ТА ШЛЯХИ ЗМІНИ ДУШЕВНИХ СТАНІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В ПРОЦЕСІ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Військовослужбовці занадто часто у своєму житті відчувають емоційний біль – депресію, тривогу, страх, гнів та інші болісні відчуття, які не дають їм змоги гармонійно жити і працювати. Як виявити їхні навички, за допомогою яких вони справляються зі своїми душевними стражданнями? Які індивідуальні захисні механізми спрацьовують, через що виникає тривалий душевний біль?

Загальновідомо, що у кожного військовослужбовця (як у кожної людини) є механізми, що захищають їх, допомагають справитися зі стресом, подолати емоційний біль. Одні з цих захисних механізмів полегшують емоційно забарвлені страждання, а інші мають зворотний ефект, значно погіршуючи емоційний стан [1; 7; 8].

З огляду на це виникає ще кілька запитань: як допомогти військовослужбовцям подолати емоційний біль? Що має з'ясувати і здійснити психолог в процесі реабілітації, щоб кваліфіковано допомогти військовослужбовцям, які потребують психотерапевтичних втручань, впоратися з емоційним боєм? Як сприяти їм запускати процеси змін в емоційній сфері, щоб впоратися з виниклими емоційними проблемами?

Група дослідників [1] вважає, що завдання психолога (терапевта) полягають у тому, щоб допомогти військовослужбовцям самостійно запустити зміни в своїх емоційних станах, що дозволять їм досягти наступних результатів. По-перше, зменшити інтенсивність і частоту болісних відчуттів; по-друге, подолати вплив негативних думок; по-третє, робити вибір, спираючись на цінності, а не на емоції, і, нарешті,

перестати уникати життя і почати жити і діяти в нових соціальних умовах.

Щоб реалізувати окреслені завдання, психологу потрібно з'ясувати, що таке трансдіагностичні механізми і в чому виявляється негативний вплив цих захисних механізмів [4; 6]. Номіновані механізми спроможні створити стійкий емоційний біль, що виражається в постійному і сталому гніві, страху, порушенні емоційної регуляції, а також сприяють розвиткові розладів, на кшталт: депресії, тривожності або посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Механізми подолання, що виникають з причин хронічного емоційного болю, вивчали такі дослідники, як [2; 3; 4; 5; 6]. Означені дослідження були спрямовані на вивчення негативного впливу захисних механізмів і виокремили низку трансдіагностичних механізмів, які призводять до емоційних розладів. До цих механізмів віднесені такі, як: 1) поведінка уникнення; 2) охоронна поведінка; 3) емоційна поведінка; 4) нездатність переносити стрес; 5) емоційне уникнення; 6) когнітивне уникнення; 7) когнітивне викривлення; 8) інтерналізація (самозвинувачування); 9) екстерналізація (звинувачення інших); 10) занепокоєння; 11) румінація (стан обробки й обмірковування часто негативних думок, що повторюються, або побоювань в голові військовослужбовців).

Дослідження Метью Маккей, Патріка Феннінга, Еріки Пул, Патрісії Е. Зуріті Она [1] засвідчує, що у людей здебільшого є кілька найбільш функціонуючих механізмів, а до інших вони звертаються рідше. Як окремий випадок можна зустріти людину, яка в однаковій мірі використовує всі 11 механізмів.

Для того, щоб зрозуміти, до яких негативних захисних механізмів найчастіше звертаються військовослужбовці і як ці механізми впливають на їхній душевний стан, психологу потрібно розібратися, що потрібно змінити і як краще допомогти їм справлятися з емоційними стражданнями. Тому першим кроком на шляху здійснення психологічного втручання будуть дії психолога, спрямовані на те, щоб допомогти військовослужбовцям зрозуміти, які з їхніх думок і дій посилюють і закріплюють ту чи ту негативно забарвлену емоцію.

Враховуючи те, що в психіці людини існує багато захисних механізмів, за допомогою яких вона справляється зі стресами й болісними емоціями, і при цьому одні з цих механізмів ефективні, інші майже не працюють, а деякі з них просто не допомагають, а ще й шкодять, продовжуючи завдавати страждань, психолог у такому випадку має застосувати діагностичну методику – комплексний опитувальник визначення захисних механізмів (Comprehensive Coping Invektory – 55 – CCI-55), розроблений у дослідженнях [7; 8], і з'ясувати, які саме механізми домінують. Ця методика дозволяє психологу виокремити, ті механізми, що заважають військовослужбовцям жити і працювати на повну силу.

Анкета складається з одинадцяти модулів, кожен з яких дає змогу виявити моделі поведінки військовослужбовців, стресові ситуації і стратегії, за допомогою яких вони намагаються долати труднощі і справлятися зі стресом, встановити, як часто вони відчувають ті чи ті почуття і емоції і як часто вдаються до тієї чи тієї стратегії поведінки [4; 6].

Наступний крок психолога полягатиме у тому, щоб сприяти військовослужбовцям оволодіти процесами змін, які допоможуть їм звільнитися від надмірно сильних переживань і задіяти вивільнену енергію на організацію повноцінної життєдіяльності. Процеси змін спрямовані передусім на те, аби послабити дію негативних захисних механізмів [1; 2; 5].

Процеси змін – це методи і техніки для досягнення змінення душевного стану, що розроблені у когнітивно-поведінковій терапії, зокрема процесно-орієнтованій КПТ. Ці методики допомагають справлятися військовослужбовцям з емоційним болем.

Означені методики дають змогу військовослужбовцям, залежно від виявлених негативних захисних механізмів, досягти змін, переходячи: 1) від поведінки уникнення до активних дій; 2) від охоронної поведінки до відчуття захищеності; 3) від емоційної поведінки до рішень, заснованих на цінностях; 4) від нездатності переносити уникнення до прийняття емоцій; 6) від когнітивного уникнення до когнітивного прийняття; 7) від когнітивних викривлень до гнучкого мислення; 8) від самозвинувачень до самоспівчуття; 9) від перекладання провини до співчуття; 10) від тривожності та румінації до збалансованого мислення. Методика процесно-орієнтованої когнітивно-поведінкової терапії також передбачає профілактику рецидивів – емоцій, що сигналізують про певну небезпеку

Використання психологами діагностичної методики CCI – 55 і процесно-орієнтованої КПТ допомагає військовослужбовцям в реабілітаційний період справитися з негативним емоційним болем, що виник у результаті бойових дій, та оптимізувати свій емоційний стан.

Список використаних джерел:

1. Matthew McKay, Patrick Fanning, Erica Pool, Patricia E. Zurita Ona. Healing Emotional Pain Workbook: Process-Based CBT Tools for Moving Beyond Sadness, Fear, Worry, and Shame to Discover Peace and Resilience. New Harbinger Publications, 2022. 240.
2. Barlow, D. H., L. B. Allen, and M. L. Choate. Toward a Unified Treatment of Emotional Disorders. *Behavior Therapy*, 35(2). 2004. 205–230.
3. Frank, R. L, and J. Davidson. The Transdiagnostic Road Map to Case Formulation and Treatment Planning: Practical Guidance for Clinical Decision Making. Oakland, CA: New Harbinger Publications. 2014.

4 .Harvey, A. G., E. Watkins, and W. Mansell. Cognitive Behavioral Processes Across Psychological Disorders: A Transdiagnostic Approach to Research and Treatment. NY : Oxford University Press. 2004.

5. McKay, M., P. Zurita Ona, and P. Fanning. Mind and Emotions: A Universal Treatment for Emotional Disorders. Oakland, CA: New Harbinger Publications. 2012.

6. Nolen-Hoeksema, S., and E. R. Watkins. A Heuristic for Developing Transdiagnostic Models of Psychopathology: Explaining Multifinality and Divergent Trajectories. *Perspectives on Psychological Science*, 6(6). 2011. 589–609.

7. Pool, E. S. “The CC1-55: An Updated Assessment Tool for Transdiagnostic Treatment”. Dissertation, The Wright Institute. 2021.

8. Zurita Ona, P. E. “Development and Validation of a Comprehensive Coping Inventory”. Dissertation, The Wright Institute. 2007.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-91>

Nykyporets S. S.

senior English language lecturer

Vinnitsia National Technical University

Vinnitsia, Ukraine

Herasymenko N. V.

English language lecturer

Vinnitsia National Technical University

Vinnitsia, Ukraine

Krutchenko O. O.

English language lecturer

Vinnitsia National Technical University

Vinnitsia, Ukraine

FOSTERING CRITICAL INFORMATION ANALYSIS SKILLS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

In the contemporary educational landscape, the ability to critically evaluate and verify information has emerged as an indispensable competence. This need is acutely felt in contexts marred by conflict, where propaganda and disinformation pose significant threats to both individual discernment and collective well-being. The ongoing Russian-Ukrainian war of aggression underscores the urgency of equipping learners with robust

analytical skills to navigate the deluge of often conflicting accounts, biased narratives, and manipulated data. In such a climate, the English language classroom, especially in technical universities, can serve as a pivotal venue for cultivating media literacy and critical thinking.

The global prevalence of English-language sources – from reputable news outlets to diverse online platforms – makes them a powerful tool for exposing students to authentic materials that reflect the world's multifaceted perspectives. When carefully selected and methodically integrated, these texts, videos, and articles can help learners hone their ability to discern credible content. They become familiar with the linguistic nuances of journalistic writing and learn how to parse subtle biases or rhetorical devices employed in contemporary media. In Ukraine, where the line between factual reporting and propaganda is often blurred by the realities of war, such training holds particular significance. By consciously drawing parallels between broader global events and the specific challenges faced by Ukrainian society, teachers can effectively illustrate how media literacy is neither abstract nor optional – it is vital for informed citizenship and professional competence.

At the heart of this investigation lies the pivotal role of the teacher. Whether guiding students through critical discussions on the trustworthiness of online platforms or demonstrating hands-on techniques for verifying digital content, educators stand as the first line of defence against manipulation and misinformation. This work explores practical pedagogical strategies for fostering critical information analysis skills in English language classrooms, with a special focus on technical students. Through an examination of classroom-based methods and the exploration of authentic materials, we highlight how structured instruction, grounded in a real-world context, can transform students into informed, discerning consumers – and producers – of information.

The core problem this article addresses is the urgent need to develop systematic approaches within English language education to teach students how to critically evaluate and verify sources of information. Although media literacy and source verification skills have long been recognized [4] as important in foreign language pedagogy, the heightened influence of propaganda and disinformation – exacerbated by the Russian-Ukrainian war of aggression – demands more focused, context-aware instructional strategies. When learners, especially those in technical disciplines, are consistently exposed to authentic English-language materials but are not equipped with the tools to critically analyse these materials, they become vulnerable to distorted narratives and potentially harmful misrepresentations of facts.

From a scientific standpoint, this problem aligns with a growing body of interdisciplinary research spanning linguistics, education, cognitive psychology, and media studies. Scholars in these fields emphasize that

teaching critical thinking and information assessment requires targeted interventions rather than incidental exposure. Specifically, there is a gap in the current literature concerning how best to implement such interventions in technical university settings, where language courses often prioritize domain-specific vocabulary and reading comprehension over critical media literacy. By addressing this gap, the study contributes to the scientific community's understanding of how to marry second language acquisition principles with the cultivation of discerning, socially responsible individuals.

Recent work by Hobbs in the *Journal of Media Literacy Education* underscores [2] the importance of empowering learners to scrutinize digital sources effectively. In a 2023 study by Nykyporets et al. in *Bulletin of Science and Education*, the authors highlight [3] how structured pedagogical interventions can foster critical thinking skills in technical university contexts. Similarly, Zrnc et al., writing in the *Information Processing & Management*, observed [6] that guided reflection on authentic materials significantly enhances students' ability to detect misinformation. Yet, as Cuppuleri notes [1] in *The Palgrave Encyclopedia of Peace and Conflict Studies*, research focusing specifically on the integration of English language instruction with source verification in war-affected regions remains limited. This work aims to address this gap by proposing pedagogical frameworks that build on these foundational studies, while also reflecting the unique socio-political realities faced by modern Ukraine.

The purpose of this article is to propose and substantiate a systematic approach to developing critical information analysis skills among technical students in English language instruction by emphasizing the teacher's role in harnessing authentic materials to foster media literacy, particularly in the context of modern Ukraine's challenges with propaganda and disinformation.

In carrying out this study, we focused on practical classroom interventions [5] designed to hone critical information analysis skills among technical students in an English language learning context. The first example involved a comparative news analysis activity in which students read two English-language articles reporting on the same event: one published by a major Western outlet (e.g., *The New York Times*) and the other by a state-affiliated Russian source. Students were instructed to identify linguistic indicators of bias – such as emotive language, selective quotation, and context omission – and then discuss how these indicators might influence perception. The teacher's role here was crucial: through guided questioning, the instructor helped students pinpoint rhetorical devices or incomplete data and steered them toward more objective methods of evaluating the factual reliability of each text.

A second example centred on verifying online claims about the war in Ukraine using fact-checking platforms such as *StopFake.org*, which is dedicated to debunking disinformation concerning the Russian-Ukrainian

war of aggression. Over a series of lessons, learners collected specific claims (e.g., alleged military actions or humanitarian efforts) from social media posts written in English. Working collaboratively, they traced each claim back to primary sources, assessed its credibility, and practiced distinguishing professional reporting from propaganda. Throughout the process, the teacher modelled how to examine the provenance of online statements and guided students in evaluating the consistency of visual and textual evidence. These activities reinforced a habit of scepticism and verification, arming students with the confidence to engage critically with news circulating in and beyond their national information space.

In light of the classroom interventions and observed outcomes, it can be concluded that authentic English-language materials, when coupled with structured pedagogical guidance, significantly enhance technical students' ability to critically evaluate and verify information. By examining diverse news sources and applying fact-checking techniques to both general and specialized content, learners were able to identify subtle indicators of bias, question unsubstantiated claims, and employ evidence-based judgment. Notably, the teacher's role proved indispensable, acting as a facilitator who provides clarity, models investigative methods, and helps students draw connections between linguistic cues and the reliability of information. These findings indicate that combining language instruction with explicit critical thinking tasks not only refines learners' communication skills but also fosters the broader media literacy needed to navigate the complex realities of modern Ukraine, particularly in the face of propaganda and disinformation.

Building upon these insights, future research could explore more advanced training modules that merge language instruction with emerging digital tools, such as AI-driven fact-checking platforms or real-time data verification software. Longitudinal studies would also be valuable for measuring the retention of critical analysis skills over extended periods and determining whether students apply these competencies in their professional fields and everyday lives. Additionally, comparative investigations could examine how these strategies fare in different cultural or disciplinary contexts, shedding light on the potential for universal adaptation. Ultimately, by continuing to refine methodologies and sharing practical best practices, educators and researchers alike can contribute to a more informed, discerning generation of English-language users – one capable of confidently confronting the persistent challenges of misinformation and biased reporting.

Bibliography:

1. Cuppuleri A. Russia and Frozen Conflicts in the Post-Soviet Space. The Palgrave Encyclopedia of Peace and Conflict Studies / eds. O. P. Richmond, G. Visoka. Springer International Publishing, 2022. P. 1331–1339. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-11795-5_110-2.

2. Hobbs R., Jensen A. The Past, Present, and Future of Media Literacy Education. *Journal of Media Literacy Education*, 2013. 1(1). <https://doi.org/10.23860/jmle-1-1-1>.

3. Nykyporets S. S., Melnyk O. D., Ibrahimova L. V., Boiko Yu. V., Kulkharchuk H. V. Fostering critical thinking in technical university students in foreign language classes: strategies and approaches for cultivating analytical proficiency. *Вісник науки та освіти. Серія «Педагогіка»*. 2023. № 8(14). С. 344–360. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-8\(14\)-344-360](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-8(14)-344-360)

4. Nykyporets S. S., Melnyk O. D., Ibrahimova L. V., Hadaichuk N. M., Derun V. H. Advancing critical thinking skills among higher education students through English language instruction: contemporary approaches and strategies. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка»*. 2024. № 1(35). Pp. 34–45. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1\(35\)-34-45](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1(35)-34-45).

5. Nykyporets S. Utilizing a case study approach to foster critical thinking in foreign language teaching for masters in power engineering. Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ», Cambridge, August 18, 2023. P. 191–196. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-18.08.2023.54>.

6. Zrnc A., Požnel M., Lavbič D. Users' ability to perceive misinformation: An information quality assessment approach. *Information Processing & Management*. 2022. Vol. 59, Issue 1. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2021.102739>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-92>

Radul S. H.,

*Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Professional
and Aviation Language Training
Ukrainian State Flight Academy
Kropyvnytskyi, Ukraine*

BARRIERS TO VERBAL COMMUNICATION IN AVIATION SAFETY

Effective communication has consistently been identified as crucial factor in all areas of human interaction. It plays a vital role in organizational and managerial performance, contributing to success in any field, including within the aviation industry. Numerous studies highlight the critical role of communication in aviation safety.

Young emphasized this link, stating that: «The overall objective is to prevent accidents through improved communication in air carrier operations, and keep safety at the highest possible level» [6, p. 14].

Neville points out the crucial role of communication in aviation incidents and accidents, emphasizing its significance :«...communication is especially critical, because it is typically through communication that other human factors are actually realized or made possible across members of crew, such as information gathering and sharing, planning, leadership, decision-making, and identification and management of errors and problems» [4, p. 5].

Sexton and Helmreich argue that communication is of great importance for flight safety and efficiency, as the crew must exchange information, issue orders, acknowledge commands, conduct briefings, make callouts, and ask questions [5].

Communication-related issues have represented significant portion of NASA's Aviation Safety Reporting System (ASRS) database since it was established. Between 1976 and 1981, the first five years of the reporting system, over 70% of the reports submitted to the ASRS were either directly or indirectly connected to communication problems [1]. The Tenerife disaster, the deadliest crash in aviation history, can largely be attributed to communication failures. Other notable accidents, such as the Avianca crash near JFK's Jamaica Bay and the 1995 American Airlines crash in Columbia, were also partly caused by communication issues. In fact Flight Safety Information reports that «Between 1976 and 2000, more than 1100 passengers and crew lost their lives in accidents in which investigators determined that language barriers had played contributory role» [2, p. 12].

Kanki and Palmer outline comprehensive framework for the functions of communication in aviation safety, which includes: 1) providing information; 2) fostering interpersonal relationships; 3) promoting predictable behavior patterns; 4) sustaining focus on tasks and monitoring; and 5) serving as tool for management [3, p. 112].

It is significant to identify and comprehend the barriers to verbal communication in aviation safety. The characteristics of language and its usage often result in misunderstandings, which can be attributed to five main barriers: lack of shared experience, confusion between the symbol and the object it represents, excessive use of abstractions, and external factors or interference.

Lack of Shared Experience

The lack of shared experience between the communicator (instructor) and the receiver (learner) is likely the most significant obstacle to effective communication. Communication can only be effective to the degree that the experiences (physical, mental, and emotional) of the participants are similar. The learner's previous experiences with the words and concepts being referenced determine how the learner will respond to what the instructor says. An instructor's words can only convey the intended meaning if the

learner has some familiarity with the objects or concepts those words represent. Since learner's experiences shape their vocabulary, it is crucial for instructors to speak the same language as the learners.

Confusion between the Symbol and the Object it Represents

Confusion arises when a word is mistaken for the object it represents. While it's clear that words and their associated meanings can differ, people sometimes fail to recognize this distinction. For example, an aviation maintenance technician (AMT) might be called a mechanic. To many, the word «mechanic» brings to mind someone working on cars. Referring to the person as an «aircraft mechanic» might improve the perception, but neither term fully captures the expertise and training of an AMT. Words and symbols don't always convey the same meaning to everyone. To communicate effectively, speakers and writers must consider potential misunderstandings. Choosing the right words and symbols helps ensure that the message is understood as intended.

Excessive Use of Abstractions

Abstractions are words that are general rather than specific. Concrete words or terms, on the other hand, refer to things that people can directly connect with their own experiences. These words or terms describe ideas that can be perceived or objects that can be visualized. Abstractions, however, represent ideas that cannot be directly experienced and do not evoke clear mental images. For example, the word «aircraft» is an abstract term. It does not bring to mind specific type of aircraft. One person might imagine an airplane, while another might think of a helicopter, and yet another might picture an airship. While abstractions should generally be avoided, there are times when they are necessary and helpful. For instance, «aerodynamics» applies to all aircraft and serves as an abstraction that helps in understanding flight characteristics. The issue with abstractions is that they may not trigger the same specific images or experiences in the minds of learners as the instructor intends. When using such terms, it's important to connect them with concrete experiences through examples and illustrations.

External Factors

Some obstacles to effective communication can be managed by the instructor, while others are external factors beyond their control that hinder the proper execution of process or activity. These factors may involve physiological, environmental, and psychological aspects. To ensure effective communication, the instructor should take these factors into account and minimize their impact whenever possible.

External physiological factors include biological conditions such as hearing loss, injury, physical illness, or congenital conditions. These physiological issues may cause discomfort for the learner and hinder communication. The instructor should adjust their approach to help the learner feel more comfortable and be more open to new ideas. Adaptations

could be as simple as postponing lesson until the learner has recovered from an illness.

Environmental external factors are influenced by external physical conditions. A prime example of this is the noise level in many light aircraft. Not only does noise hinder communication, but it can also lead to long-term hearing damage. A potential solution to this issue is the use of headphones and an intercom system.

A psychological external factor arises from the emotions of both the instructor and the learner during the communication process. If either the instructor or the learner is not fully engaged in the communication, it can hinder effective interaction. Anxiety or distrust between the two parties can interfere with communication, significantly disrupting the exchange of information.

Interference

Interference happens when the message is disrupted, cut off, or altered during the communication process. Even though the sender or receiver may think the message has been transmitted and received clearly, this assumption may be incorrect. Noise and other elements can also distort the message.

Thus, effective communication plays crucial role in aviation safety, whether it involves interactions within the cockpit, between the cabin crew, maintenance teams, or communication between the flight deck and other aviation sectors. Teaching effective communication is key component of aviation safety training for everyone involved in this field. While it may be impossible to completely eliminate the risk of communication breakdowns leading to incidents or accidents, the risk can be significantly reduced by raising awareness of the importance of clear communication. By integrating this awareness into our mindset and adopting proactive communication approach, we can incorporate effective communication practices into every aspect of aviation safety. Additionally, identifying and understanding the barriers to communication further improves the exchange of ideas between instructors and learners.

Bibliography:

1. Billings C. E., Reynard W. D. Dimensions of the information transfer problem. In C. E. Billings & E. S. Cheaney (Eds.), *Information transfer problems in the aviation system* (NASA Technical Paper 1875; pp. 9–15). Moffett Field, CA: NASA-Ames Research Center, 1981.
2. Flight Safety Information. Language proficiency requirements. *Flight Safety Information Quarterly Journal*, 2004. <http://www.fsinfo.org/docs/FSI%202Q04.pdf> (Electronic version retrieved May 1, 2007)
3. Kanki B. G., Palmer M. T. Communication and crew, resource management. In E. Wiener, B. Kanki, & R. Helmreich (Eds.), *Cockpit resource management*, 1993. Pp. 99–136.

4. Nevile M. Communication in context: a conversational analysis tool for examining recorded data in investigations of aviation occurrences. ATSB Research and 33 Analysis Report B2005/0118, ACT Australia. <http://www.atsb.gov.au/publications/2006/pdf/B20050118.pdf> (Electronic version retrieved March 6, 2007)

5. Sexton B.J., Helmreich R.L. Analyzing cockpit communication: the links between language, performance, error, and workload. *Human Performance in Extreme 34 Environments*. 2000. 5. Pp. 63–68. <http://homepage.psy.utexas.edu/HomePage/Group/HelmreichLAB/Publications/pubfiles/pub243.pdf> (Electronic version retrieved April 25, 2007).

6. Young L. B. Communications and pilot/flight attendant crew performance. *The CRM Advocate*, 1994. P. 94. http://s92270093.onlinehome.us/crmdevel/resources/crmadvocate/94_1/94_1/htm (Electronic version retrieved November 12, 2004).

НАПРЯМ 19. МОВИ ЄС ТА ПРОЦЕС ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-93>

Золотарьова О. В.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мовної підготовки

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

м. Дрогобич, Львівська область, Україна

Скирда А. Є.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мовної підготовки

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

м. Дрогобич, Львівська область, Україна

МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Шлях України до Європейського Союзу передбачає, серед іншого, активне впровадження європейських стандартів освіти в систему вищої національної освіти. Найкращим чином цьому процесу сприяють зв'язки між європейськими та українськими освітніми закладами та установами. І дуже важливим є те, що цей процес не тільки не припинився під час російської воєнної агресії проти України, а й набув нового поштовху. Європейське академічне та наукове суспільство відкрито і активно підтримало українських колег, а університети Європи розробили десятки програм для українських закладів вищої освіти з метою підтримати викладачів, науковців та студентів. Це безумовно сприяє інтернаціоналізації вищої освіти України на шляху до Європейського Союзу [5, с. 31].

Багато українських науковців приділяють увагу питанням міжнародного співробітництва закладів вищої освіти, у тому числі міжнародної академічної мобільності, а саме: В. Кремень, Я. Болюбаш, С. Бака, Зленко А., Заячук Ю., Ісайкіна О., Шитікова С., Гавран М., Чимбай Л. та ін.

Європейська програма академічної співпраці “Ukraine Digital: Ensuring Academic Success in Times of Crisis” Німецької служби академічних обмінів (DAAD) працює з 2022 року [6]. Організація

розробила та реалізує систему надання індивідуальних наукових стипендій для викладачів університетів, а також встановлення і підтримки зв'язків з колегами в рамках наукових стажувань в німецьких університетах [4, с. 13]. ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» має досвід співпраці з університетами Німеччини понад п'ятдесят років [2]. Одним з університетів-партнерів ДонНТУ є Штутгартський університет [8], який взяв участь у вищезначеному проєкті і наприкінці 2024 року запросив викладачів ДонНТУ, продовжуючи реалізацію принципу академічної мобільності науково-педагогічних кадрів. Українським науковцям було запропоновано серію лекцій і практичних занять на актуальну тему “Use of AI in Teaching”. У процесі співпраці викладачів українського та німецького університетів стало зрозуміло, що існує низка спільних проблем викладання в сучасному світі технологій, що швидко розвиваються. І однією з проблем, що потребують термінового вирішення, є питання місця штучного інтелекту в освіті.

Використання ШІ в освіті є не тільки однією з найактуальніших проблем сьогодення, а й одним з найбільш дискусійних і контроверсійних питань. Доступність штучного інтелекту і швидке розширення його можливостей створюють як складність для студентів дотримуватися принципу самостійного прийняття рішень і використання власного інтелекту, так і складності для викладачів здійснювати об'єктивне оцінювання ступеня самостійності виконання завдань і оригінальність результатів роботи студентів. Науковці дійшли висновків, що ця проблема очевидно потребує певного філософського обґрунтування, створення загального морально-етичного кодексу використання ШІ в освіті, генерування нових правил користування штучним інтелектом для студентів. Крім того відбувається стрімка зміна бачення ролі викладача в процесі навчання і оцінювання знань та вмінь студентів, що також потребує перегляду певних наукових підходів в освіті. Більшість освітніх систем у світі не були готові до таких драматичних перетворень, які повністю змінюють як підходи у навчанні, так і в учінні.

Ще одним актуальним питанням залишається розвиток технологій дистанційного навчання, яке пережило справжній бум в усьому світі під час епідемії COVID, але повернулося в Україну з початком російської воєнної агресії як форма навчання, яка надовго стала основною формою роботи для усіх учасників освітнього процесу країни. І зараз Україна має унікальний багаторічний досвід дистанційного навчання від дошкільної до вищої освіти. Необхідність працювати дистанційно призвело до швидкого розвитку цифрових технологій в українській освіті, у тому числі документообігу. Електронні папери і підписи в роботі освітян стали повсякденням. Навчальна і професійна звітність, проходження практик, захисти дипломних робіт бакалаврів та

магістрів, захисти дисертацій, проведення зборів, голосувань, розвивальних та виховних заходів – усе це швидко увійшло у практику роботи усіх учасників освітнього процесу. І це той досвід, яким українські педагоги та науковці можуть поділитися зі своїми колегами з інших країн, і який треба аналізувати і вивчати.

Назва проекту «Україна цифрова: забезпечення успіху в навчанні у кризові часи» (“Ukraine Digital: Ensuring Academic Success in Times of Crisis”) Німецької служби академічних обмінів (DAAD) – це не лише про зовнішню підтримку української освіти європейськими країнами, а й про унікальний досвід України долати труднощі і забезпечувати якісний безперервний навчальний процес для сотень тисяч людей під час війни.

Таким чином, Україна цілком здібна не лише вивчати і запозичувати найкращі науково-педагогічні надбання інших країн, а й набуває важливого історичного досвіду для світу, який має готуватися долати майбутні кризові ситуації. Тож науковцям треба аналізувати і досліджувати шляхи подолання викликів організації, здійснення і навіть удосконалення педагогічного процесу на рівні національних систем освіти в умовах виникаючих епідемій, війн, нестабільних суспільно-політичних процесів та бурхливого розвитку науково-технічного прогресу.

Україна має великий освітньо-просвітницький та науковий потенціал і становить цінний кадровий ресурс не лише для Європи, а й для усього світу. За українських студентів вже змагаються європейські навчальні заклади, які пропонують сприятливі умови вступу і навчання. Завдання України – не програти цю конкуренцію, у тому числі, шляхом адаптації вищої освіти і підняття її до європейського рівня. І зробити це в значній мірі допомагають програми міжнародного академічного обміну з країнами Євросоюзу для українських науково-педагогічних кадрів. Впровадження таких програм відповідає положенням Болонської декларації, яку двадцять років тому підписала і держава Україна, підтвердивши свій намір стати учасником єдиного європейського освітнього та наукового простору [1]. І хоча вихідна академічна мобільність українських науковців, викладачів та студентів наразі значно перевищує вхідну, що має певні ризики для української держави, така співпраця свідчить про стійкий намір української вищої освіти впроваджувати зміни і продовжувати процес адаптації до європейських освітніх стандартів.

Список використаних джерел:

1. Болонський процес. URL: <https://euroosvita.net/>
2. Відділ міжнародних зв'язків ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» (м. Дрогобич). URL: <https://donntu.edu.ua/international>

3. Закон України «Про вищу освіту» (чинний). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

4. Заячук Ю. Освітні програми ЄС та можливості для викладача українського університету. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 2. С. 5–19.

5. Чимбай Л., Попкова Л., Ханюк Т. Роль інтернаціоналізації системи вищої освіти України на шляху до Європейського Союзу. *Освітня аналітика України*. Київ, 2022. № 4 (20). С. 31–48.

6. DAAD Україна. Німецька служба академічних обмінів. URL: <https://www.daad.de/en/information-services-for-higher-education-institutions/further-information-on-daad-programmes/ukraine-digital/>

7. Havran M., Krokmalna Z. Academic mobility for Ukrainian students: new visions and perspectives. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 5(5). С. 88–99.

8. University of Stuttgart. URL: <https://www.uni-stuttgart.de/en/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-94>

Керекеша О. І.,

*аспірант кафедри публічного управління,
туризму та готельно-ресторанної справи
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАСЛІДКИ

Європейська інтеграція є ключовим напрямом розвитку політичної системи України. Від початку незалежності процес адаптації політичних інститутів до європейських стандартів відзначався поступовою еволюцією, що значно активізувалася після підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [10]. Впровадження європейських норм вимагає докорінного реформування державного управління, виборчої системи, боротьби з корупцією та правової системи.

Серед ключових трансформаційних процесів варто виокремити реформу децентралізації, яка стала одним із найуспішніших прикладів адаптації європейського досвіду [4]. Передача повноважень місцевим громадам сприяла підвищенню ефективності публічного управління,

посиленню фінансової самостійності органів місцевого самоврядування та розширенню їхньої ролі у прийнятті рішень [5].

Не менш важливим є впровадження цифрових технологій в управлінські процеси. Електронне урядування дозволило підвищити прозорість державного апарату, полегшити взаємодію громадян із владою та зменшити корупційні ризики [7]. Запровадження відкритих реєстрів, автоматизованих систем обліку та електронного документообігу сприяло мінімізації бюрократичних процедур і підвищенню ефективності державного управління [9].

Антикорупційна політика залишається однією з головних проблем на шляху євроінтеграції. Хоча було створено такі ключові інститути, як НАБУ, САП та Вищий антикорупційний суд, їхня ефективність досі залежить від політичної волі керівництва держави та суспільного контролю [3]. Подальше вдосконалення механізмів боротьби з корупцією має ґрунтуватися на зміцненні незалежності правоохоронних органів, підвищенні відповідальності за корупційні злочини та розширенні цифрових антикорупційних інструментів [8].

Попри позитивні тенденції, євроінтеграційні реформи стикаються з низкою викликів. Відсутність сталої політичної консолідації, вплив олігархічних груп та низький рівень довіри населення до державних інститутів суттєво ускладнюють реалізацію демократичних перетворень [6]. Окремим викликом залишається відповідність України Копенгагенським критеріям, зокрема у сфері забезпечення верховенства права, захисту прав людини та політичної стабільності [11].

Перспективи подальшого реформування політичних інститутів безпосередньо залежать від успішного впровадження інституційних змін, зміцнення громадянського суспільства та ефективного використання міжнародного досвіду [1]. Україна має сконцентрувати зусилля на гармонізації законодавства з *acquis communautaire*, розширенні інституційної спроможності державного апарату та посиленні механізмів демократичного контролю [2].

Європейська інтеграція є не лише зовнішньополітичним орієнтиром, а й необхідною передумовою для сталого розвитку демократичних інститутів. Подальші реформи повинні бути спрямовані на підвищення ефективності управління, зміцнення інституційної спроможності держави та утвердження принципів правової держави.

Список використаних джерел:

1. Гармонізація із законодавством ЄС: ключові реформи в Україні. European Policy Centre, 2023. URL: <https://epc.eu/en/Ukraine-reforms> (дата звернення: 10.03.2025).
2. Децентралізація в Україні: виклики та досягнення. Київ : Інститут регіональної політики, 2021. 240 с.

3. Кальний Ю. Антикорупційна політика в умовах євроінтеграції. Дніпро, 2022. 310 с.
4. Литвин В. Політичні реформи в Україні: оцінка та перспективи. Харків, 2017. 240 с.
5. Політична стабільність і демократія в Україні: виклики реформування. *Українська політика*. 2021. № 3. С. 15–30.
6. Програма «Східне партнерство»: ініціатива ЄС, започаткована у 2009 р. *Офіційний сайт Європейської Комісії*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/eastern-partnership_en (дата звернення: 10.03.2025).
7. Прозорість влади через цифрові технології: європейський досвід та українська практика. Київ : Центр аналізу державного управління, 2020. 275 с.
8. Реформування системи державної служби в Україні: ключові показники ефективності (KPI). *Національне агентство України з питань державної служби*. URL: <https://nads.gov.ua> (дата звернення: 10.03.2025).
9. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: міжнародний договір від 27 червня 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 10.03.2025).
10. Українська цифрова політика: виклики та перспективи. Київ : Аналітичний центр "OpenGov", 2022. URL: <https://opengov.org.ua> (дата звернення: 10.03.2025).
11. Європейський Союз і демократизація України: Копенгагенські критерії та механізми впливу. *Журнал європейських студій*. 2017. № 3. С. 50–65.

Сергєєва Г. А.,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Харківського національного університету мистецтв
імені І. П. Котляревського
м. Харків, Україна*

УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КУРС ПРОФЕСІЙНОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ТА НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА В РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

Одним з важливих питань, які протягом останніх десятиліть є предметом занепокоєння та знаходяться в полі зору державних інституцій України, які уповноважені здійснювати регулювання освітньої сфери, науковців та викладачів університетів, є проблема якості освіти. Для України це питання є особливо важливим в аспекті процесу євроінтеграції, оскільки здобувачі вищої освіти, майбутні фахівці, повинні бути конкурентноздатними на загальноєвропейському ринку праці, а університети, в свою чергу, на європейському ринку освітніх послуг. Отже, рівень освіти повинен відповідати міжнародним освітнім стандартам. Це, в тому числі, стосується і питань, пов'язаних з підвищенням рівня володіння мовами ЄС та, безперечно, англійською мовою, як основною мовою спілкування між фахівцями в міжнародному контексті.

Слід зазначити, що в європейських країнах приділяють велику увагу питанню володіння іноземними мовами, зокрема й професійно-орієнтованому вивченню іноземних мов у закладах вищої освіти. Європейські дослідники, як зазначає дослідниця Кузнецова О.Ю., працюють над розробкою «педагогічних моделей з урахуванням специфіки іншомовного спілкування у різних професійних сферах» [1, с. 79].

Ще одним важливим чинником впливу на освітню сферу в період глобалізації, який, вважаємо, заслуговує на увагу, є динамічний розвиток системи знань, які дуже швидко оновлюються. Це стосується, зокрема, і сфери мовної освіти, мовних знань та мовленнєвих навичок, які повинні отримати студенти при вивченні іноземної мови в межах університетського курсу, як майбутні фахівці в певній професійній сфері. У цьому питанні, на наш погляд, є два важливих аспекти, одним з яких є створення умов для якісного оволодіння фаховою іноземною мовою в межах університетського курсу. Інший аспект полягає в необхідності постійної актуалізації отриманих знань та навичок протягом професійного життя. Ефективне вирішення даної проблеми, вважаємо,

може бути знайдене в межах концепції навчання впродовж життя, зокрема з застосуванням неформальних видів освіти.

У зв'язку з цим зауважимо, що тематика досліджень в галузі викладання іноземних мов та власний практичний досвід роботи в закладах вищої освіти засвідчує наявність тенденції до радикальної зміни підходів до викладання та вивчення іноземної мови. Одним із проявів цієї тенденції є актуалізація питання задіяння неформальних форм та методів освіти, їх інтеграції в навчальний процес в університеті, а також в межах післядипломної самоосвіти з метою постійного самовдосконалення та професійного розвитку.

Отже, в системі вищої освіти України відбуваються зміни, пов'язані зі зміною ставлення до неформальних видів навчання, що, не в останню чергу, зумовлено впливом процесу євроінтеграції. На європейському рівні, як відомо, питання вивчення іноземних мов регламентуються офіційними документами, які встановлюють певні вимоги до рівня розвитку умінь і навичок іншомовної комунікації [2]. І Україна, хоча поки тільки йде шляхом євроінтеграції і не є членом ЄС, спирається на ці документи. Вітчизняна система освіти є частиною спільного європейського освітнього простору, зокрема в межах Болонського процесу, який забезпечує імплементацію Європейських освітніх стандартів та закріплює принцип навчання протягом життя.

З одного боку, неформальна освіта, яка раніше існувала паралельно з формальною, поступово стає важливою складовою останньої. Зокрема, індивідуальні освітні потреби здобувачів, які раніше могли бути реалізовані винятково за межами системи вищої освіти, наприклад на мовних курсах, сьогодні певною мірою забезпечуються за рахунок вибіркового дисциплін. А отже, відбувається формалізація неформальних видів освіти, що забезпечує можливість реалізувати принципи індивідуалізації та активного навчання в університеті. З іншого боку, заклади вищої освіти отримали право встановлювати в своїх внутрішніх документах можливість офіційного визнання результатів навчання, які були отримані поза межами системи вищої освіти, тобто в межах неформальної освіти. Зокрема це може бути визнання міжнародних сертифікатів про складання іспитів, які підтверджують рівень володіння іноземною мовою за загальноєвропейською шкалою CEFR. Прикладом поєднання формальної та неформальної освіти, певною мірою, може бути навчання за програмами обміну, такими як Еразмус плус.

Неформальна освіта також забезпечує безперервність навчання, постійне оновлення знань та навичок, необхідних для успішної кар'єри в певній професійній сфері, або ж у випадку зміни спеціалізації чи сфери професійної діяльності, що в сучасному світі є необхідністю, яка часто виникає впродовж життя. Саме цим зумовлено виникнення концепції навчання впродовж життя, саме ці аспекти, як зазначають

дослідники, «наштовхують на те, що вивчення мов має сприяти формуванню здатності і бажання адаптуватися до вимог комунікативних ситуацій, що виникають, і орієнтувати молодь на вивчення мов впродовж життя» [1, с. 79]. Отже, важливим аспектом для реалізації концепції навчання впродовж життя в контексті неформальної освіти, який пов'язує її з формальною освітою і є виявом безперервності навчання, є те, що саме в межах вивчення університетського курсу іноземної мови формуються навички самостійного оволодіння мовою.

Таким чином, результатом вивчення іноземної мови в системі формальної освіти є не тільки володіння мовою на певному визначеному рівні. Важливо також навчити студентів тому, як вчити мову. Студенти повинні отримати певні важливі, базові знання про особливості процесу оволодіння мовою, а також навички та вміння автономного навчання. Для цього студента треба навчити бути активним учасником освітнього процесу, а не об'єктом чи стороннім спостерігачем, що є одним із завдань, які повинен ставити перед собою викладач.

Одним із видів самоосвіти для самовдосконалення в межах неформальної освіти, у тому числі і вивчення іноземних мов для спеціальних цілей, можуть бути сертифіковані курси на цифрових платформах, таких як, наприклад, EdEra та Prometheus. Однак, можливості для отримання знань в межах неформальної освіти, спрямовані як на реалізацію індивідуальних потреб здобувачів вищої освіти, так і фахівців, які зацікавлені в подальшому професійному розвитку, можна створювати і в самих закладах вищої освіти. Наведемо тут приклад, заснований на особистому досвіді реалізації такого проєкту, в межах якого викладачами кафедри іноземних мов Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого було розроблено сертифікований навчальний курс «Електронний курс підвищення професійних компетентностей “Basics of Legal Writing”» (2023). Цей курс, який розміщений на платформі Науково-освітнього Центру професійного розвитку НЮУ з платним доступом, розрахований як на студентів університету, які зацікавлені в розширенні знань, отримання яких передбачено в межах курсу професійної іноземної мови в системі формальної освіти, тобто відповідно до навчальної програми дисципліни, так і на фахівців, які хочуть підвищити свою іншомовну компетентність.

Отже, обидва види освіти, формальна та неформальна, є важливими складниками траєкторії безперервної освіти в межах європейської концепції навчання впродовж життя. Вони можуть органічно доповнюватись один одним, відбуваючись як паралельно, так і послідовно. При цьому існує безліч варіантів їх поєднання, реалізація яких багато в чому залежить від рівня кваліфікації викладача, якщо мова йде про навчальний процес в межах університетського курсу, та від рівня

усвідомлення адміністрацією закладу вищої освіти важливості впровадження різних варіантів неформальної освіти в навчальних процес, спрямованих на підвищення мотивації та рівня володіння студентами іноземною мовою. Важливою є також підготовка майбутнього фахівця до подальшого процесу самоосвіти та професійного самовдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Проблеми лінгвістики та іншомовної дидактики: теорія, методологія, практика : монографія / В. П. Сімонок, О. Ю. Кузнецова, Л. О. Голубничка та ін. Харків, 2018. 252 с.

2. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) Approves by the Ministerial Conference in Yerevan, 14–15 May 2015. URL: [http:// www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf](http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-96>

Харченко О. А.,

аспірант кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЕВОЛЮЦІЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Регіональна політика України пройшла складний шлях від централізованого управління до децентралізаційних реформ, спрямованих на зменшення територіальних диспропорцій. Історичні передумови, такі як колоніальне минуле та планова економіка радянської доби, заклали фундаментальні регіональні нерівності. В умовах незалежності держава зіткнулася з труднощами у формуванні ефективної політики регіонального розвитку через економічні кризи, адміністративну інерцію та обмежені фінансові ресурси [5].

На сучасному етапі європейська інтеграція висуває нові вимоги до регіональної політики, включаючи необхідність відповідності стандартам ЄС, посилення місцевого самоврядування та активне залучення міжнародної допомоги. Основними викликами залишаються нерівномірний економічний розвиток регіонів, міграційні процеси, наслідки

децентралізації та необхідність адаптації законодавчої бази до європейських норм [8].

Одним із ключових механізмів реалізації регіональної політики є розробка довгострокових стратегій розвитку, що враховують специфіку регіонів. Такі стратегії базуються на модернізації інфраструктури, розвитку інноваційних кластерів та стимулюванні підприємницької активності. Особливу роль відіграє використання фондів та програм ЄС, таких як INTERREG, Cohesion Fund та Horizon Europe, що дозволяють фінансувати важливі проекти в екологічній, соціальній та економічній сферах [3].

Досвід європейських країн, зокрема Польщі, Чехії та Литви, демонструє ефективність комплексного підходу до регіонального розвитку. Використання структурних фондів ЄС, підтримка місцевого самоврядування та кластеризація економіки сприяли вирівнюванню регіональних диспропорцій та забезпеченню сталого розвитку територій [1].

Важливою складовою сучасної регіональної політики України є цифровізація управління та використання смарт-технологій у муніципальному секторі. Впровадження геоінформаційних систем (ГІС) дозволяє більш ефективно управляти земельними ресурсами, контролювати міграційні процеси та прогнозувати розвиток міських агломерацій. Також активне впровадження електронного врядування сприяє прозорості бюджетних витрат та підвищенню довіри громадян до місцевої влади [7].

Окрім цього, значну роль у розвитку регіонів відіграє залучення іноземних інвестицій та створення спеціальних економічних зон (СЕЗ). Впровадження податкових пільг та сприятливих умов для підприємництва сприяє розвитку промислових кластерів, що забезпечує зростання зайнятості та підвищення конкурентоспроможності регіональних економік [5].

Значну увагу слід приділити розвитку людського капіталу в регіонах. Інвестиції в освіту, професійну підготовку та перепідготовку кадрів сприятимуть підвищенню рівня зайнятості та зменшенню трудової міграції. Європейський досвід свідчить, що розбудова мережі регіональних центрів освіти та інноваційних хабів позитивно впливає на економічний розвиток та підвищення конкурентоспроможності регіонів [6].

Окремо варто виділити питання екологічної безпеки та сталого розвитку регіонів. Впровадження програм екологічної модернізації, зменшення викидів парникових газів та розвиток альтернативної енергетики можуть стати ключовими напрямками регіональної політики. Використання досвіду країн ЄС у сфері циркулярної економіки дозволить знизити екологічні ризики та покращити якість життя населення [4].

Ще одним важливим напрямом є розвиток транспортної інфраструктури, що відіграє критичну роль у забезпеченні економічного зростання регіонів. Розбудова сучасних автошляхів, залізничних та логістичних хабів сприятиме покращенню міжрегіональної мобільності, залученню інвестицій та інтеграції регіонів у європейський транспортний простір [2].

Таким чином, подальший розвиток регіональної політики України має ґрунтуватися на інтеграції європейського досвіду, активному залученні місцевих громад та впровадженні інноваційних підходів до управління регіонами. Це дозволить не лише подолати існуючі диспропорції, а й сприяти гармонійному входженню України до європейського простору.

Список використаних джерел:

1. Герасименко В. Практика Чехії щодо впровадження структурної політики ЄС. *Причорноморські економічні студії*. 2019. URL: https://bses.in.ua/journals/2019/38_2_2019/12.pdf
2. Державне агентство автомобільних доріг України. Національна транспортна стратегія України до 2030 року. URL: <https://mtu.gov.ua/>
3. Європейська Комісія. Програма INTERREG Європа. URL: <https://interreg.eu/>
4. Європейська комісія. Стратегія ЄС щодо циркулярної економіки. URL: <https://ec.europa.eu/environment/circular-economy/>
5. Колесник І. Регіональна політика України в контексті європейської інтеграції. Київ : Наукова думка, 2018. 320 с.
6. Мартинюк О. Освітня політика регіонів: виклики та перспективи. *Освіта і суспільство*. 2020. № 3. С. 45–58.
7. Український інститут цифрових технологій. Цифровізація регіонального управління. URL: <https://digital-ukraine.org/>
8. Шнирков О. Європейський досвід децентралізації та його впровадження в Україні. *Журнал європейської економіки*. 2019. Т. 18, № 2. С. 150–165.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

**V МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

до 80-х роковин з дня смерті провідного науковця та засновника
Таврійського національного університету
Володимира Івановича Вернадського

26 березня 2025 року

м. Київ, Україна

Підписано до друку 27.03.2025. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 21,16. Тираж 100. Замовлення № 0525-052.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»

79000, м. Львів, вул. Технічна, 1

87-100, м. Торунь, вул. Лубічка, 44

Телефон: +38 (050) 658 08 23

E-mail: editor@liha-pres.eu

Свідцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6423 від 04.10.2018 р.